

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Psikoloji Anabilim Dalı

Gelişim Psikolojisi Bilim Dalı

**ERGENLER ve BELİREN YETİŞKİNLERDE SOSYAL DEĞER
YÖNELİMİNİN GELİŞİMSEL, SOSYAL-BİLİŞSEL ve
BAĞLAMSAL BİR MODEL ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ**

E. Helin Yaban

Doktora Tezi

Ankara, 2017

ERGENLER ve BELİREN YETİŞKİNLERDE SOSYAL DEĞER YÖNELİMİNİN
GELİŞİMSEL, SOSYAL-BİLİŞSEL ve BAĞLAMSAL BİR MODEL
ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

E. Helin Yaban

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Psikoloji Anabilim Dalı
Gelişim Psikolojisi Bilim Dalı

Doktora Tezi

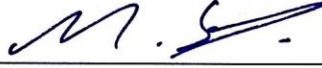
Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

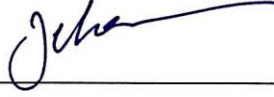
E. Helin Yaban tarafından hazırlanan “Ergenler ve Beliren Yetişkinlerde Sosyal Değer Yöneliminin Gelişimsel, Sosyal-Bilişsel ve Bağlamsal Bir Model Çerçevesinde İncelenmesi” başlıklı bu çalışma, 14.04.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Pınar BAYHAN (Başkan)

Prof. Dr. Melike SAYIL (Danışman)

Prof. Dr. Zehra UÇANOK

Doç. Dr. Türker ÖZKAN

Doç. Dr. Derya HASTA

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Sibel BOZBEYOĞLU

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 1/bir yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

14.04.2017

E. Helin YABAN

YAYIMLAMA ve FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır. Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

○ **Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı**

veya tamamının fotokopisi alınabilir. (Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

● **Tezimin/Raporumun 14.04.2018 tarihine kadar erişime açılmasını ve**

fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

○ **Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum**

ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

○ **Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

14.04.2017

E. Helin YABAN

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Melike SAYIL danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

14.04/2017

E. Helin YABAN

Canim Bombomum 'a

TEŞEKKÜR

Öncelikle, yalnızca bu araştırmaya olan katkıları için değil, lisansüstü öğrenimim süresince rehberliği, desteği, sağladığı motivasyon ve sabrı için danışmanım Melike Sayıl'a teşekkür ediyorum. Hem bilginin derinliklerine dalıp ilgi alanlarımı genişletmemi teşvik eden bir rol modeli olduğu için hem de en zor zamanlarımda bana güç verdiği için sonsuz teşekkürler... Ayrıca, komite üyelerim Zehra Uçanok ve Türker Özkan'a, gerek lisansüstü yaşantım gerekse tez süresince sağladıkları destek, yaptıkları önemli katkılar ve geribildirimler için çok teşekkür ediyorum. Onlar olmadan bu tez mümkün olmazdı. Değerli jüri üyelerim Pınar Bayhan San ve Derya Hasta'ya tez çalışmama ve doğrudan ya da dolaylı olarak yaşantıma olan katkıları için çok teşekkürler.

Lisansüstü eğitimimi unutulmaz bir deneyim haline getirdikleri ve başta akademik olmak üzere her alanda bana kazandırdıkları için Psikoloji Bölümü ve Çocuk Gelişimi Bölümü öğretim elemanlarına teşekkürlerimi sunarım.

Lisansüstü öğrenimim süresince hep yanımda olan canım arkadaşlarım Josephimnurum Yusuf Bayar'a, Deniz Kurt'a ve Atomikim Arcan Tığrak'a, her zaman orada olduklarını bildiğim arkadaşlarım Zeynep Erdil, Gözde Akoğlu, Çiğdem Aytekin, Esra Acar Şengül, Gonca Çifiliz Kınay ve Özge Taşçı ve hocalarım Duyan Mağden ve Arzu Yükselen'e çok teşekkürler. Beni 'işlevsel' tutmaya olan katkılarınız için...

Bu araştırmanın gerçekleşmesini sağlayan tüm katılımcılara, öğrenciler ve anne babalarına ve veri toplama aşamasına destek veren okul yönetimleri ve rehber öğretmenlere de teşekkürlerimi sunarım. Eren Balkaya, Azime Nail Şahin ve Erdoğan Onur Yatağan'a veri toplama ve veri girişindeki yardımlarından dolayı teşekkürler.

Hayatımın her aşamasında yanımda olan ve elbette tez sürecinde de azımsanmayacak katkılar sunan Ülker Yaban, Evrim Yaban Güçtürk ve ailemize sonradan katılmış olsa da hep oradaymış gibi hissettiren Yavuz Güçtürk'e minnettarım. Uygulama formlarımı düzenleyip numaralandırdıkları, paketlemeye yardım ettikleri, beni gitmem gereken yerlere ulaştırdıkları ve çok daha önemlisi, yıkıldığımda kalkmama sağladıkları destek için sonsuz teşekkürler... Çalışırken beni yalnız bırakmayan, bazen tam yoğunlaştığım sırada gelip sonu gelmez taleplerde bulunan ve ayağa kalkabildiğimi hatırlatan kedi Isırgan'a da...

Ve Özgen Yalçın'a... Hayatı her daim anlamlı kıldığı, yaptığım işin ne kadar önemli olduğunu ve umudumu kaybetmemem gerektiğini hatırlattığı ve her zaman yanımda olduğu için çok çok teşekkür ediyorum.

Son olarak da canım babam, biricik Bombomum'a... Her şeyin paylaşarak daha anlamlı olduğunu, başkalarını kendi amaçlarını gerçekleştirmek için araç olarak görmemenin önemini, ahlaka inanmayı ve saflığı öğrettiği için... Ve elbette burada sayamayacağım niceleri için...

ÖZET

YABAN, E. Helin. *Ergenler ve Beliren Yetişkinlerde Sosyal Değer Yöneliminin Gelişimsel, Sosyal-Bilişsel ve Bağlamsal Bir Model Çerçevesinde İncelenmesi*, Doktora Tezi, Ankara, 2017.

Araştırmanın temel amacı, sosyal değer yöneliminin, orta ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemlerinde farklı türden sosyal davranışlar üzerindeki etkilerini ve gelişiminde rol oynayan etmenleri saptamaktır. Sosyal değer yöneliminin yaşam akışı boyunca içinde yaşanılan kültürün, sosyalleştirme girişimlerinin ve sosyal-bilişsel becerilerin gelişimine paralel olarak değişim göstereceği varsayımından yola çıkılarak, (1) benlik kurguları ve SED, (2) kuşaklar arası aktarım ve ana-baba uygulamaları ve (3) kendini düzenlemenin rolleri değerlendirilmiştir.

Araştırmanın örneklemini, ortaokul ve liselerde (8. ve 9. Sınıflar) okuyan ergenler ($n = 218$; 14-15 yaş) ve üniversitede okuyan beliren yetişkinler ($n = 219$; 19-25 yaş) olmak üzere 437 genç ve bu gençlerin anne-babaları oluşturmuştur.

Sosyal değer yönelimi ve sosyal davranışlarla ilgili sonuçlar, olumlu sosyalliğin yaşla arttığını göstermiştir. Olumlu sosyal değer yönelimine sahip ergen ve beliren yetişkinlerin daha az kamusal olumlu sosyal ve kazanma amaçlı rekabet davranışları sergiledikleri gözlenirken özgeci davranışların artması ve kişisel gelişim amaçlı rekabetin azalması beliren yetişkinlerin olumlu sosyal değer yönelimleriyle ilişkilidir.

Sosyal değer yöneliminin öncülleriyle ilgili olarak, olumlu sosyal değer yöneliminin, 'ilişkililik' benlik kurgusu ve aileyi düşük gelir düzeyinde algılama ile olumlu yönde ilişkili olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, algılanan özerklik desteği ve içsel kendini düzenlemenin artması, gencin sosyal değer yöneliminin daha olumlu olmasıyla ilişkilidir.

Sosyal değer yöneliminin anne/baba-ergen arasında gösterdiği benzerlikle ilgili hem değişken- hem de çift merkezli- yaklaşımlar kullanılarak elde edilen sonuçlar,

benzerliğin beliren yetişkin ve babası arasında ergeninkine göre daha fazla olduğunu ve özerklik desteğinin bu benzerliğe katkı sağladığını göstermiştir. ‘Zamanın ruhu’ olgusunun gençlerin sosyal değer yönelimlerine katkısı anlamlı değildir. Bununla birlikte, ana babaları yüksek özerklik desteği bildirdiklerinde, ilişkiselliği yüksek olan gençler daha fazla olumlu sosyal tercih yapmaktadır. Özerklik desteği, kısmen gencin içsel motivasyonla hareket etmesine ve daha fazla olumlu sosyal tercih yapmasına katkı sağlamaktadır.

Genel olarak bulgular, sosyal değer yöneliminin farklı sosyal davranışlar üzerindeki rolüne ve gelişiminin sosyokültürel yapıdaki değişimler dahil olmak üzere çevreden bağımsız olmadığına kanıt oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal değer yönelimi, sosyal bağlam, sosyal davranış, ergenlik, beliren yetişkinlik, değişken-merkezli ve çift-merkezli yaklaşım

ABSTRACT

YABAN, E. Helin. *Investigation of Social Value Orientation in Adolescents and Emerging Adults in the Scope of a Developmental, Social-cognitive and Contextual Model*, PhD Dissertation, Ankara, 2017.

The main purpose of this study was to assess the factors that play a role in the development of social value orientation (SVO) and to examine the effects of SVO on various types of social behaviors in middle adolescence and emerging adulthood. A basic assumption was that SVO would vary correspondingly with culture, socialization and social-cognitive skills over the life course. Accordingly, the roles of (1) self-construct and SES, (2) intergenerational transmission and parental practices, and (3) self-regulation in SVO were evaluated.

The sample consisted of randomly selected 218 adolescents (ages 14-15; grades 8 and 9) and 219 emerging adults (ages 19-25; undergraduates) and both their parents in a metropolitan area of the Ankara, Turkey ($N = 437$ triads).

The results on *SVO and social behavior* revealed that prosocial SVO increased with age. While both adolescents and emerging adults with a prosocial orientation reported engaging in less public and hypercompetitive social behaviors, the increase in altruistic behavior and the decrease in competition for personal development were only associated with prosocial SVO of emerging adults.

The antecedents of SVO results indicated that prosociality was positively correlated with relational-interdependent self-construal and lower perceptions of social status. Moreover, increased perceived parental autonomy support and internal regulation were positively associated with prosocial SVO.

The results of the *similarity between parents' and adolescents/emerging adults' SVO* obtained by using both variable- and couple-centered approaches suggested more similarity between emerging adults and parents than adolescents and parents, and the

autonomy support contributed to this similarity. 'Zeitgeist' had no significant effect on SVO of youths. However, when parents reported a high autonomy support, young people with high relatedness reported more prosocial preferences. Internal regulation partially mediated the relationship between parental autonomy support and adolescent/emerging adult's prosocial preferences.

In general, the results provided evidence that SVO had a significant effect on various types of social behavior and that the development of SVO was not independent from the environment, including changes in socio-cultural structure.

Key Words: Social value orientation, social context, social behavior, adolescence, emerging adulthood, variable-centered and couple-centered approach

İÇİNDEKİLER

KABUL ve ONAY.....	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA ve FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ADAMA.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖZET	viii
ABSTRACT.....	x
İÇİNDEKİLER	xii
TABLolar DİZİNİ.....	xvi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xix
EKLER DİZİNİ.....	xx
ÖNSÖZ	xxii
BÖLÜM 1.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Sosyal Değer Yönelimi	3
1.1.1. Sosyal Değer Yöneliminin Değerlendirilmesi	7
1.1.2. Sosyal Değer Yönelimine İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar	12
1.2. Sosyal Değer Yönelimi ve Sosyal Davranış İlişkisi	19
1.3. Sosyal Değer Yönelimine İlişkin Gelişimsel Kuramsal Çerçeve	22
1.3.1. Kuramsal Çerçeve	24
1.3.2. Kültür ve Ekoloji.....	29
1.3.3. Sosyalleşme Aktörleri	35
1.3.4. Sosyal Bilişsel Özellikler	44
1.3.5. Demografik Değişkenler	46
1.4. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri	50
BÖLÜM 2.....	54
YÖNTEM.....	54
2.1. Örneklem.....	54
2.2. Veri Toplama Araçları	57

2.2.1. Sosyal Değer Yönelimi Kaydırmalı Ölçümü	60
2.2.2. Koşullu Saygıya İlişkin Algılar.....	62
2.2.3. Özerkliği Destekleyici Ebeveynlik	62
2.2.4. Sosyal Kendini Düzenlemeye İlişkin Ölçümler	63
2.2.5. Kazanma Amaçlı Rekabetçi (Hiper-Rekabet) Tutum Ölçeği	64
2.2.6. Kişisel Gelişim Amaçlı Rekabetçi Tutum Ölçeği.....	65
2.2.7. Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği.....	66
2.2.8. Dengeli Bütünleşme Ayrışma Ölçeği.....	66
2.2.9. Nesnel ve Öznel Sosyoekonomik Düzey Ölçümleri.....	67
2.2.10. Sosyal İstenirlik Ölçeği	69
2.3. İşlem.....	69
2.4. Analiz Yöntemi	70
BÖLÜM 3.....	73
BULGULAR.....	73
3.1. Verilerin Uygunluğunun Sınanması.....	73
3.2. Araştırma Değişkenleri ile İlgili Betimsel ve Karşılaştırmalı Analizler.....	75
3.2.1. Sosyal Değer Yönelimi Değişkenine İlişkin Betimsel ve Karşılaştırmalı Analizler.....	76
3.2.2. Benlik Kurguları ve Ebeveynlik Uygulamaları Değişkenlerine İlişkin Betimsel ve Karşılaştırmalı Analizler	77
3.2.3. Kendini Düzenlemenin Gelişim Dönemi ve Cinsiyete Göre Karşılaştırılması	82
3.3. Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi	85
3.3.1. Sosyal Değer Yöneliminin Benlik Kurguları ve Ebeveyn Uygulamalarıyla İlişkileri	85
3.3.2. Sosyal Değer Yöneliminin Kendini Düzenleme ve Sosyal Davranış Ölçek Puanlarıyla İlişkileri	86
3.4. Araştırma Hipotezlerinin Sınanmasına Yönelik Analizler	90
3.4.1. Sosyal Değer Yöneliminin Sosyal Davranışlar Üzerindeki Rolüne İlişkin Analizlerin Sonuçları	90

3.4.2. Benlik Kurgularının ve Sosyoekonomik Düzeyin Sosyal Değer Yönelimi Üzerindeki Rolü	97
3.4.3. Ebeveynlik Uygulamaları ve Kendini Düzenlemenin Sosyal Değer Yönelimi Üzerindeki Rolü	98
3.4.4. Anne, Baba ve Gencin Sosyal Değer Yönelimleri Arasındaki Benzerlik/Farklılık Örüntüleri ve Benzerlikte ‘Zamanın Ruhı’ Olgusunun Rolü	100
3.4.5. Ana Baba Uygulamaları ve Gençlerin Sosyal Değer Yönelimleri Arasındaki İlişkide Benlik Kurgularının Rolü.....	114
3.4.6. Ana Baba Uygulamaları ve Gençlerin Sosyal Değer Yönelimleri Arasındaki İlişkide Kendini Düzenlemenin Rolü.....	116
BÖLÜM 4.....	121
TARTIŞMA	121
4.1. Araştırma Değişkenleri ile İlgili Betimsel Analizlere ve Değişkenler Arasındaki İlişkilere ait Sonuçların Tartışılması	123
4.1.1. Sosyal Değer Yönelimi Değişkenine İlişkin Betimsel Analizlerin Tartışılması.....	123
4.1.2. Benlik Kurguları, Ebeveynlik Uygulamaları ve Kendini Düzenleme Değişkenlerine İlişkin Analizlerin Tartışılması	124
4.2. Araştırma Hipotezlerinin Sınanmasına Yönelik Analizlerin Sonuçlarının Tartışılması.....	134
4.2.1. Sosyal Değer Yönelimi ve Sosyal Davranışlara İlişkin Analizlerin Tartışılması.....	134
4.2.2. Benlik Kurguları ve Sosyoekonomik Düzeyin Sosyal Değer Yönelimi Üzerindeki Rolüyle İlgili Sonuçların Tartışılması	139
4.2.3. Ana Baba Uygulamaları ve Gencin Kendini Düzenlemesinin Sosyal Değer Yönelimi Üzerindeki Rolüyle İlgili Sonuçların Tartışılması.....	143
4.2.4. Genç, Anne ve Babanın Sosyal Değer Yönelimleri Arasındaki Benzerlik ve Benzerlikte ‘Zamanın Ruhı’nun Rolüne İlişkin Sonuçların Tartışılması.....	145
4.2.5. Benlik Kurgularının Ana Baba Uygulamaları ve Gençlerin Sosyal Değer Yönelimleri Arasındaki İlişkide Düzenleyici Rolü.....	157

4.2.6. Ana Baba Uygulamaları ve Sosyal Değer Yönelimi Arasındaki İlişkide Gençlerin Kendini Düzenlemelerinin Aracı Rolü.....	158
4.3. Araştırmanın Bilimsel Birikim ve Uygulamaya Katkısı.....	161
4.4. Sınırlılıklar ve Öneriler	163
4.5. Sonuç.....	168
KAYNAKÇA	172
EKLER.....	212
ÖZGEÇMİŞ.....	250

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Araştırma Katılımcılarının Yaş ve SED'e Göre Dağılımı	55
Tablo 2. Katılımcıların SED, Gelişim Dönemi ve Cinsiyete Göre Dağılımı	56
Tablo 3. Araştırmada Kullanılan Ölçekler	58
Tablo 4. Ön Çalışma Kapsamında Psikometrik Özellikleri Sınanan Ölçeklere İlişkin Özet Bilgiler	59
Tablo 5. Genç-Anne, Genç-Baba ve Anne-Babanın Sosyal Değer Yönelimlerinin Karşılaştırıldığı Analiz Sonuçları.....	76
Tablo 6. Genç-Anne, Genç-Baba ve Anne-Babaların Benlik Kurguları ve Ebeveynlik Uygulamalarının Karşılaştırıldığı Analiz Sonuçları.....	78
Tablo 7. Benlik Kurgularına ve Ebeveynliğe İlişkin Ölçek Puanlarının Ortalama ve Standart Sapması.....	79
Tablo 8. Cinsiyetin ve Gelişim Döneminin Gençlerin Benlik Kurgusu ve Ebeveynlik Uygulamaları Ölçek Puanlarına Etkisi.....	80
Tablo 9. Ebeveynliğe İlişkin Algılar Ölçek Puanlarının Ortalama ve Standart Sapması	80
Tablo 10. Anne ve Babanın Ebeveynlik Uygulamalarına İlişkin Değerlendirmelerinin Gençlerin Cinsiyeti ve Gelişim Dönemine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	82
Tablo 11. Gençlerin Üç Farklı Alandaki Kendini Düzenleme Puanlarının Gelişim Dönemi ve Cinsiyete Göre Ortalama ve Standart Sapması	83
Tablo 12. Gençlerin Üç Farklı Alandaki Kendini Düzenleme Puanlarının Gelişim Dönemi ve Cinsiyete Göre Farklılıkları Özet Tablosu	84
Tablo 13. Sosyal Değer Yöneliminin Benlik Kurguları ve Ebeveyn Uygulamalarıyla İlişkileri	86
Tablo 14. Ergenlerde Sosyal Değer Yöneliminin Kendini Düzenleme ve Sosyal Davranış Puan Ortalamalarıyla Kısmi Korelasyonları.....	88
Tablo 15. Gelişim Dönemi ve Cinsiyete Göre Gençlerin Sosyal Değer Yönelimi Ölçek Puanlarının Ortalama ve Standart Sapması.....	91

Tablo 16. Olumlu Sosyal ve Rekabet Davranışlarına İlişkin Puanların Gelişim Dönemi ve Cinsiyete Göre Ortalama ve Standart Sapması	91
Tablo 17. Cinsiyetin ve Gelişim Döneminin Sosyal Davranış Ölçekleri Puanlarına Etkisi	93
Tablo 18. Sosyal Davranışların Yordanmasına İlişkin Analiz Sonuçları.....	95
Tablo 19. Benlik Kurgularının Gencin Sosyal Değer Yönelimi Üzerindeki Rolü.....	97
Tablo 20. Ebeveynlik Uygulamaları ve Kendini Düzenlemenin Yordayıcı Rolüne İlişkin Analiz Sonuçları.....	99
Tablo 21. Genç-Anne, Genç-Baba ve Anne-Babaların Sosyal Değer Yönelimleri Arasındaki İlişkiler, Mutlak Fark Puanları ve q Korelasyonlar	102
Tablo 22. Gerçek ve Yapay Genç-Anne, Genç-Baba ve Anne-Babaların Sosyal Değer Yönelimleri Arasındaki Mutlak Fark Puanları ve q Korelasyonlar Arasındaki Farklara İlişkin Sonuçlar	105
Tablo 23. Gençlerin Sosyal Değer Yönelimi Puanlarının Yordanmasında Zeitgeist Değişkeninin ve Anne ve Babalarının Sosyal Değer Yönelimlerinin Rolüne İlişkin Analiz Sonuçları.....	106
Tablo 24. Araştırmada Elde Edilen Sosyal Değer Yönelimi Grupları	108
Tablo 25. Genç, Anne ve Babanın Sosyal Değer Yönelimi Puanlarına Göre Oluşturulan Kümelere Ait Betimsel İstatistikler.....	111
Tablo 26. Ebeveynden Algılanan Özerklik Desteği ve Koşullu Saygıya İlişkin İki Farklı Gruba ait Fark Puanlarının Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	113
Tablo 27. Gençlerin Sosyal Değer Yönelimi Puanlarının Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizleri Özet Tablosu	117
Tablo 28. Gençlerin Sosyal Değer Yönelimlerinin Ana Baba Uygulamalarıyla İlişkisinde Kendini Düzenlemenin Aracı Rollerine ait Etkiler	118
Tablo 29. Araştırma Hipotezleri ve Sonuçları Özet Tablosu	122
Tablo 30. Ön Çalışma Katılımcılarının Demografik Özellikleri.....	214
Tablo 31. Ön Çalışma Ölçeklerinin Betimsel İstatistikleri	215
Tablo 32. Test - Tekrar Test Puanlarının Tanımlayıcı İstatistikleri ve Sınıf İçi Korelasyonlara (ICC) ait Katsayılar.....	216

Tablo 33. Koşullu Saygıya İlişkin Algılar Ölçeği'nin Faktör Örüntüleri ve Madde Toplam Test Korelasyonu Katsayıları	218
Tablo 34. Özerkliği Destekleyici Ebeveynlik Ölçeği'nin Faktör Örüntüleri ve Madde Toplam Test Korelasyonu Katsayıları	220
Tablo 35. Genç Örnekleimde Sosyal Kendini Düzenleme Ölçeklerinin Faktör Örüntüleri	224
Tablo 36. Sosyal Kendini Düzenleme Ölçeklerinin Alt Boyutları Arasındaki İlişkiler	225
Tablo 37. Kazanma Amaçlı Rekabet (Hiper-Rekabet) Tutum Ölçeği'nin Faktör Örüntüleri ve Madde Toplam Test Korelasyonu Katsayıları.....	227
Tablo 38. Kişisel Gelişim Amaçlı Rekabet Tutum Ölçeği'nin Faktör Örüntüleri ve Madde Toplam Test Korelasyonu Katsayıları	230
Tablo 39. Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği'nin Betimsel İstatistikleri.....	231
Tablo 40. Asıl Çalışma Katılımcılarının Demografik Özelliklerinin SED ve Gelişim Dönemine Göre Dağılımı	234
Tablo 41. Genç Formunda Yer Alan Ölçeklerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	236
Tablo 42. Anne ve Baba Formlarında Yer Alan Ölçeklerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	237
Tablo 43. Kazanma Amaçlı Rekabetçi Tutum Ölçeği'nin İki Faktörlü Yapısı.....	238
Tablo 44. Sosyal Kendini Düzenleme Ölçekleri'nin Madde Atıldıktan Sonra Elde Edilen Faktör Örüntüleri	239
Tablo 45. Gençlerin Benlik Kurgularının ve Algıladığı Ebeveynlik Uygulamalarının Farklı Kendi Düzenleme Nedenleri (Motivasyonları) ile İlişkileri.....	241

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Sosyal Değer Yönelimi Daire Ölçümünde Bireylerin Kendi ve Diğerinin Kazancına İlişkin Tercihleri.....	10
Şekil 2. Tutuklunun Çıkmazı Oyununda Katılımcılara Sunulan Kazanç Matrisi.....	14
Şekil 3. Kişiler Arası İlişkiler: Karşılıklı Bağımlılık Kuramı.....	15
Şekil 4. Üç Sosyal Değer Yönelimine İlişkin Dönüştürme Modeli.....	16
Şekil 5. Sosyal Değer Yöneliminin Gelişimsel Değişimine ve Sosyal Davranışların Gelişimdeki Rolüne İlişkin Kuramsal Model.	52
Şekil 6. Gençlerin Sed, Gelişim Dönemi ve Cinsiyete Göre Dağılımının Şekilsel Gösterimi.....	57
Şekil 7. Sosyal Değer Yönelimi Kaydırmalı Ölçümü Örnek Maddesi.....	60
Şekil 8. Ebeveyn, Gelişim Dönemi ve Cinsiyetin Gençlerin Özerklik Desteği Algıları Üzerindeki Etkileşimli Etkisinin Şekilsel Gösterimi.	81
Şekil 9. Aşamaya Göre Katsayılara ait Yamaç-Plato Grafiği.....	110
Şekil 10. İki Kümeli Çözümlemede Sosyal Değer Yönelimi z Puanları.	111
Şekil 11. Yüksek ve Düşük Sosyal Değer Yönelimi Gruplarında Zeitgeist Değişkeni Puanlarının Şekilsel Gösterimi.....	112
Şekil 12. Düzenleyici Rol Analizine İlişkin Sonuçlar.	115
Şekil 13. Gençlerin Sosyal Değer Yönelimlerinin Yordanmasında İlişki Yönelimlilik ve Ana Babanın Özerklik Desteği Arasındaki Etkileşim.....	116
Şekil 14. Farklı Sosyal Davranış Alanlarında Kendini Düzenlemenin, Ana Baba Uygulamaları ve Gencin Sosyal Değer Yönelimi Arasındaki İlişkideki Aracı Rolüne İlişkin Şekilsel Gösterimler.	120

EKLER DİZİNİ

Ek 1. Ön Çalışmaya İlişkin Ayrıntılar	212
Ek 1.1. Ön Çalışmanın Örneklemi	212
Ek 1.2. Ön Çalışmanın Veri Toplama Araçları.....	214
Ek 1.3. Ön Çalışmanın İşlemi	231
Ek 1.4. Ön Çalışmada Kullanılan Analiz Yöntemleri.....	232
Ek 1.5. Ön Çalışma Verilerinin Uygunluğunun Sınanması	233
Ek 1.6. Ön Çalışmaya İlişkin Sonuç	233
Ek 2. Araştırmanın Örneklemine İlişkin Ayrıntılar	234
Ek 3. Araştırma Değişkenlerinin Genç ve Anne Baba için Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	236
Ek 4. Kazanma Amaçlı Rekabetçi Tutum Ölçeği'nin İki Faktörlü Yapısı.....	238
Ek 5. Sosyal Kendini Düzenleme Ölçekleri	239
Ek 6. Benlik Kurguları, Ebeveynlik Uygulamaları ve Kendini Düzenleme Arasındaki İlişkiler	240
Ek 7. Etik Kurul İzni.....	242
Ek 8. Araştırma İzni.....	243
Ek 9. Orijinallik Raporu	244
Ek 10. Sosyal Değer Yönelimiyle İlgili Kavramlar.....	246

“Üyeleri, diğer insanlara yardım etme ve onlara bakım verme konusundaki duyarlıkları, motivasyonları ve becerileri öğrenmedikçe hiçbir toplum kendisini uzun süre koruyamaz”.

Urie Bronfenbrenner, 1979; s.53

ÖNSÖZ

“Aklımız her ne kadar bencil genler üzerine kurulmuş olsa da toplum yanlısı, güvenilir ve işbirliğine yatkın olacak şekilde kullanılabilir. (...) İnsanlar nasıl işbirliği yapılacağını öğrenme eğilimiyle donanmış olarak dünyaya gelirler.”
Matt Ridley, 1996¹

Bireylerin yalnızca kendi iyiliğini değil çevresindeki diğerlerinin iyiliğini de gözeterek karar vermesi insana özgü en temel özelliklerden biridir. Örneğin, tanımadığımız bir insan için kan bağışında bulunur ya da huzur evinde yaşayan yaşlıları, korunmaya muhtaç çocukları ziyaret etmek gibi gönüllü etkinliklere katılırız. Ya da küresel ısınma, doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı ve çevre kirliliği gibi insan kaynaklı sorunların hem insan hem de diğer tüm canlılar için taşıdığı yaşamsal riskin azaltılması için, kullandığımız su miktarını azaltarak ya da geridönüştürülebilen ürünler tercih ederek diğerleri için yararlı olacak tercihler yapabiliriz. Bu örneklerin her birinin davranışta bulunan birey için bir maliyeti (örn., zaman, para) olsa da bu şekilde davranmak diğer bireylerin yaşamlarını sürdürebilmesi ve yakın bir gelecekte karşı karşıya olduğumuz küresel yıkımların² azaltılması için oldukça önemlidir. Bununla birlikte, bireyler olarak diğer bireyleri göz önüne alan tercihlerimizde oldukça farklılaşırız. Bazılarımız hiç bilmediği ya da hiçbir zaman karşılaşmayacağı biri için para ya da kan bağışında bulunurken, bazılarımız yalnızca kendi iyiliğini, ihtiyaçlarını ve isteklerini düşünerek hareket eder.

Yukarıdaki örneklerde ve benzeri pek çok durumda, kendi iyiliğimiz, ihtiyaçlarımız ve isteklerimiz doğrultusunda yapacağımız tercihler kısa dönemde bize kazanç sağlasa da uzun dönemde diğer insanların ya da grubun zararına olacaktır. Yani, bu tür durumlarda yaptığımız tercihler, diğer bireylerin yaşamlarını da etkilemektedir. Bireylerin yaptığı

¹ Ridley, M. (1996). *The origins of virtue: Human instincts and the evolution of cooperation* (s. 249) [Erdemin kökenleri]. England: Penguin.

² Örneğin, WWF 2016 Yaşayan Gezegen Raporu'na göre tüm canlıların yaşamını tehdit eden beş büyük sorun bulunmaktadır: habitat kaybı ve bozulması, türlerin aşırı tüketimi, kirlilik, hastalıklar ve iklim değişikliği. Raporunda, bu gidişati tersine çevirmenin gıda, su ve enerjiye adil erişimi destekleyen politikalar üretmek ya da koruma alanlarını genişletmek gibi tercihler yaparak mümkün olduğu vurgulanmaktadır.

tercihlerin birbirine bağılı olduğu, karşılıklı bağımlılık içeren durumlar, sosyal psikoloji alan yazınında ‘sosyal ikilem (*social dilemma*)’ durumları olarak tanımlanmaktadır (Messick ve Brewer, 1983). Sosyal ikilem durumlarının temelini oluşturan kavram, ‘karşılıklı bağımlılık (*interdependence*)’ kavramıdır. Karşılıklı bağımlılık, karşılıklı etkileşim içindeki bireylerin, birbirlerinin tercihleri, istek ve davranışları üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin gücü ve niteliğini betimlemektedir (Thibaut ve Kelley, 1959). Sosyal ikilemleri anlamamıza katkı sağlayacak diğer nokta bu ikilemlerin iki özelliğidir. Bunlar, (1) eğer bir birey, belirli bir tercih yaparken etkileşim kurduğu diğer bireyin yaptığı tercihe bakmaksızın kendine yanlı tercih yaparsa daha fazla kazanç sağlar; (2) oysa herkesin sürekli kendine yanlı tercihler yaptığı durumlarda herkesin işbirliği yaptığı durumlara göre kazanç en azdır (Weber, Kopelman ve Messick, 2004, s. 94).

Uzun vadede en fazla kazancı herkesin işbirliği yaptığı durumda elde ediyor olmamıza rağmen bireyler olarak karşılaştığımız sosyal ikilem durumlarında yaptığımız tercihler açısından neden farklılaşırız? Neden bazılarımız diğerinin iyiliğini de düşünerek davranırken bazılarımız sadece kendine yanlı davranırız? Psikoloji, ekonomi ve antropoloji gibi farklı disiplinlerden araştırmacılar, yaşamlarımız için oldukça kritik olan ve diğer bireylerin, hatta diğer canlıların yaşamlarını etkileyen bu tercihlerimizde ortaya çıkan farklılıklar ve bu farklılıkların olası nedenleri üzerine odaklanmıştır. Bireysel farklılıklara neden olan özelliklerimiz kimi zaman sosyal motivasyon (*social motivation*), kimi yerde sosyal tercihler (*social preferences*) ya da diğer bireyi dikkate alan tercihler (*other regarding preferences*) olarak tanımlanmış, kimi zaman da bu araştırmada da ele alındığı şekliyle, sosyal değer yönelimi (*social value orientation*) olarak kavramsallaştırılmıştır. Tüm bu kavramsallaştırmalarda ortak olan kalıcı ve bireysel özelliklerimizin, sosyal ikilem durumlarında yaptığımız tercihlerin ve davranışların önemli bir yordayıcısı olduğu gösterilmiştir (McClintock ve Liebrand, 1988; Messick ve McClintock, 1968; Van Lange ve Kuhlman, 1994).

Burada önemli bir nokta, kavram olarak ‘sosyal değer yönelimi’nin, Schwartz’ın (2004), ‘sosyal değerler’ olarak da anılan temel değerler (*basic values*) kavramıyla karıştırılmaması gerektiğidir. Sözü edilen bu iki yapının birbirleri ile ilişkili ancak farklı

iki yapı olduğu gösterilmiştir (örn., Gärling, 1999; Sagiv, Sverdlik ve Schwarz, 2011). Temel değerler, “bireyin tercihlerine, tutumlarına ve davranışlarına kılavuzluk eden, önem sırasına göre hiyerarşik olarak yapılanmış, hangi davranışların veya hedeflerin bireysel veya toplumsal olarak istenir olduğunu ifade eden ve görece istikrarlı inançlar” olarak tanımlanmaktadır (Demirutku ve Sümer, 2010). Schwartz’a göre (2012) değerler, davranışların düzenlenmesinde ve benliğe ilişkin değerlendirmelerde kullanılan standartlar ya da ölçütlerdir. Nitekim Gärling (1999), temel değerlerin sosyal ikilem durumlarında bireylerin sosyal değer yönelimlerini yordadığını; olumlu sosyal yönelimli bireylerin eşitlik, sosyal adalet, dayanışma ve uyumu içeren temele değere öncelik verdiklerini bulmuştur. Yani, sosyal değer yönelimi temel değerlerle ilişkili olsa da aynı değildir. Kişisel ya da temel değerler daha kapsamlı, genel, bir durumdan diğerine geçiş gösteren hedefleri betimlerken, sosyal değer yönelimleri belirli tür kaynak dağılım tercihleriyle ilgili kalıcı ve bireysel farklılıklardır (Sagiv ve ark., 2011).

Sosyal psikoloji alan yazınında çok sayıda sosyal değer yönelimi tanımlanmış olmasına rağmen (örn., olumlu sosyallik, bireycilik, rekabetçilik, özgecilik, saldırganlık, mazoşizm, ve nihilizm/sadomazoşizm) araştırmalarda bunlar arasından üçünün öne çıktığı görülmektedir. Tezin sonraki başlıklarında ayrıntılı olarak açıklanacak olan bu değer yönelimleri şunlardır: Olumlu sosyal değer yönelimi gösterenler, olumlu sosyal yönelimliler (*prosocials*); bireyci sosyal değer yönelimi gösterenler, bireyciler (*individualists*) ve sosyal değer yönelimi rekabetçi olanlar, rekabetçiler (*competitors*) (Bogaert, Boone ve Declerck, 2008; Messick ve McClintock, 1968, McClintock ve Liebrand, 1988; Van Lange, 1999; Van Lange, Otten, De Bruin ve Joireman, 1997a).

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Olumlu sosyal, bireyci ya da rekabetçi sosyal değer yönelimine sahip bireyler, sosyal yaşamlarında sergiledikleri sosyal davranışlar açısından farklılaşırlar mı? Bu soruya yanıt arayan araştırmalar, genellikle olumlu sosyal değer yönelimiyle yardım etme, empati ve sosyal sorumluluk gibi davranışlar arasında ilişkiler elde etmişlerdir (McClintock ve Allison, 1989; Declerck ve Bogaert, 2008; Van Vugt, Van Lange ve Meertens, 1996). Alanyazında sosyal değer yöneliminin sosyal davranışlarla ilişkisi pek çok sosyal davranış için incelenmiş olmakla birlikte, rekabet davranışları genel olarak göz ardı edilmiştir (Balliet, Mulder ve Van Lange, 2011b; De Cremer ve Leonardelli, 2003; McClintock ve Liebrand, 1988; Van Lange, Agnew, Harinck ve Steemers, 1997b; Yalçın, 2009). Oysa sosyal yaşamda, arkadaşlarımızla, eşimizle, iş arkadaşlarımızla ya da toplumla olan karşılıklı bağımlı ilişkilerimizde bireysel çıkarlarımızla ortak çıkarlarımızın çatışmasını beraberinde getiren tercihlerimiz, başarı ya da başarısızlıklarımızın diğerine zarar verebileceği çok sayıda sosyal ikilem durumuyla karşılaşırız. Çıkarlarımız ya da ihtiyaçlarımızın birbirine bağlı olması, arzulanan kaynağı elde etmek için (örn., işte bir pozisyonu alma, oyuncağı elde etme ya da annenin ilgisini kazanma) kaçınılmaz olarak rekabeti de beraberinde getirir. Araştırmalar, bireylerin kendisinin ve diğerinin ihtiyaçları arasında denge kurabilmesinin sağlıklı işlevsellik açısından oldukça önemli olduğuna işaret etmektedir (Charlesworth, 1996; Hawley, 2002; Van Lange ve Joireman, 2008; Toda, Shinotsuka, McClintock ve Stech, 1978). Sosyal işlevsellik açısından önemine rağmen sosyal değer yönelimlerinin rekabet davranışlarıyla ilişkilerinin ele alındığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Buradan yola çıkılarak bu tez çalışmasında, ilk olarak, farklı tür olumlu sosyal ve rekabet davranışları bir arada alınmakta ve sosyal değer yönelimlerinin bu davranışlarla ilişkileri değerlendirilmektedir.

Öte yandan, uzun yıllardır gelişim psikolojisi araştırmacılarının odağı olan olumlu sosyal davranışlar üzerindeki rolüne kanıtlar sunulmuş olmasına rağmen sosyal değer yöneliminin çoğunlukla sosyal psikoloji ve ekonomi alanında ele alındığı, gelişimine

ilişkin araştırmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, yaş farklılıklarının (Au ve Kwong, 2004; Carlo, Roesch, Knight ve Koller, 2001; Li, Zhu, Gummerum ve Sun, 2013), kültürün rolünün (Avellar ve Kagan, 1976; Schneider ve ark., 2006), kırsal ya da kentsel bölgelerde yaşama (Eliram ve Schwarzwald, 1987) ya da sosyo-ekonomik düzey (McKee ve Leader, 1955) gibi sosyal-yapısal özelliklerin sosyal değer yönelimleri ile ilişkilerinin dikkate alındığı araştırmalara rastlanabilmektedir. Bu araştırmalarla ilgili önemli bir nokta, sosyal değer yönelimi gelişiminin, bireyin bilişsel becerilerinin ya da sosyal etkileşim örüntülerinin bir işlevi olarak değişebileceğine işaret etmeleridir. Her ne kadar öncül araştırmalarda sosyal değer yönelimi zaman içinde görece durağan olan sosyal bir motivasyon (Messick ve McClintock, 1968) ya da sosyal durumun bir özelliği (Van Avermaet, 1996) olarak ele alınmış olsa da yaşam boyu gelişim bakış açısıyla bilişsel gelişimdeki değişimler gibi normatif yaşla ilişkilendirilebilecek etkilerin ve içinde yaşanılan toplumun, çevrenin ve aile özelliklerinin bireylerin sosyal değer yönelimlerini etkilemesi kaçınılmaz görünmektedir.

Van Lange ve arkadaşlarının (1997a) olumlu sosyal yönelimliliğin ilk yetişkinlikten orta ve geç yetişkinliğe doğru sistematik bir şekilde arttığına ve bu artışın en belirgin şekilde on beş - otuz yaşları arasında gözlemlendiğine işaret eden bulguları, kişilik eğilimlerinin özellikle ergenlik yılları (örn., Haan, Dekovic, van den Akker, Stoltz ve Prinzie, 2013) ve yetişkinlikte (örn., Neyer ve Lehnart, 2007) anlamlı şekilde değiştiğini gösteren araştırma bulgularıyla bir arada ele alındığında, bireylerin sosyal değer yönelimlerinde ortaya çıkan gelişimsel değişimlerle ilgili bilgi edinmemizi sağlayacak önemli soruları akla getirmektedir: Bu yaş dönemlerinde değişen nedir? Sosyal deneyimlerin hangi yönleri rekabet, bireyci ve olumlu sosyal yönelimlerdeki değişime katkı sağlamaktadır? Bu araştırmada ikinci olarak bu sorulara yanıt aranmaktadır. Bu şekilde, bireyin kendisinin ve diğerinin ihtiyaçlarını dengelemesini gerektiren ikilem durumlarında verdiği tepkilerin ve sosyal işlevselliğin altında yatan mekanizmaların daha net bir biçimde anlaşılmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Özetle, bu araştırmada sosyal değer yöneliminin sosyal davranışlarla ilişkileri ve sosyal değer yöneliminin olası öncülleri, gelişimsel bir bakış açısıyla irdelenmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda giriş bölümünde, sırasıyla (1) sosyal değer yöneliminin kavramsallaştırmalarına ilişkin ayrıntılara; (2) sosyal davranışların sosyal değer yönelimiyle ilişkisine; (3) sosyal değer yöneliminin olası öncüllerine ve (4) araştırmanın hipotezlerine yer verilmektedir.

1.1. SOSYAL DEğER YÖNELİMİ

Psikoloji, biyoloji ve ekonomi alanındaki geleneksel kuramların, bireylerin genetik olarak ilişkili olmadıkları kişilere karşı bencilce davrandığı (homo economicus) varsayımına karşı insan davranışının yalnızca bencillikle (selfishness) açıklanamayacağını gösteren görgül sonuçlar elde edilmiştir. Bulgular, hem insan toplulukları hem de insan olmayan primat topluluklarında ortak kaynakların kullanımı gibi konularda işbirliği ve paylaşmanın yaygın olarak görüldüğünü (homo socialis), hatta bu davranışların çok küçük yaşlardan itibaren gözlendiğini kanıtlamıştır (de Waal, 2009; Fehr ve Gintis, 2007; Warneken ve Tomasello, 2006). Benzer şekilde oyun kuramı ve bireyin ekonomik kararlarını açıklamaya çalışan kuramlar, bireylerin öncelikle kendi ıkartı doğrultusunda davrandığı varsayımına temellenmiştir. Oysa bu varsayım, bireylerin ekonomi oyunlarında ya da sosyal ikilem durumlarında diğerlerinin yararına olabilecek davranışlar sergilemeye istekli olduğunu gösteren araştırmalarla geçerliğini yitirmiştir (Fehr ve Gintis, 2007; Henrich ve ark., 2001). Örneğin, de Waal'a göre (2009), bireylerin, paylaşım adil olmadığında kazancını almayı kabul etmemeleri, insanların her zaman kar ilkesine göre davranmadığını gösterir. Böylece, işbirliği, eşitlik ve adalet potansiyelimizi göstererek 'insan doğası gereği bencildir' savına karşı bir sav ortaya koyar. Bununla birlikte, bazı bireylerin kendi yararını en üst düzeyde tutmaya yönelik davranırken bazılarının diğer bireyleri de göz önüne alan tercihler yapması araştırmacıların dikkatini bireysel farklılıklara çekmiştir (örn., Balliet, Parks ve Joireman, 2009; Bogaert ve ark., 2008; Messick ve Brewer, 1983; Van Lange ve ark., 1997b).

Sosyal ikilem durumlarında bireyleri farklı tercihler yapmaya yönlendirenin ne olduğunu anlamaya çalışan araştırmacılar, önemli bir kavramı; sosyal değer yönelimini ortaya atmışlardır. Sosyal değer yönelimi, sosyal ikilem durumlarında belirli sonuç örüntülerinin (örn., ortak kazancı ya da kendi kazancını en üst düzeyde tutma) bireyin kendisini ve diğerini nasıl etkileyeceğiyle ilgili durağan tercihlerini yansıtmaktadır (Bogaert ve ark., 2008; Liebrand ve McClintock, 1988; Van Lange, 1999). Farklı bireylerin kendi ve diğerine ilişkin sonuçlara verdikleri önemin farklılaştığı ve bireylerin buna verdikleri öneme göre farklı yönelim kategorilerine atanabilecekleri varsayılmaktadır (Liebrand ve McClintock, 1988, s.397) (sosyal değer yönelimiyle ilgili kavramların açıklamaları için bkz. Ek 10).

Sosyal psikoloji alanında yapılan çalışmalarda özgecilik, karşılıklılık, saldırganlık, mazoşizm, ve nihilizm/sadomazoşizm gibi farklı tür sosyal değer yönelimleri önerilmişse de (örn., Kurzban ve Houser, 2001; Van Lange, Joireman, Parks ve Van Dijk, 2013; Van Lange, Balliet, Parks ve Van Vugt, 2014) genel olarak üç temel sosyal değer yönelimi olduğu görülmektedir: (a) olumlu sosyal yönelim, (b) bireyci yönelim, (c) rekabetçi yönelim (örn., McClintock ve Liebrand, 1988; Messick ve McClintock, 1968; Van Lange, 1999; Van Lange ve ark., 1997b).

Olumlu sosyal yönelimli bireyler kendilerine ve diğerine ilişkin tercihlerinde diğer bireyleri önemser; ortak sonucu ve eşitliği ön planda tutar; kendileri ve diğer kişi arasındaki farkı en aza indiren tercihler yaparlar. Onlar için “birlikte iyi yapmak” önemlidir. *Bireyci yönelime* sahip bireyler, aynı koşullarda yalnızca kendi kazancını göz önünde bulundurur ve diğer kişinin olası kazancını göz ardı ederek kendi kazancını en üst düzeye çıkaracak tercihler yapar. Onlar için önemli olan, kişinin “kendi için iyi olanı yapması”dır. *Rekabet yönelimli* bireyler, diğerinin kazancına göre kendi kazancını en üst düzeye çıkarmayı amaçlar. Anlaşmazlıkları, tarafların birlikte kazandığı kazan-kazan (*win-win*) durumları olarak yönetmeye çalışan olumlu sosyal yönelimli bireylerin tersine, taraflardan birinin kazandığı ve diğer tarafın ise kaybettiği kazan-kaybet (*win-lose*) durumları olarak görürler. Diğer bireyin kazanç miktarı önemli değildir; kendi

kazancının diğerinkine göre en üst düzeyde olması yeterlidir (Balliet ve ark., 2009; Bogaert ve ark., 2008; Van Lange ve ark., 2014).

Örneğin, rekabet yönelimli bir bireyin iki seçenektan birini tercih etmesinin istendiği ve ilk seçenekte (A), tercih yapan kişinin 100 puan kazanırken diğer bireyin 70 puan kazandığı; ikinci seçenekte (B), tercih yapan kişinin 70, diğer bireyin ise 10 puan kazandığı ve üçüncü seçenekte (C), tercih yapan kişinin ve diğer bireyin 70'er puan kazandığı varsayımsal bir durum düşünün. Böyle bir durumda rekabet yönelimli birey, 70 puan 100 puana göre daha az olsa da kazançlar arasındaki farkın en yüksek olduğu (B) seçeneğini (A seçeneğinde fark 30 iken B seçeneğinde fark 60'dır) tercih edecektir. Diğer bir ifadeyle "diğerlerinden iyi yapmayı" ön planda tutacaktır. Yalnızca kendi kazancını en üst düzeyde tutma eğiliminde olan bireyci yönelimli bir birey benzer bir durumda (A) seçeneğini tercih ederken, olumlu sosyal yönelimli birey, her iki kişinin de eşit kazanç sağladığı (C) seçeneğini tercih edecektir.

Bu üç temel yönelim özünde farklı olmakla birlikte tercih sırasında gözettileri faktörler açısından bazı ortak noktalar dikkat çekmektedir. Örneğin, olumlu sosyal ve rekabet yönelimli bireylerin ortak noktası, her iki yönetime sahip bireylerin de tercih yaparken kendi ve diğer kişinin olası kazancını ya da elde edeceği sonucu karşılaştırmalarıdır. Bireyciler ise karşılaştırma yapmak yerine, yalnızca kendilerini etkileyen sonuçlara odaklanırlar. Bireyci ve rekabet yönelimli bireylerin ortak özelliği ise kendi kazançlarını en üst düzeyde tutmaya yönelik tercihler yapmalarıdır. Bu iki yönelim, her ikisi de kendi kazancını en üst düzeyde tutmayı içerdiği için araştırmalarda sıklıkla kendine yanlı (*pro-self*) olarak adlandırılan grupta ele alınmaktadır (Smeesters, Warlop, Van Avermaet, Corneille ve Yzerbyt, 2003; Van Lange ve Kuhlman, 1994). Bu kapsamda yapılan araştırmalar, olumlu sosyal yönelimli bireylerin tutarlı bir şekilde kendine yanlı bireylerden daha fazla olumlu sosyal davranış gösterdiğine işaret etmektedir (Balliet ve ark., 2009; Bogaert ve ark., 2008; Yalçın, 2009).

Olumlu sosyal yönelimli bireylerin olumlu sosyal davranışları her koşulda kendine yanlı bireylerden daha sık sergiliyor olması ya da tersi, yönelim tiplerinin 'durağanlığını' akla

getirmektedir. Nitekim sosyal değer yöneliminin yukarıda yapılan tanımlamaları da “eğilim”, “durağan tercihler” gibi kavramları içermektedir. Alan yazında sosyal değer yöneliminin durağan ve temel bir kişilik eğilimi olduğuna ilişkin bilginin iki farklı şekilde elde edildiği görülmektedir (Bogaert ve ark., 2008). İlkinde, bireyin biyolojik olarak belirli bir yönelim tipine (kendini ya da diğerini gözeten) sahip olduğuna ve biyolojik yapıların (örn., genetik) farklı sosyal değer yönelimi tiplerine sahip olmada rol oynadığına ilişkin açıklamalar dikkat çekmektedir (Smeesters ve ark., 2003; Van Lange ve ark., 1997a). Örneğin, tek ve çift yumurta ikizi yetişkinlerle yapılan bir çalışmada genetik etmenlerin özgecilik ve empatideki varyansın yaklaşık %50’sini açıkladığı gösterilmiştir (Rushton, Fulker, Neale, Nias ve Eysenck, 1986).

Sosyal değer yöneliminin durağan ve temel bir kişilik eğilimi olduğuna ilişkin diğer bir bilgi test tekrar test korelasyonları hesaplanarak her bir bireyin sahip olduğu sosyal değer yöneliminin zaman içinde gösterdiği durağanlığın belirlenmesiyle elde edilmiştir (örn., Smeesters, Warlop ve Van Avermaet, 2004; Van Lange ve Semin-Goossens, 1998). Örneğin, altı ay arayla yapılan ölçümlerde, Van Lange ve Semin-Goossens (1998) katılımcıların %75’inin, Smeesters ve arkadaşları (2004) ise %69.6’sının aynı sosyal değer yönelimine sahip olduğunu belirlemiştir.

Yönelimlerin durağanlığına işaret eden bu sonuçlara rağmen bazı araştırmacılar, sosyal değer yönelimlerinin “etkileşim” içerdiğini göz önüne alarak, sosyal etkileşim deneyimlerinin en azından bazı durumlarda sosyal değer yönelimlerini şekillendireceğini ileri sürmüşlerdir (Carlo ve ark., 2001; Van Lange ve ark., 1997a). Örneğin, bir bireyin bireyci tercihler yapan bir kişiyle sürekli etkileşimi, etkileşimde bulunan bireyin de bireyci ya da rekabetçi tercihlerde bulunmasına yol açabilir (Kuhlman ve Wimberley, 1976) ya da farklı sosyal çevrede yetişen iki çocuk birbirinden farklı sosyal tercihler geliştirebilir (Finkelstien, 2009; Van Lange ve ark., 1997a). Bu ve bunun gibi örnekler, sosyal etkileşimlerin doğasının ve sosyal etkileşim deneyimlerinin biyolojik eğilimler üzerinde oynadığı rolü ortaya koymaları bakımından önemlidir. Ayrıca, bazı araştırmalarda çerçeveleme (*framing*), hazırlama (*priming*) ve diğer durumsal etmenlerin (örn., özendiriciler) sosyal ikilem durumlarında yapılan

tercihler üzerinde rol oynayabildiği de gösterilmiştir (örn., Balliet ve ark., 2011b; Bogaert ve ark., 2008; Smeesters ve ark., 2003; Van Lange ve ark., 1997b). Birlikte ele alındığında bu sonuçlar, bireyler işbirliğine verdikleri değer ya da neyin adil olduğuna ilişkin düşünceleri açısından farklılaşsa; bir başka deyişle, sosyal değer yönelimleri önemli bireysel farklılıklar gösterse bile sosyal değer yönelimlerinin sosyal ve durumsal etmenlerden bağımsız olarak ele alınamayacağına kanıt oluşturmaktadır (örn., Bogaert ve ark., 2008; Smeesters ve ark., 2003; Van Lange, 1999).

Sosyal değer yönelimini tam olarak kavramak için sosyal değer yöneliminin nasıl ölçüldüğünü ele almak önemlidir. İzleyen bölümde sosyal değer yönelimi çalışmalarında sosyal değer yönelimini ölçmede kullanılan farklı yöntemlere ve yöntemlerde gözlenen tarihsel değişimlere değinilmektedir.

1.1.1. Sosyal Değer Yöneliminin Değerlendirilmesi

Sosyal değer yönelimin ele alındığı çalışmalarda genel olarak iki farklı yöntem kullanıldığı görülmektedir: sosyal ikilem görevleri sunma ya da soru formları/görüşmeler. Sosyal ikilem görevleri laboratuvar ortamında sunulmakta ve genel olarak sosyal değer yöneliminin bireyin davranışlarını nasıl etkilediği ele alınmaktadır (örn., Sattler ve Kerr, 1991; Van Lange ve Kuhlman, 1994). Soru formları/görüşmeler yoluyla ise temsili durumlar yerine bireylerin gündelik yaşantıda ortaya çıkan sosyal ikilemlere nasıl tepki verdikleri değerlendirilmektedir. Sosyal değer yönelimlerinin iş yerinde ortaya çıkan bir çatışma durumundaki tepkileri nasıl şekillendirdiği, trafikle ya da ekolojik sorunlarla ilgili tepkilerimizdeki rolleri, gönüllülük ve bağış gibi konulardaki davranışlarımız üzerinde ne gibi bir rol oynadığı ele alınmaktadır (örn., Van Lange ve ark., 1997b; Van Vugt ve ark., 1996).

Kullanılan bu yöntemlerin her ikisinde de katılımcıların bölüştürme tercihleri üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Katılımcılara genellikle para ya da puan dağıtımını içeren bir dizi olası kazanç dağılımı sunulmakta ve hangi dağıtım olasılığını daha fazla tercih ettikleri üzerinden sosyal değer yönelimlerinin belirlenmesi yoluna gidilmektedir. Temelde, ilk olarak sosyal değer yönelimleri değerlendirilmekte ve sonrasında sosyal

değer yönelimlerinin bireylerin davranışları üzerindeki olası rolleri ele alınmaktadır (Bogaert ve ark., 2008). Bununla birlikte, tarihsel olarak bakıldığında sosyal değer yönelimi ölçümlerinin zaman içinde değişim gösterdiği görülmektedir.

Sosyal değer yöneliminin değerlendirilmesine ilişkin erken dönemdeki çalışmalarda (örn., Madsen, 1967) etkileşim içindeki iki ya da daha fazla sayıdaki bireyin kendilerine sunulan ikilem durumunda işbirliği mi yoksa rekabet mi ettikleri gözlenmiş, ancak bireyci motivasyonlar ele alınmamıştır. Diğerlerinin kazancını ya hiç göz önünde bulundurmuyarak ya da çok az dikkate alarak kendi kazancını üst düzeyde tutma eğilimi olarak tanımlanan bireyci yönelimlerin de ele alınması gerektiği vurgulanmıştır (Knight ve Kagan, 1981). Ayrıca Knight ve Dubro (1984), rekabetçi bir eşle karşı karşıya gelen olumlu sosyal yönelimli bir bireyin, diğer bireyin işbirliği yapmasını sağlamak amacıyla rekabetçi davranabildiğini ve bu tarz bir strateji kullanımının sosyal değer yönelimlerini sosyal davranıştan ayırmayı zorlaştırdığını belirtmiştir. Kısacası, erken dönemde yapılan çalışmalar ikilem oyunlarının hangi aşamasında sosyal değer yönelimlerinin davranışı etkilediğini ya da tercihleri nasıl şekillendirdiğini ortaya koymada yetersiz kalmıştır.

Daha sonraki dönemde yapılan çalışmalarda, strateji oluşturmanın ve grup süreçlerinin etkileri en alt düzeye çekilmeye çalışılmış ve böylelikle sosyal değer yöneliminin daha etkin bir şekilde analiz edilmesi sağlanmıştır. Önceki çalışmalarda olduğu gibi katılımcılardan kendi ve diğerlerinin kazancına yönelik tercihlerde bulunmaları istense de, sosyal etkileşim yöntemi kullanan erken dönem çalışmaların tersine, bireyin bölüştürme yaptığı diğer kişi ‘tanınmayan’ya da ‘hiçbir zaman karşılaşılmayacak’ diğer bir kişi³ olarak sunulmuş ve böylelikle bireyin kendi ve diğerinin kazancına ilişkin doğrudan bir tercih yapması sağlanmıştır (Knight ve Dubro 1984). Bu bağlamda, Messick ve McClintock (1968), bireylerin strateji geliştirme olanağının bulunmadığı ve tercihlerde salt güdülerin belirleyici olduğu, “Ayrışık Oyun” (*Decomposed Game*) adını

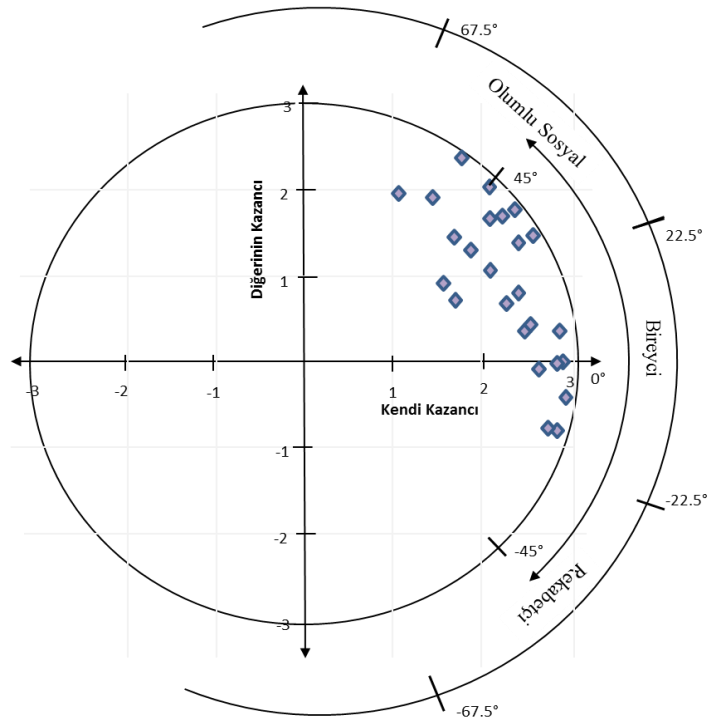
³ Aynı zamanda, böyle yaparak anonimlik sağlandığı ve sosyal beğenirlik etkisinin azaldığı belirtilmektedir (Hilbig, Glöckner ve Zettler, 2014).

verdikleri bir oyun geliştirmişlerdir⁴. Bu oyun sosyal değer yöneliminin ele alındığı sonraki dönem çalışmalarda da sıklıkla kullanılmıştır (örn., Murphy ve Ackermann, 2014; Van Lange ve ark., 1997b; Van Vugt ve ark., 1996). Bu ve bunun gibi oyunlarda (örn., karar verme görevi (*decision task*; Knight ve Dubro, 1984) ya da daire ölçümünde (*ring measure*; Liebrand ve McClintock, 1988; Van Lange, 1999), sosyal değer yönelimleri benzer şekilde sınıflandırılmıştır.

Örneğin, daire ölçümünde katılımcılara kendileri ve bir diğer kişi arasında bir miktar parayı bölüşturmeleri için bir dizi seçenek (tipik olarak 24 tane) sunulur. Bireylerin kazancı pozitif ya da negatif olabilir. Örneğin, bir katılımcı kendi için 10, diğer kişi için 10 birim ya da kendi için 13, diğer kişi için ise -7 birim para dağılımını tercih edebilir (örn., Liebrand ve McClintock 1988; Van Lange, 1999). Bireyler yapmış oldukları tercihlere göre, bireylerin kendi ve diğeri için yapacağı olası tercihlerin ağırlıkları hesaplanarak önceden oluşturulan bir kazanç düzleminde belirli bir yere yerleştirilirler (bkz. Şekil 1). Bireyin düzlemdeki yeri yönelim türünü belirlemede kullanılır ancak yönelim türünün belirlenmesi için katılımcıların 24 tercihten %60'ında tutarlı yanıtlar vermeleri gerekir. Düzlemdeki her bir dörtte birlik alan, bireyin kendisi ve diğer kişi için pozitif ve negatif kazanç atadığı değere karşılık gelir. Şekil 1'den izlenebileceği gibi, sağ üstteki dörtte birlik alan bireyin hem kendi hem de diğer birey için olumlu kazancı tercih ettiğini gösterir ve olumlu sosyal yönelime işaret eder. Genel olarak, paylaşımlarda, katılımcılar kendi paylarını diğerlerinininkiyle eşit tuttuğunda olumlu sosyal, diğerininkinden bağımsız olarak en üst seviyede tuttuğunda bireyci ve diğerinin kazancına görece en yüksek payı tercih ettiğinde rekabetçi bir eğilim gösteriyor olarak sınıflandırılır ve farklı sosyal değer yönelimine sahip bireylerin sosyal ikilem durumlarında nasıl tepkiler verdikleri ele alınır.

---

⁴ “Ayrışık Oyunda (*Decomposed Game*) katılımcılardan, bir dizi seçim yaparak bir miktar parayı kendileri ve tanımadıkları birisi arasında paylaşmalarını istenmektedir. Oyunun tek oturumluk, sıralı olmayan, yani tekrarlanmayan bir yapıya sahip olması, oyuncuların stratejik düşünmesini engellemektedir” (sosyal ikilem tanımlamaları ve sosyal ikilem çalışmalarında kullanılan yöntemler ve sosyal ikilem durumlarında bireylerin yaptığı tercihleri etkileyen bireysel ve toplumsal etmenler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yalçın, 2011).

Şekil 1. Sosyal değer yönelimi daire ölçümünde bireylerin kendi ve diğerinin kazancına ilişkin tercihleri (Fiedler, Glöckner, Nicklisch ve Dickert, 2013).

Bireylerden bir miktar değerli maddeyi (örn., para, puan) kendileri ve tanımadıkları ve bir daha da asla karşılaşmayacakları başka biri arasında paylaşmalarının istenildiği ayrışık oyunlar, sıklıkla karşılıklı iki birey arasında uygulanmıştır (Messick ve McClintock, 1968). Bu prosedür, ilerleyen yıllarda daha fazla katılımcıya ulaşabilmek amacıyla kendini bildirim ölçümü olarak yeniden düzenlenmiştir (Van Lange ve ark., 1997a). Bu uyarlamada, katılımcılardan kendilerine sunulan yazılı yönerge aracılığıyla puanları (/değerli madde), kendileri ve tanımadıkları bir başka kişi arasında nasıl paylaşacaklarına karar vermeleri istenmektedir (Van Lange ve ark., 1997a). Bununla birlikte, her ne kadar verdikleri yanıtlar doğrultusunda katılımcıların sosyal değer yönelimleri bakımından üçlü (rekabet, işbirliği, bireyci yönelim) olarak sınıflandırılabilceği vurgulanmış olsa da araştırmalarda olumlu sosyal yönelimli bireylerin, rekabet ve bireyci yönelimli bireylerden sayıca çok daha fazla oldukları belirlenmiştir (Liebrand, Jansen, Rijken ve Suhre, 1986; Van Lange ve Kuhlman, 1994). Güncel araştırmalarda ise, bireylerin karar verme aşamalarındaki temel

motivasyonlarını basitçe kendi çıkarı peşinde koşma ve diğerlerinin çıkarlarını umursamama olarak açıklayan yaygın görüşün giderek terk edildiği görülmektedir. Bireylerin çoklu motivasyonlara sahip oldukları görüşü kabul edilmektedir (Murphy, Ackermann ve Handgraaf, 2011; Murphy ve Ackermann, 2014).

Sosyal değer yönelimi üzerine yürütülen öncü araştırmalarda, farklı yönelimlerin bireylerdeki görünümü yakalanmaya çalışılmış olsa da bu araştırmalar hem sosyal ikilem durumlarında bağlamsal değişkenlerin sabitlenmesiyle ilgili sorunlar hem de bireylerin bu motivasyonların yalnızca birine yerleştirilmesinin diğer motivasyonlara sahip değillermiş gibi düşünülmesine yol açması bakımından eleştirilmişlerdir. Farklı yönelimlere sahip bireylerin, aslında bu yönelimlerin düzeyleri bakımından farklılaştıkları ön kabulüyle araştırmacılar, sosyal değer yöneliminin kategorik olmayan sürekli bir ölçümünü oluşturmuşlardır (Murphy ve ark., 2011; Murphy ve Ackermann, 2014). Sosyal Değer Yönelimi Kaydırmalı Ölçümü (*Social Value Orientation Slider Measure*) olarak adlandırılan bu araçla, daha ileri düzeyde ölçümler sağlanması amaçlanmıştır.

Sosyal değer yönelimi farklı yöntemler (deneysel prosedürler ya da soru formları) kullanılarak yürütülen ve politik psikoloji ya da toplumsal hareket gibi farklı alanları içeren (örn., Chirumbolo, Leone ve Desimoni, 2016; Stouten, De Cremer ve Van Dijk, 2005; Sütterlin, Brunner ve Siegrist, 2013) çok sayıda çalışmada ele alınmış ve sosyal davranışlarımız, kararlarımız üzerinde ne denli etkili olduğu ortaya konmuştur. Çok sayıda araştırmada sosyal değer yöneliminin yardım etmeye ayrılan süre (McClintock ve Allison, 1989), otomobilin ortak kullanımı (Van Vugt ve ark., 1996), ekolojik ikilemlerde ortak çıkarı gözetip gözetmeme (Yalçın, 2009) ve yakın ilişkilerde fedakarlık (Van Lange ve ark., 1997b) gibi belirli olumlu sosyal davranışlarla ilişkilerine yer verilmiştir.

Bir sonraki bölümde, üç farklı sosyal değer yönelimi arasındaki farklılıkların, sosyal değer yönelimlerinin biyolojik ve sosyal kaynaklarının belirlenmesine ve açıklamasına yönelik iki temel kuramsal yaklaşıma değinilmektedir. Bu yaklaşımlardan ilki, sosyal

psikoloji yazınında sıklıkla ele alınan ve karşılıklı bağımlılığın yapısı ve süreçlerini anlamak amacıyla geliştirilen ‘Karşılıklı Bağımlılık Kuramı’dır. Ele alınan ikinci yaklaşım ise, karşılıklı bağımlılık durumlarında farklı sosyal değer yönelimlerine sahip bireylerin davranışları nasıl yorumladıklarını anlamak amacıyla öne sürülen ‘Ahlaka Karşı Güç Hipotezi’dir.

1.1.2. Sosyal Değer Yönelimine İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

1.1.2.1. Karşılıklı Bağımlılık Kuramı

Sosyal değer yöneliminin kuramsal temeli karşılıklı bağımlılık kuramına dayanmaktadır. Thibaut ve Kelley (1959) tarafından geliştirilen kuram, sosyal mübadele kuramı, oyun kuramı ve sosyal öğrenme kuramı gibi kuramları temel alır ve bireyler arasındaki etkileşim ve sosyal durumların temel özelliklerine odaklanır (Bogaert ve ark., 2008; Rumble, 2011; Van Lange, 1999; Van Lange ve ark., 2013). Kurama göre, davranış birey ve çevrenin bir işlevi olarak ortaya çıkar. Birey ve çevresi arasındaki etkileşimler, bireylerden birinin tercihlerinin diğerinin tercihlerini de etkilemesi anlamına gelir. Birey davranışlarını yalnızca kendi kazancına göre değil aynı zamanda diğer bireyin kazancına göre de değerlendirir (Van Lange, Schippers ve Balliet, 2011). Ayrıca, etkileşimlerin yalnızca o an ki davranış ya da kazancı değil, gelecekteki olası davranış ya da kazancı da etkileyeceği varsayılır (Johnson ve Johnson, 2009). Böylece etkileşimler sosyal değer yönelimlerinin oluşumunda belirleyici bir rol oynamış olur.

Sosyal etkileşimler, ödül (örn., doyum ve hoşnutluk) ya da bedel (örn., acı ve stres) içerir (Wagner, 2011). Ödül-bedel temelli bu etkileşimlerin doğası, karşılıklı bağımlılık kuramında, kazanç matrisi (*outcome matrix*) ve dönüştürme listesi (*transition list*) adı verilen soyut araçlarla sunulmakta ve açıklanmaktadır (Rusbult ve Van Lange, 2003). Klasik oyun kuramından yola çıkılarak oluşturulan *kazanç matrisi*, bireylerin etkileşimleri sırasındaki olası davranış seçeneklerini ve davranışın olası sonuçlarını temsil eder (Rumble, 2011; Van Lange ve Rusbult, 2011). Etkileşim içindeki her bir bireyin olası davranış seçeneklerini gösteren bu matris iki farklı tür matristen oluşur: (1) sunulan kazanç matrisi (*given outcome matrix*) ve (2) fiili kazanç matrisi (*effective matrix*). Sunulan kazanç matrisi, bireyin kendi çıkarı (*self-interest*) doğrultusundaki

olası tercihlerini (durumun gerçek yapısı, kısa süreli hedefler), fiili matris ise daha kapsamlı değerlendirmeleri (duygusal tepkiler, bireysel eğilimler, uzun süreli hedefler, bilişsel değerlendirmeler, sosyal roller ve normlar vb.) içermektedir (Utz, 2004; Van Lange ve Joireman, 2008; Van Lange ve ark., 2013). Dolayısıyla, fiili kazanç matrisine dönüştürmenin bireylerin gerçek motivasyonlarını ortaya koyacağı ve bireylerin neden her zaman bencilce davranmadıklarını açıklamada kullanılabileceği varsayılmaktadır.

Bu matrislerin kullanıldığı oyunlardan en bilineni Tutuklunun Çıkmazı Oyunu (*Prisoner's Dilemma Game*)'dur. Oyunda, katılımcılardan bir suçlamadan dolayı yalıtılmış bir odada sorgulandıklarını düşünmeleri istenmektedir. Aynı suçtan sorgulanan diğer bir kişinin de yan odada olduğu belirtilmektedir. Bu iki kişi birbirlerini görmemekte ve birbirlerinin neler söylediğini bilmemektedir. Sanıklar için iki seçenek vardır: suçu itiraf etme ya da etmeme. Sanıklar suçlarını itiraf etmeyerek birbirlerine güvenirlerse (yani işbirliği yaparlarsa) her ikisi de 1'er yıl gibi hafif bir ceza ile kurtulabilecektir. Her iki sanık da itiraf ederse 10'ar yıl gibi görece ağır bir hapis cezasına çarptırılacaklardır (bkz. Şekil 2). Eğer, sanıklardan biri suçunu itiraf eder de diğeri etmezse itiraf eden kurtulacak ancak diğeri 15 yıllık bir ceza alacaktır. Katılımcılardan kendilerine sunulan bu ikilem durumunda (sunulan kazanç matrisi) hangi seçeneği tercih edeceklerini belirtmeleri istenmektedir (Taylor, Peplau ve Sears, 2007; s. 328). Bireyi yaptığı tercihe götüren süreç 'dönüştürme süreci'; bireyin belirttiği tercih ise 'fiili kazanç matrisi'dir.

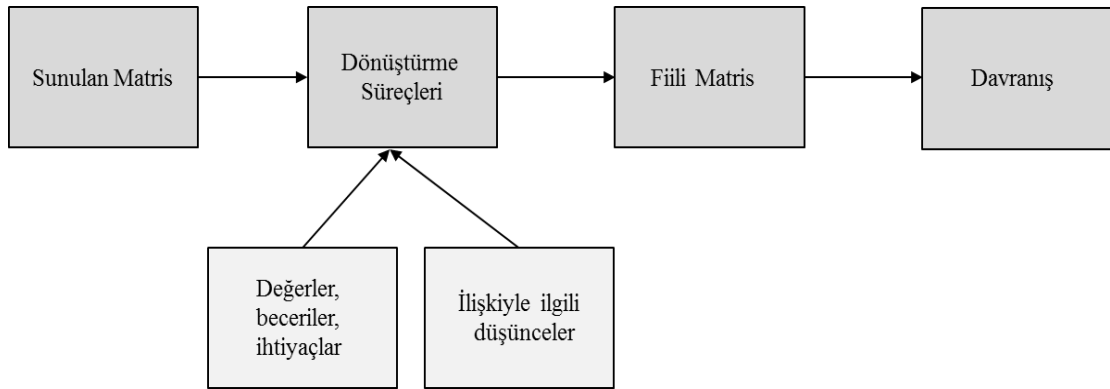
		TUTUKLU A	
		İtiraf Etmez	İtiraf Eder
TUTUKLU B	İtiraf Etmez	Her ikisi de 1'er yıl alır	A, serbest kalır; B, 15 yıl alır
	İtiraf Eder	A, 15 yıl alır; B, serbest kalır	Her ikisi de 10'ar yıl alır

		A	
		İşbirliği	Yarışma
B	İşbirliği	-1	0
	Yarışma	-15	-10

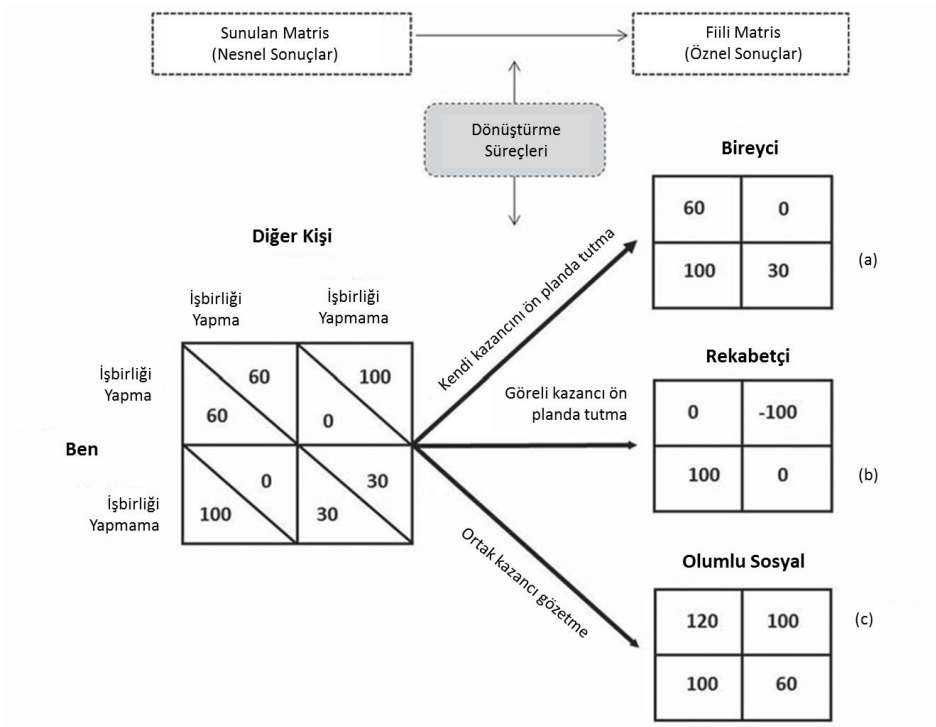
Şekil 2. Tutuklunun çıkmazı oyununda katılımcılara sunulan kazanç matrisi.

Sunulan kazanç matrisi, yalnızca tek bir zamanda iki kişi arasındaki karşılıklı bağımlılık örüntüsünü betimler. Ancak etkileşimlerin çoğu tek bir zamanla sınırlı değildir. Bu amaçla araştırmacılar, dönüştürme süreçlerini de (teknik olarak *dönüştürme listesi* olarak anılan) göz önüne almışlardır. Dönüştürme süreçleri, etkileşim içindeki iki bireyin mevcut davranışlarını ve kazancının yanı sıra, bireyler arasındaki karşılıklı bağımlılık örüntülerini göstermektedir. Bireyler yalnızca sunulan matris temelinde değil, alternatif ölçütler (örn., sosyal norm ya da bireysel motivasyonlar ya da grup büyüklüğü gibi durumsal özellikler) temelinde de seçim ve tercihler yapar. Bu süreç, 'dönüştürme süreci' olarak ele alınır. Dönüştürme süreci, duygusal, bilişsel, motivasyonel süreçleri içeren birey içi bir süreçtir (Van Lange ve Rusbult, 2011). Fiili matris bu süreç sonucunda ortaya çıkar (Rumble, 2011; bkz. Şekil 3). Dönüştürülmüş tercihler temelinde hareket ettiklerinde bireylerin kişisel özelliklerini ve motivasyonlarının ayırt edilebileceği öne sürülür.

Şekil 3. Kişiler arası ilişkiler: Karşılıklı Bağımlılık Kuramı (Rumble, 2011).

Birey, sosyal ikilem oyunlarında kendisine sunulan karşılıklı bağımlılık durumunda hangi stratejiyi kullanacağına karar verdiğinde, kendine sunulan matrisi öznel bir fiili matrise dönüştürür. Bu dönüştürme, bireyin yapacağı tercihe temel oluşturur. Başlangıçta sunulan matrisin dönüştürülmesi süreci, üç farklı sosyal değer yönelimi için farklılaşır (Rumble, 2011; Van Lange, 1999). Pek çok araştırmacının da kabul ettiği gibi, sosyal değer yönelimleri sunulan matrisleri fiili matrislere dönüştürmede aracı bir rol oynar (Rumble, 2011; Rusbult ve Van Lange, 2003; Van Lange, 1999). Bu görüşten yola çıkarak araştırmacılar, özellikle üç farklı strateji arasında bir ayrım ortaya koyar: (a) kendi kazancını en üst düzeyde tutma, (b) görelî kazancını en üst düzeyde tutma ve (c) hem kendinin hem de diğeri için kazancını gözetme. Bu yönelimlerden her biri sunulan matrisin fiili matrise dönüştürülmesinde bir rehber görevi görür (Rumble, 2011). Örneğin, birey ortak kazancı en üst düzeyde tutmak gibi bir amaçla hareket ettiğinde (örn., bkz. Şekil 4) sunulan matristeki her bir olası sonucu kendi ve diğeri için kazancı açısından toplayacak ve hem kendi hem de diğeri için kazanç sağlayan olasılığı (c) tercih edecektir (Rusbult ve Van Lange, 2003; Van Lange ve Joireman, 2008; Van Lange ve Rusbult, 2011).

Şekil 4. Üç sosyal değer yönelimine ilişkin dönüştürme modeli (Parks, Joireman ve Van Lange, 2013; s. 126).

Bireyin kendi çıkarı ve ortak çıkarlar arasındaki çatışma oldukça sık ortaya çıkar ve bu gibi durumlar önemli sosyal etkileşim deneyimleri sağlayarak (örn., işbirliği ya da çatışma içeren etkileşimler) sosyal değer yönelimlerimizi şekillendirirler. Diğer bir ifadeyle, sosyal değer yönelimlerimiz karşılıklı bağımlılık deneyimlerimizin bir sonucu olarak oluşturulabilir ve değişebilir (Rusbult ve Van Lange, 2003). Bireyler birbirleriyle etkileşim kurduklarında, bir bireyin çıkarları diğer bireyin çıkarlarıyla iç içe geçmiş olur ve iki birey bağımlı hale gelir. Bu durum, bireylerden birinin başarısızlığının ilişkide olduğu diğerine zarar vereceği anlamına gelir (Tyler, 2011).

Bireylerin sosyal ikilem durumlarındaki etkileşimlerde kullandıkları stratejiler (örn., kendi ve diğerinin kazancını en üst düzeye çıkarma ya da kendi ve diğerinin kazancı arasındaki görelî farkı en üst düzeyde tutmayı içeren sosyal değer yönelimlerimiz), diğerinin yararını göz önüne alıp almadığımızın ya da kendi çıkarlarımız doğrultusunda

davranıp davranmayacağımızın önemli bir göstergesidir ve sosyal yaşamımızın temel yönlerini anlamada oldukça kritik görünmektedir. Sosyal değer yöneliminin bireylerin etkileşimindeki rolünü, karşılıklı bağımlılık kuramı kadar ayrıntılı olmasa da ele alan diğer bir yaklaşım ise “ahlaka karşı güç hipotezi” dir. Bir sonraki bölümde bu hipotezden söz edilmektedir.

1.1.2.2. Ahlaka Karşı Güç Hipotezi

Daha önce de değinildiği gibi, sosyal değer yönelimleri (bireyci, olumlu sosyal ya da rekabetçi yönelimlerimiz) etkileşimlerimizde belirli davranış örüntüleri sergilememize yol açar. Sosyal ikilem durumlarında diğer bireylere ilişkin değerlendirmelerimiz ve tepkilerimizi etkiler. Burada sorulması gereken soru bireylerin kendi ihtiyaçlarını göz önüne alırken aynı zamanda nasıl ve neden diğer bireylerin iyiliğini de düşünen bireyler olabildikleridir.

Genel olarak, işbirliğini, işbirliği içermeyen davranışlardan daha ahlaki (*morality*), işbirliği içermeyen davranışları ise işbirliğinden daha güç içerikli (*power*) olarak görsek de (Liebrand ve ark., 1986) farklı sosyal değer yönelimine sahip bireyler olarak işbirliği ya da rekabet içeren davranışları farklı şekillerde yorumlayıp farklı şekilde anlamlandırırız (örn., Beggan, Messick ve Allison, 1988; Liebrand ve ark., 1986; Van Lange ve Kuhlman, 1994). Ahlaka karşı güç hipotezine göre, sosyal değer yönelimleri, ahlak ve güce verdiğimiz görece önemde farklılık yaratır (Liebrand ve ark., 1986). Bu bağlamda, olumlu sosyal yönelimli bireyler işbirliğini, ahlaki ya da değer boyutunda (örn., iyi ya da kötü); bireyciler ise güç ve iktidar boyutunda değerlendirir.

Araştırmacılara göre, bireylerin hedeflerindeki farklılıklar rasyonel davranışın ne olduğuna ilişkin düşüncelerini de etkilemektedir (Beggan ve ark., 1988; Liebrand ve ark., 1986; Sattler ve Kerr, 1991). Buna göre, olumlu sosyal yönelimli bireyler ahlak boyutuna (örn., özgecilik, bakım verme, sosyallik ve yardım etme) güç (örn., baskınlık, saldırganlık, makyavelcilik) boyutundan daha fazla önem verirler. Öte yandan bireyciler, yeterlik ve baskınlık gibi güç boyutlarına daha fazla önem verirler. İşbirliği içermeyen davranışı yeterli davranış olarak tanımlarken işbirliğini yetersizlik ve zayıflık

olarak görürler (Beggan ve ark., 1988; Liebrand ve ark., 1986; Sattler ve Kerr, 1991). Olumlu sosyal yönelimli bireyler, olumlu sosyal olan diğer bireyleri olumlu sıfatlarla betimlerken (örn., daha ahlaklı ve dürüst olarak görürken) bireyciler olumlu sosyal yönelimli bireyleri zeki olmayan ve zayıf olarak nitelendirir (örn., Liebrand ve ark., 1986; Smeesters ve ark., 2003; Van Lange ve Kuhlman, 1994). Bununla birlikte, hem olumlu sosyal hem de bireyci yönelimli bireyler kaynak dağıtım tercihlerinde eşitlikçi davranabilmektedir. Ancak eşitliği (*equality*) kullanım nedenleri farklıdır. Olumlu sosyal yönelimli bireyler eşitliğin uygulanması konusunda içsel bir motivasyona sahiptir ve ikilem durumlarında adil olmaya önem verir (Stouten ve ark., 2005). Bireyciler ise sonuç odaklıdır; kendi kazancını arttırmakla ilgilenir ve kişisel kazanç ya da kayba odaklanır. Kişisel kazanç söz konusu olduğundan eğer kazançları yüksek olursa kaynakları bölüştürmede eşitlikçi davranmak ya da diğerine de eşit miktarda vermek onlar için sorun olmayabilmektedir (Van Dijk, Cremer ve Handgraaf, 2004).

Yukarıda sözü edilen bu çalışmalar, sosyal değer yönelimlerinin sosyal ikilem durumlarında bireylerin değerlendirmelerini ve tepkilerini etkilediğini açıkça ortaya koymaktadır. Olumlu sosyal, bireyci ya da rekabetçi yönelimli olup olmamamız ahlaki ya da zihinsel özelliklere yüklediğimiz önemde farklılaşmamıza yol açmaktadır (örn., Beggan ve ark., 1988; Sattler ve Kerr, 1991; Van Lange ve Kuhlman, 1994). Bu farklılıklar “ahlaka karşı güç hipotezi” çerçevesinde ele alınmaktadır.

Bu araştırma, sosyal değer yönelimlerindeki farklılaşmanın farklı türden sosyal davranışlarla ilişkilerine ve gelişimsel bir perspektiften olası sosyal ve bireysel belirleyicilerine odaklanmakta ve bu alanda oldukça sınırlı olan gelişim araştırmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bir sonraki bölümde, araştırma kapsamında ele alınan sosyal davranışların sosyal değer yönelimleriyle olası ilişkilerine değinilmektedir.

1.2. SOSYAL DEĞER YÖNELİMİ ve SOSYAL DAVRANIŞ İLİŞKİSİ

“Rekabet resmin yalnızca bir kısmını oluşturur; insanlar yalnızca rekabet ederek yaşayamazlar.”
de Waal, 2009; s. 19.

Toplumlarda yaşanan gruplar arası çatışmalar, insanlara, diğer canlılara ve doğaya zarar veren ekonomik hırslar, şiddet ve eşitsizlik göz önüne alındığında, toplumların refahı ve üretkenliği için gereken sosyal davranışları daha iyi anlamak oldukça önemlidir. İşbirliği, yardımlaşma gibi olumlu sosyal davranışlar pozitif insan gelişimi için önemli bir kapasiteye işaret eder. Bu davranışların nasıl yönetildiği ise yaşamımızın her döneminde kritik bir gelişimsel beceri olarak karşımıza çıkar. Diğer bireylerle ilişkilerini sürdürme ihtiyacı içinde olan insanoğlu için bu beceri, kaynaklar sınırlı olduğunda daha da önemli hale gelir. Bireyin ne zaman işbirliği yapacağını ve ne zaman rekabet edeceğini bilmesi, sosyal-bilişsel gelişimi açısından temeldir (Green, Cillessen, Berthelsen, Irving ve Catherwood, 2003). Araştırmacılar, karşılıklı etkileşim durumlarında çatışmanın kaçınılmaz olduğunu, bununla birlikte işbirliği ve rekabet gibi davranışlar arasında denge kurmanın başarılı işlevsellik ve aynı zamanda sosyal yeterlik açısından kritik olduğunu belirtmektedir (Charlesworth, 1996; Hawley, 2002).

Yazında, olumlu sosyal davranışlar diğerine yararı olan gönüllü ve kasıtlı davranışlar olarak tanımlanmakta ve yardım etme, paylaşma, rahatlatma ve işbirliği gibi davranışları içermektedir (Eisenberg ve Fabes, 1998). Hay ve Cook (2007) olumlu sosyal davranışları üç alanda ele almaktadır: (1) diğerine ilişkin duygular (cana yakınlık, şefkat, empatik düşünce); (2) diğeri ile çalışma (işbirliğine dayalı aktivitelere katılım ve işbirliğine dayalı hedefler oluşturma, kaynakların paylaşımı, görevi tamamlamada diğerine yardım etme) ve (3) bakım verme (bakım sağlama, rahatlatma, kaynak sağlama, diğerinin ihtiyacına ve taleplerine duyarlı olma).

Olumlu sosyal davranışlar arasında ayırım yapmanın, söz konusu davranışlar arasındaki niteliksel farklılıkları, bu türden davranışların altında yatan mekanizmaları, gösterdikleri farklı gelişimsel eğilimleri ve kısa ve uzun vadeli olası sonuçlarını anlamak için oldukça önemli olduğu belirtilmektedir (Carlo, 2006). Örneğin, karşısındaki birey için olumlu ve

yararlı sonuçları olan ancak davranışı sergileyene yararı olmayan ya da maliyeti olan davranışlar (örn., özgeci davranış) ile sözel ve sözel olmayan herhangi bir talep ya da rica ile ortaya çıkan olumlu sosyal davranışlar niteliksel olarak birbirinden farklıdır (Grusec, Davidov ve Lundell, 2002; Knafo, Steinberg ve Goldner, 2011). Bu bağlamda, araştırmacılar (Carlo, Hausmann, Christiansen ve Randall, 2003; Carlo ve Randall, 2002) altı farklı tür olumlu sosyal davranış önermiştir: *özgeci* (*altruism*; öncelikli olarak diğerine yardım niyeti taşıyan, kendine açıkça bir maliyeti olan davranış); *kamusal* (*public*; diğer bir kişinin varlığında yapılan); *acil* (*dire*; acil durumlarda ortaya çıkan); *duygusal* (*emotional*; diğerlerinin duygusal ipuçlarına tepki olarak); *anonim* (*anonymous*; diğer insanların bilgisi olmadan yapılan) ve *uyum* (*compliant*; olumlu davranış için talepte bulunulduğunda ya da istendiğinde).

Sosyal davranışlar arasında işbirliği ve paylaşma gibi olumlu sosyal davranışların yanı sıra saldırganlık gibi olumsuz sosyal davranışlar ve bu araştırmada ele alınacak olan rekabet davranışları da yer alır. Rekabet en genel tanımıyla çıkar, makam ya da ödül elde etmek için aynı amacı güden diğer bir kişi ya da kişilerle yarışmak, çekişmek olarak tanımlanmaktadır (TDK; Webster's Third New International Dictionary, Unabridged). Bireyin herhangi bir aktivitedeki görece performansından sağlanan bir ödülün ya da sınırlı bir kaynağın eşit olmayan şekilde dağılımını içermektedir (Deutsch, 1949). Araştırmacılar rekabetin de olumlu sosyal davranışlar gibi farklı şekillerde ortaya çıkıyor olabileceğinden söz etmektedir (örn., Houston, Queen, Cruz, Vlahov ve Gosnell, 2015; Ryckman, Libby, van den Borne, Gold ve Lindner, 1997). Bu bağlamda, Ryckman, Hammer, Kaczor ve Gold (1990; 1996), kazanma amaçlı rekabet/hiperrekabet (*hypercompetitive*) ve kişisel gelişim amaçlı rekabet (*personal development competition*) olmak üzere iki tür rekabet tanımlamışlardır. Kazanma amaçlı rekabet, diğerlerinden daha iyi olmak için rekabet etmeye işaret ederken, kişisel gelişim amaçlı rekabet belirli bir etkinlikte başarılı olma yönündeki kişisel arzuya işaret etmektedir. Benzer bir ayrımı Tassi ve Schneider (1997), diğerinden üstün olmayı ifade eden 'diğeri yönelimli' ve bir işte başarılı olmayı ifade eden 'görev yönelimli' rekabet arasında yapmıştır. Bazı araştırmalarda ise, işbirliğinin de rekabetin farklı bir biçimi olabileceği (Charlesworth, 1996; Hawley, 2002), yüksek düzeyde rekabet davranışları sergileyen

bir bireyin aynı zamanda işbirliği yapabileceği (örn., Murphy ve ark., 2011) belirtilmektedir. Benzer şekilde, kültürel öğretilere (örn., Çin, Japonya ve Amerika) bakılmaksızın bireylerin rekabet içeren davranışlar sergileyebildikleri vurgulanmaktadır (Domino, 1992).

Olumlu sosyal davranışlar çocuk ve ergenlerin olumlu psikososyal gelişimine katkı sağlarken (örn., Carlo, 2006; Carlo ve Randall, 2002; Laible, Carlo ve Roesch, 2004), rekabetin çatışma, bozulan kişiler arası ilişkiler gibi olumsuz sonuçlarla bağlantılı olduğu vurgulanmaktadır (örn., Deci ve Ryan, 1985; Deutsch, 2006). Diğerlerinden daha iyi yapmayı içeren rekabetin çocukluk ve ergenlik döneminde olumsuz gelişimsel sonuçlarla (örn., akran reddi, saldırganlık ve yalnızlık) ilişkili olduğu gösterilmiştir (Hibbard ve Buhrmester, 2010; Mudrack, Bloodgood ve Turnley, 2012; Yalçın, 2009). Mudrack ve arkadaşları (2012), üniversite son sınıf öğrencileriyle yaptıkları araştırmalarında kazanma amaçlı rekabetin farklı alanlarda yüksek performans göstermeyle ilişkili olmadığını, tersine düşük performansla ilişkili olduğunu göstermiştir. Rekabet yapılan aktivitenin amaç olmaktan çıkıp kazanmak için bir araç olarak anlamsızlaşmasına (Deci ve Ryan, 1985), diğer bireylerin rekabet eden birey için amaca ulaşma yolunda birer araca dönüşmesine (Emmer ve Gerwels, 2006) ve çevresel felaketlere (Hardin, 1968) yol açabilmektedir. Olumlu sosyal davranışlar ve rekabete ilişkin bu görüşler temelinde, bu araştırmada sosyal değer yöneliminin sözü edilen sosyal davranışlarla ilişkileri ele alınmaktadır. Sosyal değer yöneliminin farklı türden işbirliği ve rekabet davranışları üzerindeki etkilerinin ele alınmasının, hem sosyal değer yönelimi ile ilgili alan yazına hem de rekabet ve işbirliği gibi sosyal davranışları daha iyi anlamaya katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

1.3. SOSYAL DEĞER YÖNELİMİNE İLİŞKİN GELİŞİMSEL KURAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal psikoloji yazını, öncelikle sosyal değer yöneliminin sonuçlarına odaklanmış, sonraki dönemlerde yapılan çalışmalarda ise sosyal değer yöneliminde gözlenen bireysel farklılıklarda durumsal faktörlerin rolleri ele alınmıştır. İnsanların, işbirliğini vurgulayan ve cesaretlendiren sosyal ve kültürel beklentilerin bir sonucu olarak sosyalleşme süreci içinde öğrendikleri için mi yoksa genetik olarak yatkın oldukları için mi işbirliği yaptıkları sorularına verilen yanıtlar sınırlı kalmıştır. Araştırmaların, özellikle bireyin yetiştiği bağlamın ve geçmiş deneyimlerinin sosyal değer yönelimini nasıl etkileyebileceğini ele almada oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Bu konuyla ilgili en göze çarpan araştırma, hem çocukluk hem de yetişkinlik dönemindeki sosyalleştirmelerin belirli bir sosyal değer yöneliminin gelişimini etkileyeceğini öne süren Van Lange ve arkadaşlarının (1997a) yaptıkları çalışmadır. Araştırmacılar sözü edilen çalışmalarında yetişkin bağlanma stillerinin (güvenli, kaçınan, kaygılı/kararsız), kardeş sayısının, yaşın, eğitim durumunun ve cinsiyetin, bireylerin sosyal değer yönelimleriyle doğrudan ilişkili olacağını öne sürmüşlerdir.

Araştırmalarının sonuçları, temel güvenin, bireyin kendisi ve diğerleri hakkında olumlu modeller (örn., güvenilir, değerli) geliştirmesini sağlayacağı hipotezini destekler şekilde olumlu sosyal yönelimli bireylerin, bireyci ve rekabet yönelimli bireylerle karşılaştırıldığında güvenli bağlanma düzeylerinin daha yüksek, kaçınmacı bağlanma düzeylerinin ise daha düşük olduğunu göstermiştir. İkinci olarak, kardeş sayısının artmasının paylaşma deneyimi sağlayacağı ve dolayısıyla bireyin olumlu sosyal davranışlarıyla ilişkili olacağı öne sürülmüş ancak sayı arttıkça işbirliği davranışlarının azaldığı belirlenmiştir. Kardeş sayısı ve doğum sırasının etkileri değerlendirildiğinde ise kız kardeşe sahip olmanın sosyal değer yönelimlerinde farklılıklara yol açtığı görülmüştür. Son olarak, araştırmada, içinde bulunduğumuz çağda bireyci değerlerin toplulukçu değerlerden daha fazla ön planda olduğundan yola çıkılarak büyük yaştaki bireylerin küçük yaştakilere oranla olumlu sosyal yönelimli olma olasılıklarının daha fazla olup olmadığı ele alınmıştır. Sonuçlar, yaş arttıkça olumlu sosyal yönelimli bireylerin yüzdesinin de arttığını, öte yandan bireyci ve rekabet yönelimli bireylerin

oranının azaldığını göstermiştir. Kadınlarda bu oranın daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Genel olarak ele alındığında, bu çalışmanın bulguları sosyal değer yönelimlerindeki bireysel farklılıkların (a) kısmen erken çocukluktan genç yetişkinliğe kadar olan süreçte deneyimlenen farklı sosyal etkileşim örüntülerinden ve (b) yetişkinlik dönemleri boyunca deneyimlenen sosyal etkileşimlerden bağımsız olmadığına kanıt sunmuştur (Van Lange ve ark., 1997a, s. 742).

Yukarıda ayrıntılı olarak sunulan araştırmanın bulguları, sosyal ilişkilerde verdiğimiz tepkiler açısından belirleyici olan sosyal değer yöneliminin gelişimine ilişkin bir bilgi sağlamakla birlikte, oldukça kısıtlıdır. Bireylerin sosyal değer yönelimleri açısından farklılaşmalarının olası nedenlerine ilişkin daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu ortadadır. Bu tez çalışması, sosyal değer yönelimlerindeki farklılaşmanın olası sosyal ve bireysel belirleyicilerine odaklanmakta ve aynı zamanda, bu alanda oldukça sınırlı olan gelişim araştırmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Araştırmada temel olarak iki soru üzerine odaklanılmaktadır: “Sosyal değer yönelimlerimizdeki farklılıkların olası öncülleri nelerdir?” ve “Farklı sosyal değer yönelimleri farklı sosyal davranışlarımızı nasıl etkilemektedir?” Öncüller olarak, hem sosyal etmenler (benlik kurguları, SED, ana babalık uygulamaları vb.) hem de bireysel ve demografik özellikler (kendini düzenleme ve gelişim dönemi vb.) ele alınmaktadır. Bu öncüllerin sosyal değer yönelimiyle ilişkileri bu tez çalışması kapsamında iki temel kurama dayandırılmıştır.

Bu kapsamda, sosyal ekoloji kuramının ve sosyal-bilişsel kuramın, bireylerin sosyal değer yönelimlerinin ana babalarıyla etkileşimleri ve kültürel etmenler ile ilişkisini anlamada özellikle kullanışlı olduğu düşünülmüştür. Sosyal Ekoloji Kuramının yanı sıra sosyal değer yöneliminin yalnızca bireylerin bireysel özelliklerinden kaynaklanan tek boyutlu bir yapı değil ana babalarını, kardeşlerini, okul çevresini, arkadaşlık ilişkilerini ve içinde yaşanılan kültürü de içeren çok boyutlu, karmaşık bir yapı olduğuna işaret eden araştırma bulguları da yol gösterici olmuştur (örn. Knight ve Kagan, 1981; Knight, Cota ve Bernal, 1993; Li ve ark., 2013; Van Lange ve ark., 1997a). Sosyal Bilişsel Kuramın ise, hem sosyal ekoloji kuramında ön görülen sosyal etki kaynaklarının (örn. ebeveynler) hangi bilişsel yapılar aracılığıyla ergen ve beliren yetişkinlerin sosyal değer

yönelimlerini etkileyebileceğini hem de sosyal değer yöneliminin sosyal davranışlar üzerindeki etkilerini anlamak için kullanışlı olduğu düşünülmüştür. Bu iki kuramın temel kavramları ve bu kavramların sosyal değer yönelimiyle olası ilişkileri bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

1.3.1. Kuramsal Çerçeve

1.2.1.1. Sosyal Ekoloji Kuramı (Bronfenbrenner, 1979; 1986; Bronfenbrenner ve Morris, 2006)

Bronfenbrenner'in sosyal ekoloji kuramı bu çalışmanın kuramsal çerçevelerinden birini oluşturmaktadır. Bilindiği gibi kuram, birey ve gelişimini etkileyen çevre arasındaki karmaşık etkileşimleri anlamak ve düzenlemek amacıyla oluşturulmuştur. Gelişimin, bireyin içinde yaşadığı tüm bu bireysel, sosyal ve siyasal sistemlerden etkilendiği varsayılmıştır. Bireyler üzerinde etkili olan ve içe içe geçmiş olan bu etkiler, mikrosistem, mezosistem, ekzosistem, makrosistem ve kronosistem olarak kavramsallaştırılmıştır.

En alttaki katmanda yer alan mikrosistem bireyin günlük yaşantısında karşılıklı etkileşim içinde olduğu bireyleri ve bu bireylerle ilişkilerini kapsar (Bronfenbrenner, 1979). Bir ergen ya da beliren yetişkin için bu bağlamlar aileyi, sınıfı, okulu, akran grubunu ya da yakın ilişkileri içerir ve bireyin gelişimi üzerinde doğrudan bir etkisi vardır. Bu bağlamda, ailenin ve arkadaşların, ergenlerin ve beliren yetişkinlerin yaşamlarında oldukça önemli etki kaynakları olduklarına işaret eden çok sayıda araştırma bulunmaktadır (örn., Smetana, Campione-Barr ve Metzger, 2006; Barry, Padilla-Walker, Madsen ve Nelson, 2008). Sosyal değer yönelimi alanyazını da benzer sonuçlar ortaya koymaktadır. Örneğin, Van Lange ve arkadaşlarının (1997a) bir önceki bölümde ayrıntılı olarak söz edilen çalışmalarının sonuçları, bakım veren kişiye (anne) güvenli bağlanan bireylerin ya da bireylerin ihtiyaçlarına duyarlı ebeveynlere sahip bireylerin olumlu sosyal yönelim geliştirdiklerini göstermiştir.

Kuramın önemli bir özelliği bireylerin mikrosistemlerinin birbirleriyle etkileşim içinde olduğunu ve birbirlerini etkilediğini öne sürmesidir (Bronfenbrenner, 1986).

Mikrosistemler arasındaki bu etkileşimler mezosistem katmanında ortaya çıkar. Bir ergenin mezosistemi ergenin ev ortamında ana babasıyla ya da okuldaki akranlarıyla ilişkilerinin etkileşimini içerir. Sosyal değer yönelimi açısından ele alındığında bu etki, bireyin bencil olan bir ebeveynle sürekli etkileşiminin akran ilişkilerine de taşınması durumunda ortaya çıkacaktır. Bu şekilde, bireyin aile içinde deneyimlediği bir etkileşim örüntüsü arkadaşlık ilişkilerini de etkileyecek ve etkileşim içindeki bu iki mikrosistem, bireyin belirli bir değer yönelimi geliştirmesinde pekiştirici bir rol oynayacaktır.

Üçüncü katmanda yer alan etki olan ekzosistem, bireyin doğrudan içinde yer almasa da gelişimini dolaylı olarak etkileyen etkileşimleri içermektedir. Ebeveynin iş yaşamında yaşadığı olumsuzlukların (örn., yüksek düzeyde stres ve çatışma) ergenlik dönemindeki çocuklarıyla ilişkilerini (örn., yetkeci davranma) etkilemesi bu etkiye örnek olarak gösterilebilir (örn., Greenberger, O'Neil ve Nagel, 1994). Sosyal değer yönelimi açısından bu etki, rekabete önem veren eğitim politikalarının ya da okul yönetimlerinin rekabete ilişkin tutumlarının öğretmenlerin sınıf içindeki beklentilerini ve dolayısıyla da ergenin sosyal ikilem durumunda yapacağı tercihleri etkilemesinde gözlenebilir.

Makrosistem ise bireylerin içinde yaşadığı kültürel çevreyi betimler. Kültürel değerleri, inanç sistemlerini, yasaları, yaşam tarzlarını ve sosyoekonomik durumu içerir (Bronfenbrenner, 1986). Bu katmanın içerdiği sosyal ve kültürel etkiler, hem daha alt düzeydeki etkileri hem de bireyin gelişimini etkiler. Bu bağlamda, örneğin, ebeveynliğe ilişkin kültürel inançların ergenin ana babasıyla olan ilişkilerini etkilediği gösterilmiştir (örn., Roche ve ark., 2014). Benzer şekilde, araştırmalar bireyci değerleri özendiren ve çocukları bağımsız bir benlik-kurgusuna sahip olmaları yönünde sosyalleştiren bir toplumda yaşayan çocukların, toplulukçu değerlerin ve karşılıklı bağımlı benlik-kurgusunun baskın olduğu bir toplumda yaşayanlara göre daha bireyci ya da rekabetçi sosyal değer yönelimlerine sahip olduklarını göstermiştir (örn., Carlo ve ark., 2001; Kagan ve Madsen, 1971).

En dıştaki katman olan kronosistem, bireyin yaşamındaki zaman etkisini içermektedir. Bireylerin yaşam boyu ortaya çıkan çevresel olaylar ve değişimlerle ilgili deneyimlerini

kapsamaktadır (Bronfenbrenner ve Morris, 2006). Zaman içinde ortaya çıkan bu değişimler normatif (örn., üniversiteye başlama) ve normatif olmayan (örn., ebeveynlerin boşanması ya da kaybı) geçişleri içermektedir. Kronosistem bağlamında ele alındığında sosyal değer yöneliminin zaman içerisinde nasıl bir değişim örüntüsü izlediğini incelemek gerekmektedir. Boylamsal desenin kullanılmaması nedeniyle bu çalışma son katmandaki etkilerin gözlenmesine imkân sağlamamaktadır. Bununla birlikte, çalışma önemli gelişimsel değişimlerin olduğu ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemlerini kapsamaktadır ve sosyal değer yöneliminin bu iki farklı gelişim dönemindeki bireylerde nasıl farklılaştığını keşfetmek önemli olabilir.

Kuramın önemli diğer bir özelliği, bireyi vurgulaması ve modelin merkezine almasıdır. Kurama göre birey, kendi gelişiminde aktif rol alır; bu aktif rol özellikle ergenlik döneminde belirginleşir (Friedlmeier ve Trommsdorff, 2011). Ayrıca birey, sahip olduğu belirli özelliklerini, inançlarını, değerlerini, motivasyonlarını ve davranışlarını kendisiyle birlikte farklı bağlamlara taşır. Bu açıdan ele alındığında, bazı araştırmalar sosyal değer yönelimlerindeki farklılıkların bireylerin cinsiyetlerine bağlı olarak değiştiğine, kadınların daha sıklıkla olumlu sosyal, erkeklerin ise bireyci ve rekabet yönelimli olduklarına işaret etmektedir (örn., Carlo ve ark., 2001; Croson ve Gneezy, 2009; Van Lange ve ark., 1997a). Bununla birlikte, ekolojik kuram bakış açısıyla, sosyal değer yönelimlerinde gözlenen farklılıklar yalnızca bireysel özelliklerden kaynaklanmamakta, yukarıda sözü edilen etkilerin tümü bu farklılıkların ortaya çıkmasında rol oynamaktadır.

1.2.1.2. Sosyal Bilişsel Kuram (Bandura, 1977; 1991; 2001)

Bu çalışmanın kuramsal çerçevelerinden bir diğerini Bandura'nın (1977) Sosyal Bilişsel Kuramı oluşturmuştur. Kurama göre, birey kendi motivasyonuna, davranışına ve gelişimine katkı sağlar; aktiftir ve beş temel kapasiteye göre nitelendirilir. Bireyin aktifliği, davranış, biliş ve diğer kişisel özelliklerin yalnızca çevresel etkilerle şekillenmediği ya da kontrol edilmediği anlamına gelir. Bireyin davranış, biliş ve diğer özellikleri ve çevresel etkilerin tümü karşılıklı olarak etkileşim içinde gelişimde rol oynar. Bu, karşılıklı belirleyicilik (*reciprocal determinism*) kavramıyla betimlenir.

Ayrıca kuramda, model almayı içeren dolaylı öğrenme kapasitesi (*vicarious capability*) ve kendini düzenleme kapasitesini (*self-regulatory capability*) içeren beş temel kapasite tanımlanmıştır. Bu kapasiteler, bireyin çevreyi anlamasına ve yönetmesine katkı sağlar (Bandura, 1989). Bu araştırmada, özellikle adı geçen iki kapasiteden yararlanılmaktadır.

Karşılıklı belirleyicilikte, bireyin beklentileri, inançları, algıları ve niyetleri gibi bilişsel ve demografik özellikleri ile çevresel etmenler arasındaki etkiler çift yönlüdür. Etkileşimler davranışlar üzerinde belirleyici olmakta ve davranışa yön verip onu şekillendirmektedir. Benzer şekilde davranışlar, hem çevreyi hem de bilişleri değiştirmekte ve biçimlendirmektedir. Örneğin, olumlu sosyal yönelimli bir ergenle rekabet yönelimli bir ergen sosyal davranışlarındaki farklılıklar dolayısıyla (örn. rekabet yönelimli ergenin daha az olumlu sosyal davranış sergilemesi) akranlarından farklı tepkiler alabilir ya da olumlu sosyal yönelimli bir birey işbirliği yaptığı için çevresini de bu yönde davranmaya itebilir. Bu konuyla ilgili olarak, Yamagishi, Cook ve Watabe (1998) yaptıkları çalışmada bireylerin ne kadar iyi ve güvenilir olduğuna ilişkin genellenmiş inançlarını yansıtan genel güvenin, sosyal ikilem durumlarında bireylerin diğer bir bireyin işbirliği yapıp yapmayacağına ilişkin tahminleriyle ve akabinde işbirliği yapıp yapmayacaklarına ilişkin kararlarıyla ilişkili olduğunu belirlemiş ve bu şekilde, inançların bireyin davranışını şekillendirmesine kanıt sunmuşlardır.

Dolaylı öğrenme kapasitesi ise, özellikle sosyal değer yöneliminin sosyalleşmesini açıklamada kullanılabilir. Dolaylı öğrenme, gerçekte doğrudan deneyimlemenin bir sonucu olarak ortaya çıkan öğrenme olgusunun, diğer bireylerin davranışlarını ve davranışın diğeri için sonuçlarının *gözlenmesi* ve *model alma* yoluyla da ortaya çıkabileceğini vurgular. Birey, gözleyerek herhangi birinin yaptığı hareketleri kendi hareket repertuarına ekleyebilir. Bu şekilde, modeller yeni yeterliklerin, bilişsel becerilerin ve davranış biçimlerinin kazanımında rol oynar. Motivasyon düzeyini etkiler ve davranışı yeniden yapılandırmayı sağlayabilir. Van Lange ve arkadaşlarının (1997a) kendinden yaşça büyük bir kız kardeşe sahip bireylerin olumlu sosyal yönelimli olma olasılıklarının daha yüksek olduğuna işaret eden bulguları model almanın rolüne örnek teşkil edebilir. Olumlu sosyallik içeren davranışları tekrarlı bir şekilde deneyimlemek

bireyin olumlu sosyal değer yönelimi geliştirmesine katkı sağlar (Van Lange ve ark., 1997a). Model olma ya da gözlem, sosyal öğrenmenin elbette tek kaynağı değildir. Bandura (1982), özellikle ana babaların, rol modeller olarak “sözel ikna ediciler” olduklarını belirtmektedir. Bu görüş aynı zamanda, ana babanın sosyal değer yönelimlerinin ergen ve beliren yetişkinlik dönemindeki çocuklarının sosyal değer yönelimlerinin gelişiminde rol oynayabileceğini akla getirmektedir. Bu bağlamda, Deci ve Ryan (2010), yakın çevresi (örn., aile, arkadaşlar) bir değere önem verdiğinde bireyin söz konusu değeri içselleştirme olasılığının da arttığını belirtmektedir.

Sosyal bilişsel kuramın ele alınan diğer bir bileşeni olan içselleştirme, kendini düzenlemeye paralel olarak ortaya çıkar. Araştırmacılar, dışsal özendiricilerin, sosyal ikilem durumlarında bireylerin yaptıkları tercihleri etkilemeler de dışsal oldukları için davranışlarda süreklilik sağlamayacağını vurgulamakta; içselleştirme sürecinin önemine dikkat çekmektedir (Niemic ve ark., 2006; Ryan, Connell ve Grolnick, 1992). Sosyal değer yönelimi alan yazınıyla ilgili olarak, Bogaert ve arkadaşları (2008), eşitliğin uygulanmasına içsel olarak motive olan olumlu sosyal yönelimli bireylerin dışsal özendiricilere bireyci yönelimliler kadar güvenmediklerini belirtmektedir. İçselleştirmenin sosyal davranışlar üzerindeki rolünü ele aldığı çalışmasında Roth (2008), içselleştirmenin diğer yönelimli olumlu sosyal davranışlarla pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğunu bulmuştur⁵. Bir sosyal değer yönelimi içselleştirildiğinde, söz konusu sosyal değer yönelimi sosyal davranışların yol göstericisi ya da caydırıcısı olacaktır.

---

⁵ Roth (2008)’un çalışmasının kuramsal temeli Kendini Belirleme Kuramına dayanır (örn., Deci ve Ryan, 1985). Hem kendini belirleme kuramı hem de sosyal-öğrenme kuramı özellikle kendini düzenleme süreçlerini içeren motivasyonu daha iyi anlamada yol gösterici olmuştur. Bununla birlikte iki kuramsal yaklaşım arasında bazı temel farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin, sosyal bilişsel kuramın temel kavramlarından biri öz-yetkinliklerdir. Öz-yetkinlikle yakından ilişkili olan bir kavram olarak kendini belirleme kuramında yeterlik kavramı karşımıza çıkmaktadır. Yeterlik, optimal işlevsellik için temel oluşturmaktadır. Her iki kavram da bireyin kapasitesi ve becerileriyle ilgilidir. Bununla birlikte yeterlik kavramı öz-yetkinlikle karşılaştırıldığında daha geneldir. Ayrıca, kendini belirleme kuramında özerkliğin önemi vurgulanmaktadır (Deci ve Ryan, 1985). Davranışın özerk düzenlemeyle ya da özendiricileri içeren dışsal kontrolle yapılıp yapılmadığının işlevselliğin niteliğinde belirleyici olduğu kabul edilmektedir (Ryan, Sheldon, Kasser ve Deci, 1996, s. 9). Kurama göre, dışsal kontroller, ödüller içselleştirilerek (*internalization*) kendini düzenleme sistemine bütünleştirilir (*integration*).

Sosyal bilişsel kuramda ele alınan bir diğer kapasite, kendini düzenleme kapasitesidir. Bireyin kendi davranış, dikkat, duygu ve bilişlerini kontrol etme, izleme, ketleme, sürdürme, yönlendirme ve değiştirme becerisini yansıtan kendini düzenleme, bireylerin ne yapabilecekleri ile ilgili inançlar geliştirmelerini, ileriye dönük davranışlarının olası sonuçlarına ilişkin tahminlerde bulunmalarını, kendileri için hedefler oluşturup istedikleri sonucu elde etmelerini sağlayacak davranışı sergilemek için çaba göstermelerini içermektedir (örn., Bandura, 1991). Kişisel, çevresel ve davranışsal etmenler birbiriyle etkileşim içinde kendini düzenlemenin gelişimini etkilemektedir. Kendini düzenleme becerileri ergenler ve beliren yetişkinler daha özerk oldukları ve yetişkin rehberliği olmaksızın kendi kararlarını alabildikleri için bu dönemlerde daha kritiktir (Byrnes, 2002). Ayrıca, kendini düzenlemenin olumlu sosyal davranışlarla da ilişkili olduğu gösterilmiştir (örn., Padilla-Walker ve Christensen, 2011).

Buraya kadar, bireylerin sosyal değer yönelimlerindeki farklılaşmanın sosyal ve bireysel belirleyicilerinin neler olabileceği konusunda yol gösterici olabileceği düşünülen iki temel kuramdan söz edilmiştir. Bir sonraki bölümde ise, yukarıda değinilen kuramlar çerçevesinde, araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerin; yani *kültür ve ekolojinin*, *sosyalleşme aktörlerinin* ve *sosyal bilişsel özelliklerin* sosyal değer yönelimindeki bireysel farklılıklara olası katkılarına ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir.

1.3.2. Kültür ve Ekoloji

1.3.2.1. Benlik Kurguları

Yukarıda sözü edilen iki kuramsal yaklaşımdan yola çıkılarak, bireylerin davranışlarının, tercihlerinin, tutumlarının ve yönelimlerinin içinde yaşadıkları kültürden bağımsız olmadığı sonucuna varılabilir. Nitekim kültürel psikoloji yazınında bir kültürdeki yaygın inanç, beklenti ve değerlerin kişilerin davranış ve tercihleri üzerinde etkili olduğunu gösteren çok sayıda araştırma bulunmaktadır (örn., Andersen, Ertaç, Gneezy, List ve Maximiano, 2013; Markus ve Kitayama, 1991). Bu bağlamda, değerleri, beklentileri, idealleri içeren benlik kurgularının sosyal davranışlardaki grup farklılıklarını ve kültürel farklılıkları anlamada sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (örn.,

İmamoğlu, Günaydın ve Selçuk, 2011; Oyserman, Coon ve Kimmelmeier, 2002). Bununla birlikte, sosyal değer yönelimi ile ilişkilerinin ele alındığı araştırmaların oldukça kısıtlı olduğu belirtilmektedir (Bogaert ve ark., 2008). Bu noktadan hareketle, araştırmanın konularından biri kültürel psikolojinin benlik kurgularına ilişkin görüşlerinden yola çıkılarak (örn., Triandis, 1997, Triandis ve Gelfand, 1998) kültürün bu boyutlarının ergenlerin ve beliren yetişkinlerin sosyal değer yönelimi üzerindeki olası etkilerini ele almaktır.

Sosyal değer yönelimindeki kültürlerarası farklılıkların ele alındığı ilk dönem çalışmalar rekabetçi yönelimlerin bireyci toplumlarda toplulukçu toplumlarda olduğundan daha yaygın olduğuna işaret etmiştir. Bununla birlikte, bu çalışmaların önemli bir kısmının kültürel psikoloji araştırmaları için devrim niteliği taşıyan benlik kurgularının yazında önemli bir yer bulmaya başladığı 1980'lerden önceye rastladığı görülmektedir (örn., Avellar ve Kagan, 1976, Toda ve ark., 1978). Ayrıca, öncü araştırmalarda sosyal etkileşimin en temel özelliğini yansıtan rekabet ve işbirliğinin birbirinin zıttı iki yapı olduğu ve bir bireyin ya işbirliği yapacağı ya da rekabet edeceği görüşü yaygındır (Deutsch, 1949; Kelley ve Stahelski, 1970). Bazı araştırmalar, bireylerin yaptıkları tercihlerin basitçe rekabetçi ya da işbirlikçi olarak sınıflandırılmayacağına, bağımsız bir benlik-kurgusuna sahip, bireycilik eğilimli bireylerin daha az işbirliği yaptıkları ya da daha fazla rekabet ettikleri gibi bir genellemenin doğruluğunun tartışılır olduğuna işaret etmektedir (örn., Knight ve Kagan, 1981; Murphy ve ark., 2011). Bu doğrultuda araştırmacılar tercihleri, bireyci, rekabetçi ve işbirlikçi olarak üçe ayırmışlardır (Knight ve Kagan, 1981). Yaptıkları araştırmanın sonuçları, üçüncü-beşinci sınıfa devam eden çocukların işbirlikçi ya da rekabetçi olmaktan çok bireyci olduğuna işaret etmiştir. Bu bulgular, bireylerin yaptıkları tercihlerin basitçe rekabetçi ya da işbirlikçi olarak sınıflandırılmayacağını yansıtmaması bakımından önemli bilgiler sağlamıştır. Bununla birlikte, bu araştırmalarda kültürün bireylerin sosyal değer yönelimindeki farklılıklara etkisi farklı ülkelerde yaşayan bireylerin karşılaştırılmasına, yani kültürlerarası çalışmalara dayanmaktadır. Bu dönemdeki araştırmalarda, örneğin farklı benlik kurgularının işbirliği üzerindeki rolü incelenmemiştir.

En genel anlamda, benlik kurguları (*self-construals*) bireyin diğer bireylerle karşılıklı bağlılığı üzerinden tanımlanır (Brewer ve Gardner, 1996; Markus ve Kitayama, 1991). Bireylerin kendilerini nasıl tanımladıkları ya da sosyal rolleri, yer aldıkları gruplar, sahip oldukları statüler ve ilişkilerinden hareketle kimliklerini nasıl yapılandırdıklarıyla ilgilidir. Benlik kurgularının, bireycilik-toplulukçuluk kültürel yönelimlerinden farklı olduğu, (İmamoğlu ve ark., 2011; Singelis, 1994), toplulukçu kültürlerde baskın benlik kurgusunun ilişkililik, bireyci kültürlerde ise bağımsız benlik kurgusu olduğu belirtilmektedir (Singelis, 1994). Öne çıkan iki benlik kurgusu bulunmaktadır: bağımsız (*independent*) ve karşılıklı bağımlı (*interdependent*). Bağımsız bir benlik kurgusu, bireyin kendini kendine özgü beceri ve tutumlarla tanımlamasını içermektedir. Örneğin, birey kendisini arkadaş canlısı ya da zeki olarak tanımlar. Öte yandan, karşılıklı bağımlı (ilişkisel) benlik kurgusuna sahip bir birey kendisini diğer bireylerle olan ilişkileri çerçevesinde tanımlar (örn., bir anne, eş ve abla olarak) (örn., Markus ve Kitayama, 1991; Oyserman ve ark., 2002). Bireyin içinde yaşadığı kültürün bireycilik ya da toplulukçuluk değerlerine göre bir benlik kurgusu geliştirdiği ve bu şekilde kültürün, benlik kurguları aracılığıyla bireyin davranışları, değerleri ve duyguları üzerinde rol oynadığı belirtilmektedir (Matsumoto, 2000).

İlişkisel benlik, bireyin sosyal davranışlarını kendi için anlam ifade eden diğerlerinin duygu, düşünce ve tercihlerine göre düzenlemesini beraberinde getirmektedir. İlişkisel benliğe sahip bir bireyin kendi tercihlerinin ikinci planda olması ve tercihlerinin başkalarına duyulan yükümlülükler çerçevesinde ortaya çıkması (Markus ve Kitayama, 1991) ilişkisel benliğe sahip bir bireyin işbirliğini daha fazla tercih edeceği beklentisini ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, ilişkisel benliğe sahip bir ergenin, kendisini akran grubuyla tanımlayacağı için grubun diğer üyelerinin iyi bir performans sergileyip sergilemediğine bakmaksızın grubun kazancını artırmak amacıyla işbirliği yapması beklenebilir. Nitekim araştırmalar, ilişkisel bir benlik kurgusuna sahip olan bireylerin sosyal ikilem durumunda işbirliği tercihi yaptıklarına ve hem kendi kazancını hem de diğerinin kazancını göz önüne aldıklarına işaret etmektedir (örn., Cornelissen, Dewitte ve Warlop, 2011; Utz, 2004). Öte yandan, ilişkisel bir benlik kurgusuna sahip bireylerin de içinde buldukları grubun özelliklerine bağlı olarak (örn., dış grupta bir arada olma

ya da akademik alan) işbirliği yapmak yerine bireyci tercihlerde bulunabildikleri gösterilmiştir (örn., Earley, 1993). Bu bağlamda, Charlesworth (1996) kaynak paylaşımının grup içi ve dışında farklı olduğunu belirtmektedir.

Geleneksellik ve modernlik arasında geçiş sürecinde olan Türkiye’de iç gruba itaat azalırken duygusal bağlılığın devam ettiği (Kağıtçıbaşı, 2010) ve toplulukçuluk özelliklerinin yanı sıra yatay bireycilik özelliklerine rastlandığı (Wasti ve Eser Erdil, 2007) belirtilmektedir. Sosyokültürel yapıdaki bu değişimler, beklendiği gibi, bireylerin tutumlarında, değerlerinde ve benlik tanımlarında farklılaşma yaratmaktadır. Araştırmacılar, Türkiye’de bireyciliğin giderek arttığını belirtmektedir (örn., Çileli, 2000; Göregenli, 1995; Karakitapoğlu-Aygün, 2002). Bu geçiş süreci, ergenlerin ve beliren yetişkinlerin özerklik yönelimlerinin desteklenmesinin yanı sıra kişisel başarı ve rekabetle tanımlanan bireyciliğe yapılan vurgunun artmasını da beraberinde getiriyor olabilir. Özellikle aile ile ilişkilerde işbirliğine yapılan vurgu süregelen olsa da diğer bazı alanlarda (örn., akademik alanda) özellikle rekabet yöneliminin belirgin bir biçimde desteklendiği ve bunun sosyal değer yöneliminde farklılık yaratabileceği düşünülmektedir.

Toplulukçuluk özelliklerinin yerini bireyci değerlere bıraktığı bu değişim sürecine ilişkin olarak bazı araştırmacılar, kendileşmenin kaçınılmaz olarak diğerlerinden kopmayı gerektirdiği varsayımına dayanan Bireycilik-Toplulukçuluk yaklaşımının tersine, benliğin hem özerk hem de bağlaşıklık (karşılıklı bağımlı) olabileceğini, özerkliğin diğerlerinden ayrılmayı gerektiren bir süreç olmadığını öne sürmüştür (İmamoğlu, 2003; Kağıtçıbaşı, 2010). Özerklik ve ilişkisellik kavramlarının temel gereksinimler olarak ele alındığı ve bu temel gereksinimlerin birbirini tamamladığının belirtildiği kendini belirleme kuramında da özerk olan bir bireyin ilişkisel olabileceği vurgulanarak bu görüş desteklenmiştir (Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2000). Belirli bir kültürde hem bireycilik hem de toplulukçuluk değerlerinin hem de bu değerlerin benlikteki yansımaları olan özerk ve ilişkisel benlik kurgularının birlikte bulunabileceğine dikkat çeken bu görüşlere paralel olarak Kağıtçıbaşı (2010), özerklik ve ilişkililik kavramlarını bütünleştirdiği “özerk-ilişkisel benlik” kavramını öne sürmüş ve iki boyutta ele alınan

özerk ve ilişkisel benlik kurgularına yeni bir boyut eklemiştir. Maddi bağımlılıkların azalmasının gençlerin özerkliklerini desteklediğini ancak gencin ailesine olan duygusal bağlılığının ise hala önemsendiğini belirtmiştir (Kağıtçıbaşı, 2010). Benzer şekilde, İmamoğlu (1998), kendileşme ve ilişkili olmanın ayrı boyutlar olsalar da birbirine zıt değil birbirini tamamlayıcı iki süreç olduğunu öne sürdüğü Denge Modelini önermiştir. Modele göre, birey hem bireyleşmeye hem de bütünleşmeye yönelik doğal bir eğilime sahiptir (İmamoğlu, 2003). Bu iki boyut, her biri kendi içinde ikiye ayrılan dört alt boyut oluşturmakta ve bu alt boyutların farklı kombinasyonlarından dört farklı benlik kurgusu ortaya çıkmaktadır.

Modele göre kendileşme boyutunun bir kutbu özerkliği, diğer kutbu normlara uymayı; ilişkili olmanın bir kutbu duygusal yakınlık ve bütünleşmeyi, diğer kutbu ise insanlardan kopuk hissetmeyi ifade etmektedir. Bu bileşenlerden yola çıkılarak dört benlik kurgusu tipi önerilmiştir: kopuk-kalıplaşmış ya da dengesiz tip, kopuk-kendileşmiş ya da ayrışık tip, ilişkili-kalıplaşmış ya da bütünleşik tip ve ilişkili-kendileşmiş ya da dengeli tip (İmamoğlu, 2003). Model temel alınarak yapılan araştırmalarda, kendileşmenin düşük maddiyatçılık, algılanan özerklik ve özerklik desteği gibi birey-odaklı değişkenlerle ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (İmamoğlu ve ark., 2011). Önerilen bu model temelinde bu tez çalışmasında, özerk ve ilişkisel benlik kurgularının sosyal değer yönelimi ile ilişkileri ele alınmaktadır.

Yukarıda sözü edilen görüşler, özellikle değer temelli yapılar söz konusu olduğunda kültürlerarasındaki farklılıklara odaklanmak yerine kültür içindeki farklılıklara bakmanın önemine işaret etmektedir (örn., Carlo ve ark., 2001; Charlesworth, 1996; Toda ve ark., 1978). Sosyoekonomik durum, kültür içi farklılıkları ortaya çıkaran en temel etmenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.2.2. Sosyoekonomik Durum

Sosyal sınıfın işbirliği ve rekabet tercihleri üzerindeki etkisine ilişkin araştırmaların sonuçları çelişkilidir. Bu bağlamda, bazı araştırmalarda orta/yüksek sosyo-ekonomik düzeyle karşılaştırıldığında düşük SED'den olanların rekabeti daha fazla tercih ettikleri (örn., McKee ve Leader, 1955; Singelis, Triandis, Bhawuk ve Gelfland, 1995), diğer araştırmalarda ise tersi bir örüntünün gözlemlendiği görülmektedir (Piff, Kraus, Côté, Cheng ve Keltner, 2010). Her ne kadar işbirliği gibi davranışlara vurgu yapılan toplulukçu bir kültüre sahip olarak değerlendirilse de Türkiye'de özellikle kentlerde bireycilik özelliklerine (örn., bağımsızlığa, yeterliğe yapılan vurgu) yaygın biçimde rastlanabildiği belirtilmektedir (Kağıtçıbaşı, 2004; Karakitapoğlu-Aygün ve İmamoğlu, 2002) ve bu eğilimin özellikle üst sosyoekonomik düzeyde eğitim düzeyi yüksek kişiler arasında olduğundan söz edilmektedir (İmamoğlu, 2002).

Toplumların dinamik yapısı göz önüne alındığında, teknolojik ve ekonomik ilerlemelerin de bir getirisi olarak, toplumsal yapıda ortaya çıkan bu değişimler şaşırtıcı görünmemekle birlikte, sosyal değer yöneliminin Türkiye'de alt ve üst sosyoekonomik düzeylerde farklılaşabileceğine işaret etmesi bakımından önemlidir. Kaynakların görece sınırlı olduğu düşük sosyoekonomik düzeyde ergenler ve beliren yetişkinler rekabeti daha fazla tercih edebilir. Öte yandan, sosyoekonomik düzeyin düşük olduğu ailelerin genellikle kalabalık aileler oldukları ve aile üyeleri arasındaki işbirliğine yapılan vurgu göz önüne alındığında bu bireylerin etkileşimlerinde işbirliğini daha fazla tercih edecekleri de öne sürülebilir. Örneğin, 14-15 yaşındaki Norveçli ergenlerle yapılan çalışmada erkek ergenlerin rekabet etme isteklerinin sosyoekonomik aralanları ile ilişkili olduğu; gelir ve eğitim düzeyi düşük ailelerdeki çocukların, yüksek sosyoekonomik düzeydekilerle karşılaştırıldığında daha az rekabet etmek istedikleri, eşitlikçi tercihler yaptıkları bulunmuştur (Almås, Cappelen, Salvanes, Sørensen ve Tungodden, 2015). Ergen katılımcılarla yürütülen diğer bir çalışmada ise tersine bir bulgu elde edilmiş; geliri ve eğitim düzeyi düşük olan ABD'li ailelerde ergenlerin olumlu sosyal değerlere sahip olma olasılıklarının daha az olduğu belirtilmiştir (Kasser, Ryan, Zax ve Sameroff, 1995).

Yukarıda ele alınan araştırmalar, her ne kadar farklı sonuçlar ortaya koysalar da kültür içi farklılıkların ve özelde sosyoekonomik durumun işbirliği ve rekabet tercihlerindeki farklılaşmalardan sorumlu olduğuna işaret etmeleri bakımından önemlidir. Sosyoekonomik durum ergenin ve beliren yetişkinin yaşamını hem bireysel olarak doğrudan hem de aile yeleri üzerinden etkileyebilir. Örneğin, kendilerinin koşullarının el vermemiş olduğunu düşünerek gelecekteki sosyoekonomik başarıyı (rn., finansal başarı) güçlü bir biçimde vurgulayan düşük gelirlili ana babaların çocuklarının rekabeti daha fazla tercih etmesi şaşırtıcı olmayacaktır (rn., Buechel, Khadjavi ve Nicklisch, 2013; Kasser ve ark.,1995). Sosyoekonomik yapının gençler ve ebeveynleri üzerindeki etkileri göz önüne alınarak benlik kurgusunun yanı sıra sosyo-ekonomik düzeyin sosyal değer yönelimi üzerindeki etkileri de bu araştırmanın kapsamına alınmıştır.

Yukarıda sözü edilen araştırmalarla (Buechel ve ark., 2013; Kasser ve ark.,1995) ilgili önemli bir nokta, sosyokültürel yapının etkilerinin yanı sıra, değer ve davranışlar açısından ebeveynler ve çocukları arasındaki benzerliğe işaret etmeleridir. Bu noktadan hareketle, bir sonraki bölümde ana babaların gençlerin sosyal değer yönelimlerinde ortaya çıkan farklılıklar üzerindeki etkilerinden söz edilmektedir. Sosyal değer yönelimi açısından anne, baba ve genç arasındaki benzerlik ve ana babalık uygulamalarının gençlerin sosyal değer yönelimleri ile olası ilişkilerine değinilmektedir.

1.3.3. Sosyalleşme Aktörleri

Daha önce ele aldığımız ekolojik sistemler yaklaşımının ve sosyal bilişsel kuramın açıklamalarına dayanarak, farklı bağlamların her birinin bireyin gelişiminde önemli bir rolü olduğu kabul edilebilir. Bununla birlikte, bu araştırmada yalnızca aile bağlamıyla (zelde, ana baba) ilgilenilmektedir. Araştırmacılar, ocukların kendi dışındaki bireylerin ihtiyaçlarına duyarlı, sosyal sorumluluk sahibi bireyler olmalarında ebeveynlerin stratejilerinin önemine vurgu yapmaktadır (rn., Verba, Burns ve Schlozman, 2003; Wray-Lake ve Syvertsen, 2011). Buradan yola çıkılarak araştırmada temel olarak iki konuya odaklanılmıştır. İlk olarak, her bir ebeveynin çocuklarını kendi eğilimleri doğrultusunda sosyalleştireceğinden (rn., Friedlmeier ve Trommsdorff, 2011) yola çıkılarak, sosyal değer yönelimlerinin aktarımı değerlendirilmektedir. İkinci

olarak, kendini belirleme kuramı temelinde ebeveynlerin koşullu saygı (*conditional regard*) ve özerklik desteği (*autonomy support*) uygulamalarının yönelimler üzerindeki etkileri ele alınmaktadır.

1.3.3.1. Sosyal Değer Yöneliminin Nesillerarası Aktarımı

Temeli sosyoloji alanında yapılan çalışmalara dayanan nesiller arası aktarım (örn., Aldous ve Hill, 1965; Morgan, Alwin ve Griffin, 1979), bir neslin kasıtlı ya da kasıtsız olarak bir sonraki neslin değerlerini ve davranışlarını etkileme süreci olarak tanımlanmaktadır. (Van Ijzendoorn, 1992). Son dönemlerde özellikle aile çalışmaları ve gelişim psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda da nesiller arası aktarıma yer verildiği görülmekte ve eğilimler, tutumlar ve değerler açısından ana baba ve çocuk arasında benzerliğe işaret eden çok sayıda araştırmaya rastlanmaktadır (örn., Albert, Trommsdorff ve Wisnubrata, 2009; Duriez, Soenens ve Vansteenkiste, 2008; Friedlmeier ve Trommsdorff, 2011; Luyckx, Schwartz, Rassart ve Klimstra, 2016).

Nesiller arası aktarım, en genel anlamda iki şekilde ortaya çıkmaktadır: genetik aktarım ve kültürel aktarım (Schönpflug, 2001). Genetik aktarım, genetik materyalin bir nesilden diğerine geçişini ifade etmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar, biyolojik ve genetik etkilerin kısmen de olsa kişilik eğilimlerini şekillendirdiğine işaret etmektedir (örn., Knafo-Noam, Uzefovsky, Israel, Davidov ve Zahn-Waxler, 2015; Lahaye, Pourtois ve Desmet, 2011). Bu bağlamda, çocuk (Knafo-Noam ve ark., 2015) ve ergen (Gregory, Light-Häusermann, Rijdsdijk ve Eley, 2009) tek yumurta ve çift yumurta ikizleriyle yürütülen çalışmalarda yardım etme, şefkat ve paylaşma gibi davranışları içeren olumlu sosyal eğilimlerde anlamlı genetik katkılar olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, genetik çalışmaları kişilik özelliklerindeki çevresel etkilerin varyansın %50'sini ve daha fazlasını açıkladığına işaret etmektedir (örn., Schofield, Conger, Donnellan, Jochem, Widaman ve Conger, 2012). Özetle, aktarım mekanizmaları yalnızca genetikle sınırlı değildir.

Bu bağlamda, kültürel aktarım önemli diğer bir mekanizma olarak karşımıza çıkar. Kültürel aktarım, yetişkinlerin kasıtlı olarak daha genç kuşaktaki bireylere öğretimi

aracılığıyla ya da genç kuşak, yetişkinleri taklit ettiğinde; diğer bir ifadeyle sosyal öğrenme yoluyla ortaya çıkmaktadır (Grusec, Goodnow ve Kuczynski, 2000). Ünlü filozof Pierre Bourdieu (1930-2002), “aile, farklı türdeki sermaye birikiminin ve kuşaklararası aktarımın en üstün olduğu ortamlardan biridir.” demektedir. Bununla ilişkili olarak, ailedeki farklı özelliklerin aktarımına ilişkin çok sayıda araştırmada genellikle geleneksellik, evrensellik, başarı, güç, iyilikseverlik gibi temel değerlerin aktarımına odaklanılmış olmakla birlikte (örn., Boehnke, Hadjar ve Baier, 2007; Roest, Dubas ve Gerris, 2009a), özellikle son dönemlerde yapılan çalışmalarda yetkecilik (örn., Dhont, Roets ve Van Hiel, 2013), sosyal baskınlık yönelimi (örn., Chatard ve Selimbegovic, 2008), empati (örn., Soenens, Duriez, Vansteenkiste ve Goossens, 2007a), mükemmeliyetçilik (örn., Soenens, Elliot, Goossens, Vansteenkiste, Luyten ve Duriez, 2005) gibi çok sayıda farklı kişilik özelliğinin, motivasyonun, değer ve tutumun da farklı düzeylerde olmakla birlikte (örn. düşükten orta düzeye), bir sonraki nesle aktarıldığına ilişkin güçlü kanıtlar sunulmuştur. Sosyal değer yönelimlerinin nesiller arasında benzerlik gösterip göstermediğinin ele alındığı herhangi bir araştırmaya ise rastlanmamıştır.

Yukarıda sözü edilen araştırmalar, ana baba ve çocuk arasındaki aktarımın ebeveynden-çocuğa ve doğrudan ortaya çıktığına vurgu yapmaktadır. Phalet ve Schönplflug (2001), bu türden bir dikey aktarımın, kişilik eğilimleri, bilişsel gelişim, tutumlar, cinsiyet rollerine ilişkin kavramlar, dini inançlar, benlik-saygısı, dil ve dil kullanımı gibi faktörleri içerdiğini belirtmektedir. Bazı araştırmacılar ise, ana baba ve çocuk arasındaki aktarımın iki yönlü ve karmaşık bir süreç olduğundan söz etmektedirler (örn., Grusec ve ark., 2000; Knafo, 2003). İki yönlü bu süreç, hem ebeveynlerin hem de çocukların birbirlerinin aktarım sürecini etkileyen aktif birer katılımcı olduğu anlamına gelir (Grusec ve ark., 2000). Bu bağlamda, Pinguart ve Silbereisen (2004), ergenlerin özellikle teknolojik yeniliklerin kullanışlılığı konusundaki inançlarını ana babalarına aktardıklarını göstermiştir. Diğer bir araştırmada, Roest ve arkadaşları (2009a) hazcılık temel değeri için, rollerin değiştiğini, özellikle geç ergenlik ve beliren yetişkinlikte çocukların ana babaları üzerindeki etkilerinin arttığını bulmuştur. Sözü edilen bu araştırmalarda önemli olan ve mevcut araştırmaya yol gösteren diğer bir bulgu ise

aktarım sürecinin doğrudan değil dolaylı olarak ortaya çıktığı alternatif yollara işaret etmeleridir. Örneğin, Roest ve arkadaşlarının (2009a) yaptığı çalışmanın sonuçları, yakın ve sıcak aile ikliminin ergen ve beliren yetişkinleri annelerinin değerlerini kabul etmeye motive ettiğini göstermiştir.

Ailenin genel iklimi, aktarım sürecinde oldukça önemli bir rol oynuyor olsa da bazı araştırmacılar, ana baba ve çocukları arasındaki aktarımın yalnızca aile çevresini içeren izole bir yerde ortaya çıkmadığı, salt sosyalleşme etkisiyle açıklanamayacağı konusunda hem fikirdirler. Bu araştırmacılar, ana baba ve çocuk arasındaki benzerliğin bireylerin yaşadıkları bağlamdan benzer şekilde etkilenmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını öne sürmektedir (örn., Boehnke ve ark., 2007; Knafo, 2003; Roest ve ark., 2009a). Bu bağlamda, kuşaklararası aktarımla ilgili önemli bir konu, aktarımın yalnızca aile çevresi ile sınırlı kalmadığının göz önüne alınmasıyla ilgilidir. Bu görüşe göre, aileye ek olarak akranlar ve medyayı içeren farklı bağlamlar da değer, tutum ve davranışların aktarımında rol oynayabilir. Dahası, bu bağlamların hiçbiri yaşanılan dönemin özelliklerinden, örneğin eğitim sisteminden ya da sosyoekonomik koşullardan bağımsız değildir. Bu görüş, aynı zamanda sosyal ekoloji modeliyle de tutarlık gösterir.

Değerlerin aktarımı alan yazınında, yaşanılan dönemin özellikleri, ‘daha geniş sosyal bağlam’ (*broader societal context*) kavramıyla ele alınmaktadır. Daha geniş sosyal bağlamın içeriğiyle ilgili olarak araştırmalarda yaygın olarak iki görüşe yer verildiği görülmektedir. Bunlardan ilki, *yapısal görüş*tür. Yapısalcı görüşe göre, ailenin içinde yaşadığı ortamın belirli özellikleri (örn. düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip olma), benzerlik ya da aktarım kaynaklarından biridir. Sosyal bağlam, her iki kuşak için benzer özelliklere sahip olduğunda kuşaklararası benzerlik ortaya çıkmaktadır (Pinquart ve Silbereisen, 2004). Bu kapsamda yapılan çalışmalarda, anne ve babanın değerleri doğrudan ya da dolaylı (örn., yetkili ana babalık aracılığıyla) olarak aktarımının sosyoekonomik duruma göre değişip değişmediği ele alınmaktadır.

Aktarımla ilişkili diğer görüş ise *inşacı görüş*tür. Bu görüşte kişi-çevre uyumu temeldir. Bir toplumun şu an var olan tipik değer iklimine, ‘*zamanın ruhu*’na vurgu yapılır

(Boehnke ve ark., 2007). Bu yaklaşıma göre, ana baba ve çocuk, toplumdaki çoğunluğun tercihlerini göz önüne alarak tercihler açısından kendilerine bir yer belirleyecek (Boehnke ve ark., 2007) ve paylaşılan kültürel ya da normatif etkiler, aynı sosyal ve kültürel çevreyi paylaşan bu bireylerde benzer, tipik tepkilere yol açacaktır (Roest ve ark., 2009a). Her iki yaklaşımın ortak noktası, ana baba ve çocuk arasındaki benzerlikte yalnızca yakın çevrenin değil (örn., sosyalleştirme girişimleri) bu mikro-çevre dışında daha geniş sosyal çevrenin (makro-çevre) de rol oynadığını vurgulamalarıdır.

‘Zamanın ruhu’ (*Zeitgeist*) olarak adlandırılan ve bazı araştırmalarda ‘kültürel kalıp yargı’ (*cultural stereotype*)⁶ olarak da ele alınan olgunun, belirli bir toplumda belirli bir zaman dilimindeki bireylerin tercihleri üzerinde ve dolayısıyla ana baba ve çocukları arasındaki benzerliklerde (örn., değerler) rolü olduğu vurgulanmaktadır (örn., Boehnke ve ark., 2007; Friedlmeier ve Trommsdorff, 2011; Mayer, Trommsdorff, Kağıtçıbaşı ve Mishra, 2012; Roest ve ark., 2009a; Schönplflug ve Yan, 2014). Lahaye ve arkadaşları (2011) “hayat bağlamları farklıdır ve o veya bu aile tarafından yaşanmış aynı olaylar, içinde vuku buldukları kuşağa göre farklı bir yankıya sahiptir” (s. 318) demektedir. Bu bağlamda, ‘daha geniş sosyal bağlam’, anne baba ve çocukların sosyal değer yönelimlerini etkileyebilecek bir etmen olarak karşımıza çıkar. Örneğin, ezbere ve sınava odaklı eğitim sistemlerinde, bireysel başarıya daha fazla önem verilmekte ve dolayısıyla sınıf içi bağlılık ve işbirliğine yapılan vurgu azalmaktadır (Shwalb ve Shwalb, 1995). Özellikle ortaokul döneminden itibaren başlayan sınavlar ve bu sınavlara verilen değerle birlikte ele alındığında, bir çocuğun başarısının diğerinin başarılı olamamasını ve daha fazla çalışmayı beraberinde getiren bu tür eğitim sistemlerinin, her ne kadar Türkiye’de işbirliği ve karşılıklı duygusal bağlılık sosyalizasyonun önemli bir parçası olsa da kişisel başarı elde etmek için çocuğu işbirliği içeren deneyimler yerine bireysel çabaya ve rekabete yönelteceği öne sürülebilir. Dahası, çağın getirdiği bu gerekliliklerin ebeveynlerin sosyal değer yönelimlerini ve

---

⁶ Zamanın ruhu (*Zeitgeist*) ya da Kültürel kalıp yargı (*cultural stereotype*): Paylaşılan normatif ve kültürel etkilerin, aynı sosyal ve kültürel çevreyi paylaşan bireylerde benzer, tipik ya da kalıplaşmış tepkiler ortaya çıkarmasıdır (Roest ve ark., 2009a).

yönelimleri doğrultusundaki sosyalleştirme girişimlerini de etkilemesi olasıdır. Bununla ilişkili olarak bir sonraki bölümde, ana baba uygulamalarının ergen ve beliren yetişkinlerin sosyal değer yönelimleri üzerindeki olası etkileri ele alınmaktadır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında araştırmada, geleneksellik ve modernlik sürecinde olan çağımız Türkiye'si göz önüne alınarak, 'zamanın ruhu'nun bireyci yönelim ve rekabet yönelimi üzerindeki etkisinin gencin olumlu sosyal yönelimine göre daha fazla olması beklenmektedir. Ek olarak, araştırmacılar ebeveynlerin sosyalleştirme girişimlerinde çocukların aktif olarak rol aldıklarına (Friedlmeier ve Trommsdorff, 2011; Grusec ve Goodnow, 1994) ve yaşla birlikte ebeveyn-çocuk ilişkisinde asimetrinin azaldığına ve gücün dağılımının farklılaştığına dikkat çekmektedirler (örn., Steinberg, 2001). Buna göre, aktarımların ergenlik döneminde ebeveyn-den-ergene, beliren yetişkinlikte ise görece beliren yetişkinden-ebeveyne doğru olacağı belirtilmektedir. Araştırmada, aileyle bir arada yaşamaya devam eden ergen için sosyalleştirme etkisinin artacağı (örn., Roest, Dubas ve Gerris, 2010) ve özerklik kazanımıyla birlikte bu etkinin azalacağı (örn., Degner ve Dalege, 2013; Perez-Brena, Updegraff ve Umaña-Taylor, 2015) görüşlerine dayanılarak ebeveynin ve ergenin sosyal değer yönelimi arasındaki benzerliğin, ebeveyn ve beliren yetişkinler arasındaki benzerlikten daha fazla olması beklenmektedir.

1.3.3.2. Ana Babalık Uygulamaları

Değer, tutum ve davranışların, normatif tarihsel etkilerin ve gelişimin farklı dönemlerindeki yaşantıların bir sonucu olarak farklılaşabileceğini gösteren araştırmalar bir yana (örn., Grønhøj ve Thøgersen, 2009; Grusec ve Davidov, 2007), özellikle ebeveynliğin, kişilikle ilgili yapıların, değer ve tutumların gelişiminde önemli bir yere sahip olduğu gösterilmiştir (örn., Alfieri, Barni, Rosnati ve Marta, 2014; Meeusen ve Dhont, 2015; Roest ve ark., 2009a). Bu bağlamda, örneğin, Duriez ve arkadaşları (2008) orta ergenlik dönemindeki ergen ve anne-babalarıyla yaptıkları çalışmada, otoriteryen ebeveynlerin açıklık ve yenilik içeren hedefler (örn., bağlılık, toplumsal katkı) yerine geleneği ve dışsal odaklı hedefleri (örn., maddi başarı, fiziksel çekicilik) vurguladıklarını ve bunun sonucunda kendileri gibi otoriteryen çocuklar yetiştirdiklerini

bulmuşlardır. Öte yandan, özerkliğin artmasıyla birlikte aktarımın zayıflaması beklentisi ortaya çıksa da beliren yetişkinlikte dahi ana baba ile olumlu ve yakın ilişkilerin devam ettiği ve ana babaların beliren yetişkinlerin yaşamlarıyla ilgili kararlarında hala etkilerini sürdürdüğü belirtilmektedir (örn., Aquilino, 2006). Bu, sosyal ekoloji kuramında da açıkça ortaya konulduğu gibi, sosyalleşme sürecinin en önemli kaynaklarından biri olan ana babaların uygulamalarının sosyal değer yöneliminin aktarımında ya da diğer bir ifadeyle, anne baba ve genç arasındaki benzerlikte rol oynayabileceğini ve ana baba uygulamalarının ebeveyn-genç arasındaki aktarımla ilgili diğer önemli bir konu olabileceğini akla getirmektedir.

Sosyalleşme süreci, örneğin bir ergenin edindiği beceri, değer ve davranışları farklı durumlara uyarlamasını sağlayan süreğen ve uyumsal bir süreçtir (Grusec ve Goodnow, 1994). Bu, aynı zamanda ergenin ana babalarının değerlerini ve standartlarını özerk bir şekilde kabul etmesi; bu değer ve standartları yetişkin gözetimi olmadığında da uygulaması anlamına gelmektedir. Sosyalleşme, *algı* ve *kabul* olmak üzere iki aşamadan oluşmakta ve öncelikli olarak ergenin hangi değer ya da davranışın ebeveynleri için önemli olduğunu anlamasını ve sonrasında bu değer ya da davranışı kabul ya da reddedip etmeyeceğine karar vermesini içermektedir (Grusec ve Goodnow, 1994; Knafo ve Schwartz, 2009). Araştırmacılar, aile içindeki çok sayıda farklı özelliğin, ergenin ebeveynlerinin değer ya da davranışlarını yeterli şekilde algılaması ve kabul etmesi sürecinde rol oynadığını belirtmektedir (Grusec ve Goodnow, 1994; Knafo ve Schwartz, 2009).

Bununla ilişkili olarak, Hoffman (2000; 2008), ahlaki değerlerin çocukluk ve ergenlikten köken aldığını ve bu nedenle yetişkinliğe kadar uzanan sosyalizasyonu anlamının oldukça önemli olduğunu belirtir. Ona göre, ahlaki değerlerin içselleştirilmesi sürecinde, ana babaların akıl yürütme ve açıklama yapmayı kullanmaları ve ergene ya da çocuklarına karşı destekleyici ve şefkatli olmaları, aktarımın ve içselleştirmenin başarılı olmasında oldukça önemlidir. Bu şekilde, başlangıçta dışsal güçlerle güdülenen (örn., cezadan kaçmak için) sosyal normlar ve ebeveyn değerleri zamanla içsel motivasyonel bir güç kazanır ve özerk bir şekilde

ortaya çıkar. Bununla birlikte ana babanın güç öne sürmesi ve katı ya da sınırlayıcı davranması ise aktarımı ve içselleştirmeyi engellemektedir (örn., Hoffman, 2008).

İçselleştirme, bireyin dışsal olan bir değer ya da tutumu kendisinin olarak kabul etmesini içerir. İçselleştirilen bir değer ya da tutum, herhangi bir gözetim ya da zorlama olmaksızın, özerk bir şekilde davranışları belirler (Grusec ve ark., 2000; Ryan ve Deci, 2000). Bu örüntü, sosyalleştirme girişimlerinin de temel hedefidir ve özellikle ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemlerinde önemli bir görev olarak karşımıza çıkmaktadır (örn., Byrnes, 2002). Buradan yola çıkılarak araştırmada, ebeveynlerin olumlu uygulamalarından biri olan özerklik desteğinin ve olumsuz uygulamalarından biri olan koşullu saygı sunmasının aktarımdaki rolüne yer verilmektedir. Araştırmalar, özerklik, yakınlık ve destek sağlama gibi olumlu ana baba uygulamalarının içselleştirme sürecinde ve dolayısıyla da anne baba ve ergen arasındaki benzerlikte önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir (örn., Bayar, 2016; Grusec ve ark., 2000; Roest, Dubas ve Gerris, 2012; Schofield ve ark., 2012). Kasser ve arkadaşları (1995), geç ergenlik dönemindeki ergenlerin maddi ve olumlu sosyal değerlerini ele aldıkları çalışmalarında, maddiyat yönelimli ergenlerin annelerinin yakınlık, demokrasi ve kontrolü (kural koyma) içeren fiziksel ve duygusal doyum sağlama endeksinde düşük puan alan ve kendini yönlendirme yerine itaat etmeye önem veren anneler olduklarını belirlemiştir.

Kendini belirleme kuramına göre sosyalleşme sürecinde özerklik desteğinin kullanımı, dışsal olarak kontrol edilen motivasyonların içselleştirilmesinde oldukça önemlidir (Deci ve Ryan, 1985; Roth, Assor, Niemiec, Ryan ve Deci, 2009; Ryan ve Deci, 2000). Özerk motivasyonun, yardım etme (örn., Roth, 2008; Weinstein ve Ryan, 2010) ve empati (örn., Ryan ve Connell, 1989) ile ilişkili olduğuna kanıtlar sunan araştırmalar bulunmaktadır. Özerk motivasyon temelinde gözlenen yardım etme gibi davranışlar, olumlu sosyal değerlerin içselleştirilmesinde ve yaşamın daha sonraki dönemlerinde gönüllülük gibi olumlu sosyal davranışların ve özgeci motivasyonların pekişmesine katkı sağlamaktadır (Penner, 2002). Roth (2008), ebeveynlerin özerklik desteği ve koşullu saygı sunmasının genç yetişkinlerin içselleştirme düzeyleri ve kendi- ve diğeri-

yönelimli yardım etme eğilimleri⁷ ile ilişkilerini ele aldığı çalışmasında, özerkliği destekleyici ebeveynliğin içselleştirmeyi ve diğeri-yönelimli yardımı yordadığını saptamıştır. Assor, Roth ve Deci (2004) tarafından tanımlanan ve ölçülen koşullu saygı sunma, ebeveynin sosyalleştirme uygulamalarından biri olarak ele alınmakta ve çocuğun istendik davranışı sergilemesi durumunda normalde olandan daha fazla şefkat ve yakınlığı; istendik davranışı yerine getirmediğinde ise daha az ilgi ve şefkat göstermeyi içermektedir⁸. Kabul, saygı ve yakınlık yalnızca beklentiler, istekler ya da gereklilikler karşılandığında ortaya çıkmaktadır (Kanat-Maymon, Roth, Assor ve Reizer, 2012). Çok sayıda araştırma, bu uygulamanın çocuk ve gençlerin benlik saygılarını baltaladığını, kendini düzenlemeye engel olduğunu ve kazanç ya da kayba odaklı olan (ödül olarak kazanç; maliyet ya da ceza olarak kayıp) ve dışsal motivasyona dayanan araçsal davranışların (*instrumental behaviors*) kalıcılığına yol açtığını göstermiştir (Assor ve ark., 2004; Assor, Kanat-Maymon ve Roth, 2014; Assor ve Tal, 2012; Kanat-Maymon ve ark., 2012; Roth, 2008). Örneğin, Assor ve arkadaşları (2014), akademik konularda koşullu saygı sunma gibi kontrol ve duyarsızlık içeren başarı-yönelimli bir uygulamanın, rekabetçi bir dünya görüşünü desteklediğini belirtir. Sözü edilen bilgiler ışığında bu çalışmada, ebeveyn ve ergen/beliren yetişkinler arasındaki aktarımın ergen/beliren yetişkin özerklik desteği algıladığında daha fazla olacağı ve ebeveynlerin özerklik desteğinin gençlerin özellikle olumlu sosyal yönelimleri, koşullu saygı göstermesinin ise özellikle rekabetçi yönelimleri ile ilişkili olacağı öne sürülmektedir. Bir sonraki bölümde, ergen ve beliren yetişkinlerin kendini düzenleme becerilerinin sosyal değer yönelimleri üzerindeki olası katkılarından söz edilmektedir.

---

⁷ Araştırmada (Roth, 2008), kendi-yönelimli olumlu sosyal yardım, diğerrinin onayını ve takdirini kazanma amacıyla sergilenen yardım davranışları, diğeri-yönelimli olumlu sosyal yardım ise diğerr bir bireyin ihtiyacı ve tercihlerini göz önüne alarak yardım etme olarak tanımlanmıştır.

⁸ Araştırmacılar, sevgiyi esirgeme gibi davranışları içeren psikolojik kontrolün koşullu saygı sunma ile ilişkili olduğunu, bununla birlikte iki yapı arasında bazı farklılıklar olduğunu belirtmektedir. Koşullu saygı sunma, genç beklenen şekilde davranmadığında hem ilgi ve şefkati geri çekmeyi (koşullu olumsuz saygı) hem de beklendik şekilde davrandığında olduğundan daha fazla ilgi ve şefkat göstermeyi (koşullu olumlu saygı) içerir. Psikolojik kontrol ise yalnızca olumsuz saygıyı kapsar. Koşullu saygı sunma alana özgü (örn., yalnızca genç ihtiyacı olan birine yardım ettiğinde yoğun bir ilgi gösterme) bir uygulama olarak ele alınırken psikolojik kontrolün alt boyutları (örn., sevgi çekme, zorla girme ya da suçluluk yaratma) davranış odaklı değildir (örn., “Ailedeki problemler yüzünden onu suçladığım olur.” maddesi); Psikolojik kontrol genel bir uygulama olarak karşımıza çıkar (Assor, Roth ve Deci, 2004; 2014; Kanat-Maymon, Roth, Assor ve Reizer, 2012).

1.3.4. Sosyal Bilişsel Özellikler

Sosyal yaşam doğası gereği bireyin hem kendi çıkarını hem de diğerinin çıkarlarını göz önüne almasını gerektirmektedir. Diğer bir kişiyi ve onun ihtiyaçlarını, duygularını, inançlarını ve niyetlerini göz önüne alabilmenin ise bireyin kendisinin ihtiyaçlarını etkin şekilde düzenlemesini gerektirdiği açıktır. Bu bağlamda, kendini düzenleme, bireyin eylemliliğinin (*agency*) en önemli özelliklerden biri olarak kabul edilmekte ve kendini düzenlemenin, bireyin eylemliliğini yalnızca doğrudan değil aynı zamanda bilişsel, duygusal, motivasyonel ve karar verme ile ilgili süreçler üzerindeki rolüyle dolaylı olarak da etkilediği belirtilmektedir (Bandura, 2001).

Birey, kendini etkin bir şekilde düzenlediğinde diğerinin ihtiyaçlarına odaklanabilecektir (Gestsdottir ve Lerner, 2008). Bireyin, gelişimin erken dönemlerinde dışsal olarak düzenlediği davranışları içselleştirmesiyle çevrenin taleplerini anlamada daha yeterli olacağı ve daha esnek bir kendini düzenleme geliştireceği belirtilmekte ve bu nedenle kendini düzenlemenin, bilişsel gelişim ve sosyal bağlamda önemli değişimlerin olduğu ergenlik döneminden itibaren içselleştirme temelinde ele alınması önerilmektedir (Carlo, Crockett, Wolff ve Beal, 2012). Değerlerin içselleştirilmesi ve benliğin bir parçası olarak tanımlanması açısından ise beliren yetişkinlik dönemi özellikle kritik görünmektedir (örn., Aquilino, 2006).

Bununla ilgili olarak, kendini belirleme kuramında, içselleştirmenin ya da kendini düzenlemenin düzeyleri doğrultusunda dört düzenleme şekli tanımlanmıştır. Ödül elde etme temelinde düzenlemeyi içeren *dışsal düzenleme (external regulation)*; suçluluk ve utanç gibi içsel bir baskı temelinde düzenlemeyi içeren *içe yansıtılmış düzenleme (introjected regulation)*; kişisel değerler temelinde düzenlemeyi içeren *özdeşimle düzenleme (identified regulation)* ve değerlerin benlik sistemine özümsemişi ve bireyin diğer motivasyon, hedef ve değerleriyle birleştirildiği *bütünleştirilmiş düzenleme (integrated regulation)* (Ryan ve Deci, 2000; Deci ve Ryan, 2000). Assor (2011), çoğunluğu Amerikalı ve İsraili çocuk ve ergenlerle yapılan olumlu sosyal davranış alanındaki kendini düzenleme çalışmalarının, çocuk ve ergenlerin dışsal, içeyansıtılmış,

özdeşimsel ve içsel olumlu sosyal motivasyonlar arasında ayırım yapabildiklerini gösterdiğini belirtir.

Araştırmacılar dışsal ve içe yansıtılmış düzenleme şeklinin uyumsal olmadığı görüşündedirler (örn., Assor, 2011; Assor ve ark., 2004; Kanat-Maymon ve ark., 2012; Roth, 2008). Bir davranış içselleştirilmediğinde, ergen ya da beliren yetişkin yalnızca belirli bir talebe uymak amacıyla söz konusu davranışı gerçekleştireceğinden bireyin yaptığı düzenleme de dışsal olacaktır. Örneğin, genç birey yalnızca bir yetişkin istediği ya da araçsal bir kazanç sağlayacağını düşündüğü için bir değerine yardım edecektir. İçe yansıtılmış kendini düzenleme de bir değer kabul edilmesini içerir. Ancak genç, bu değeri bağımsız olarak değil, yalnızca onay ve saygı kazanmak ve benlik saygısını sürdürmek için kabul eder. Dolayısıyla, içe yansıtılmış düzenleme de etkili bir içselleştirme şekli olarak görülmez. Örneğin, bir ergen diğer bir kişinin saygı ve sevgisini hak etmediği hissinden kaçınmak için kendisine maliyeti olsa dahi yardım edecektir. Diğer iki düzenleme şekli ise özerk motivasyon içermektedir. Özdeşimle düzenlemede birey ilgili değer ya da davranışın kendi için öneminin farkındadır. Aktif olarak değeri ya da davranışı benimsemiştir ve bu nedenle ilgi çekici bulmasa dahi özerk bir şekilde, bireysel bir motivasyonla davranışı sergileyecektir. Örneğin, beliren yetişkin karşısındaki kişinin yardımı hak ettiğini düşündüğü için bu kişiye yardım edecektir. Bütünleştirilmiş düzenlemede ise bir değer benliğin bir parçası haline gelmiştir. Özdeşimlerin benliğe asimile edilmesini içerir (Assor, 2011; Assor ve ark., 2004; 2014; Roth, 2008). Bütünleştirilmiş düzenlemeyle yapılan bir yardım, kendisine maliyeti olsa da birey diğer bir kişiye yardım etmenin kendisinin kim olduğunun (temel değer ve benliğinin) temel bir parçası olduğunu düşündüğü ya da bu şekilde hissettiği için ortaya çıkacaktır.

Araştırmalar, özerk olumlu sosyal motivasyonların, kontrollü motivasyonlarla (örn., yansıtılmış düzenleme) karşılaştırıldığında daha fazla paylaşma, cömertlik, empati, bağış, gönüllülük ve yardım etme davranışlarıyla ilişkili olduğuna işaret etmektedir (örn., Assor, 2011; Kindap, 2011; Richard, Fonzi, Tani, Tassi, Tomada ve Schneider, 2002; Weinstein ve Ryan, 2010). Bu bağlamda, ebeveynlerin özerklik desteğinin

üniversite öğrencilerinin olumlu sosyal yönelimleri üzerindeki etkilerini ele aldığı çalışmasında Roth (2008), özerklik desteğinin diğeri yönelimliliği yordadığını ve içselleştirmenin bu ilişkide aracı bir rolü olduğunu göstermiştir. Özerklik desteği içselleştirmeyi teşvik ederken, dışsal hedeflere içsel olanlardan daha fazla vurgu yapmayı içeren koşullu saygı sunma ve kontrol odaklı sosyalleştirme girişimleri, diğeri odaklı-içe yansıtılmış düzenlemeye (Assor ve ark., 2004; Kanat-Maymon ve ark., 2012; Roth, 2008) ve ödül ve ceza⁹ odaklı olmaya yol açmakta, bütünleştirilmiş düzenlemeyi engellemektedir (Hoffman, 2000).

Assor (2011), kontrollü motivasyonlarla (örn., içe yansıtılmış) karşılaştırıldığında, özerk olumlu sosyal motivasyonlar (örn., özdeşimle düzenleme) ile olumlu sosyal davranışlar ve sosyal-duygusal işlevsellik arasında pozitif yönlü güçlü ilişkiler bulunduğunu ve çocukları özerk olumlu sosyal motivasyonlar geliştirmelerine katkı sağlayacak şekilde sosyalleştirmenin (örn., özerklik sunma) özellikle önemli olduğunu belirtmektedir. Bu bilgiler ışığında bu çalışmada, farklı düzenleme türlerinin beliren yetişkinlerin sosyal değer yönelimleriyle ilişkisi ve ebeveynlerin sosyalleştirme girişimleri ve sosyal değer yönelimi arasında oynadığı aracı roller ele alınmaktadır. Dışsal düzenlemenin, kendi çıkarını ön planda tutmayı içeren bireyci ve rekabetçi yönelimlerle ilişkili olması beklenmektedir. İçselleştirmenin, özerklik desteği ve olumlu sosyal yönelim arasındaki ilişkide aracı bir rol oynayacağı öne sürülmektedir.

1.3.5. Demografik Değişkenler

Araştırmada, ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin sosyal değer yönelimlerine odaklanılmaktadır. Bilişsel gelişim açısından (örn., ahlaki muhakeme) ve sosyal bağlamda (örn. yoğunluğu ve sıklığı artan akranla ilişkiler) önemli değişimlerin olduğu dönemler oldukları için (Steinberg, 2002; Arnett, 2000) ve olumlu sosyal yönelimin yaşla birlikte belirgin şekilde arttığını gösteren araştırma bulguları (Li ve ark., 2013; Van Lange ve ark., 1997a) temelinde özellikle bu dönemler seçilmiştir.

---

⁹ Sosyal psikoloji yazınında ödül ve ceza sıklıkla özendiriciler olarak ele alınmış ve ödül ve cezanın olumlu sosyal yönelimi arttırdığına ilişkin kanıtlar sunulmuştur (bkz. Balliet, Mulder ve Van Lange, 2011b).

Ergenlik dönemiyle birlikte özerklik kazanma, ayrışma-bireyleşme ve kimlik oluşturma temel psikososyal gelişimsel görevler olarak ele alınmaktadır (Gottlieb, Still ve Newby-Clark, 2007). Bu görevlerin yeterli olarak başarılıp başarılmaması hem ergenlik hem de beliren yetişkinlik dönemlerinde psikososyal uyum açısından belirleyici olmaktadır (Burt ve Masten, 2010; Kındap, Sayıl ve Kumru, 2008; Sayıl ve ark., 2012; Zarrett ve Eccles, 2006). Gelişim araştırmacıları, özerkliği en temel psikolojik özelliklerden biri olarak ele almaktadır. Özerklik¹⁰, hem bireyin ebeveynlerinin onayına ve duygusal desteğine daha az ihtiyaç duymayı içeren duygusal bağımsızlığı hem de bağımsız kararlar alma ve alınan kararların sorumluluğunu üstlenmeyi içeren işlevsel bağımsızlığı kapsamaktadır (Fuhrman ve Holmbeck, 1995; Kağıtçıbaşı, 1996). Ayrışma-bireyleşme süreci aracılığıyla ise birey, ana babasının tutum ve değerlerini kendisiyle özdeşleştirdiği çocukluk döneminin tersine kendisini ana babasının tutum ve inançlarından ayırmaya başlamaktadır. Bu ayrılma süreci benliğin oluşumunu ve yeniden düzenlenmesini beraberinde getirmektedir (Rice, Cole ve Lapsley, 1990). Örneğin beliren yetişkin, ana babasının değer ve inançlarını koşulsuz kabul etmek yerine kendi inanç ve tutumlarını oluşturmaya başlamaktadır. Araştırmacılar, değerlerin ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemlerinde geliştiğini ve içselleştirildiğini belirtmektedir (örn., Perez-Brena ve ark., 2015; Schönplflug ve Bilz, 2009).

Araştırmalar, sosyal motivasyonlar ve sosyal davranışlarda gelişim dönemi açısından bireyler arasında önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin, işbirliği yöneliminin ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde belirgin bir şekilde arttığı gösterilmiştir (örn., Van Lange ve ark., 1997). Ortaçocukluk döneminden itibaren gelişen sosyal karşılaştırmaların çocukların rekabeti daha fazla tercih etmeleriyle ilişkili

---

¹⁰ Kendini belirleme kuramına göre, “özerklik” ve “bağımsızlık” kavramları birbirinden oldukça farklıdır. Özerklik, kişinin davranışını kendi iradesiyle, ‘isteyerek’ gerçekleştirmesi ve davranışı ‘onaylaması’ nı yani ‘özerk iradeyi’ (*volitional functioning*) gerektirir. Birey, kendi hedeflerini tanımlayıp, hedeflerine ulaşmak için önceliklerini belirlediğinde ve bu doğrultuda güdülenip sorumluluk aldığı anda özerk bir şekilde karar vermektedir (Deci ve Ryan, 2000). Kuramda, özerkliğin zıt kutbu ‘heteronomi’dir. Heteronomi, davranışların dışsal bir güç tarafından ya da içsel bir baskıyla kontrol edildiği duygusudur (Chirkov, Ryan, Kim ve Kaplan, 2003). Bağımsızlık ise sıklıkla kişilerarası ilişkiler açısından ele alınmaktadır ve bireyin, diğer bir kişiye bağımlı olmaması anlamına gelmekte ve bağımsız bireylerin özerk iradeyle hareket etmesi gerekmediği belirtilmektedir (Chirkov ve Ryan, 2001; Soenens ve ark., 2007b).

olabileceği öne sürülmüştür (Carlo ve ark., 2001; Kagan ve Madsen, 1971; Knight, Dubro ve Chao, 1985; Richard ve ark., 2002). Ergenlerin kendilerine ve diğerine ilişkin düşünceleri yaşla birlikte değişmekte, yaş arttıkça bireyler sosyal karar verme sürecinde diğerlerinin bakış açısına daha duyarlı hale gelmektedirler (Kanacri, Pastorelli, Eisenberg, Zuffianò, Castellani ve Caprara, 2014; Van den Bos, van Dijk, Westenberg, Rombouts ve Crone, 2011). Bununla ilişkili olarak, yapılan bir araştırmada, 15-16 yaşındaki orta ergenler ve 25-26 yaşındaki genç yetişkinlerde olumlu sosyal işlevselliğin bazı yönlerinin olgunlaşmaya paralel olarak arttığı gösterilmiştir (Eisenberg, Cumberland, Guthrie, Murphy ve Shepard, 2005). Olumlu işlevselliğin göstergeleri olarak kendini bildirim dayalı yardım etme, bakış açısı alma, sempati ve kişisel endişe ele alınmıştır. Sonuçlar, sempati açısından yaşla paralel bir değişim örüntüsü elde edilemezken kişisel endişenin yaşla birlikte azaldığını, bakış açısı almanın ise arttığını göstermiştir (Eisenberg ve ark., 2005).

Özetle, hem ergenlik hem de beliren yetişkinlik dönemleri önemli gelişimsel değişimlerle karakterize edilmektedir. Ergen, bedensel, duygusal ve psikolojik açılarından pek çok değişim deneyimlemekte ve yeni beceri ve yeterlikler geliştirmektedir. Bu gelişimsel değişimlerle ergen yeni sosyal ilişki ağları oluşturmakta, okul, ev, dersane, spor klüpleri gibi sayısız ortama katılmakta ve ilişkilerinde sayısız çatışma ve ikilemler yaşamaktadır (örn., Smetana ve ark., 2006). Bu deneyimler, romantik ilişkiler kurulması, özellikle aile içindeki konum açısından daha fazla bağımsızlık kazanılması ve özgürlüklerin kapsamının genişlemesi ve farklı kariyer seçeneklerinin keşfedilmesiyle yetişkinlik dönemi süresince de devam etmektedir (Arnett, 2000). Bu gelişimsel ve sosyal değişimler göz önüne alındığında, sosyal değer yöneliminde ortaya çıkan gelişimsel değişimleri ve farklı sosyal davranışlar üzerindeki etkilerini ele almak açısından ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemleri özellikle önemlidir.

Araştırma kapsamında yaşla birlikte dikkate alınan diğer bir demografik değişken katılımcıların cinsiyetidir. Hem ergen ve beliren yetişkinlerin hem de anne ve babaların cinsiyetleri, çalışmada ele alınan konular açısından önemli görünmektedir. Alan yazında sosyal değer yönelimleri açısından kadın ve erkekler arasında anlamlı farklılıklar

olduğunun; kadınların olumlu sosyal, erkeklerin ise daha bireyci ya da rekabet yönelimli ve başarı-güç odaklı olduklarının gösterildiği araştırmalar bulunmaktadır. (örn., Andersen ve ark., 2013; Croson ve Gneezy, 2009; Van Lange ve ark., 1997a). Araştırmacılar, erkek ve kadınların, kadınların daha fazla işbirliği yapması beklentisinde olduklarını belirtse de tersi bir örüntünün (erkeklerin daha fazla işbirliği tercihi yapmaları) elde edildiği araştırmalara da rastlanabilmektedir (örn., Kurzban ve Houser, 2001; Knight ve Kagan, 1981). Bununla birlikte, sosyal değer yönelimi açısından cinsiyet farkı elde edilmeyen ve cinsiyetin sosyal ikilem durumlarında yapılan tercihlerde belirleyici olmadığına işaret eden araştırmalara da rastlanabilmektedir (Orbell, Dawes ve Schwartz-Shea, 1994; Simpson, 2003; Van Lange, 1999). Araştırmacılar, cinsiyet farkı elde edilmemesini kullanılan yöntemlerle ilişkilendirmektedir. Deneysel prosedürün kullanılmasının cinsiyet rollerinin etkisini ortadan kaldırdığı (örn., Orbell ve ark., 1994) ya da kullanılan oyunların farklı olmasının araştırma sonuçları arasındaki farklılıkların kaynağı olabileceği belirtilmektedir (Balliet, Li, Macfarlan ve Van Vugt, 2011a; Simpson, 2003).

Sosyal davranışlar açısından ele alındığında, işbirliği ve rekabet davranışlarının cinsiyete bağlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Türkiye’de ve diğer ülkelerde farklı olumlu sosyal davranışların ele alındığı çalışmaların sonuçları, genelde kadınların duygusal, anonim ve uymayı içeren olumlu sosyal davranışları, erkeklerin ise kamusal olumlu sosyal davranışları daha sık sergileme eğiliminde olduklarına işaret etmektedir (örn., Aktaş ve Güvenç, 2006; Carlo, Crockett, Randall ve Roesch, 2007; Kumru, Carlo ve Edwards, 2004). Ayrıca, erkeklerin kazanma amaçlı rekabeti, kadınların ise kişisel gelişim amaçlı rekabeti tercih ettikleri gösterilmiştir (Schneider ve ark., 2006). Araştırmacılar, cinsiyet farklılıklarının, yardım etme ve diğeriyle ilgilenmenin ‘zayıflık’ ya da ‘feminen’; kazanma amaçlı rekabet etmenin ise ‘maskülen’ olduğu kalıp yargısıyla ilişkili olabileceğini belirtmektedir (örn., Kanacri ve ark., 2014; Schneider ve ark., 2006). Ayrıca, bu farklılıkların erkeklerin kadınlara göre daha büyük gruplarla etkileşim kurmayı tercih etmelerinden kaynaklı olabileceği öne sürülmektedir (örn., Ryckman ve ark., 1997).

1.4. ARAŞTIRMANIN AMACI ve HİPOTEZLERİ

“Bireyler arasında ‘her koyun kendi bacağından asılır’ anlayışının kökleşmesi yerine öyle sağlam düğümlerle hazırlanmış bir sosyal ağ örmeliyiz ki hepimizi bedensel ve zihinsel açıdan birbiriyle bağlantılı kılabilsin.”
de Waal, 2009; s. 104

Bu tez çalışması, başlangıçta değinildiği gibi ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemlerinde sosyal değer yönelimlerinin gelişimi ve sosyal davranışlarla ilişkisinde etkili olan faktörleri önerilen bir model temelinde sınamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, buraya kadar, kapsamlı bir yazın taramasıyla araştırmaların ortaya koyduğu bulgular ve sınırlılıklardan yola çıkılarak ve ilgili kuramsal yapıların desteğiyle hipotetik bir model oluşturulmuştur (bkz. Şekil 5). Bu model kapsamında ilk olarak, ergen ve beliren yetişkinlerin sosyal değer yönelimlerinin farklı türden olumlu sosyal ve rekabet davranışları üzerindeki etkileri incelenmektedir. Alan yazında, farklı türden olumlu sosyal davranışların ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemlerinde gelişimsel olarak gösterdiği değişime kanıtlar sunan araştırmalar bulunsa da (örn., Carlo ve ark., 2003; Kumru ve ark., 2004), farklı tür rekabet davranışlarının (örn., kazanma amaçlı ya da kişisel gelişim amaçlı rekabet), gelişimin bu evrelerinde nasıl sergilendiğine ya da farklı tür rekabet ve olumlu sosyal davranışların sosyal değer yönelimine göre nasıl farklılaştığına ilişkin herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

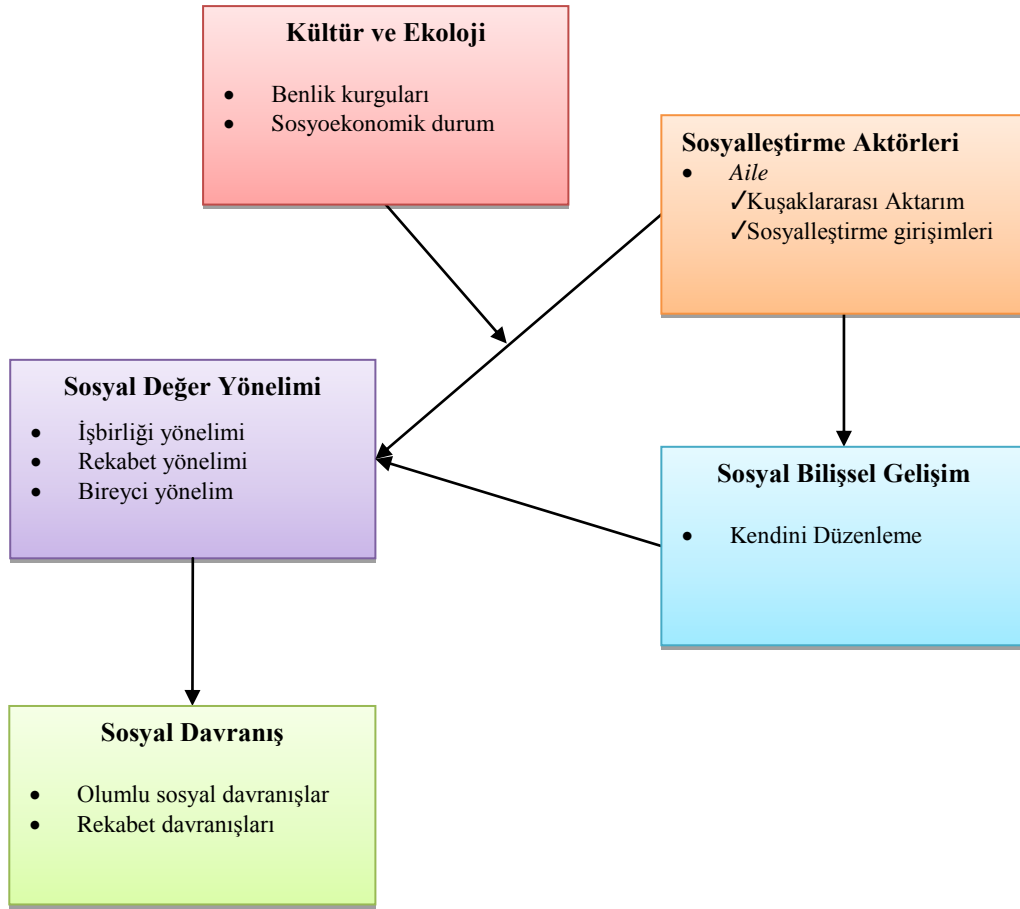
İkinci olarak, sosyal ekoloji (Bronfenbrenner, 1979; 1986) ve sosyal bilişsel model (Bandura, 1977) temelinde gelişimin aynı dönemlerinde sosyal değer yöneliminin gelişiminde rol oynayan etmenleri saptamak amaçlanmıştır (bkz. Şekil 5). Temel varsayım, biyolojik ve evrimsel temelli yapıların yanı sıra içinde yaşanılan çevrenin özelliklerinin (örn., sosyal ekolojiler, sosyalleşme aktörleri) ve bireyin sosyal bilişsel özelliklerinin (örn., kendini düzenleme, bağlanma) bireylerin sosyal değer yönelimlerini kısmen etkileyebileceğidir. Bu bağlamda, Şekil 5'ten de izlenebileceği gibi, (1) benlik kurguları ve sosyoekonomik durumun; (2) kuşaklararası aktarım bağlamında ana babaların sahip olduğu sosyal değer yöneliminin ve olumlu ve olumsuz ana babalık uygulamalarının; (3) ergen ve beliren yetişkinlerin kendini düzenleme becerilerinin sosyal değer yönelimlerinin gelişimi üzerindeki bağımsız ve birlikte oynadıkları roller

değerlendirilmiştir. Örneğin, kaynak dağıtımına ilişkin tercihler, toplumsal normlar ve değerler gibi gruba özgü koşullara ya da ebeveynle kurulan gündelik sosyal etkileşimlere bağlı olarak farklılaşabilmektedir (Carlo ve ark., 2001; Henrich ve ark., 2001). Ebeveynlerin sosyalleştirme hedefleri ise kültürden bağımsız değildir (Bornstein ve Cheah, 2006). Sosyalleşme sırasında bu bilgi içeriği ergenlerin ve beliren yetişkinlerin beklentilerini, inançlarını, duygusal kararlarını ve bilişsel yeteneklerini içeren sosyal bilişsel gelişimle ilgili yapıları (örn., kendini düzenleme) etkileyebilir ve dolayısıyla sosyal değer yönelimindeki farklılıkları açıklamamıza yardımcı olabilir.

Bununla birlikte, bireylerin sosyal ikilem durumlarına verdikleri tepkilerin, grup büyüklüğü (örn., De Cremer ve Leonardelli, 2003), işbirliğini ödüllendirme ve rekabeti cezalandırma (örn., Balliet ve ark., 2011b) ya da kazancın türü (örn., gerçek para) (örn., Li ve ark., 2013) gibi çok sayıda durumsal faktöre bağlı olarak değişebildiği de göz önüne alınmalıdır. Ancak durumsal faktörler bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Evrimsel etmenler de bu çalışmanın dışında bırakılmıştır.

Bu doğrultuda araştırmada sınanan hipotezler şunlardır:

- H1.** Beliren yetişkinler ve kadınlar, orta ergenlerden ve erkeklerden daha fazla olumlu sosyal yönelimlidirler ve daha fazla olumlu sosyal davranış sergileyeceklerdir.
- H2.** Sosyal değer yöneliminin olumlu olması, gencin özgeci davranışı daha fazla; kamusal davranışı ve kazanma amaçlı rekabeti ise daha az tercih etmesiyle ilişkili olacaktır.
- H3.** Benlik kurgularından “ilişkililik” sosyal değer yönelimi puanlarındaki artışla (olumlu sosyal yönelimli olma) ilişkiliyken “kendileşme” azalmayla (bireyci yönelim) ilişkili olacaktır.
- H4.** Üst sosyoekonomik düzeydeki ergen ve beliren yetişkinler sosyal ikilem durumlarında daha bireyci tercihler yapacaklardır.

Şekil 5. Ergenler ve beliren yetişkinlerde sosyal değer yöneliminin belirleyicilerine ve sosyal davranışlarla bağlantısına ilişkin kuramsal model.

- H5.** Ana babadan algılanan özerklik desteği ergen/beliren yetişkinlerin özellikle olumlu sosyal yönelimleri; algılanan koşullu saygı ise özellikle rekabetçi yönelimler ile daha güçlü ilişkiler gösterecektir.
- H6.** Gencin motivasyonel düzenleme açısından içsel düzenlemesi sosyal değer yönelimi puanlarındaki artışla; dışsal ve diğeri odaklı düzenlemesi ise sosyal değer yönelimi puanlarındaki azalmayla ilişkili olacaktır.
- H7.** Sosyal değer yönelimi açısından, ebeveyn-ergen arasındaki benzerlik, ebeveyn-beliren yetişkin arasındaki benzerlikten daha fazla olacaktır.
- H8.** “Zamanın ruhu”nun gençlerin sosyal değer yönelimlerinden bireyci ve rekabetçi yönelim üzerindeki rolü olumlu sosyal yöneline göre daha fazla olacaktır.

- H9.** Anne baba ve gençlerin sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerlik, ana babadan algılanan özerklik desteği yüksek olduğunda daha fazla olacaktır.
- H10.** “İlişkililik” ve “kendileşme” benlik kurgusu ana baba uygulamaları ve gencin sosyal değer yönelimi arasındaki ilişkide düzenleyici bir rol oynayacaktır.
- H11.** Gencin içsel kendini düzenlemesi, ebeveynin özerklik desteği ve gencin olumlu sosyal değer yönelimi arasındaki ilişkide aracı bir rol oynayacaktır.

BÖLÜM 2

YÖNTEM

Bu araştırmanın ön çalışması, Türkiye örnekleminde ilk kez kullanılan ölçme araçlarının psikometrik özelliklerinin sınanması amacıyla araştırma örnekleminde farklı 568 kişilik bir örneklem üzerinde yapılmıştır ve ayrıntıları Ek 1’de sunulmuştur.

2.1. ÖRNEKLEM

Araştırmanın verileri, 2015-2016 öğretim yılı güz dönemi boyunca ve bahar dönemi başında toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini Ankara il merkezinde yaşayan, farklı sosyoekonomik düzeyden, İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı devlet ortaokul ve liselerinde (8. ve 9. sınıflar) okuyan ergenler ($n = 242$) ve üniversitede okuyan beliren yetişkinler ($n = 228$) olmak üzere 470 genç ve anne ve babaları oluşturmuştur. Kayıp değerlerin ve tek ve çok değişkenli aşırı değerlerin belirlenmesi ve analiz dışında bırakılmasından sonra (ayrıntılı bilgi için Bölüm 3.1’e bakınız) katılımcı sayısı ergenlerde 218 (% 67.9’u kadın, 32.1’i erkek) ve beliren yetişkinlerde 219’a (% 68.0’i kadın, 32.0’ı erkek) düşmüş ve tüm analizler düzeltme yapılan bu veri seti üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde asıl çalışmada, iki farklı gelişim döneminden 437 genç ve anne ve babaları yer almıştır. Metinde akıcılığı sağlamak amacıyla, ergen ve beliren yetişkinler için ortak olmak üzere ‘genç’ ifadesi kullanılmıştır.¹¹

Katılımcıların, 218’ini ($n_{8. Sınıf} = 125$, $n_{9. Sınıf} = 93$) (% 49.9) orta ergenlik dönemindeki ergenler, 219’unu (% 50.1) ise beliren yetişkinler oluşturmuştur. Ergenlik dönemindeki ergenlerin yaş ortalaması 14.26 ($S = .85$), beliren yetişkinlerin yaş ortalaması ise 20.46 ($S = 1.70$)’dir (bkz. Tablo 1). Kendilerine sunulan on basamaklı bir görsel merdiven üzerinde ailelerini gelir, eğitim ve mesleki açıdan *toplumun* geri kalan kesimine göre ve

---

¹¹ Bilindiği gibi, gençlik dönemine ilişkin çok sayıda farklı sınıflandırma bulunmaktadır. Örneğin, UNESCO gençlik dönemini 15-25 yaş aralığında kabul ederken, Birleşmiş Milletler (BM) 12-24 yaş aralığını gençlik dönemi olarak adlandırmaktadır. Türkiye’de ise BM’in belirlediği 12-24 yaş aralığının gençlik dönemi olarak benimsendiği belirtilmektedir (Hacettepe Üniversitesi Gençlik Araştırmaları ve Uygulama Merkezi, 2016).

kendilerini okulda ya da içinde buldukları *topluluk*larda nerede gördükleri sorularak elde edilen öznel statü ölçümü ortalamaları, ergenler için 6.28 ($S_{\text{Toplum}} = 1.73$) ve 7.21 ($S_{\text{Topluluk}} = 1.76$) ve beliren yetişkinler için 5.96 ($S_{\text{Toplum}} = 1.54$) ve 7.21 ($S_{\text{Topluluk}} = 1.51$)'dir. Merdivendeki ilk üç basamak düşük; son üç basamak ise yüksek öznel statüye işaret etmektedir (Friestad, 2010). Buna göre, gençlerin büyük bir kısmı ailelerini orta sınıf olarak değerlendirmektedir. Öte yandan, nesnel bir SED ölçümü sunan Sosyoekonomik Düzey Endeksi ölçümleri katılımcıların % 45.7'sinin orta, % 35.6'sının üst ve % 18.8'inin ise alt SED'den olduğuna işaret etmektedir (hesaplamalar için bkz. Bölüm 2.2.9.2).

Tablo 1. Araştırma katılımcılarının yaş ve SED'e göre dağılımı

	ALT SED		ORTA SED		ÜST SED	
	Ergen (n = 49)	B. Yetişkin (n = 27)	Ergen (n = 81)	B. Yetişkin (n = 104)	Ergen (n = 62)	B. Yetişkin (n = 82)
	<i>Ort.(S)</i>	<i>Ort.(S)</i>	<i>Ort.(S)</i>	<i>Ort.(S)</i>	<i>Ort(S)</i>	<i>Ort(S)</i>
Yaş						
Genç	14.20 (.79)	19.89 (1.60)	14.28 (.88)	20.31 (1.71)	14.48 (.72)	20.80 (1.70)
Anne	38.63 (3.88)	46.88 (7.63)	41.09 (5.79)	45.04 (5.02)	42.82 (4.90)	46.86 (4.71)
Baba	43.28 (4.60)	51.24 (8.62)	44.91 (5.62)	48.96 (6.22)	46.22 (4.06)	50.87 (5.48)

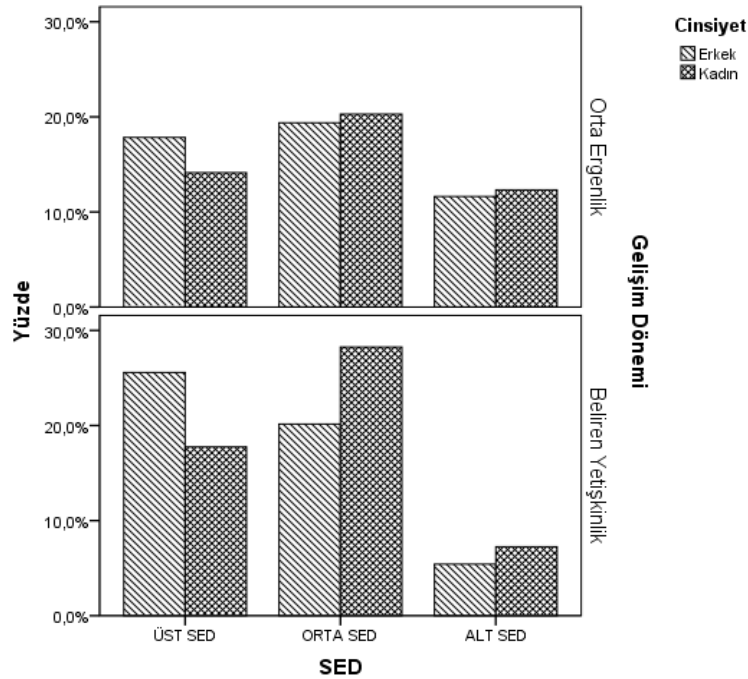
Gençlerin büyük bir kısmı iki (ergenler % 53.2, beliren yetişkinler % 43.4) ya da üç çocuklu (ergenler % 27.1, beliren yetişkinler %34.7) ailelerde yaşadıklarını ve çoğunlukla ilk (ergenler % 50.5, beliren yetişkinler %50.7) ya da ikinci (ergenler % 30.7, beliren yetişkinler % 31.1) çocuklar olduklarını belirtmişlerdir (bkz. Tablo 2). Ergenlerin %76.6'sı, beliren yetişkinlerin ise % 43.4'ü Ankara'da doğduğunu belirtmiştir. Genç katılımcıların çoğu en uzun süreyle metropollerde yaşadıklarını bildirmiştir. Bu oran, ergenlerde % 84.4, beliren yetişkinlerde ise %54.8'dir.

Tablo 2. Katılımcıların SED, Gelişim Dönemi ve Cinsiyete Göre Dağılımı

SED	Cinsiyet			Gelişim Dönemi		TOPLAM
				Orta Ergenlik	Beliren Yetişkinlik	
ÜST SED	Erkek	Gözlenen		23	33	56
		%	41.1	58.9	100.0	
	Kadın	Gözlenen		39	49	88
		%	44.3	55.7	100.0	
Toplam	Gözlenen		62	82	144	
		%	43.1	56.9	100.0	
ORTA SED	Erkek	Gözlenen		25	26	51
		%	49.0	51.0	100.0	
	Kadın	Gözlenen		56	78	134
		%	41.8	58.2	100.0	
Toplam	Gözlenen		81	104	185	
		%	43.8	56.2	100.0	
ALT SED	Erkek	Gözlenen		15	7	22
		%	68.2	31.8	100.0	
	Kadın	Gözlenen		34	20	54
		%	63.0	37.0	100.0	
Toplam	Gözlenen		49	27	76	
		%	64.5	35.5	100.0	

Not. ÜST SED $\chi^2 = .147$; ORTA SED $\chi^2 = .784$; ALT SED $\chi^2 = .186$, $p > .05$. Buna göre, farklı SED düzeyleri için gelişim dönemi ve cinsiyet açısından katılımcılar arasında anlamlı bir fark yoktur.

Anne bildirimine göre, ailelerin % 48.2'si dört kişiden ve çoğunluğu evli ve birlikte yaşayan ebeveyn çiftlerinden (% 95.9) oluşmaktadır. Ailelerin % 57.1'inde yalnızca babalar, %25.1'inde hem baba hem de anneler çalışmaktadır. Ailelerin % 5.6'sında baba ve kardeşler, % 2.8'inde anne, baba ve kardeşler, % 4.2'sinde ya anne ya da kardeşler ve % 4.0'ünde ise ailede yaşayan diğer bireyler (büyükanne/baba/dayı vb.) çalışmaktadır. Annelerin (% 66.7) ve babaların (% 65.0) çoğu en uzun süreyle metropolde yaşadıklarını bildirmişlerdir. Annelerin öğrenim durumuna bakıldığında, % 32.7'sinin ilkökul, % 27.1'inin lise ve % 19.9'unun üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Babaların % 31.3'ü üniversite mezunuyken, % 29.4'ü lise, % 12.8'i ilkökul ve % 11.0'i ortaokul mezunudur (ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 2 Tablo 40). Annelerin % 63.7'si ücretsiz aile işçisiyken (çalışmayan) % 21.5'i kamuda görev yaptığını belirtmiştir. Babaların % 39.9'u memur ve %24.6'sı düzenli maaş alan işçi statüsünde görev yapmaktadır. % 14.0'ü ise ya kendi hesabına çalışan ya da emeklidir.

Şekil 6. Gençlerin SED, gelişim dönemi ve cinsiyete göre dağılımının şekilsel gösterimi.

2.2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmanın parametreleri olan (1) sosyal değer yönelimini, (2) benlik kurgularını (kendileşme ve ilişkililik), (3) ailelerin sosyoekonomik yapısını, (4) ana-babanın kendi sosyal değer yönelimlerini, (5) olumlu (özerklik desteği) ve olumsuz (koşullu saygı) ebeveynlik uygulamalarını, (6) ergen/beliren yetişkinlerin sosyal-bilişsel özelliklerini (kendini düzenleme becerileri) ve (7) ergen/beliren yetişkinlerin psikososyal işlevselliğine ilişkin göstergeleri (olumlu sosyal davranışların ve rekabetin farklı türleri) ölçmek amacıyla gençlerin ve yetişkinlerin formlarında yer alan ölçekler Tablo 3'ten izlenebilir. Türkiye örnekleminde ilk kez kullanılan ölçekler, ön çalışma kapsamında uyarlanmış ve ayrıntılı olarak Ek 1.2'de sunulmuştur. Ön çalışma kapsamında psikometrik özellikleri sınanan ve sonrasında bu çalışmada kullanılan ölçeklere ait özet bilgiler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 3. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

	Ergen ve Beliren Yetişkin Formu	Anne Baba Formu
1.	Sosyal Değer Yönelimi Kaydırmalı Ölçümü, SDY-KÖ (<i>Social Value Orientation Slider Measure</i>)	1. Sosyal Değer Yönelimi Kaydırmalı Ölçümü
2.	Koşullu Saygıya İlişkin Algılar Ölçeği (<i>Perceptions of Parental Conditional Regard, PCR</i>)	2. Koşullu Saygıya İlişkin Algılar Ölçeği
3.	Özerkliği Destekleyici Ebeveynlik Ölçeği (<i>Autonomy-Supportive Parenting, ASP</i>)	3. Özerkliği Destekleyici Ebeveynlik Ölçeği
4.	Olumlu Sosyal Kendini Düzenleme Ölçeği (<i>Prosocial Self-Regulation Questionnaire, SRQ-P</i>)	* 4. Dengeli Bütünleşme Ayrışma Ölçeği
5.	Kazanma Amaçlı Rekabetçi (Hiper-Rekabet) Tutum Ölçeği (<i>Hypercompetitive Attitude Scale, HCA</i>)	* 5. Sosyal İstenirlik Ölçeği
6.	Kişisel Gelişim Amaçlı Rekabetçi Tutum Ölçeği (<i>Personal Development Competitive Attitude Scale, PDCA</i>)	6. Öznel Sosyal Statü Ölçeği
7.	Öznel Sosyal Statü Ölçeği (<i>MacArthur Scale of Subjective Social Status, Youth Version</i>).	7. Sosyoekonomik Düzey Endeksi
8.	Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği (<i>Prosocial Tendencies Measure</i>)	
9. *	Dengeli Bütünleşme Ayrışma Ölçeği (<i>Balanced Integration and Differentiation Scale, BIDS</i>)	
10.*	Sosyal İstenirlik Ölçeği, SİÖ (<i>Social Desirability</i>)	

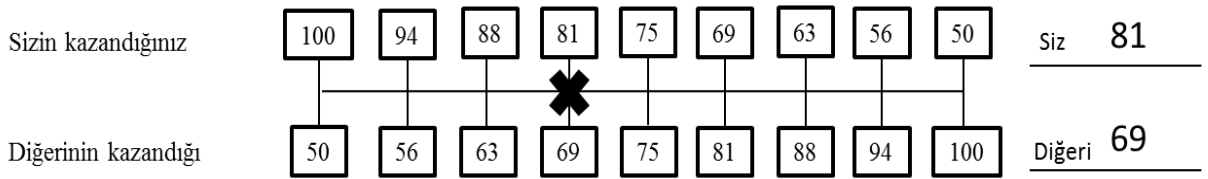
Not. * Ön çalışma kapsamında sınanmasına gerek duyulmayan ölçekler.

Tablo 4. Ön Çalışma Kapsamında Psikometrik Özellikleri Sınanan Ölçeklere İlişkin Özet Bilgiler

Ölçekler	Orijinal Ölçek			Uyarlanan Ölçek			
	Orijinal Adı	Madde	Boyut	Psikometrik Özellikler	Madde	Boyut	Psikometrik Özellikler
Sosyal Değer Yönelimi Kaydırmalı Ölçümü	Social Value Orientation Slider Measure	6	-	Test-tekrar test güvenilirliği: .91 Yordayıcı geçerlik: Tutuklunun Çıkmazı $r = .24$ Kamusal Mal $r = .47, p < .05$	6	-	Test-tekrar test güvenilirliği: ICC _{Genç} = .97 ve ICC _{Yetişkin} = .97 Yordayıcı geçerlik: Olumlu Sosyal Eğilimler Ölçeği $r = .26$ Alt boyutlar: Kamusal $r = -.23$, Anonim $r = .22$, Duygusal $r = .16$, Acil $r = .27$, Özgeci $r = .26$
Koşullu Saygıya İlişkin Algılar Ölçeği	Perceptions of Parental Conditional Regard, PCR	5	-	Anneden algılanan $\alpha = .87$ Babadan algılanan $\alpha = .89$ Anne ve Baba $r = .66, p < .05$	5	-	Anneden algılanan $\alpha = .70$ Babadan algılanan $\alpha = .70$ Anne-baba $r = .93$ Anne-baba bildirim $\alpha = .62, p < .05$ ICC _{Anne} = .93; ICC _{Baba} = .91; ICC _{Anne-Baba} = .92
Özerkliği Destekleyici Ebeveynlik Ölçeği	Autonomy-Supportive Parenting, ASP	5	-	Anneden algılanan $\alpha = .87$ Babadan algılanan $\alpha = .91$ Anne ve Baba $r = .38, p < .05$	5	-	Anneden algılanan $\alpha = .85$ Babadan algılanan $\alpha = .86$ Anne-baba $r = .88$ Anne-baba bildirim $\alpha = .78, p < .05$ ICC _{Anne} = .96; ICC _{Baba} = .97; ICC _{Anne-Baba} = .97
Olumlu Sosyal Kendini Düzenleme Ölçeği	Prosocial Self-Regulation Questionnaire, SRQ-P	17	4	Dışsal düzenleme $\alpha = .78$ İçer yansıtılmış-diğeri odaklı $\alpha = .79$ İçer yansıtılmış-kendi odaklı $\alpha = .86$ İçselleştirilmiş düzenleme $\alpha = .87$.	14	4	Dışsal düzenleme $\alpha_{A, B, C, D, E} = .87, .90, .90, .85, .89$ Diğeri odaklı düzenleme $\alpha_{A, B, C, D, E} = .81, .88, .87, .87, .89$ Kendi odaklı düzenleme $\alpha_{A, B, C, D, E} = .79, .79, .78, .83, .80$ İçselleştirilmiş düzenleme $\alpha_{A, B, C, D, E} = .69, .83, .79, .81, .73$
Kazanma Amaçlı Rekabet Tutum Ölçeği	Hypercompetitive Attitude Scale, HCA	26	-	Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .91 Test-tekrar test güvenilirliği .81.	13	-	Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .81 Test-tekrar test güvenilirliği .95. Spearman-Brown .81
Kişisel Gelişim Amaçlı Rekabet Tutum Ölçeği	Personal Development Competitive Attitude Scale	15	-	Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .90 Test-tekrar test güvenilirliği .70	14	-	Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .84 Test-tekrar test güvenilirliği .96 Spearman-Brown .70

2.2.1. Sosyal Değer Yönelimi Kaydırmalı Ölçümü (SDY-KÖ; *Social Value Orientation Slider Measure, SVO Slider; Murphy ve ark., 2011*).

Sosyal değer yöneliminin kategorik olmayan, sürekli bir ölçümünü sunan Sosyal Değer Yönelimi Kaydırmalı Ölçümü 15 maddelik iki farklı setten oluşmaktadır (Murphy ve ark., 2011; Murphy ve Ackermann, 2014). Bu araştırmada, ölçme aracının ilk seti kullanılmıştır. Bu set, 6 maddeden oluşmakta ve her bir maddede katılımcılardan kendilerinin ve bir diğ erinin kazancına ilişkin dokuz farklı seçenek arasından tercih yapmaları istenmektedir (örnek maddeler için bkz. Şekil 7). Örnek maddenin ilkinde katılımcının, kendi ve diğ erinin kazancına ilişkin olarak dördüncü seçeneği tercih ettiğ i görülmektedir. Katılımcının “kendisi” 81 puan/lira kazanırken “diğ eri” 69 puan/lira kazanmıştır.

Şekil 7. Sosyal Değer Yönelimi Kaydırmalı Ölçümü örnek maddesi.

Görülebileceğ i gibi, katılımcının her bir seçimi hem kendi puanını hem de diğ erinin puanını etkilemektedir. Her bir maddedeki seçenekler, en yaygın olarak gözlenen sosyal değer yönelimleri (olumlu sosyal, rekabet, bireyci ve özgeci) göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Ölçek, tek boyutlu nicel bir sosyal değer yönelimi puanı hesaplanabilmesine olanak sağlamaktadır.

Ölçekte, sosyal değer yöneliminin hesaplanmasında iki farklı yöntem kullanılabilir. *Nicel ölçümde* şu formül kullanılmaktadır: $\arctan^{12} [(kendi kazandığı - 50) / (diğ erinin kazandığı - 50)]$. *Nitel ölçümde*, sosyal değer yönelimi

¹² arctan: Arkatanjant. Tanjantın ters trigonometrik fonksiyonudur. $\tan^{-1}$ olarak gösterilir. $-\pi/2 < y < \pi/2$ değer aralığında yer alır.

puanları $SDY^{\circ} > 57.15^{\circ}$ olan katılımcılar “özgeci”, $22.45^{\circ} < SDY^{\circ} < 57.15^{\circ}$ arasında olanlar “olumlu sosyal”, $12.04^{\circ} < SVO^{\circ} < 22.45^{\circ}$ arasındakiler “bireyci” ve $SVO^{\circ} < -12.04^{\circ}$ olan katılımcılar ise “rekabet yönelimli” olarak sınıflandırılmaktadır. Nicel ölçüm değişkenler arası ilişkileri değerlendirmeye, kontrole ve nesnelliğe olanak sağladığı için, bu araştırmada nicel ölçümden yararlanılmıştır. Sosyal Değer Yönelimi Kaydırmalı Ölçümü’nden alınan puanların artması, bireyin daha fazla olumlu sosyal yönelimli olduğuna işaret etmektedir.

Orijinal ölçeğin yakınlştırıcı geçerliği, daha önce sosyal değer yönelimini değerlendirmek amacıyla sosyal psikoloji alan yazınında sıklıkla kullanılan Daire Ölçümü (*Ring Measure*) ve Üç Baskın Toplumsal Değer Yönelimi Ölçeği (*Triple Dominance Measure of Social Value*) ile yapılan karşılaştırmalarla değerlendirilmiş; bir katılımcının farklı ölçeklerde aynı sosyal değer yönelimi kategorisine girme olasılığı % 70 olarak hesaplanmıştır. Aracın yordayıcı geçerliği Tutuklunun Çıkmazı Oyunu (*Prisoner’s Dilemma Game*, $r = .24$, $p < .05$) ve Kamusal Mal Oyunu (*Public Good Game*; $r = .47$, $p < .05$) üzerinden değerlendirilmiştir (Murphy ve ark., 2011; Murphy ve Ackermann, 2013). Murphy ve arkadaşları (2011), aracın geçerli ve güvenilir olduğuna ilişkin kanıtlar sunmuştur.

Sosyal Değer Yönelimi Kaydırmalı Ölçümü’nün test-tekrar test güvenilirliğine ilişkin değerlendirmeler ön çalışma kapsamında gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar, gençler ve yetişkinler için iki farklı zamandaki ölçümler arasında yüksek düzeyde bir ilişki olduğuna işaret etmiştir ($ICC = .97$). Test tekrar test sonuçlarına ilişkin ayrıntılar Tablo 32’den izlenebilir. Ölçeğin yordama geçerliği genç örnekleimde Olumlu Sosyal Eğilimler Ölçeği kullanılarak değerlendirilmiş ve sonuçlar, sosyal değer yönelimi ölçümü ile olumlu sosyal davranışlara ilişkin toplam puan ortalamaları arasında .26 düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğuna işaret etmiştir (yordama geçerliğine ait ayrıntılar Ek 1.2.1’de sunulmuştur). Buna göre, sosyal değer yöneliminin olumlu olması (sosyal değer yönelimi puanlarının artması bireyin daha olumlu sosyal yinelimli olduğunu göstermekteydi) daha fazla olumlu sosyal davranış sergilemeyle ilişkilidir.

2.2.2. Koşullu Saygıya İlişkin Algılar (*Perceptions of Parental Conditional Regard, PCR; Assor ve ark., 2004*).

Orijinal ölçek, akademik başarı, duygusal kontrol, olumlu sosyal davranış ve sporda başarı alanlarında ebeveynin çocuğuna yönelik olarak koşullu saygıyı ne ölçüde kullandığını değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek, Roth (2008) tarafından ebeveynlerin çocuklarının diğerlerine karşı yardımsever ve saygılı olmasına verdikleri duygusal tepkileri değerlendirmek amacıyla yeniden düzenlenmiştir. 5 maddeden oluşan (örn., “Bir genç olarak, eğer diğerlerine yardım etmez ya da onlara saygı göstermezsem babamın/annemin sevgisini kaybedeceğimi oldukça sık hissederim.”, “Bir genç olarak, diğerlerine yardım edersem ya da saygılı olursam annemin bana her zamankinden daha fazla sevgi göstereceğini ya da onay vereceğini hissederim.”) ölçek, 7’li likert olarak değerlendirilmektedir (1- hiç doğru değil, 7- tamamen doğru). Roth (2008), üniversite örneklemiyle ($N = 133$) yürüttüğü araştırmada, ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısını anneden algılanan koşullu saygı için .87, babadan algılanan koşullu saygı için ise .89 olarak hesaplamıştır. Bu araştırmada da, gençlerden ölçeği hem anne hem de babaları için doldurmaları istenmiştir. Ayrıca maddelerdeki ifadeler değiştirilerek (örn. “Bir anne/baba olarak, çocuğum diğerlerine yardım eder ya da düşünceli davranırsa ona her zamankinden daha fazla sevgi gösterir ya da beğenirim.”) anne ve babalardan da ölçüm alınmıştır.

Ölçeğin ön çalışma kapsamında sınanan psikometrik özelliklerine ait sonuçlar ölçeğin faktör yapısının, orijinaline benzer şekilde tek boyutlu bir yapıda ele alınabileceğine işaret etmiştir. Faktör yapısına ilişkin ayrıntılar Ek 1.2.2 Tablo 33’den izlenebilir. Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları genç örnekleme hem anne hem de baba için .70, anne ve babalardan oluşan yetişkin örneklem için ise .62 olarak hesaplanmıştır.

2.2.3. Özerkliği Destekleyici Ebeveynlik (*Autonomy-Supportive Parenting, ASP; Grolnick, Ryan ve Deci, 1991*).

Orijinal ölçek ebeveynlerin özerkliği destekleyici uygulamalarını genel olarak değerlendirmek amacıyla oluşturulmuştur. Ancak bu araştırmada, sosyal davranışlarla ilgilenildiği için Roth (2008) tarafından kendi ve diğeri yönelimli yardım

davranışlarıyla ilgili özerklik desteğini değerlendirmek amacıyla uyarlanan 5 maddeli ölçek kullanılmıştır. Maddelerden üçü ebeveynlerin çocuklarının diğerine yardım ve saygılı olması için gerekçe sağlamasını (örn., “Bir genç olarak, annem diğerlerine yardım etmenin neden önemli olduğunu düşündüğünü bana açıklar.”), maddelerden ikisi ise ebeveynlerin çocuklarının bakış açısını alma girişimlerini içermektedir (örn., “İhtiyacı olan bir arkadaşına yeterince yardımcı olmadığımı düşündüğünde annem nedenini anlamaya çalışır.”). Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı anneden algılanan özerklik desteği için .87, babadan algılanan için ise .91 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmada da, gençlerden ölçeği hem anne hem de babaları için doldurmaları istenmiştir. Ayrıca maddelerdeki ifadeler değiştirilerek (örn. “Çocuğumun ihtiyacı olan bir arkadaşına yeterince yardımcı olmadığımı düşündüğümde nedenini anlamaya çalışırım.”) anne ve babaların kendilerinden de ölçüm alınmıştır.

Ölçeğin ön çalışma kapsamında ele alınan faktör yapısı, orijinalinde olduğu gibi ölçeğin tek faktörlü bir yapıda ele alınabileceğine işaret etmiştir. Ölçek maddelerinin faktör yükleri, elde edilen yapıların özdeğerleri, açıkladıkları varyanslar ve madde toplam test korelasyonu katsayıları ayrıntılı olarak Ek 1.2.3 Tablo 34’te sunulmuştur. Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları genç örneklemede anneden algılanan özerklik desteği için .85, babadan algılanan özerklik desteği için .86 ve anne babaların kendi bildirimleri için ise .78 olarak bulunmuştur.

2.2.4. Sosyal Kendini Düzenlemeye İlişkin Ölçümler.

Wentzel, Filisetti ve Looney (2007), olumlu sosyal davranışın nedenlerini ölçmek amacıyla, orijinali Ryan ve Connell (1989) tarafından geliştirilen Olumlu Sosyal Kendini Düzenleme Ölçeği’ni (*SRQ-P, Prosocial Self-Regulation Questionnaire*) yeniden düzenlemiştir. Araştırmalarında ergenlere sınıftaki arkadaşlarıyla neden işbirliği yaptıkları, sorunu olan arkadaşlarına neden yardım ettikleri ve sınıf içindeki kurallara neden uydukları sorulmuş ve bu davranışlar için dört tür davranışsal düzenleme ele alınmıştır: dışsal (4 madde; örn., “Böyle yapmam gerektiği için”), içe yansıtılmış-diğeri odaklı (3 madde; örn., “Diğerinin benim iyi bir insan olduğumu düşünmesini istediğim için”), içe yansıtılmış-kendi odaklı (3 madde; “Yapmazsam

kendimi kötü hissedeceğim için”) ve içsel (7 madde; “Diğer insanları mutlu etmek istediğim için”). Ölçek, 4’lü likert olarak değerlendirilmektedir (1- hiç bir zaman nedeni bu değildir, 4- her zaman nedeni budur). Wentzel ve arkadaşları (2007), Cronbach alfa iç tutarlık katsayılarını dışsal düzenleme boyutu için .78, içe yansıtılmış-kendi odaklı düzenleme alt boyutu için .86, içe yansıtılmış-diğeri odaklı düzenleme boyutu için .79 ve içselleştirilmiş düzenleme alt boyutu için ise .87 olarak hesaplamıştır.

Bu araştırmada da, üç farklı sonuç davranışın (olumlu sosyal davranış, yıkıcı rekabet ve kişisel gelişim amaçlı rekabet) nedenleri gençlere neden diğerleriyle işbirliği yapmak, onlarla rekabet etmek ve bir işi en iyi şekilde yapmak istedikleri üzerinden sorulan sorularla değerlendirilmiştir. Olumlu sosyal davranışların nedenlerinin değerlendirilmesi amacıyla gençlere “Arkadaşlarıyla neden işbirliği yaparsın?”, “Arkadaşlarına neden yardım edersin?”, “Sana ait bir şeyi, ihtiyacı olduğunda arkadaşına neden verirsin?” soruları sorulmuştur. Yıkıcı rekabetin nedenleri “Neden arkadaşlarıyla yarışsın ya da rekabet edersin?” ve kişisel gelişim amaçlı rekabetin nedenleri ise “Bir işi en iyi şekilde yapmak senin için neden önemlidir?” soruları yöneltilerek değerlendirilmiştir. Ön çalışma kapsamında üç farklı davranış (olumlu sosyal, yıkıcı rekabet ve kişisel gelişim amaçlı rekabet) için faktör yapıları ele alınmış ve ölçeklerin Wentzel ve arkadaşları (2007)’nin yaptığı çalışmadakine benzer şekilde dört faktörlü bir yapıda ele alınabileceği belirlenmiştir. Faktör analizi sonuçları ve ölçeğin kullanılmasına karar verilen son haline ilişkin sonuçlar ayrıntılı olarak Ek 1.2.4 Tablo 35 ve Ek 5 Tablo 44’te sunulmuştur. Tüm ölçek Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları olumlu sosyal davranış nedenleri için .82, yıkıcı rekabet için .89 ve bir işi en iyi şekilde yapma için .84 olarak hesaplanmıştır.

2.2.5. Kazanma Amaçlı Rekabetçi (Hiper-Rekabet) Tutum Ölçeği (Hypercompetitive Attitude Scale, HCA; Ryckman ve ark., 1990).

Araştırmada gençlerin kazanma amaçlı rekabet etme davranışlarını değerlendirmek amacıyla kullanılan ölçeğin orijinali 26 maddeden oluşmakta (örn., “Onlar benimle rekabet etmeseler bile diğerleriyle rekabet ederim.”) ve 5’li likert olarak değerlendirilmektedir (1- bana hiç uymuyor, 5- bana tamamen uyuyor). Üniversite

örneklemeyle yürütülen çalışmada ($N = 320$), ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .91 olarak hesaplanmıştır (Ryckman ve ark., 1990). Test-tekrar test güvenirliliği .81 olarak bulunmuştur.

Ön çalışma kapsamında yürütülen faktör analizi sonuçları, ters maddeler çıkarıldıktan sonra, ölçeğin tek faktörlü bir yapıda kullanılabileceğine işaret etmiştir. Kullanılmasına karar verilen ölçek maddelerinin faktör yükleri ve elde edilen yapıya ilişkin diğer faktör analizi parametreleri Ek 1.2.5 Tablo 37’de sunulmuştur. On üç madde için Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .81 olarak hesaplanmıştır.

2.2.6. Kişisel Gelişim Amaçlı Rekabetçi Tutum Ölçeği (*Personal Development Competitive Attitude Scale, PDCA*; Ryckman ve ark., 1996).

Gençlerin kişisel gelişim amaçlı rekabet etme davranışlarını değerlendirmek amacıyla kullanılan ölçeğin orijinali 15 maddeden oluşmakta (örn., “Rekabet benim için önemlidir çünkü yapabileceğimin en iyisini yapmama yardımcı olur.”) ve 5’li likert üzerinden değerlendirilmektedir (1- hiç katılmıyorum, 5- tamamen katılıyorum). Ryckman ve arkadaşları (1996) üniversite öğrencileriyle yaptıkları araştırmada ($N = 128$), ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısını .90, test-tekrar test güvenirliliği ise .70 olarak hesaplamıştır.

Ölçeğin yapı geçerliği ön çalışma kapsamında sınanmıştır. Sonuçlar, ölçeğin orijinalindekine benzer şekilde tek boyutta ele alınabileceğine işaret etmiştir. 11. madde (“Rekabet mücadelesi ya da yarışma olmadan sahip olduğum bazı potansiyelleri ya da becerileri asla keşfedemeyebilirim.”) yük almadığı için analiz dışında bırakılmıştır. Ölçek maddelerinin faktör yükleri, özdeğeri ve açıkladığı varyans değeri Ek 1.2.6 Tablo 38’de sunulmuştur. 14 maddelik ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .84 olarak hesaplanmıştır.

2.2.7. Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği (*Prosocial Tendencies Measure, PTM; Carlo ve Randall, 2002*).

Olumlu sosyal davranışların farklı türlerini ölçmek amacıyla geliştirilen ölçek 23 maddeden oluşmakta ve 5'li likert üzerinden değerlendirilmektedir (1- beni iyi tanımlamıyor, 5- beni çok iyi tanımlıyor). Altı alt ölçekten oluşmaktadır: kamusal (4 madde; örn., “Başkalarına en iyi yardımı birileri beni izlerken yapabilirim.”), duygusal (4 madde; örn., “Özellikle duygusal olarak sıkıntılı insanlara yardım etme eğilimindeyimdir.”), özgeci (5 ters madde; örn., “Eğer birilerine yardım edersem gelecekte onlar da bana yardım etmeliler diye düşünürüm.”), uyma (2 madde; örn., “İnsanlar benden yardım istedikleri zaman tereddüt etmem.”), anonim (5 madde; örn., “İhtiyacı olanlara en çok yardımı kimin yardım ettiğini bilmedikleri zaman yapma eğilimindeyim.”) ve acil durumlarda (3 madde; örn., “Gerçek bir kriz ya da gereksinim içinde olan insanlara yardım etme eğilimindeyimdir.”) olumlu sosyal davranış. İlk ve orta ergenlik dönemindeki ergenlerle yapılan çalışmada orijinal ölçeğin Cronbach alfa katsayıları iki farklı ergenlik dönemi için sırasıyla kamusal alt ölçeği için .76/.86, duygusal alt ölçeği için .86/.82, özgeci alt ölçeği için .59/.80, uyma alt ölçeği için .80/.75, anonim alt ölçeği için .76/.84 ve acil durumlardaki olumlu sosyal davranış alt ölçeği için .71/.75 olarak bulunmuştur (Carlo ve ark., 2003). Ölçek, Türkiye örnekleminde Kumru ve arkadaşları (2004) tarafından kullanılmış, ölçeğin alt boyutlarının Cronbach alfa iç tutarlık katsayılarının .52 ile .68 arasında olduğu belirlenmiştir. Ölçek, ön çalışma kapsamında kullanılan ölçeklerin ölçüt geçerliklerinin (örn. yordama geçerliği) değerlendirilmesi amacıyla da kullanılmıştır. Ön çalışma kapsamında Cronbach alfa katsayılarının .50 ve .85 arasında değiştiği gözlenmiştir (alt boyutların cronbach alfa değerleri ile ilgili bilgi için bkz. Ek 1.2.7).

2.2.8. Dengeli Bütünleşme Ayrışma Ölçeği (*Balanced Integration and Differentiation Scale, BIDS; İmamoğlu, 1998*).

Benliğin boyutlarını değerlendirmek amacıyla İmamoğlu (1998) tarafından oluşturulan ölçek 29 madde ve Kendileşme (13 madde; örn., “Sahip olduğum potansiyeli ve özelliklerimi geliştirip kendime özgü bir birey olmak benim için çok önemlidir”) ve Kişilerarası İlişki (16 madde; örn., “Kendimi yakın çevremden duygusal olarak kopmuş

hissediyorum.”; ters madde) olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. İki alt boyut arasındaki korelasyon anlamlı değildir ($r = .10, p > .05$) ve bu iki yapının birbirinden bağımsız olduğunu göstermektedir. Ölçekte, katılımcılardan her bir maddeye ne derece katıldıklarını 5-basamaklı Likert ölçeği üzerinde belirtmeleri istenmektedir (1 = Hiç katılmıyorum, 5 = Tamamen katılıyorum). Her bir alt boyuttan alınan yüksek puanlar kendileşmenin ve ilişkililiğin yüksek olduğunu göstermektedir. Alt ölçekler yüksek iç tutarlığa, test-tekrar test güvenilirliğine ve yakınsak/ıraksak geçerliğe sahiptir (İmamoğlu, 2003; İmamoğlu ve ark., 2011; İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün, 2006). Örneğin, İmamoğlu ve arkadaşları (2011), üniversite örneklemiyle yürüttükleri çalışmada Cronbach alfa değerlerini Kendileşme alt ölçeği için .78 ve Kişilerarası İlişki alt ölçeği için .88 olarak bulmuştur. Asıl çalışma kapsamında, Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı tüm ölçek için gençlerde .77, annelerde .80, babalarda .82; ilişkililik alt boyutu için gençlerde .81, annelerde .85, babalarda ise .88 ve kendileşme alt boyutu için gençlerde .69, annelerde .64, babalarda .65 olarak hesaplanmıştır. Herhangi bir maddenin ölçekten çıkarılmasının ölçeğin güvenilirliğine katkısı anlamlı olmadığından ölçek orijinalinde olduğu gibi kabul edilmiştir.

2.2.9. Nesnel ve Öznel Sosyoekonomik Düzey Ölçümleri

2.2.9.1. Sosyoekonomik Düzey Endeksi (Measurement of Socio -Economic Status; SES).

Sosyoekonomik düzey ve toplumsal değişim endeksi Kalaycıoğlu, Çelik, Çelen ve Türkyılmaz (2010) tarafından Ankara ilinde gerçekleştirilen çalışma sonucunda ortaya koyulan değişkenler göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Endekste ölçüm birimi olarak hane ele alınmaktadır. Bu kapsamda, herhangi bir ailenin sosyoekonomik düzeyini hesaplamak için, hanedeki bireylerin eğitim yılı ortalaması, kişi başı gelir, yaşanılan evin mülkiyeti, oturlan evin niteliği, evin ısınma şekli, ikinci eve, otomobile, bulaşık makinesine, ikinci televizyona, dvd oynatıcıya, internet bağlantısına sahip olup olmama ve hane iş statü puanı (ailede çalışan bireylerin mesleklerinden yola çıkılarak hesaplanmaktadır.) değişkenleri kullanılmaktadır.

Hesaplamalarda, $SES = 30.978 + \text{Eğitim Yılı Ortalaması} \times 0.775 + \text{Kişi Başı Gelir} \times 0.003 + \text{Oturulan Ev} \times 1.975 + \text{İkinci Ev} \times 1.975 + \text{Otomobil} \times 1.975 + \text{Evin Isınma Şekli} \times 1.775 + \text{Bulaşık Makinesi} \times 1.775 + \text{İkinci TV} \times 1.775 + \text{DVD Player} \times 1.775 + \text{İnternet Bağlantısı} \times 1.775 + \text{Hane İş Statü Puanı} \times 6.446$ tahmin denkleminde yararlanılmıştır (hesaplamaların nasıl yapıldığına ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kalaycıoğlu ve ark., 2010). Bu formül kullanılarak araştırmaya katılan ailelerin SES grupları belirlenmiştir. SES puan aralıkları yüksekten düşüğe doğru şu şekildedir: (A) 70.0-ve üzeri, (B) 60.00-69.99, (C1) 50.00-59.99, (C2) 40.00-49.99, (D) 30.00-39.99. A ve B yüksek, C1 orta ve C2 ve D alt sosyoekonomik statüler olarak sınıflandırılmaktadır. Endeksin geçerlik çalışmaları, oluşturulan endeksin toplumsal tabakaları belirlemede kullanılabilir olduğuna işaret etmiştir (Kalaycıoğlu ve ark., 2010).

2.2.9.2. Öznel Sosyal Statü Ölçeği (MacArthur Scale of Subjective Social Status, Youth Version, SSS; Goodman, Adler, Kawachi, Frazier, Huang ve Colditz, 2001).

Ölçek, öznel sosyal statüyü değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Ölçekte, katılımcılara kendilerine sunulan on basamaklı iki görsel merdiven üzerinde kendilerini toplumun geri kalan kesimine göre nerede gördükleri sorulmaktadır. İlk merdivende ailenin gelir, eğitim ve mesleki açıdan toplumdaki görelisi; ikinci merdivende ise genç örneklem için arkadaşlar arasındaki sosyal statünün önemi göz önüne alınarak¹³ gençlerin okuldaki bireysel yerlerini ve ana babalar içinse ait oldukları topluluklardaki görelisi yerlerini değerlendirmeleri istenmektedir. Orijinal ölçeğin iki ay arayla yapılan tekrar test uygulaması sonuçları iki farklı zamanda elde edilen puanlar arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir ($ICC_{\text{Toplum}} = .73$; $ICC_{\text{Topluluk}} = .79$). Gençler, anne ve babalar için toplum ve topluluğa ilişkin öznel değerlendirmeler ($Spearman \rho_{\text{Ergen/B. Yetişkin}} = .38$, $Spearman \rho_{\text{Anne}} = .55$, $Spearman \rho_{\text{Baba}} = .56$)

¹³ Topluluk üyeliği, sosyal etkileşimler üzerindeki etkisi ve akranlarla ilişkiler nedeni ile gencin sosyal işlevlerine önemli bir katkıda bulunur. Belirli bir topluluğa atfedilen nitelikler (örn., sporcular, çalışanlar vb.) gençleri topluluğun niteliğine benzer paylaşımlara ve ilişkilere yönlendirir. Yani, gencin kimlik oluşumunda önemli bir yere sahiptirler (akran ilişkilerinin farklı gelişim dönemlerinde çocuk ya da ergen ve beliren yetişkinler üzerindeki etkileri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kupersmidt ve Dodge, 2004 ve Rubin, Chen, Coplan, Buskirk ve Wojslawowics, 2005).

ve anne-ergen (*Spearman rho* _{Toplum} = .54, *Spearman rho* _{Topluluk} =.29), baba-ergen (*Spearman rho* _{Toplum} = .43, *Spearman rho* _{Topluluk} =.23) ve anne-baba (*Spearman rho* _{Toplum} = .60, *Spearman rho* _{Topluluk} =.50) bildirimleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir.

2.2.10. Sosyal İstenirlik Ölçeği, SİÖ (*Social Desirability, SD*; Stöber, 2001).

Orijinali Stöber (2001) tarafından oluşturulan ölçek, katılımcıların ölçme araçlarının sorularına yanıt verirken kendilerini sosyal ve normatif olarak daha olumlu gösteren yanıtlar verip vermediklerinin değerlendirilmesi amacıyla kullanılmaktadır. 17 maddeden oluşan ölçek (örn. “Her zaman başkalarını dikkatlice dinler ve onların sözlerini bitirmelerini beklerim.”) Türkçe’ye Durak ve Coşkun (2010) tarafından uyarlanmıştır. 5’li likert (1- hiç doğru değil, 5- tamamen doğru) üzerinden değerlendirilen ölçeğin kullanıldığı araştırmalar Cronbach alfa iç tutarlık katsayılarının .73-.78 arasında değiştiğini göstermiştir (Durak ve Durak, 2010; Stöber, 2001). Ölçekte, toplam bir sosyal istenirlik puanı elde edilmekte, ölçekten alınan puanlar arttıkça sosyal istenirlik düzeyi de artmaktadır. Bu araştırmada, ölçek hem ergen ve beliren yetişkinler hem de anne ve babaları tarafından doldurulmuştur. Asıl çalışma kapsamında ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı¹⁴ gençlerde .68, anneler için .72, babalar için ise .77 olarak hesaplanmıştır.

2.3. İŞLEM

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen uygulamalar için Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulu ve İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır. Uygulamalardan önce katılımcılara araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgi verilmiş, yönergeler açıklanmış ve kimliklerin gizli tutulacağı ve gönüllülüğün esas alındığı belirtilmiştir. Katılımcıların hem kendileri hem de anne ve babalarından onam alınmıştır. İmzalı onam formunu gönderen ebeveynlerin ergen çocukları araştırmaya dahil edilmiştir.

---

¹⁴ 17. madde (“Karşılığında bir şey beklediğim için bir başkasına ara sıra yardım ettiğim olur.”), araştırma değişkenlerinden biri olarak ele alınan yardım etme davranışı ile ilgili olduğundan analizlere dahil edilmemiştir.

Çalışmada 33 ebeveyn hem çocuğunun hem de kendisinin araştırmaya katılmasını kabul etmediğini bildirmiştir. Katılımcı sayısının önemli ölçüde azaldığı (% 25'den fazla olacak şekilde) durumlarda çalışmaya benzer özellikte okullar arasından seçkisiz atama yoluyla belirlenen başka okullar ve ilgili sınıflar dahil edilmiştir. Çalışmada toplamda altı ortaokul, altı lise ve altı üniversite yer almıştır.

Araştırmada, ergenlik dönemindeki grup için uygulamalar, bakanlığın olur verdiği ve okul idarelerinin uygun gördüğü okullarda yine okul idarelerinin uygun gördüğü saatler ve yerlerde toplu olarak gerçekleştirilmiştir. Üniversite örnekleme için uygulamalar üniversite dekanlıklarının olur verdiği bölümlerde, uygun görülen saatlerde ya toplu olarak ya da ölçek formlarının dağıtılması ve daha sonra toplanması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Toplu uygulamalar tek oturumda gerçekleştirilmiş ve yaklaşık olarak 50-60 dakika sürmüştür. Ebeveyn formlarının kapalı zarflarda en geç bir hafta içinde sınıf başkanları aracılığıyla toplanması ve idarenin uygun gördüğü şekilde ya rehberlik birimlerine ya da müdür yardımcılara teslim edilmesi sağlanmıştır. Ölçeklerin sırasından kaynaklanabilecek sistematik etkileri ortadan kaldırmak amacıyla formlar I ve II kitapçıkları halinde hazırlanmış ve dağıtılmıştır.

2.4. ANALİZ YÖNTEMİ

Araştırmanın amacı doğrultusunda önerilen hipotezlerin sınanmasına yönelik olarak öncelikle, çiftler (örn. genç-anne, genç-baba, anne-baba) arasında sosyal değer yönelimi açısından ortaya çıkan benzerlikler ele alınmıştır. Benzerliklerin ele alınmasında hem değişken-merkezli (*variable-centered*) hem de çift-merkezli (*couple-centered*) yaklaşımlardan yararlanılmıştır (Kenny, Kashy ve Cook, 2006).¹⁵ Değişken-merkezli yaklaşımla, değişkenler arasındaki korelasyonlar (r) incelenmiştir. Bu yolla, araştırma katılımcılarının (örn. ergen-anne ya da ergen-baba) sosyal değer yönelimi puanlarının birbirine göre farklılaşma eğilimine ilişkin bilgi edinilmiştir. Ardından, belirli bir çiftin

---

¹⁵ Değişken merkezli yaklaşımda temel varsayım, benzerliğin aile üyeleri arasında (örn. ergen-anne) değişkenlere göre farklılaşacağıyken çift merkezli yaklaşımda benzerliğin belirli bir değişken açısından çiftlere göre farklılaşacağıdır (Kenny ve ark., 2006).

(örn. ergen-anne) benzer olup olmadığı değerlendirilmiştir. Çift merkezli yaklaşım temel alınarak mutlak fark puanları (d) hesaplanmış ve q korelasyonlarına (profil korelasyonu) bakılmıştır. Mutlak fark puanları (d)'nın hesaplanmasında,

$$d = \frac{\sum_{i=1}^N |X_{i1} - X_{i2}|}{N}$$

formülü kullanılmıştır (Formülde, X_{i1} ve X_{i2} , bir ikilideki üyelerin her birine ait puanları, N kişi sayısını betimler). q korelasyonu iki farklı aile üyesinin puanları arasındaki korelasyonu verir. Formül şu şekildedir:

$$q = \overline{Z_{x_{i1}} \cdot Z_{x_{i2}}}$$

q korelasyonu ± 1 arasında değişir ($Z_{x_{i1}}$ ve $Z_{x_{i2}}$ bir ikilinin her birine ait standardize puanları betimlemektedir).

Yukarıdaki bilgiler ışığında araştırmada, gençler, anneler ve babalar arasındaki benzerlikte ‘zamanın ruhu’nun (Zeitgeist ya da kültürel kalıp yargılar olarak da adlandırılmaktadır) rolü olup olmadığını belirlemek amacıyla **üç farklı strateji** kullanılmıştır. Bu stratejilerin her biri için yapay (ilişkisiz) ikili analizlerden yararlanılmıştır. Yapay ikili analizler için ilk olarak, veri seti seçkisizleştirilmiştir. İkinci olarak, gerçek çiftler (ilişkili aile üyeleri) ve yapay çiftler (yapay aile üyeleri) arasındaki **ortalama mutlak fark puanları** (Glass ve Polisar, 1987) ve **q korelasyonları** (Knafo, 2003) karşılaştırılmıştır. Bu yolla, her iki stratejide de gerçek ve yapay çiftler arasındaki benzerlik farklılaşmıyorsa ‘zamanın ruhu’nun (Zeitgeist) anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Yapay çiftlerin oluşturulmasında şu aşamalar izlenmiştir: (1) asıl çalışma örneklemini seçkisizleştirilmiştir. (2) Bir referans değeri belirlenmiştir (örn., 203 no’lu genç katılımcının sosyal değer yönelimi puanı) (3) Bu referans değerinin bir üzerinde yer alan ve diğer bir gencin annesine ait olan değer referans gencin annesinin sosyal değer yönelimi (örn., 202 no’lu katılımcılardan annenin puanı), (4) iki üzerinde yer alan ve başka bir gencin babasına ait olan değer ise (örn., 201 no’lu katılımcılardan babanın puanı) referans gencin babasının sosyal değer yönelimi olarak atanmıştır. Tüm veri seti

bu şekilde yeniden eşleştirilmiş ve birbiriyle ilişkili olmayan yapay genç, anne ve baba sosyal değer yönelimi puanları elde edilmiştir.

Üçüncü bir strateji olarak, çoklu regresyon analizlerinde kullanılmak üzere '**zamanın ruhu**' (**Zeitgeist**) **değişkeni** oluşturulmuştur (Boehnke, 2001, Boehnke ve ark., 2007). Zeitgeist değişkeni, üç farklı aile üyesinden seçkisiz olarak oluşturulan yapay bir genç, anne ve babanın sosyal değer yönelimleri ortalama puanı hesaplanarak elde edilmiştir. Zeitgeist değişkeninin aile üyelerinin sosyal değer yönelimi üzerindeki etkisi anlamlı olduğunda, 'zamanın ruhu' olgusunun anlamlı bir etkisi olduğundan söz edilmiştir.

Araştırmada ayrıca, sosyal değer yöneliminin gelişimi ve sosyal davranışlarla ilişkisinde etkili olan faktörlerin ele alındığı kuramsal modelin sınanması amaçlanmış, değişkenler arasındaki ilişkiler değerlendirilmiş, regresyon temelli analizlerden yararlanılarak modellerin uyumu ele alınmıştır.

Çok değişkenli analizlerde (örn., ANCOVA, MANCOVA vb.) öncelikle Box's M testi sonucu değerlendirilmiş ve varyansların homojenliği varsayımının karşılanmadığı durumlarda Wilk's λ yerine Pillai's kriteri kullanılmıştır (Tabachnick ve Fidel, 2007). Her bir analizde ayrıca, .05 olarak belirlenen istatistiksel anlamlılık düzeyi için Tip I hatayı azaltmak amacıyla Bonferroni düzeltmesine gidilmiştir. Bonferroni düzeltmesinde bağımlı değişken sayıları temel alınmıştır. Bu analizlerde, sosyoekonomik düzey (nesnel SED) sıklıkla kontrol edilmiştir. İzleyen bölüm, araştırma sonuçlarına ilişkin ayrıntıları içermektedir.

BÖLÜM 3

BULGULAR

Hatırlanacağı gibi bu araştırmada, ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemlerinde sosyal değer yönelimlerinin (SDY) gelişimi ve sosyal davranışlarla ilişkisinde etkili olan faktörleri bir model önerisiyle sınamak amaçlanmaktaydı. Bu bölümde, önerilen araştırma hipotezlerinin sınanmasına yönelik bir dizi istatistiksel analizin sonuçlarına yer verilmektedir. Bu kapsamda, öncelikle verilerin istatistik analizler açısından uygunluğu sınanmış, daha sonra araştırmada yer alan değişkenlere ait betimsel istatistikler ve son olarak da sırasıyla araştırmanın hipotezlerine ilişkin bulgular sunulmuştur.

3.1. VERİLERİN UYGUNLUĞUNUN SINANMASI

Analizler öncesinde, araştırmanın verileri doğruluk, kayıp değerler, normallik, doğrusallık ve homojenlik sayıtlarının karşılanması ve tek-çok değişkenli aşırı değerler ve çoklu bağlantı sorunu açılarından incelenmiştir.

İlk olarak, veri tabanına yanlış girilen veriler olup olmadığı kontrol edilmiştir. Bu amaçla, girilen verilerin sıklığına ve olması gerekenden küçük ya da büyük değer olup olmadığına bakılmış, gerektiğinde verilere dönülerek uygun düzeltmeler yapılmıştır. Araştırma, 470 katılımcıyla yürütülmüş olsa da bir anne, baba ve genç üçlüsününün (% .2) ve 23 üçlüden en az birinin (2 ergen, 10 anne ve 20 baba) sosyal değer yönelimi ölçümlerinden bazılarını eksik doldurduğu belirlenmiş ve üçlü elde edilemeyen bu veriler analiz dışına alınmıştır. Bu şekilde araştırmada ergenlik dönemi için 225, beliren yetişkinlik için 221 olmak üzere toplamda 446 ana baba çocuk üçlüsü kalmıştır.

Sözü edilen bu 24 katılımcı dışında, araştırma verisinde kayıp veriler saptanmış ve bunun katılımcıların ölçek maddelerinden bazılarını boş bırakması sonucu ortaya çıktığı görülmüştür. Bu nedenle, Kayıp Değer Analizi (MVA) yapılmış, eksik veri ve eksik olmayan verilerin ortalamaları arasında bir fark olup olmadığına (bağımsız gruplarda *t*-

testi) ve Little's MCAR testi sonuçlarına bakılmıştır. Buna göre, analiz sonuçları asıl çalışma kapsamında ele alınan değişkenlerdeki kayıp değerlerin % 5 sınırını aştığını göstermiş ve kayıp verilerin seçkisiz bir örüntü izledikleri varsayılmıştır (bkz. Tabachnick ve Fidell, 2007). Kayıp verilere, söz konusu değişkenlerin her birinde kayıp verisi olmayan kişilerin ortalamaları atanmıştır. Demografik değişkenlerdeki kayıp veriler ise olduğu gibi bırakılmıştır.

Değişkenlerin normallik sayılısını karşılayıp karşılamadığının belirlenmesi için kayışlılık (skewness) ve sivrilik (kurtosis) değerlerine bakılmıştır. Normallik sayılısının kabul edilebilirliği için kayışlılık değerinin ± 2 ve sivrilik değerinin ± 7 olması ölçüt olarak alınmıştır (West, Finch ve Curran, 1995). Araştırmada kullanılan ölçeklerden alınan toplam puanların kayışlılık ve sivrilik değerlerinin bu sınırları aşmadığı, kayışlılık değerlerinin -1.23 ve 1.43 arasında, sivrilik değerlerinin ise -1.15 ve 1.91 arasında; kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür.

Yapılacak istatistiksel analizlerden doğru ve güvenilir sonuçlar elde edebilmek amacıyla tek değişkenli ve çok değişkenli aşırı değerlerin saptanması ve analiz dışında bırakılması önerisi göz önüne alınarak (Tabachnick ve Fidell, 2007) tek ve çok değişkenli aşırı değerlerin saptanmasına yönelik analizler yapılmıştır. Tek değişkenli aşırı değerlerin belirlenmesi amacıyla her bir değişken (toplam puanlar ya da alt ölçek puanları) için z değeri hesaplanmıştır. Bu değer (± 3.29) göz önüne alındığında, sadece bir katılımcının analiz dışına alınmasına karar verilmiştir. Çok değişkenli aşırı değerlerin saptanması amacıyla, Mahalanobis uzaklığı hesaplanmıştır. χ^2 tablosu göz önüne alınarak yapılan değerlendirmede kritik değer $\chi^2 (39) = 73.40$, $p < .001$ olarak hesaplanmıştır. Çok değişkenli aşırı değere sahip olduğu saptanan sekiz katılımcı analiz dışında bırakılmıştır.

Doğrusallık ve homojenlik varsayımlarının karşılanıp karşılanmadığının değerlendirilmesi amacıyla, yordayıcı bir değişkenin artık puanlarının yordanan değişkenin puanlarıyla nasıl bir örüntü içinde olduğunu gösteren tablolardan yararlanılmıştır. Değişkenlere ait artıkların birbiriyle ilişkileri değerlendirilmiş ve bunun

sonucuna göre değişkenlere ilişkin artık puanların doğrusallık varsayımını karşıladığına karar verilmiştir.

Son olarak, araştırma değişkenlerini oluşturan alt ölçek puanlarının hiçbirinin korelasyonlarının .90'nın üzerinde olmadığı görülmüştür. Çoklu bağlantı tanısı (collinearity diagnostic) ile yapılan değerlendirmede Tolerans puanı .1'in altında ve VIF değeri 10'un üzerinde herhangi bir değişken olmadığı görülmüştür. Buna göre, araştırma değişkenleri arasında çoklu bağlantı sorunu olmadığına karar verilmiştir. Bu şekilde, verilerin kullanılacak istatistiksel analizlere uygunluğu sağlanmıştır.

Verilerin uygunluğu için yapılan değerlendirmelerden bir diğeri yanlılıkla ilgilidir. Daha önce sözü edildiği gibi (bkz. bölüm 2.3), araştırmada ölçeklerin sunum sırasından kaynaklanabilecek herhangi bir yanlılığı önlemek amacıyla hem gençler hem de anne ve babalar için iki farklı form (Form I ve Form II) kullanılmıştır. Formlarda yer alan ölçeklerin sırasının herhangi bir etkisi olup olmadığı belirlenmesi amacıyla bağımsız gruplar için *t* testi uygulanmış ve sonuçların araştırma değişkenlerinin her biri için anlamsız olduğu görülmüştür ($p > .05$).

Bir sonraki bölümde asıl çalışma kapsamında yürütülen betimsel istatistik analizlerinden elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

3.2. ARAŞTIRMA DEĞİŞKENLERİ İLE İLGİLİ BETİMSSEL ve KARŞILAŞTIRMALI ANALİZLER

Bu bölümde çalışmada yer alan değişkenlere ilişkin ayrıntılı betimsel analizlere yer verilmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda, ilk olarak hem genç hem de ana baba bildirimine dayalı ölçümlerin genç ve anne baba bildirimleri arasında fark gösterip göstermediği incelenmiştir. Sonrasında, araştırma değişkenlerinin ergen ve beliren yetişkinlerin gelişim evresine ve cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ele alınmıştır. Araştırma değişkenlerinin her birine ait ortalama ve standart sapma değerleri analizlerde yeri geldikçe sunulmuştur. Değişkenlere ait ortalama ve standart sapma değerlerinin tamamı, bütün olarak, Ek 3 Tablo 41 ve 42'den izlenebilir. Sosyal değer

yönelimi ve sosyal davranışların gelişim evresi ve cinsiyete göre gösterdiği farklılıklarla ilgili analizler araştırma hipotezleri bağlamında ele alındığı için bu bölümde yer almamaktadır.

3.2.1. Sosyal Değer Yönelimi Değişkenine İlişkin Betimsel ve Karşılaştırmalı Analizler

Sosyal değer yöneliminin genç, anne ve babalar arasında farklılaşıp farklılaşmadığı her bir grup için (genç-anne, genç-baba, anne-baba) ayrı ayrı olacak şekilde eşleştirilmiş *t* testi analizi ile değerlendirilmiştir. Sonuçlar, anne (*Ort.* = 26.63, *S* = 15.54) ve babaların (*Ort.* = 25.44, *S* = 14.89) sosyal değer yönelimleri ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığına işaret ederken gençlerin sosyal değer yönelimi puan ortalamalarının (*Ort.* = 22.16, *S* = 15.54) hem anne hem de babalarıninkinden daha düşük olduğunu göstermiştir (bkz. Tablo 5).

Tablo 5. Genç-Anne, Genç-Baba ve Anne-Babanın Sosyal Değer Yönelimlerinin Karşılaştırıldığı Analiz Sonuçları

	<i>Ort.</i>	<i>S</i>	<i>Min.-Max.</i>	<i>t</i>		
				G-A	G-B	A-B
<i>Sosyal Değer Yönelimi</i>						
Ergen/B. Yetişkin SDY	22.16	15.54	-16.26-61.39	-5.54*	-4.04*	1.54
Anne SDY	26.63	14.26	-11.51-61.39			
Baba SDY	25.44	14.89	-16.26-61.39			

Not. * $p < .001$. $N = 437$. G: Ergen ve Beliren Yetişkin, A: Anne, B: Baba.

Olumlu sosyal yönelimli bireylerin kardeş sayısının daha fazla olduğunu gösteren araştırma bulguları temelinde (Van Lange ve ark., 1997a), gençlerin sosyal değer yönelimlerinin sahip oldukları kardeş sayısı ve doğum sırasına göre farklılık gösterip göstermediği ayrı ayrı yürütülen Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. Kardeş sayısı üç sınıflı bir bağımsız değişken olarak ele alınmıştır: tek çocuk, iki kardeş ve üç ve daha fazla kardeş. Doğum sırası değişkeni de üç sınıflıdır: birinci çocuk, ikinci çocuk ve üç ve daha küçük yaştaki çocuk. Analiz sonuçları, gençlerin sosyal değer yönelimlerinin sahip olunan kardeş sayısına ve doğum sırasına

göre farklılaşmadığına işaret etmiştir. Gelişim dönemi gözetilerek yürütülen analiz sonuçları da benzer bir örüntü göstermiştir.

3.2.2. Benlik Kurguları ve Ebeveynlik Uygulamaları Değişkenlerine İlişkin Betimsel ve Karşılaştırmalı Analizler

Araştırmada ele alınan benlik kurguları ve ebeveynlik uygulamalarının çocukların ebeveyninden algıladıkları ile ebeveynin bildirdikleri arasında farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amacıyla, gelişim dönemi gözetilerek genç-anne, genç-baba ve anne-baba için ayrı ayrı olacak şekilde eşleştirilmiş *t* testi analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına ilişkin bilgiler, değişkenlere ait ortalama, standart sapma değerleri Tablo 6'da sunulmuştur.

Analiz sonuçları, hem anne hem de babaların bildirimleriyle karşılaştırıldığında, hem *ergenlerin* hem de *beliren yetişkinlerin* kendileşme puanları ortalamasının daha yüksek olduğunu göstermiştir. İlişkililik puanları ortalamasının ise gelişim dönemine göre farklılaştığı görülmüştür. Buna göre, hem anne hem de babaların bildirimleriyle karşılaştırıldığında *ergenler* daha düşük ilişkililik puanına sahipken beliren yetişkinlerde benzer bir örüntü yalnızca beliren yetişkin ve anne bildirimleri arasında gözlenmiştir. Babanın ve beliren yetişkinlerin bildirimleri arasındaki fark anlamlı değildir. Ergen ve beliren yetişkinlerin anne ve babaların kendileşme ve ilişkililik puanları arasında da anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir.

Sonuçlar, hem ergen hem de beliren yetişkinlerin, babalarının kendi özerklik desteklerine ve koşullu saygı sunmalarına ilişkin bildirimleriyle karşılaştırıldığında daha az özerklik desteği ve koşullu saygı algıladıklarına işaret etmiştir. Koşullu saygıyla ilgili sonuçlar, annelerin kendi bildirimleriyle karşılaştırıldığında, ergenlerin daha az, beliren yetişkinlerin ise daha fazla koşullu saygı algıladıklarını göstermiştir. Anne ve babaların kendini bildirimlerine dayanan uygulamaları arasındaki farkların çocuklarının gelişim dönemine göre farklılaştığı görülmüştür. Buna göre, ergenlerin anneleri babalarıyla karşılaştırıldığında daha az özerklik desteği sağladıklarını bildirirken beliren

yetişkinlerin anneleri daha fazla özerklik desteği sağladıklarını bildirmiştir. Beliren yetişkinlerin anneleri, babalarına göre daha az koşullu saygı sunmaktadır.

Tablo 6. Genç-Anne, Genç-Baba ve Anne-Babaların Benlik Kurguları ve Ebeveynlik Uygulamalarının Karşılaştırıldığı Analiz Sonuçları

Değişkenler	Ergen Bildirimi <i>n</i> = 218		Anne Bildirimi		Baba Bildirimi		<i>t</i>		
	<i>Ort.</i>	<i>S</i>	<i>Ort.</i>	<i>S</i>	<i>Ort.</i>	<i>S</i>	E-A	E-B	A-B
Benlik Kurguları									
<i>Kendileşme</i>	3.55	.55	3.27	.55	3.23	.54	6.10**	6.60**	.812
<i>İlişkिलik</i>	3.89	.64	4.11	.67	4.14	.62	-4.05**	-4.78**	-.716
<i>Toplam Ölçek</i>	3.74	.43	3.73	.49	3.73	.45	.211	.056	-.171
	B.Y. Bildirimi <i>n</i> = 219		Anne Bildirimi		Baba Bildirimi				
							BY-A	BY-B	A-B
<i>Kendileşme</i>	3.66	.55	3.23	.54	3.24	.53	9.24**	9.05**	-.154
<i>İlişkिलik</i>	3.82	.58	3.97	.70	3.90	.75	-3.05*	-1.44	1.51
<i>Toplam Ölçek</i>	3.75	.44	3.63	.50	3.60	.52	3.08*	3.84**	1.09
Ebeveynlik									
<i>Koşullu Saygı</i>							E-A	E-B	A-B
Ergen_Anne için	4.05	1.18	4.37	1.18			-3.29*	-4.55**	-.052
Ergen_Baba için	3.97	1.17			4.38	1.13			
<i>Özerklik Desteği</i>							-0.619	-5.53**	-2.00*
Ergen_Anne için	5.62	1.23	5.69	1.34					
Ergen_Baba için	5.30	1.29			5.88	1.10			
	B.Yetişkin Bildirimi		Anne Bildirimi		Baba Bildirimi				
							BY-A	BY-B	A-B
<i>Koşullu Saygı</i>									
B.Yetişkin_Anne için	3.54	.90	3.30	1.24			2.49*	-12.32**	-11.02**
B.Yetişkin_Baba için	3.39	.85			4.42	1.10			
<i>Özerklik Desteği</i>							-0.695	-1.95†	3.71**
B.Yetişkin_Anne için	5.74	1.01	5.80	1.20					
B.Yetişkin_Baba için	5.29	1.12			5.47	1.16			

Not. *p < .05, **p < .001, †*p* = .05. E: Ergen, BY: Beliren Yetişkin, A: Anne, B: Baba.

Benlik kurgularının (kendileşme ve ilişkililik) gençlerin cinsiyeti ve iki farklı gelişim dönemine göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amacıyla elde edilen verilere 2x2 Çok Değişkenli Kovaryans Analizi (MANCOVA) testi uygulanmıştır. Nesnel SED kontrol değişkeni olarak alınmıştır. Bağımsız değişkenlerin bir fonksiyonu olan benlik kurgularına ilişkin ölçek puanlarının ortalama ve standart sapması Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Benlik Kurgularına ve Ebeveynliğe İlişkin Ölçek Puanlarının Ortalama ve Standart Sapması

Gelişim Dönemi	Orta Ergenlik		Beliren Yetişkinlik	
	Erkek (n = 63)	Kadın (n = 131)	Erkek (n = 66)	Kadın (n = 143)
Cinsiyet	<i>Ort. (S)</i>	<i>Ort. (S)</i>	<i>Ort. (S)</i>	<i>Ort. (S)</i>
<i>Benlik Kurgusu</i>				
Kendileşme	3.42 (.51)	3.65 (.56)	3.40 (.55)	3.79 (.51)
İlişkililik	3.80 (.55)	3.91 (.70)	3.65 (.54)	3.91 (.56)

Analiz sonucu, anlamlı katkısı olan nesnel SED değişkeni kontrol edildiğinde (kısmi $\eta^2 = .03$), cinsiyetin (Wilk’s $\lambda = .916$, $F(2, 397) = 18.15$, $p < .001$, kısmi $\eta^2 = .08$) temel etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir. Gelişim döneminin temel etkisi ve cinsiyet ile gelişim döneminin ortak etkisi ise anlamlı değildir. İleri analiz sonuçları, nesnel SED kontrol edildiğinde, kadınların ilişkililik ve kendileşme puanları ortalamasının erkeklere göre daha yüksek olduğunu göstermiştir. Diğer bir ifadeyle, kadınlar hem daha ilişkiseldir hem de kendileşmeye daha fazla önem vermektedir (bkz. Tablo 8).

Anne ve babadan algılanan özerklik desteği ve koşullu saygının genç ve ebeveyn cinsiyetine ve gencin gelişim dönemine göre farklılık gösterip göstermediğini değerlendirmek amacıyla nesnel SED değişkeni kontrol edilerek iki gruplar arası (cinsiyet ve gelişim dönemi) ve bir grup içi faktörlü (anne ve baba) MANCOVA analizi yürütülmüştür. Algılanan ebeveynlik uygulamalarına ilişkin ölçek puanlarının ortalama ve standart sapması Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 8. Cinsiyetin ve Gelişim Döneminin Gençlerin Benlik Kurgusu ve Ebeveynlik Uygulamaları Ölçek Puanlarına Etkisi

Kaynak	Bağımlı Değişken	<i>Kareler Toplamı</i>	<i>sd</i>	<i>F</i>	<i>Kısmi η^2</i>	<i>p</i>
SED	Kendileşme	2.03	1	7.24	.02	.007*
	İlişkililik	1.42	1	3.89	.01	.049 [†]
Cinsiyet	Kendileşme	8.95	1	31.83	.07	.000**
	İlişkililik	2.52	1	6.93	.02	.009*
Gelişim Dönemi	Kendileşme	.14	1	.49	.001	.482
	İlişkililik	.31	1	.36	.002	.357
Cinsiyet x Dönem	Kendileşme	.49	1	.19	.004	.187
	İlişkililik	.46	1	.26	.003	.259
Hata	Kendileşme	111.882	39			
	İlişkililik	144.856	39			
Toplam	Kendileşme	5405.64	40			
	İlişkililik	149.99	40			

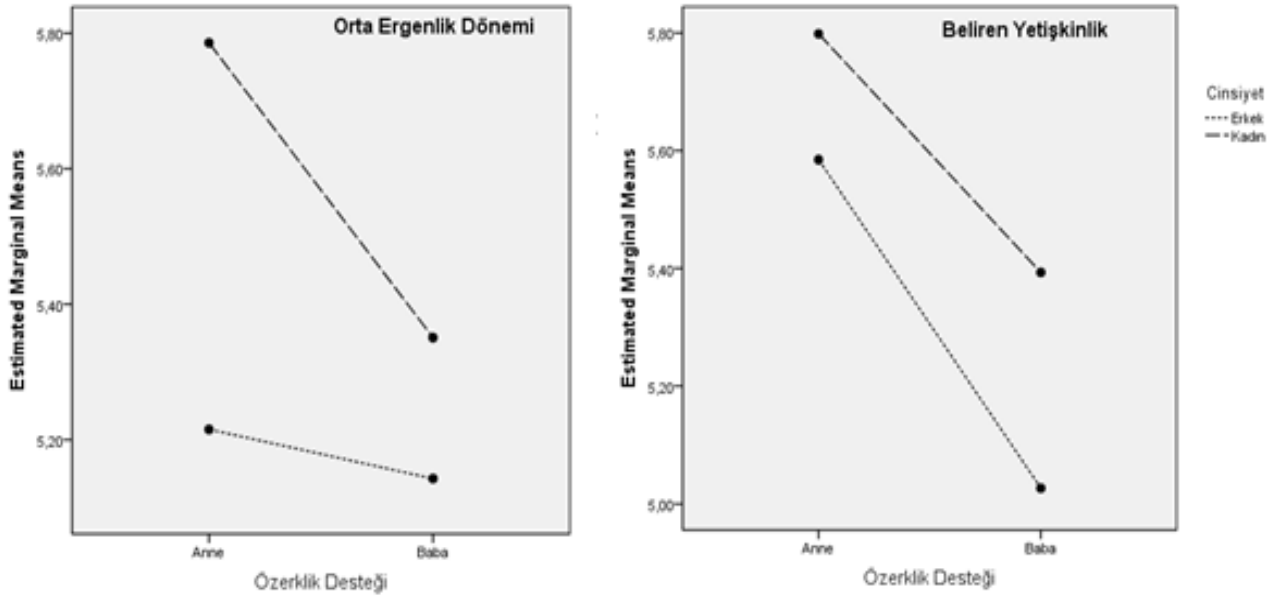
Not. * $p < .025$, ** $p < .001$, † sınırda anlamlılık.

Tablo 9. Ebeveynliğe İlişkin Algılar Ölçek Puanlarının Ortalama ve Standart Sapması

	Gelişim Dönemi	Orta Ergenlik		Beliren Yetişkinlik		
		Cinsiyet	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
			(<i>n</i> = 63)	(<i>n</i> = 131)	(<i>n</i> = 66)	(<i>n</i> = 143)
		<i>Ort. (S)</i>	<i>Ort. (S)</i>	<i>Ort. (S)</i>	<i>Ort. (S)</i>	
<i>Algılanan Özerklik Desteği</i>						
	Anne	5.22 (1.32)	5.77 (1.17)	5.59 (1.01)	5.80 (1.01)	
	Baba	5.14 (1.36)	5.35 (1.28)	5.03(1.21)	5.39 (1.08)	
<i>Algılanan Koşullu Saygı</i>						
	Anne	4.31 (1.14)	3.94 (1.20)	3.70 (.94)	3.47 (.88)	
	Baba	4.24 (1.11)	3.85 (1.21)	3.53 (.94)	3.33 (.82)	

Algılanan özerklik desteği için analiz sonucu, nesnel SED değişkeni kontrol edildiğinde, gelişim dönemi ve ebeveyn cinsiyeti (anne/baba) arasındaki etkileşimin (Wilk's $\lambda = .99$, $F(1, 398) = 5.64$, $p < .025$, kısmi $\eta^2 = .01$) sınırda anlamlı olduğunu göstermiştir. Gelişim dönemi, ebeveyn cinsiyeti ve genç cinsiyeti üç yönlü etkileşimi de (Wilk's $\lambda = .98$, $F(1, 398) = 7.34$, $p < .01$, kısmi $\eta^2 = .02$) anlamlıdır. Algılanan özerklik desteği

için farkın kaynağının belirlenmesine yönelik ileri analiz sonuçlarına göre ise, beliren yetişkinlik dönemindeki erkeklerin, kadınlarla karşılaştırıldığında, babalarından annelerine göre daha az özerklik desteği algıladıkları görülmüştür (bkz. Şekil 8).

Şekil 8. Ebeveyn, gelişim dönemi ve cinsiyetin gençlerin özerklik desteği algıları üzerindeki etkileşimli etkisinin şekilsel gösterimi.

Algılanan koşullu saygıyla ilgili analiz sonuçlarına göre ise gelişim dönemi, cinsiyet ve ebeveynliğin temel ve etkileşim etkilerinin anlamlı katkıları olmadığı görülmüştür. Diğer bir ifadeyle, ergenlik ya da beliren yetişkinlik dönemindeki kadınlar ve erkekler hem anne hem de babalarından benzer düzeyde koşullu saygı algılamaktadırlar.

Anne ve babanın gençlere sağladığı özerklik desteğinin ve koşullu saygının gençlerin cinsiyetine ve gelişim dönemine göre farklılık gösterip göstermediği her bir ebeveyn ve uygulama için ayrı olacak şekilde 2x2 Çok Değişkenli Kovaryans Analizi (MANCOVA) ile incelenmiştir.

Analiz sonucu, gelişim döneminin temel etkisinin (Pillai's Trace = .22, $F(4, 395) = 27.99$, $p < .001$, kısmi $\eta^2 = .22$) anlamlı olduğunu, cinsiyet temel etkisinin ve cinsiyet x gelişim dönemi etkileşiminin ise anlamlı olmadığını göstermiştir. Farkın kaynağının

belirlenmesi amacıyla değerlendirilen ileri analiz sonuçları, temel etkinin annenin gösterdiği koşullu saygı ($F = 71.41, p < .001, \eta^2 = .15$) ve babanın sağladığı özerklik desteği ($F = 17.13, p < .001, \eta^2 = .04$) için anlamlı olduğuna işaret etmiştir. Buna göre, anneler ergen çocuklarına daha fazla koşullu saygı gösterdiklerini belirtirken babalar aynı dönemdeki çocuklarına daha fazla özerklik desteği sağladıklarını belirtmişlerdir (bkz. Tablo 10).

Tablo 10. Anne ve Babanın Ebeveynlik Uygulamalarına İlişkin Değerlendirmelerinin Gençlerin Cinsiyeti ve Gelişim Dönemine göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Orta Ergenlik ($n = 194$)		B. Yetişkinlik ($n = 209$)	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
	<i>Ort. (S)</i>	<i>Ort. (S)</i>	<i>Ort. (S)</i>	<i>Ort. (S)</i>
<i>Özerklik Desteği</i>				
Anne Bildirimi	5.66 (1.28)	5.75 (1.38)	5.47 (1.13)	5.93 (1.23)
Baba Bildirimi	5.83 (1.19)	5.98 (1.10)	5.24 (1.17)	5.54 (1.16)
<i>Koşullu Saygı</i>				
Anne Bildirimi	4.48 (1.24)	4.35 (1.15)	3.38 (1.18)	3.27 (1.26)
Baba Bildirimi	4.48 (1.10)	4.34 (1.15)	4.54 (1.16)	4.30 (1.06)

3.2.3. Kendini Düzenlemenin Gelişim Dönemi ve Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Gençlerin olumlu sosyal, rekabet ve bir işi en iyi şekilde yapmaya ilişkin kendini düzenleme puanlarının gelişim dönemi ve cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği üç farklı kendini düzenleme için 2x2 Çok Değişkenli Kovaryans Analizi (MANCOVA) ile incelenmiştir. Kendini düzenlemeye ilişkin ölçek puanlarının genç cinsiyeti ve gelişim dönemine göre ortalama ve standart sapması Tablo 11’de sunulmuştur. Gençlerin üç farklı alandaki kendini düzenleme puanlarının gelişim dönemi ve cinsiyete göre farklılıklarının özeti Tablo 12’den izlenebilir.

Tablo 11. Gençlerin Üç Farklı Alandaki Kendini Düzenleme Puanlarının Gelişim Dönemi ve Cinsiyete Göre Ortalama ve Standart Sapması

Değişkenler	Orta Ergenlik				Beliren Yetişkinlik			
	Erkek (n = 63)		Kadın (n = 131)		Erkek (n = 66)		Kadın (n = 143)	
	Ort.	S	Ort.	S	Ort.	S	Ort.	S
Olumlu Sosyal								
İçsel Düzenleme	5.49	1.22	5.76	.93	5.36	.90	5.76	.84
Kendi Odaklı	3.99	1.61	4.28	1.42	4.51	1.24	4.48	1.31
Diğeri Odaklı	3.74	1.85	2.98	1.61	3.22	1.51	2.43	1.26
Dışsal	2.68	1.67	2.13	1.16	2.92	1.55	2.27	1.11
Rekabet								
İçsel Düzenleme	4.99	1.65	5.07	1.55	4.48	1.41	4.69	1.64
Kendi Odaklı	3.98	2.05	4.21	1.86	4.25	1.53	4.04	1.69
Diğeri Odaklı	4.21	1.98	3.61	2.25	3.99	1.44	3.25	1.81
Dışsal	2.92	1.75	2.11	1.35	3.22	1.61	2.45	1.44
İşi En İyi Şekilde Yapma								
İçsel Düzenleme	5.61	1.34	5.95	1.11	5.51	1.29	5.87	.94
Kendi Odaklı	4.73	1.73	4.58	1.86	4.73	1.30	4.86	1.38
Diğeri Odaklı	4.42	2.11	3.57	2.03	3.82	1.62	3.35	1.84
Dışsal	3.01	1.95	2.09	1.45	3.13	1.74	2.31	1.36

Olumlu sosyal alanda kendini düzenleme için analiz sonucu, gelişim döneminin (Pillai's Trace = .10, $F(4, 395) = 10.78$, $p < .001$, kısmi $\eta^2 = .10$) ve cinsiyetin (Pillai's Trace = .09, $F(4, 395) = 9.85$, $p < .001$, kısmi $\eta^2 = .09$) temel etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir. Gelişim dönemi ve cinsiyet etkileşim etkisi ($F = .82$, $p = .51$) ve nesnel SED etkisi ($F = 1.95$, $p = .10$) anlamlı değildir. *Olumlu sosyal alanda* içe yansıtılmış-kendi odaklı ve içe yansıtılmış-diğeri odaklı düzenlemenin *gelişim dönemine* göre farklılaştığı; içsel, içe yansıtılmış-diğeri odaklı ve dışsal düzenlemenin *cinsiyete* göre değiştiği görülmüştür. Buna göre, olumlu sosyal alan için beliren yetişkinler, ergenlere göre daha fazla içe yansıtılmış kendi odaklı düzenleme kullanırlarken daha az içe yansıtılmış-diğeri odaklı düzenleme kullanmaktadırlar. Kadınların içsel düzenleme puan ortalamaları erkeklere oranla daha yüksekken içe yansıtılmış-diğeri odaklı ve dışsal düzenleme puan ortalamalarının daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 12. Gençlerin Üç Farklı Alandaki Kendini Düzenleme Puanlarının Gelişim Dönemi ve Cinsiyete Göre Farklılıkları Özet Tablosu

	Gelişim Dönemi		Cinsiyet	
	Etki	Sonuç	Etki	Sonuç
Olumlu Sosyal				
İçsel Düzenleme	-		✓	Kadın > Erkek
Kendi Odaklı	✓	Beliren Yetişkin > Ergen	-	
Diğeri Odaklı	✓	Beliren Yetişkin < Ergen	✓	Kadın < Erkek
Dışsal	-		✓	Kadın < Erkek
Yıkıcı Rekabet				
İçsel Düzenleme	✓	Beliren Yetişkin < Ergen	-	
Kendi Odaklı	-		-	
Diğeri Odaklı	-		✓	Kadın < Erkek
Dışsal	-		✓	Kadın < Erkek
İşi En İyi Şekilde Yapma				
İçsel Düzenleme	-		✓	Kadın > Erkek
Kendi Odaklı	-		-	
Diğeri Odaklı	-		✓	Kadın < Erkek
Dışsal	-		✓	Kadın < Erkek

Rekabet alanı için de gelişim döneminin (Pillai's Trace = .04, $F(4, 395) = 3.71$, $p < .01$, kısmi $\eta^2 = .04$) ve cinsiyetin (Pillai's Trace = .08, $F(4, 395) = 8.32$, $p < .001$, kısmi $\eta^2 = .08$) temel etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Gelişim dönemi ve cinsiyet etkileşim etkisi ve nesnel SED kontrol değişkeninin etkisi anlamlı değildir ($p > .05$). *Bir işi en iyi şekilde yapma alanı* için ise yalnızca cinsiyetin (Pillai's Trace = .09, $F(4, 395) = 9.29$, $p < .001$, kısmi $\eta^2 = .09$) temel etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Gelişim dönemi, gelişim dönemi ve cinsiyet etkileşim etkisi ve nesnel SED kontrol değişkeninin etkisi anlamlı değildir ($p > .05$). Buna göre, yalnızca rekabet alanındaki içsel düzenleme gelişim dönemine göre farklılaşmaktadır. Ergenlerin rekabet alanındaki içsel düzenleme puanları ortalaması beliren yetişkinlerle karşılaştırıldığında daha yüksektir.

İçsel düzenleme, içe yansıtılmış- diğeri odaklı ve dışsal düzenleme ise hem *rekabet* hem de *işini en iyi şekilde yapma* alanında *cinsiyete* göre farklılık göstermektedir. Buna göre, erkeklerin söz konusu alanlardaki içe yansıtılmış- diğeri odaklı ve dışsal düzenleme puanları ortalamaları kadınlarla karşılaştırıldığında daha yüksektir. İçsel düzenleme puan ortalamaları kadınlarda erkeklere göre daha yüksektir.

3.3. ARAŞTIRMA DEĞİŞKENLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ

Bu bölümde, araştırmada hipotezleri kapsamında ele alınan değişkenler arasındaki ilişkilere yer verilmektedir. Bu kapsamda, sosyal değer yöneliminin benlik kurguları, ebeveyn uygulamaları, kendini düzenleme ve sosyal davranışlar ile ilişkilerine değinilmektedir.

3.3.1. Sosyal Değer Yöneliminin Benlik Kurguları ve Ebeveyn Uygulamalarıyla İlişkileri

Genç, anne ve babanın sosyal değer yöneliminin benlik kurguları ve ebeveynlik uygulamalarıyla ilişkileri gelişim dönemi etkisinin anlamlı olduğuna işaret eden önceki bulgular temelinde yaşın etkisi kontrol edilerek kısmi korelasyon katsayısı hesaplanması yoluyla incelenmiştir. Sonuçlar, gençler anne ve babalarının sosyal değer yönelimleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir ($r_{\text{Genç-Anne}} = .37$, $r_{\text{Genç-Baba}} = .39$, $r_{\text{Anne-Baba}} = .39$, $p < .001$). Üç grupta da sosyal değer yönelimlerinin kendileşme ile ilişkileri anlamlı değildir. İlişkililik ise sosyal değer yönelimleriyle .10 düzeyinde pozitif yönde ilişkilidir (bkz. Tablo 13). Gençlerin sosyal değer yönelimlerinin özerklik desteğiyle pozitif yönde ilişkiliyken ($r_{\text{Anneden Algılanan}} = .22$, $r_{\text{Babadan Algılanan}} = .12$, $r_{\text{Anne Bildirimi}} = .40$, $r_{\text{Baba Bildirimi}} = .10$) koşullu saygı sunma ile negatif yönde ($r_{\text{Anneden Algılanan}} = -.11$, $r_{\text{Babadan Algılanan}} = -.14$, $r_{\text{Anne Bildirimi}} = -.20$, $r_{\text{Baba Bildirimi}} = -.11$) ilişkili olduğu görülmektedir.

Tablo 13. Sosyal Değer Yöneliminin Benlik Kurguları ve Ebeveyn Uygulamalarıyla İlişkileri

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Sosyal Değer Yönelimi									
1 Ergen/B. Yetişkin	-								
2 Anne	.37 [†]	-							
3 Baba	.39 [†]	.39 [†]							
Benlik Kurgusu									
<i>Kendileşme</i>									
4 Ergen/B. Yetişkin	-.02	.08	-.01	-					
5 Anne	-.02	.03	.02	.20 [†]	-				
6 Baba	-.02	.06	.08	.16*	.41 [†]	-			
<i>İlişkililik</i>									
7 Ergen/B. Yetişkin	.10*	.00	.06	.11*	.08	-.00	-		
8 Anne	.10*	.10*	.10*	.15*	.24 [†]	.18	.31 [†]	-	
9 Baba	.09*	-.04	.10*	.06	.14*	.18 [†]	.26 [†]	.46 [†]	-
Ebeveynlik									
<i>Özerklik Desteği</i>									
10 Anneden Algılanan	.22 [†]	.19 [†]	.20 [†]	.12*	.12*	.09 [‡]	.22 [†]	.12*	.10*
11 Babadan Algılanan	.12*	.09	.14*	.08	.19 [†]	.14*	.27 [†]	.12*	.19 [†]
12 Anne Bildirimi	.40 [†]	.43 [†]	.37 [†]	.11*	.17 [†]	.13*	.13*	.34 [†]	.25 [†]
13 Baba Bildirimi	.10*	.01	.13*	.05	.18 [†]	.15*	.15*	.22 [†]	.42 [†]
<i>Koşullu Saygı</i>									
14 Anneden Algılanan	-.11*	-.13*	-.18 [†]	-.18 [†]	-.16 [†]	-.06	-.05	-.10*	-.11*
15 Babadan Algılanan	-.14*	-.17 [†]	-.17 [†]	-.19 [†]	-.12*	-.06	-.06	-.14*	-.09 [‡]
16 Anne Bildirimi	-.20 [†]	-.19 [†]	-.15*	.02	-.07	-.01	-.05	-.21 [†]	-.08
17 Baba Bildirimi	-.11*	-.09	-.10*	-.06	-.00	.01	.02	-.13*	-.06

Not. * $p < .05$, [†] $p < .001$, [‡] $p = .05$.

3.3.2. Sosyal Değer Yöneliminin Kendini Düzenleme ve Sosyal Davranış Ölçek Puanlarıyla İlişkileri

Araştırma değişkenleri ile ilgili betimsel analizler kapsamında, gençlerin sosyal değer yönelimleri puanları ortalamalarının, kendini düzenleme, olumlu sosyal ve rekabet davranışlarıyla ilişkileri ele alınmıştır. Önceki analizlerde yaş ve cinsiyet etkisine ilişkin anlamlı farklılıklar elde edildiğinden analizler gelişim dönemi gözetilerek ve cinsiyet değişkeni kontrol edilerek gerçekleştirilmiştir. Sözü edilen değişkenler arasındaki kısmi korelasyon katsayıları Tablo 14'te sunulmuştur.

Ergenler ve beliren yetişkinlerin sosyal değer yönelimi puanları kamusal olumlu sosyal davranışlarla negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir ($r_{\text{Orta Ergenlik}} = -.33$, $r_{\text{Beliren Yetişkinlik}} = -.32$). *Ergenlerin* sosyal değer yönelimi puanları, anonim ($r = .21$) ve acil ($r = .28$) olumlu sosyal davranışlarla pozitif, kazanma amaçlı rekabet davranışlarıyla ise negatif yönde ilişkilidir, $r = -.19$. Kişisel gelişim amaçlı rekabet davranışlarının sosyal değer yönelimleriyle ilişkisi anlamlı değildir, $p > .05$. *Beliren yetişkinlikte*, sosyal değer yönelimleri özgeci ($r = .21$), anonim ($r = .19$) ve acil durumda ($r = .36$) ve sınırda anlamlı olmak üzere duygusal ($r = .13$) olumlu sosyal davranışlarla pozitif yönde ilişkililikten kazanma amaçlı rekabet ($r = -.33$) ve kişisel gelişim amaçlı rekabet ($r = -.14$) davranışlarıyla negatif yönde anlamlı ilişkilere sahiptir.

Özetle, araştırma değişkenlerine ilişkin betimsel analizlerin sonuçları, gençlerin ve ebeveynlerin ele alınan değişkenler açısından birbirinden ve kendi içlerinde (örn., gelişim dönemine ya da cinsiyete göre) farklılaştığına işaret etmiştir. Hem ergenler hem de beliren yetişkinlerin sosyal beğenirlik puanlarının sosyal değer yönelimleriyle anlamlı bir ilişkisi olmadığı belirlenmiştir ($p > .05$). Bu bulgular ışığında, izleyen bölümlerde önerilen hipotezlerin sınanmasında, öncelikli olarak gelişim döneminin göz önüne alınmasına karar verilmiştir. Analizlerde cinsiyet ve sosyoekonomik durum (nesnel SED) kontrol değişkenleri olarak ele alınmıştır. Hatırlanacağı gibi, ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemlerinde sosyal değer yönelimlerinde ortaya çıkan farklılıklar araştırmanın çıkış noktalarından biridir. Önerilen kuramsal model çerçevesinde oluşturulan araştırma hipotezleri de bu temel çıkış noktasına dayandığı için gelişim dönemine öncelik verilmiştir.

Tablo 14. Ergenlerde Sosyal Değer Yöneliminin Kendini Düzenleme ve Sosyal Davranış Puan Ortalamalarıyla Kısmi Korelasyonları

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Kendini Düzenleme	1 Sosyal Değer Yönelimi													
	<i>Olumlu Sosyal</i>													
	2 İçsel Düzenleme	.28 [†]												
	3 İçe Yansıtılmış- Kendi Odaklı	.08	.50 [†]											
	4 İçe Yansıtılmış- Diğeri Odaklı	-.16*	.24 [†]	.43 [†]										
	5 Dışsal	-.16*	-.00	.30 [†]	.52 [†]									
	<i>Rekabet</i>													
	6 İçsel Düzenleme	-.15*	.23 [†]	.27 [†]	.34 [†]	.15*								
	7 İçe Yansıtılmış- Kendi Odaklı	-.08	.19*	.45 [†]	.36 [†]	.24 [†]	.46 [†]							
	8 İçe Yansıtılmış- Diğeri Odaklı	-.18*	.24 [†]	.30 [†]	.64 [†]	.36 [†]	.51 [†]	.44 [†]						
	9 Dışsal	-.16*	-.03	.18*	.36 [†]	.55 [†]	.09	.26 [†]	.38 [†]					
	<i>İşi En İyi Şekilde Yapma</i>													
	10 İçsel Düzenleme	.11	.56 [†]	.34 [†]	.07	-.11	.36 [†]	.22 [†]	.19*	-.05				
11 İçe Yansıtılmış- Kendi Odaklı	-.04	.31 [†]	.62 [†]	.32 [†]	.18*	.38 [†]	.57 [†]	.37 [†]	.24 [†]	.40 [†]				
12 İçe Yansıtılmış- Diğeri Odaklı	-.18*	.24 [†]	.30 [†]	.68 [†]	.23 [†]	.43 [†]	.34 [†]	.71 [†]	.30 [†]	.27 [†]	.40 [†]			
13 Dışsal	-.16*	-.01	.25 [†]	.39 [†]	.64 [†]	.10	.20*	.32 [†]	.76 [†]	-.08	.24 [†]	.34 [†]		
Sosyal Davranış	14 Kamusal OSD	-.33 [†]	.04	.03	.36 [†]	.39 [†]	.22 [†]	.17*	.34 [†]	.36 [†]	-.02	.15*	.31	.39 [†]
	15 Özgeci OSD	.10	-.20*	-.20*	-.46 [†]	-.31 [†]	-.28 [†]	-.19*	-.38 [†]	-.23 [†]	-.11	-.26 [†]	-.40 [†]	-.31 [†]
	16 Uyuma OSD	.07	.30 [†]	.40 [†]	.09	.02	.02	.09	.01	-.04	.34 [†]	.23 [†]	.07	-.04
	17 Anonim OSD	.21*	.26 [†]	.20*	-.05	-.13 [‡]	.05	.05	-.01	-.13	.21*	.09	-.05	-.14*
	18 Acil OSD	.28 [†]	.30 [†]	.28 [†]	.04	-.08	.04	.08	.03	-.10	.29 [†]	.11	-.05	-.15*
	19 Duygusal OSD	.05	.50 [†]	.51 [†]	.13	.00	.31 [†]	.23 [†]	.11	-.15*	.50 [†]	.39 [†]	.14*	-.13 [‡]
	20 Kazanma Amaçlı Rekabet	-.19*	-.02	.11	.37 [†]	.31 [†]	.41 [†]	.38 [†]	.42 [†]	.23 [†]	.02	.23 [†]	.30 [†]	.25 [†]
	21 Kişisel Gelişim Amaçlı Rekabet	-.03	.22 [†]	.18*	.18*	-.07	.38 [†]	.21*	.20*	-.09	.31 [†]	.24 [†]	.20*	-.15*

Not. * $p < .05$, [†] $p < .001$, [‡] $p = .05$. $n = 215$.

Tablo 14 Devam. Beliren Yetişkinlerde Sosyal Değer Yöneliminin Kendini Düzenleme ve Sosyal Davranış Puan Ortalamalarıyla Kısmi Korelasyonları

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Kendini Düzenleme	1 Sosyal Değer Yönelimi													
	<i>Olumlu Sosyal</i>													
	2 İçsel Düzenleme	.20*												
	3 İçe Yansıtılmış- Kendi Odaklı	.03	.54 [†]											
	4 İçe Yansıtılmış- Diğeri Odaklı	-.19*	.05	.28 [†]										
	5 Dışsal	-.16*	-.00	.27 [†]	.73 [†]									
	<i>Rekabet</i>													
	6 İçsel Düzenleme	-.19*	.11	.11	.21*	.11								
	7 İçe Yansıtılmış- Kendi Odaklı	-.21*	.00	.33 [†]	.32 [†]	.25 [†]	.62 [†]							
	8 İçe Yansıtılmış- Diğeri Odaklı	-.10	.06	.14*	.43 [†]	.26 [†]	.51 [†]	.46 [†]						
	9 Dışsal	-.05	.08	.28 [†]	.44 [†]	.59 [†]	.18*	.37 [†]	.37 [†]					
	<i>İşi En İyi Şekilde Yapma</i>													
	10 İçsel Düzenleme	.10	.59 [†]	.38 [†]	-.02	-.14*	.33 [†]	.22 [†]	.18*	.11				
11 İçe Yansıtılmış- Kendi Odaklı	.00	.29 [†]	.49 [†]	.14*	.13*	.41 [†]	.55 [†]	.33 [†]	.28 [†]	.45 [†]				
12 İçe Yansıtılmış- Diğeri Odaklı	-.17*	-.03	.16*	.58 [†]	.39 [†]	.37 [†]	.42 [†]	.73 [†]	.41 [†]	.12	.35 [†]			
13 Dışsal	-.18*	.02	.25 [†]	.54 [†]	.70 [†]	.17*	.33 [†]	.32 [†]	.76 [†]	.04	.25 [†]	.49 [†]		
Sosyal Davranış	14 Kamusal OSD	-.32 [†]	-.17*	.00	.45 [†]	.38 [†]	.13 [‡]	.18*	.28 [†]	.26 [†]	-.09	-.04	.33 [†]	.29 [†]
	15 Özgeci OSD	.21 [†]	.07	-.03	-.37 [†]	-.33 [†]	-.15*	-.24 [†]	-.25 [†]	-.34 [†]	-.05	-.07	-.34 [†]	-.36 [†]
	16 Uyuma OSD	.06	.39 [†]	.29 [†]	-.03	-.05	.07	-.01	.04	.09	.24 [†]	.14*	-.07	-.07
	17 Anonim OSD	.19*	.42 [†]	.26 [†]	-.15*	-.15*	.10	.04	.06	.05	.38 [†]	.27 [†]	-.13*	-.12
	18 Acil OSD	.36 [†]	.38 [†]	.22 [†]	-.18*	-.20*	.04	-.00	-.01	-.08	.34 [†]	.24 [†]	-.12	-.13
	19 Duygusal OSD	.13 [‡]	.54 [†]	.29 [†]	-.10	-.16*	.17 [†]	.05	.12	.07	.51 [†]	.30 [†]	.08	-.07
	20 Kazanma Amaçlı Rekabet	-.33 [†]	-.11	.09	.39 [†]	.30 [†]	.47 [†]	.53 [†]	.50 [†]	.26 [†]	.14*	.24 [†]	.50 [†]	.35 [†]
	21 Kişisel Gelişim Amaçlı Rekabet	-.14*	.06	.03	.03	-.10	.40 [†]	.29 [†]	.22 [†]	-.06	.19*	.12	.16*	-.08

Not. * $p < .05$, [†] $p < .001$, [‡] $p = .05$. $n = 216$.

3.4. ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİNİN SINANMASINA YÖNELİK ANALİZLER

Bu bölümde, araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezlere yanıt aramak amacıyla yürütülen analizlerin sonuçlarına yer verilmektedir. Bu çerçevede, ilk olarak sosyal değer yöneliminin sosyal davranışlar üzerindeki rolünden, ardından sosyal değer yöneliminin öncüllerinin belirlenmesine yönelik analizlerin sonuçlarından söz edilmektedir.

3.4.1. Sosyal Değer Yöneliminin Sosyal Davranışlar Üzerindeki Rolüne İlişkin Analizlerin Sonuçları

Hatırlanacağı gibi, araştırmada sosyal değer yöneliminin ergen ve beliren yetişkinlerin yardım etme ve işbirliği gibi olumlu sosyal davranışları ve rekabet davranışları üzerindeki etkilerini incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, bu bölümde (1) sosyal değer yönelimi ve sosyal davranışların gelişim dönemi ve gencin cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ve (2) sosyal değer yöneliminin farklı türden sosyal davranışlar üzerindeki rolleri ile ilgili iki hipotez sınanmıştır.

Daha önce söz edildiği gibi, araştırmada beliren yetişkinler ve kadınların olumlu sosyal değer yönelimini ve özgeci olumlu sosyal davranışları; erkek ergenlerin ise rekabet yönelimini ve kazanma amaçlı rekabeti daha fazla tercih edecekleri beklenmekteydi (**H1**). Bu kapsamda, gelişim dönemi ve cinsiyetin gençlerin sosyal değer yönelimleri üzerindeki rolünü belirlemek amacıyla elde edilen verilere 2x2 Kovaryans Analizi (ANCOVA) uygulanmıştır. SED değişkeni kontrol değişkeni olarak alınmıştır. Bağımsız değişkenlerin bir fonksiyonu olarak değişip değişmediği irdelenen sosyal değer yönelimine ilişkin ölçek puanlarının ortalama ve standart sapması Tablo 15'te sunulmuştur.

Sonuçlar gelişim döneminin temel etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir, $F = 9.18$, $p < .01$, kısmi $\eta^2 = .02$. Cinsiyetin temel etkisi, gelişim dönemi ve cinsiyet etkileşimi ise anlamlı değildir ($p > .05$). Nesnel SED kontrol değişkeninin katkısının da anlamlı olmadığı belirlenmiştir, $F = 1.50$, $p > .05$. Buna göre, beliren yetişkinler ($Ort. = 24.69$, S

= 14.74), ergenlerle (*Ort.* = 19.22, *S* = 15.98) karşılaştırıldığında daha fazla olumlu sosyal yönelimlidirler.

Tablo 15. Gelişim Dönemi ve Cinsiyete Göre Gençlerin Sosyal Değer Yönelimi Ölçek Puanlarının Ortalama ve Standart Sapması

Gelişim Dönemi	Cinsiyet	<i>n</i>	<i>Ort.</i>	<i>S</i>
Orta Ergenlik	Erkek	63	20.59	17.29
	Kadın	131	18.56	15.34
	Toplam	194	19.22	15.98
Beliren Yetişkinlik	Erkek	66	23.31	15.77
	Kadın	143	25.32	14.26
	Toplam	209	24.69	14.74

İkinci olarak, araştırma kapsamında ergenlerin ve beliren yetişkinlerin sonuç davranışları olarak ele alınan olumlu sosyal davranışlar ve farklı tür rekabet davranışlarının gelişim dönemi ve cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği, olumlu sosyal ve rekabet davranışları için ayrı ayrı olmak üzere 2x2 Çok Değişkenli Kovaryans Analiziyle (MANCOVA) ile değerlendirilmiştir. Nesnel SED değişkeni kontrol edilmiştir. Olumlu sosyal ve rekabet davranışları ölçek puanlarının gelişim dönemi ve cinsiyete göre ortalama ve standart sapmalarını Tablo 16'dan izlenebilir.

Tablo 16. Olumlu Sosyal ve Rekabet Davranışlarına İlişkin Puanların Gelişim Dönemi ve Cinsiyete Göre Ortalama ve Standart Sapması

<i>Değişkenler</i>	Orta Ergenlik				Beliren Yetişkinlik			
	Erkek (<i>n</i> = 63)		Kadın (<i>n</i> = 131)		Erkek (<i>n</i> = 66)		Kadın (<i>n</i> = 143)	
	<i>Ort.</i>	<i>S</i>	<i>Ort.</i>	<i>S</i>	<i>Ort.</i>	<i>S</i>	<i>Ort.</i>	<i>S</i>
Olumlu Sosyal								
Kamusal	2.53	1.19	1.92	.96	2.11	.90	1.57	.67
Özgeci	2.89	.96	3.20	.96	3.15	.73	3.66	.73
Uyma	3.72	.94	4.12	.93	3.65	.84	3.98	.71
Anonim	3.83	.88	3.96	.90	3.83	.82	4.19	.71
Acil	3.93	.91	4.14	.74	3.95	.77	4.11	.70
Duygusal	3.75	.77	4.08	.80	3.80	.66	4.20	.68
Rekabet								
Kazanma Amaçlı	3.20	.71	2.83	.79	2.95	.58	2.51	.64
Kişisel Gelişim Amaçlı	3.59	.74	3.61	.78	3.42	.57	3.29	.83

*Farklı tür olumlu sosyal davranışlar için gelişim dönemi (Pillai's Trace = .06, $F(6, 393) = 4.55, p = .001$, kısmi $\eta^2 = .05$) ve cinsiyetin (Pillai's Trace = .14, $F(6, 393) = 10.72, p = .00$, kısmi $\eta^2 = .12$) temel etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Gelişim dönemi ve cinsiyet etkileşim etkisi ve SED kontrol değişkeninin etkisi anlamlı değildir ($p > .05$). Farkın hangi değişkenden kaynaklandığının incelendiği analiz sonuçları (bkz. Tablo 17), kamusal ve özgeci olumlu sosyal davranışların *gelişim dönemine*; kamusal, özgeci, uyma, duygusal ve anonim (sınırdan anlamlı) olumlu sosyal davranışların *cinsiyete* göre farklılık gösterdiğine işaret etmiştir.*

Bu sonuçlara göre, ergenler daha fazla kamusal olumlu sosyal davranış (*Ort. Ergen = 2.12, $S = 1.07$; Ort. B. Yetişkin = 1.74, $S = .79$*) sergilerken beliren yetişkinler daha fazla özgeci davranış sergilemektedirler, *Ort. Ergen = 3.10, $S = .97$; Ort. B. Yetişkin = 3.50, $S = .76$* . Erkeklerin kamusal olumlu sosyal davranış puanları ortalaması kadınlara göre daha yüksektir (*Ort. Kadın = 1.74, $S = .84$; Ort. Erkek = 2.32, $S = 1.07$*). Özgeci (*Ort. Kadın = 3.44, $S = .87$; Ort. Erkek = 3.02, $S = .86$*), uyma (*Ort. Kadın = 4.05, $S = .82$; Ort. Erkek = 3.69, $S = .89$*), duygusal (*Ort. Kadın = 4.14, $S = .74$; Ort. Erkek = 3.78, $S = .72$*) ve anonim (*Ort. Kadın = 4.08, $S = .81$; Ort. Erkek = 3.83, $S = .84$*) olumlu sosyal davranış puanları ortalaması kadınlarda erkeklere göre daha yüksektir.

*Kazanma ve kişisel gelişim amaçlı rekabet davranışları için gelişim dönemi (Pillai's Trace = .01, $F(2, 397) = 9.89, p < .001$, kısmi $\eta^2 = .05$) ve cinsiyetin (Pillai's Trace = .07, $F(2, 397) = 15.03, p < .001$, kısmi $\eta^2 = .07$) temel etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Gelişim dönemi ve cinsiyet etkileşim etkisi ve SED kontrol değişkeninin etkisi ise anlamlı değildir ($p > .05$). Farkın hangi değişkenden kaynaklandığının incelendiği analiz sonuçları, ergenlerin kazanma amaçlı rekabet puanları ortalamalarının beliren yetişkinlerden daha yüksek olduğunu göstermiştir (*Ort. Ergenlik = 2.95, $S = .78$; Ort. B. Yetişkinlik = 2.65, $S = .65$*). Erkeklerin (*Ort. = 3.07, $S = .65$*) kazanma amaçlı rekabet puanları ortalamalarının kadınların ortalamalarından (*Ort. = 2.66, $S = .73$*) daha yüksek olduğu görülmüştür. *Kişisel gelişim amaçlı rekabet davranışları için ise yalnızca gelişim döneminin ($F = 9.89, p < .01$, kısmi $\eta^2 = .02$) temel etkisinin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Buna göre, ergenlerin kişisel gelişim amaçlı rekabet puanları ortalamaları**

beliren yetişkinlerden daha yüksektir ($Ort.$ Ergenlik = 3.60, $S = .76$; $Ort.$ B. Yetişkinlik = 3.34, $S = .76$).

Tablo 17. Cinsiyetin ve Gelişim Döneminin Sosyal Davranış Ölçekleri Puanlarına Etkisi

Kaynak	Bağımlı Değişken	<i>Kareler Toplamı</i>	<i>sd</i>	<i>F</i>	<i>Kısmi η^2</i>	<i>p</i>
SED	Kamusal	.07	1	.09	.00	.766
	Özgeci	.35	1	.48	.00	.488
	Uyma	1.36	1	1.92	.00	.167
	Anonim	6.45	1	9.84	.02	.002
	Acil	1.97	1	3.44	.01	.064
	Duygusal	.98	1	1.82	.00	.178
Gelişim Dönemi	Kamusal	12.51	1	15.39	.04	.000**
	Özgeci	10.46	1	14.55	.03	.000**
	Uyma	.67	1	.94	.00	.333
	Anonim	1.89	1	2.89	.01	.090
	Acil	.03	1	.06	.00	.811
	Duygusal	.89	1	1.66	.00	.198
Cinsiyet	Kamusal	28.76	1	35.40	.08	.000**
	Özgeci	15.28	1	21.26	.05	.000**
	Uyma	10.71	1	15.05	.04	.000**
	Anonim	4.08	1	6.23	.01	.013 [†]
	Acil	2.58	1	4.51	.01	.034
	Duygusal	10.74	1	19.92	.05	.000
Dönem x Cinsiyet	Kamusal	.12	1	.15	.00	.696
	Özgeci	.75	1	1.04	.00	.308
	Uyma	.08	1	.11	.00	.735
	Anonim	1.42	1	2.18	.00	.141
	Acil	.03	1	.06	.00	.807
	Duygusal	.13	1	.25	.00	.671
Hata	Kamusal	323.37	398			
	Özgeci	285.96	398			
	Uyma	283.23	398			
	Anonim	260.64	398			
	Acil	227.87	398			
	Duygusal	214.53	398			
Toplam	Kamusal	1858.87	403			
	Özgeci	4721.80	403			
	Uyma	6531.13	403			
	Anonim	6731.02	403			
	Acil	6895.19	403			
	Duygusal	6762.00	403			

Not. * $p < .01$, ** $p < .001$, † sınırda anlamlılık.

Araştırmada, sosyal değer yönelimi puanlarının artmasının (yani olumlu sosyal değer yöneliminin) gencin özgeci davranışı daha fazla; kamusal davranışı ve kazanma amaçlı rekabeti ise daha az tercih etmesiyle ilişkili olacağı beklenmekteydi (**H2**). İlgili hipotezin sınanması amacıyla iki farklı gelişim dönemi için ayrı ayrı olacak şekilde bir dizi ‘Hiyerarşik Regresyon Analizi’ yürütülmüştür. Sosyoekonomik düzeyin nesnel ölçümü ve dummy olarak yeniden kodlanan cinsiyet kontrol değişkenleri olarak birinci aşamada analize girilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkilere Tablo 14’ten ulaşılabilir. Ergen ve beliren yetişkin katılımcıların sosyal davranışlara ait puanlarının yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 18’de sunulmuştur.

Analiz sonuçları, sosyal değer yöneliminin ergen ve beliren yetişkinlerin farklı türden olumlu sosyal ve rekabet davranışlarıyla ilişkilerinin farklılaştığına işaret etmiştir. Sosyal değer yönelimi değişkeninin analize girildiği ikinci aşamada, her iki gelişim döneminde de kamusal olumlu sosyal davranışları ($\beta_{\text{Ergen}} = -.35, p < .001; \beta_{\text{B. Yetişkin}} = -.29, p < .001$) ve kazanma amaçlı rekabet davranışlarını ($\beta_{\text{Ergen}} = -.18, p < .01; \beta_{\text{B. Yetişkin}} = -.31, p < .001$) negatif yönde anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. Anonim ($\beta_{\text{Ergen}} = .20, p < .01; \beta_{\text{B. Yetişkin}} = .18, p < .01$) ve acil ($\beta_{\text{Ergen}} = .27, p < .001; \beta_{\text{B. Yetişkin}} = .36, p < .001$) olumlu sosyal davranışları ise pozitif yönde yordamaktadır. Sosyal değer yöneliminin özgeci davranışlar üzerindeki katkısı yalnızca beliren yetişkinler için anlamlıdır; $\beta_{\text{B. Yetişkin}} = .18, p < .001$. Benzer şekilde, sosyal değer yönelimi yalnızca beliren yetişkinlerin kişisel gelişim amaçlı rekabet davranışlarındaki azalmayı yordamaktadır ($\beta_{\text{B. Yetişkin}} = -.15, p < .05$). Sosyal değer yöneliminin, uyma ve duygusal olumlu sosyal davranışlar ve kazanma amaçlı rekabet davranışlarının anlamlı bir yordayıcısı olmadığı görülmüştür.

Önerilen kuramsal model kapsamında ilerleyen bölümde, kültür ve ekolojinin (benlik kurguları ve sosyoekonomik durum), sosyalleşme aktörlerinin (ebeveynlerin) ve sosyal bilişsel yapıların (kendini düzenleme) sosyal değer yöneliminin gelişimi üzerindeki bağımsız ve birlikte oynadıkları rollere ilişkin hipotezlerin değerlendirildiği analizlerin sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 18. Sosyal Davranışların Yordanmasına İlişkin Analiz Sonuçları

Gelişim Dönemi	Aşama	Yordayıcı Değişkenler	Kamusal OSD					
			<i>R</i>	<i>R</i> ²	ΔR^2	<i>Beta</i>	<i>t</i>	ΔF
Ergen	1	Cinsiyet	.27	.07	.07	-.27	-3.81†	7.25**
		Nesnel SED				-.03	-.501	
	2	Sosyal Değer Yönelimi	.44	.19	.12	-.35	-5.40†	29.13†
B. Yetişkin	1	Cinsiyet	.32	.10	.10	-.32	-4.76†	11.49†
		Nesnel SED				.01	.16	
	2	Sosyal Değer Yönelimi	.43	.08	.08	-.29	-4.57†	20.85†
			Uyma OSD					
Ergen	1	Cinsiyet	.30	.09	.09	.19	2.68**	9.57†
		Nesnel SED				-.21	-3.08**	
	2	Sosyal Değer Yönelimi	.30	.09	.00	.04	.60	.36†
B. Yetişkin	1	Cinsiyet	.22	.05	.05	.21	3.07**	5.37**
		Nesnel SED				.10	1.40	
	2	Sosyal Değer Yönelimi	.23	.05	.00	.06	.84	.71*
			Acil OSD					
Ergen	1	Cinsiyet	.14	.02	.02	.12	1.66	1.98
		Nesnel SED				-.06	-.88	
	2	Sosyal Değer Yönelimi	.30	.09	.07	.27	3.81†	14.55†
B. Yetişkin	1	Cinsiyet	.17	.03	.03	.10	1.39	2.92
		Nesnel SED				-.13	-1.86	
	2	Sosyal Değer Yönelimi	.40	.16	.13	.36	5.65†	31.89†
			Özgeci OSD					
Ergen	1	Cinsiyet	.19	.04	.04	.17	2.35*	3.62*
		Nesnel SED				.11	1.60	
	2	Sosyal Değer Yönelimi	.22	.05	.01	.12	1.66	2.74*
B. Yetişkin	1	Cinsiyet	.32	.10	.10	.30	4.58†	11.49†
		Nesnel SED				-.07	-1.02	
	2	Sosyal Değer Yönelimi	.36	.13	.03	.18	2.75**	7.56†

Not. * $p < .05$, ** $p < .01$, † $p < .001$.

Tablo 18. Devam

Gelişim Dönemi	Aşama	Yordayıcı Değişkenler	Anonim OSD					
			<i>R</i>	<i>R</i> ²	ΔR^2	<i>Beta</i>	<i>t</i>	ΔF
Ergen	1	Cinsiyet	.15	.02	.02	.05	.72	2.10
		Nesnel SED				-.13	-1.81	
	2	SD Yönelimi	.25	.06	.04	.20	2.89**	8.38**
B.Yetişkin	1	Cinsiyet	.29	.08	.08	.21	3.12**	9.43†
		Nesnel SED				-.18	-2.76**	
	2	Sosyal Değer Yönelimi	.34	.11	.03	.18	2.70**	7.32†
			Duygusal OSD					
Ergen	1	Cinsiyet	.22	.05	.05	.18	2.51*	4.72*
		Nesnel SED				-.10	-1.43	
	2	Sosyal Değer Yönelimi	.23	.05	.00	.06	.87	.76*
B.Yetişkin	1	Cinsiyet	.27	.07	.07	.26	3.92†	7.93†
		Nesnel SED				-.03	.70	
	2	Sosyal Değer Yönelimi	.29	.08	.01	.11	1.70	2.89†
			Kazanma Amaçlı Rekabet					
Ergen	1	Cinsiyet	.24	.06	.06	-.22	-3.06**	5.64**
		Nesnel SED				.07	.97	
	2	Sosyal Değer Yönelimi	.30	.09	.03	-.18	-2.62**	6.87**
B.Yetişkin	1	Cinsiyet	.31	.10	.10	-.31	-4.70†	11.31†
		Nesnel SED				.02	.36	
	2	Sosyal Değer Yönelimi	.44	.19	.09	-.31	-4.86†	23.62†
			Kişisel Gelişim Amaçlı Rekabet					
Ergen	1	Cinsiyet	.04	.00	.00	.02	.34	.207
		Nesnel SED				.04	.56	
	2	Sosyal Değer Yönelimi	.07	.00	.00	-.05	-.64	.487
B.Yetişkin	1	Cinsiyet	.13	.02	.02	-.06	-.927	1.69
		Nesnel SED				.10	1.51	
	2	Sosyal Değer Yönelimi	.20	.04	.02	-.15	-2.23*	4.99*

Not. * $p < .05$, ** $p < .01$, † $p < .001$.

3.4.2. Benlik Kurgularının ve Sosyoekonomik Düzeyin Sosyal Değer Yönelimi Üzerindeki Rolü

Hatırlanacağı gibi araştırmada, benlik kurgularından ilişkililiğin sosyal değer yönelimi puanlarındaki artışla ilişkiliyken, kendileşmenin sosyal değer yönelimi puanlarındaki azalmayla ilişkili olması beklenmekteydi (**H3**). Bu amaçla, benlik kurguları değişkenleri yordayıcı, sosyal değer yönelimi değişkeni ise yordanan değişken olarak regresyon analizine alınmıştır. Yaş ve cinsiyet kontrol amacıyla analize ilk sırada girilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 19’da sunulmuştur.

Tablo 19. Benlik Kurgularının Gençlerin Sosyal Değer Yönelimleri Üzerindeki Rolü

	Sosyal Değer Yönelimi				
	<i>R</i>	ΔR^2	β	<i>t</i>	ΔF
<i>Yordayıcı Değişkenler</i>					
1 Yaş	.188	.035	.19	3.99†	7.96†
Cinsiyet			.01	.28	
2 İlişkililik	.21	.011	.10	2.14*	2.46†
Kendileşme			-.04	-.73	

Not. * $p < .05$, ** $p < .01$, † $p < .001$.

Sonuçlar, gençlerin yaşlarının sosyal değer yönelimindeki varyansa yaptıkları katkının anlamlı olduğunu göstermiştir (açıklanan varyans oranı %3.5’dir). Benlik kurgularının analize eklendiği ikinci aşamada açıklanan varyans oranı %4.6’ya yükselmiş ve varyansa yaptıkları katkının anlamlı olduğu belirlenmiştir, $F(2, 431) = 5.24$, $p < .001$. Bununla birlikte, sosyal değer yönelimi için yalnızca benlik kurgularından ilişkililiğin anlamlı bir katkısı olduğu belirlenmiştir ($\beta_{\text{ilişkililik}} = .10$, $p = .03$). Buna göre, ilişkisel benlik kurgusuna sahip olma sosyal değer yöneliminin daha olumlu olmasını yordamaktadır.

İkinci olarak, sosyal değer yöneliminde kültür içi farklılıklara odaklanan çalışmalarda, sosyoekonomik düzeyin, bireylerin tercihleri üzerindeki etkisine kanıtlar sunan araştırmalar temelinde (McKee ve Leader, 1955; Piff ve ark., 2010), sosyoekonomik düzeyin (nesnel ve öznel) genç katılımcıların sosyal değer yönelimleri üzerindeki

katkısı (**bkz. H4**), ‘Doğrusal Regresyon Analizi’ ile değerlendirilmiştir. Analiz sonucu, gençlerin sosyal değer yönelimlerinin nesnel SED’e göre bir fark göstermediğine işaret etmiştir, $F(1, 400) = .36, p = .55$.

Öte yandan, gençlerin ailelerini toplumun geri kalan kesimine göre nerede gördüklerinin değerlendirdiği öznel statü ölçümü için sonuçların farklılaştığı görülmüştür. Öznel statü değerlendirmelerinin (toplumdaki ve topluluklardaki görelî yer) gençlerin sosyal değer yönelimlerine anlamlı bir katkısı olup olmadığı doğrusal regresyon analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Öznel statü değerlendirmelerine ilişkin değişkenler analize eş zamanlı olarak girilmiştir. Regresyon analizi sonucunda, gençlerin ailelerinin toplumdaki görelî yerine ilişkin öznel değerlendirmelerinin sosyal değer yönelimleriyle negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu belirlenmiştir; $\beta = -.14, t = -2.63$, kısmî $\eta^2 = .04, p < .01$. Bununla birlikte, gençlerin yer aldıkları topluluklardaki (okul ya da kulüpler) görelî yerlerine ilişkin değerlendirmeleri sosyal değer yönelimleriyle anlamlı bir ilişkiye sahip değildir; $\beta = .06, t = 1.10, p > .05$. Buna göre, gençlerin ailelerinin toplumdaki görelî yerine ilişkin değerlendirmeleri yüksek olduğunda olumlu sosyal değer yönelimleri azalmaktadır.

3.4.3. Ebeveynlik Uygulamaları ve Kendini Düzenlemenin Sosyal Değer Yönelimi Üzerindeki Rolü

Bu bölümde, sosyalleşme aktörlerinden ebeveynlerin uygulamalarının ve gencin kendini düzenlemesinin sosyal değer yönelimi üzerindeki bağımsız rolleri ele alınmaktadır. Anımsanacağı gibi, ebeveynlerin özerklik desteğinin (**H5**) ve gencin içsel düzenlemesinin (**H6**) gencin sosyal değer yönelimi puanlarındaki artışı; ebeveynlerin koşullu saygı sunmasının ve gencin dışsal düzenlemesinin ise sosyal değer yönelimi puanlarındaki azalmayı yordaması beklenmekteydi. Araştırmada önerilen kuramsal model çerçevesinde oluşturulan bu hipotezlerin sınanması amacıyla, ebeveyn uygulamaları ve kendini düzenleme değişkenleri için ayrı ayrı olacak şekilde ‘Hiyerarşik Regresyon Analizi’ uygulanmıştır. Yaş ve öznel sosyal statü (ailenin toplumdaki görelî yeri) kontrol amacıyla analize ilk sırada girilmiştir. Anne ve babadan algılanan özerklik desteği ve koşullu saygı uygulamaları arasındaki yüksek

korelasyonlar (.71 ila .91 arasında değişmektedir) nedeni ile anne ve babadan algılanan özerklik desteği ve koşullu saygı için birleşik puan (ebeveynden algılanan özerklik desteği ve koşullu saygı sunma) oluşturulmuştur. Kendini düzenleme değişkenleri sosyal davranışın üç farklı alanından (işbirliği, rekabet ve işini en iyi yapma) elde edilen puanların ortalamaları alınarak oluşturulmuştur. Analiz sonuçları Tablo 20' de sunulmuştur.

Tablo 20. Ebeveynlik Uygulamaları ve Kendini Düzenlemenin Yordayıcı Rolüne İlişkin Analiz Sonuçları

Aşama	Yordayıcı Değişkenler	Sosyal Değer Yönelimi					
		<i>R</i>	<i>R</i> ²	ΔR^2	<i>Beta</i>	<i>t</i>	ΔF
1	Yaş	.23	.05	.05	.20	4.25†	12.02†
	Öznel Sosyal Statü				-.10	-2.02*	
2	Algılanan Özerklik Desteği	.30	.09	.04	.16	3.48†	8.66†
	Algılanan Koşullu Saygı				-.12	-2.44*	
1	Yaş	.23	.05	.05	.20	4.25†	12.02†
	Öznel Sosyal Statü				-.10	-2.02*	
2	İçsel Kendini Düzenleme	.33	.11	.06	.21	3.64†	6.55†
	Kendi Odaklı Kendini Düzenleme				-.03	-.466	
	Diğeri Odaklı Kendini Düzenleme				-.19	-3.20**	
	Dışsal Kendini Düzenleme				.01	.834	

Not. * $p < .05$, ** $p < .01$, † $p < .001$.

Analiz sonucu, hem ebeveynlik uygulamaları hem de kendini düzenleme değişkenleri için yaş ve öznel sosyal statü değişkenlerinin katkısının anlamlı olduğunu göstermiştir. Ebeveynden algılanan özerklik desteğinin gencin sosyal değer yönelimini pozitif ($\beta = .16$, $p < .001$), koşullu saygı uygulamalarının ise negatif yönde ($\beta = -.12$, $p = .01$) yordadığı görülmüştür. İçsel kendini düzenleme sosyal değer yönelimlerindeki artışı

(olumlu sosyal değer yönelimlilik) pozitif yönde yordarken ($\beta = .21, p < .001$) diğeri odaklı kendini düzenleme negatif yönde ($\beta = -.19, p < .01$) yordamaktadır. Dışsal kendini düzenlemenin sosyal değer yönelimlerinin anlamlı bir yordayıcısı olmadığı görülmektedir ($p > .05$).

3.4.4. Anne, Baba ve Gencin Sosyal Değer Yönelimleri Arasındaki Benzerlik/Farklılık Örüntüleri ve Benzerlikte ‘Zamanın Ruhu’ Olgusunun Rolü

Ana baba ve çocukları arasında çeşitli alanlarda gözlenen benzerliğin kaynaklarının belirlenmesine yönelik çalışmaların, genetik aktarımdan sosyal (kültürel) aktarıma uzanan farklı süreçlerin rolüne ilişkin kanıtlar giriş bölümünde ele alınmıştı. Hatırlanacağı gibi kalıcı bireysel farklılıklar gösteren sosyal değer yönelimi için de sosyal ya da kültürel etkinin incelemeye değer olup olmadığı tartışılmış ve araştırmanın özgün bir yönü olarak açıklanmıştı. Bununla ilişkili olarak bu bölümde, gençlerin ve ana babalarının sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerlikler ve bu benzerliklerde ‘zamanın ruhu’ olgusunun rolünün ele alındığı analiz sonuçlarına yer verilmektedir.

3.4.4.1. Anne, baba ve gencin sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerlik ve farklılık örüntüleri

Araştırmada, gençlerin, anneleri ve babalarının sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerlikler farklı değerlendirme yöntemleri kullanılarak değerlendirilmiştir (ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm 2.4). Farklı değerlendirme yöntemlerinin¹⁶ kullanılma amacı, her

---

¹⁶ Üç ölçme stratejisinin (Pearson korelasyon, mutlak fark puanlarının kullanımı, q korelasyonu) her birinde farklı sorulara yanıt aranmaktadır. İlk ayırım, Bölüm 2.4’te de sözü edildiği gibi, değişken-merkezli ve çift-merkezli yaklaşımlar arasında yapılmıştır. (1) Değişken merkezli yaklaşımda yanıt aranan temel soru, örneğin, “Olumlu sosyal yönelimli anneler olumlu sosyal yönelimli çocuklara mı sahiptir?” olmuştur. Bu yaklaşımda, sıklıkla *Pearson korelasyon katsayısı* kullanılmaktadır. Sosyal değer yöneliminin her bir aile ikilisinde (örn., anne-geç, baba-geç) farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla ise çift-merkezli yaklaşımlardan yararlanılmıştır. (2) *Mutlak fark puanları (d)* hesaplaması yoluyla, sosyal değer yönelimleri genel puanları arasındaki benzerlik ortaya konmuştur. Bu yolla, “Sosyal değer yönelimi açısından örneğin, anne ve ergen arasındaki uyuşmanın derecesi nedir?” sorusuna yanıt aranmıştır. (3) Öte yandan, sosyal değer yönelimi bileşenlerindeki farklılık örüntüsüyle ilgili bilgi edinmek amacıyla q korelasyonu kullanılmıştır. Bu yöntem, benzerliğin dağılımı ve şekli hakkında bilgi edinmeyi sağlamıştır. Yanıt aranan soru örneğin, “Ergenler ve anneleri sosyal değer yönelimleri açısından aynı yapıya mı sahiptirler?” sorusudur. Sözü edilen stratejilerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kenny ve arkadaşları (2006).

birinin farklı sorulara yanıt vermesinin yanı sıra farklı ölçme stratejilerinden kaynaklanan farklılıkları görerek en doğru sonuca ulaşmaktır.

Ebeveyn-ergen arasındaki benzerliğin, ebeveyn-beliren yetişkin arasındaki benzerlikten daha fazla olacağı varsayımını (**H7**) test etmek amacıyla yürütülen bu analizlerden elde edilen sonuçlar Tablo 21’de sunulmuştur. Değişken-merkezli yaklaşım temelinde, çiftler arasındaki Pearson korelasyon katsayılarının (r) pozitif yönde ve anlamlı olduğu belirlenmiştir. Korelasyonların ılımlı düzeyde olduğu ve .28 (Anne Beliren Yetişkin -Baba Beliren Yetişkin) ile .50 (Anne Ergen -Baba Ergen) arasında değiştiği görülmüştür. Her bir çifte ait katsayılar arasındaki farkların anlamlı olup olmadığının belirlenmesi amacıyla t değeri¹⁷ hesaplanmıştır. Sonuçlar, *ergen-baba* arasındaki sosyal değer yönelimi puanları arasındaki korelasyonun ($r_{13} = .33$), ergenin *anne-babasının* sosyal değer yönelimi puanları arasındaki korelasyondan ($r_{23} = .50$) anlamlı bir biçimde daha düşük olduğunu göstermiştir. *Beliren yetişkin-baba* arasındaki sosyal değer yönelimleri puanları korelasyonunun ($r_{13} = .45$) ise beliren yetişkinlerin *anne-babasının* sosyal değer yönelimi puanları arasındaki korelasyondan ($r_{23} = .28$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Ortalama mutlak fark puanları (d) 10.33 (Anne Ergen -Baba Ergen) ve 14.41 (Ergen-Baba) arasında değişmektedir.¹⁸ Ortalama q korelasyonları ise .29 (Anne Beliren Yetişkin -Baba Beliren Yetişkin) ve .49 (Anne Ergen -Baba Ergen) arasında değişmektedir. Ergen-babanın sosyal değer yönelimi puanları arasındaki q korelasyonların ($r_{13} = .33$) ergenin anne-babasının sosyal değer yönelimi puanları arasındaki q korelasyondan ($r_{23} = .49$) anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu görülmektedir.

¹⁷ Çiftler arasındaki Pearson korelasyon katsayılarının birbirinden anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla hesaplanan t değeri, $t = (r_{12}-r_{13}) \sqrt{(N-3) / (1+r_{23})} / \sqrt{2(1-r_{12}^2-r_{13}^2-r_{23}^2+2r_{12}r_{13}r_{23})}$ formülünden yararlanılarak elde edilmiştir. d ve q için eşleştirilmiş iki örneklem testlerinden elde edilen t değerleri kullanılmıştır. $p < .05$ düzeyinde anlamlılık için t değeri alt sınırı 1.96 olarak alınmıştır.

¹⁸ Hatırlanacağı gibi, Sosyal Değer Yönelimi Kaydırmalı Ölçümü’nden elde edilen puanların alt ve üst sınırı -16.26 ve 61.39’dur.

Tablo 21. Genç-Anne, Genç-Baba ve Anne-Babaların Sosyal Değer Yönelimleri Arasındaki İlişkiler, Mutlak Fark Puanları ve *q* Korelasyonlar

Sosyal Değer Yönelimi	<i>r</i>	<i>d</i> Ort.	<i>q</i> Ort.
Ergen-Anne (<i>N</i> = 218)	.39**	14.06 ^c	.38
Ergen-Baba (<i>N</i> = 218)	.33*** ^a	14.41 ^d	.33 ^g
Anne Ergen -Baba Ergen (<i>N</i> = 218)	.50*** ^a	10.33 ^{cd}	.49 ^g
Beliren Yetişkin-Anne (<i>N</i> = 219)	.36**	11.73	.33
Beliren Yetişkin-Baba (<i>N</i> = 219)	.45*** ^b	10.86 ^e	.42
Anne Beliren Yetişkin -Baba Beliren Yetişkin (<i>N</i> = 219)	.28*** ^b	12.70 ^e	.29
Genç -Anne (<i>N</i> = 437)	.36**	12.89 ^f	.36
Genç -Baba (<i>N</i> = 437)	.38**	12.63	.37
Anne Genç -Baba Genç (<i>N</i> = 437)	.39**	11.52 ^f	.39

Not. * $p < .05$, ** $p < .001$.

^a Ergen-baba ile ergenin anne-babasına ait Pearson korelasyon katsayıları birbirinden farklıdır.

^b Beliren yetişkin-baba ile beliren yetişkinlerin anne-babasına ait Pearson korelasyon katsayıları birbirinden farklıdır.

^c Ergen-anne ile ergenin anne-babasının fark puanları ortalaması birbirinden farklıdır.

^d Ergen-baba ile ergenin anne-babasının fark puanları ortalaması birbirinden farklıdır.

^e Beliren yetişkin-baba ile beliren yetişkinlerin anne-babasının fark puanları ortalaması birbirinden farklıdır.

^f Genç-anne ile gençlerin anne-babalarına ait fark puanları ortalaması birbirinden farklıdır.

^g Ergen-baba ile anne-babası arasındaki *q* korelasyonları birbirinden farklıdır.

Genel olarak ele alındığında, ergen, anne ve babanın sosyal değer yönelimi arasında ılımlı düzeyde bir uyumdan söz edilebilecek olsa da uyuşmanın gençlerin gelişim dönemine ve ebeveynlerin cinsiyetine göre farklılaştığı görülmektedir. Örneğin, sosyal değer yönelimleri açısından, ergenler için ergen-baba arasındaki benzerlik ergenin anne ve babası arasındaki benzerlikten daha azken beliren yetişkinle babası arasındaki benzerlik beliren yetişkinin anne ve babası arasındaki benzerlikten daha fazladır.

Farklı değerlendirme yöntemleri arasındaki farklılıklar açısından ele alındığında ise, katılımcıların her birinin standartlaştırılmış puanları (z puanı) üzerinden hesaplanan q korelasyonları (*profil korelasyonu* olarak da anılmıştır) söz konusu olduğunda, özellikle beliren yetişkinler ve ergen ve beliren yetişkinlerin bir arada ele alındığı tüm örneklem için, çiftlerin sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerliğin daha fazla olduğu söylenebilir (q korelasyonlar arasındaki fark yalnızca ergen-baba ve ergenin anne-babası arasında anlamlıdır).

3.4.4.2. Anne, baba ve gencin sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerlikte ‘zamanın ruhu’ olgusunun rolü

Yukarıda sunulan üç farklı yöntem (r korelasyonu, q korelasyonu ve mutlak fark puanı) ait sonuçlar, aile üyeleri arasında oluşturulan çiftler arasında sosyal değer yönelimi açısından ılımlı düzeyde bir uyuma işaret etmiştir. Bu bulgular ışığında, ikinci olarak ‘zamanın ruhu’nun sosyal değer yönelimlerinden bireyci ve rekabetçi yönelim üzerindeki etkisinin olumlu sosyal yönelime göre daha fazla olacağı varsayımı sınanmıştır (**H8**).

Özellikle son dönemlerde yapılan araştırmalarda, paylaşılan kültürel ya da normatif etkilerin aynı sosyal ve kültürel çevreyi paylaşan bireyler arasındaki benzerlikte oynadığı rolün değişken-merkezli bir yaklaşım yerine çift-merkezli analizlerle (q korelasyonları ve mutlak fark puanlarının (d) hesaplanmasını içermekteydi) değerlendirildiğinden daha önce söz edilmişti (örn., Boehnke ve ark., 2007; Roest ve ark., 2009a; Friedlmeier ve Trommsdorff, 2011). Çift-merkezli yaklaşımda, belirli bir değişkende her bir çift arasındaki benzerliğe odaklanılmaktaydı. Bu bağlamda, ‘zamanın ruhu’ olgusunun genç, anne ve babanın sosyal değer yönelimlerinin benzerliğinde rolü olup olmadığının değerlendirilmesi amacıyla ilk olarak yapay (ilişkisiz) çiftler oluşturulmuştur. Örneğin, anne-ergen çiftlerinden yapay çiftler (örn., ergen - başka bir anne) yaratılmıştır.

Ardından, oluşturulan yapay çiftlerin gerçek çiftlerle aralarındaki ortalama fark puanları (d) ve ortalama q korelasyonları değerlendirilmiştir. Gerçek çiftler ile yapay çiftler arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı, eşleştirilmiş örneklem testleri kullanılarak belirlenmiştir. Eşleştirilmiş iki örneklem testi sonucunda elde edilen t değerinin anlamsız olması, bir ailenin üyeleri arasındaki sosyal değer yönelimi benzerliğinde ‘zamanın ruhu’nun (Zeitgeist) anlamlı bir katkısı olduğu anlamına gelmektedir (bkz. Tablo 22). Diğer bir ifadeyle, ergenin ilgili değişkendeki puanı rasgele atanan annenin puanlarıyla ilişkili çıktığında bu durum yönelimler arasındaki benzerliğin salt aileden kaynaklanmadığına işaret etmektedir (Boehnke ve ark., 2007; Friedlmeier ve Trommsdorff, 2011; Roest ve ark., 2009a). Gençlerin sosyal değer yönelimlerinin seçkisiz olarak seçilen yapay anne ve babaların sosyal değer yönelimleriyle ilişkili olması ‘zamanın ruhu’nun rolüne işaret edecektir.

Gerçek (ilişkili) ve yapay (ilişkisiz) aile üyeleri arasındaki mutlak fark puanları ortalamalarının karşılaştırıldığı sonuçlar, beliren yetişkinlerin anne ve babaları dışında, sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerliğin ele alınan tüm gruplar (örn., ergen-anne, ergen-baba, ergenin anne-babası, beliren yetişkin-anne, beliren yetişkin-baba) için aileye özgü olduğuna işaret etmiştir. ‘Zamanın ruhu’nun anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Benzer şekilde, gerçek ve yapay aile üyelerinin q korelasyonları ortalamalarının karşılaştırıldığı sonuçlara göre, beliren yetişkinlerin anne ve babalarının sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerlik dışında, çiftler arasındaki benzerlikte ‘zamanın ruhu’nun anlamlı bir rol oynamadığı belirlenmiştir. Yalnızca, beliren yetişkinlerin anne ve babalarının sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerlik ‘zamanın ruhu’nun bir sonucu olarak ortaya çıkıyor görünmektedir.

Tablo 22. Gerçek ve Yapay Genç-Anne, Genç-Baba ve Anne-Babaların Sosyal Değer Yönelimleri Arasındaki Mutlak Fark Puanları ve q Korelasyonlar Arasındaki Farklara İlişkin Sonuçlar

	Sosyal Değer Yönelimi			
	$d_{Ort.}$	t Değeri _d	$q_{Ort.}$	t Değeri _q
Ergen-Anne ($N = 218$)				
Gerçek Aile Üyeleri (Gerçek Çiftler)	14.06		.38	
Yapay Aile Üyeleri (Yapay Çiftler)	18.23	-4.09**	.01	3.82**
Ergen-Baba ($N = 218$)				
Gerçek Aile Üyeleri	14.41		.33	
Yapay Aile Üyeleri	19.24	-4.99**	-.05	4.09**
Anne _{Ergen} -Baba _{Ergen} ($N = 218$)				
Gerçek Aile Üyeleri	10.33		.49	
Yapay Aile Üyeleri	15.22	-4.31**	.11	3.38**
Beliren Yetişkin-Anne ($N = 219$)				
Gerçek Aile Üyeleri	11.73		.33	
Yapay Aile Üyeleri	16.16	-4.37**	-.04	3.82**
Beliren Yetişkin-Baba ($N = 219$)				
Gerçek Aile Üyeleri	10.86		.42	
Yapay Aile Üyeleri	15.66	-4.65**	.06	3.82**
Anne _{Beliren Yetişkin} -Baba _{Beliren Yetişkin} ($N = 219$)				
Gerçek Aile Üyeleri	12.70		.29	
Yapay Aile Üyeleri	15.44	-1.69	.08	1.95
Genç -Anne ($N = 437$)				
Gerçek Aile Üyeleri	12.89		.36	
Yapay Aile Üyeleri	17.19	-5.99**	-.02	5.41**
Genç -Baba ($N = 437$)				
Gerçek Aile Üyeleri	12.63		.37	
Yapay Aile Üyeleri	17.45	-6.81**	.00	5.60**
Anne _{Genç} -Baba _{Genç} ($N = 437$)				
Gerçek Aile Üyeleri	11.52		.39	
Yapay Aile Üyeleri	15.33	-4.70**	.09	3.79**

Not. * $p < .05$, ** $p < .001$. t değerinin anlamlı olması ‘zamanın ruhu’ nun anlamlı bir katkısı olmadığına işaret etmektedir.

Genç, anne ve babanın sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerlikte ‘zamanın ruhu’ nun (Zeitgeist) rolünün değerlendirilmesi amacıyla, oluşturulan üç yapay çifte ait (yapay genç-anne, yapay genç-baba ve yapay anne-baba çiftleri) sosyal değer yönelimi puanlarının ortalaması alınmış ve “Zeitgeist” değişkeni elde edilmiştir (bkz. Bölüm 2.4).

Elde edilen ‐Zeitgeist‐ değişkeninin ortalama ve standart sapma değerleri tüm örneklem için $Ort. = 24.82$ ($S = 9.12$), ergenler ve anne-babaları için $Ort. = 24.14$ ($S = 9.23$) ve beliren yetişkinler ve anne-babaları için ise $Ort. = 25.49$ ($S = 8.98$) olarak hesaplanmıştır. Bu analizlerin her birinde sosyal değer yöneliminin nicel ölçümlerinden yararlanılmıştır. Hatırlanacağı gibi, nicel ölçümlerde sosyal değer yönelimi puanlarının artması bireylerin daha olumlu sosyal yönelimli olduklarına işaret etmektedir.

‐Hiyerarşik Regresyon Analizi‐ ile Zeitgeist değişkeni kontrol edildiğinde, ana babaların sosyal değer yönelimlerinin gençlerin sosyal değer yönelimleri puanlarına katkısı değerlendirilmiştir. Gençlerin kendi anne ve babalarının sosyal değer yönelimi puanları yordayıcı değişken olarak alınmıştır. İki yordayıcı değişken (anne ve babanın sosyal değer yönelimi puanları ortalaması), üçüncü aşamada tek blok halinde eş zamanlı olarak analize girilmiş ve yordanan değişkendeki değişimi açıklama gleri değerlendirilmiştir. Gençlerin sosyal değer yönelimleri puanlarının yordanmasında, yapay genç, anne ve babanın sosyal değer yönelimi puanlarının ortalaması alınarak elde edilen ‐Zeitgeist değişkeni‐ puanları, aile içi etkilerin etkisini değerlendirebilmek amacıyla kontrol değişkeni olarak ikinci aşamada analize dahil edilmiştir. SED ve yaş değişkenleri kontrol amacıyla regresyon eşitliğine ilk aşamada girilmiştir. Gençlerin sosyal değer yönelimi puanlarının yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 23’te sunulmuştur.

Tablo 23. Gençlerin Sosyal Değer Yönelimi Puanlarının Yordanmasında Zeitgeist Değişkeninin ve Anne ve Babalarının Sosyal Değer Yönelimlerinin Rolüne İlişkin Analiz Sonuçları

	Sosyal Değer Yönelimi				
	<i>R</i>	ΔR^2	β	<i>t</i>	ΔF
<i>Yordayıcı Değişkenler</i>					
1 Yaş	.188	.035	.19	3.77**	7.30*
SED			-.06	-1.31	
2 Zeitgeist (Yapay Genç-Anne-Baba)	.189	.000	-.02	-.39	.151
3 Annenin Sosyal Değer Yönelimi	.485	.200	.26	5.39**	51.81**
Babanın Sosyal Değer Yönelimi			.28	5.75**	

Not. * $p < .01$, ** $p < .001$.

Analiz sonucunda, ilk aşamada analize girilen SED ve yaş değişkenlerinin sosyal değer yönelimi puanlarındaki varyansın % 3'ünü açıkladığı ($\Delta F(2, 399) = 7.30, p < .01$) ve yaş değişkeninin ($\beta = .19, t = 3.77, p < .001, CI = .42 - 1.34, kısmi r = .19$), sosyal değer yönelimindeki varyansa yaptığı katkının anlamlı olduğu belirlenmiştir. İkinci aşamada analize dahil edilen yapay genç-anne ve baba üçlüsünün sosyal değer yönelimi değişkeninin (Zeitgeist) katkısı ise anlamlı değildir. Üçüncü aşamada analize dahil edilen anne ve babanın sosyal değer yönelimlerinin gençlerin sosyal değer yönelimi değişkenindeki varyansa yaptıkları katkılar anlamlıdır, $\Delta F(2, 396) = 51.81, p < .001$.

Buna göre, hem anne hem de babanın olumlu sosyal yönelimlerinin artması gençlerin olumlu sosyal yönelimlerinin artmasıyla ilişkilidir. Gençlerin olumlu sosyal değer yönelimlerinin artması 'zamanın ruhu'yla ilişkili bulunmamıştır. Bu sonuçlar, gençlerin sosyal değer yönelimlerinde ailenin etkisinden söz edilebileceğine ve aile etkisinin zamanın sosyal ve kültürel temsillerini yansıtan 'zamanın ruhu'yla karşılaştırıldığında daha güçlü olduğuna işaret etmektedir.

Yukarıdaki analizlerde sosyal değer yönelimleri nicel ölçümlerle ele alınmıştır. Hatırlanacağı gibi, sosyal değer yönelimi nicel ölçümün yanı sıra nitel ölçümle de değerlendirilebilmektedir. Daha önce yapılan araştırmalarda, sosyal değer yöneliminin kendine yanlı ve toplum yanlısı olmak üzere ikili sınıflandırması oldukça sık kullanılmaktadır (örn., Van Lange ve ark., 1997a; Yalçın, 2009). Bu ikili sınıflamanın zamanın ruhu olgusunun farklı sosyal değer yönelimine sahip gençler üzerindeki etkisini daha ayrıntılı olarak görmeye fırsat vereceği düşünülmüş ve araştırma kapsamında, Zeitgeist değişkeninin iki farklı sosyal değer yönelimi ile ilişkileri incelenmiştir. Araştırma katılımcılarının her birinin sosyal değer yönelimi puanları, karşılaştırma yapabilmek adına *toplum yanlısı* (özgeciler ve olumlu sosyal yönelimliler) ve *kendine yanlı* (bireyciler ve rekabetçiler) olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. İkili sınıflandırmaya göre katılımcıların sosyal değer yönelimi gruplarındaki dağılımı Tablo 24'te sunulmuştur.

Tablo 24. Araştırmada Elde Edilen Sosyal Değer Yönelimi Grupları

Sosyal Değer Yönelimi <i>İkili Sınıflandırma</i>	Nesnel Sosyo-Ekonomik Düzey					
	Alt SED		Orta SED		Üst SED	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Toplum Yanlısı	41	53.9	109	58.9	79	54.9
Kendine Yanlı	35	46.1	76	41.1	65	45.1

Söz konusu ilişkinin sınanmasında lojistik regresyon analizi yönteminden yararlanılmıştır. Sosyal beğenirlik puanları ilk aşamada analize girilmiştir. Analiz sonuçları, ilişkili olmayan genç, anne ve babaların puanları ortalamalarından elde edilen Zeitgeist değişkeninin ergen ve beliren yetişkinlerin toplum yanlısı ya da kendine yanlı olup olmamalarını yordamadığını göstermiştir ($\chi^2_{\text{Ergen}} = .057$; $\chi^2_{\text{B. Yetişkin}} = .294$, $p > .05$). Bununla birlikte, ilişkili olmayan üçlülerin puanları ortalamalarından elde edilen Zeitgeist değişkeninin annelerin toplum yanlısı ya da kendine yanlı olup olmamalarını yordadığı modelin, istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($\chi^2 = 7.28$, $p < .01$, %95 CI = .95 – .99) ve annelerin sosyal değer yönelimindeki varyansın %3'ünü (Nagelkerke R^2) açıkladığı belirlenmiştir. Zeitgeist değişkeninin annelerin sosyal değer yönelimine katkısı anlamlıdır, $Wald = 7.01$, $p < .01$. Yordayıcı değişkenin yordanan değişkeni doğru olarak sınıflandırma düzeyi değerlendirildiğinde, Zeitgeist değişkeninin annelerin kendine yanlı ya da toplum yanlısı olup olmamalarını %70.9 düzeyinde doğru olarak sınıflandırdığı görülmüştür. Babaların toplum yanlısı ya da kendine yanlı olup olmamalarıyla ilişkilerinin değerlendirildiği model anlamlı değildir ($\chi^2 = 2.61$, $p = .106$). Buna göre, yalnızca annelerin sosyal değer yönelimleri ortak bir sosyal bağlamdan etkileniyor görünmektedir. Gençler ve babaları için böyle bir ilişki söz konusu değildir.

Bu bölüm kapsamında, son olarak, genç, anne ve babanın sosyal değer yönelimlerinin birbirine benzediğine kanıtlar sunan veri setinde olası alt grupların incelenmesi amacıyla anne, baba ve gençlerin sosyal değer yönelimleri puanları için Aşamalı

Kümeleme Analizi (Hierarchical Cluster Analysis)¹⁹ uygulanmıştır. Aşamalı Kümeleme Analizinde, birbirinden görece farklılaşan ya da aralarında ortaklık bulunan veriler, kümeler halinde gruplandırılmaktadır. Her gözlem başlangıçta bir küme olarak kabul edilmekte, sonrasında en yakın iki gözlem (küme) yeni bir kümede birleştirilmekte ve bu işlem her adımda küme sayısı azaltılarak tek bir küme elde edilinceye kadar devam etmektedir.

Analizler öncesinde genç, anne ve babanın sosyal değer yönelimi puanları standartlaştırılmıştır. Aşamalı kümeleme analizinin uygulandığı ilk aşamada, uzaklık ölçüsü olarak nicel verilerde uzaklık ölçümü için en sık kullanılan uzaklık ölçümlerinden biri olan Karesel Oklid Uzaklığı (Squared Euclidian Distance²⁰) ve Ward (en küçük varyans) yöntemi seçilmiştir. İkinci aşamada, aşamalı olmayan kümeleme yöntemlerinden k-ortalamlar kümeleme algoritmasından (*nonhierarchical k-means*) yararlanılmıştır.

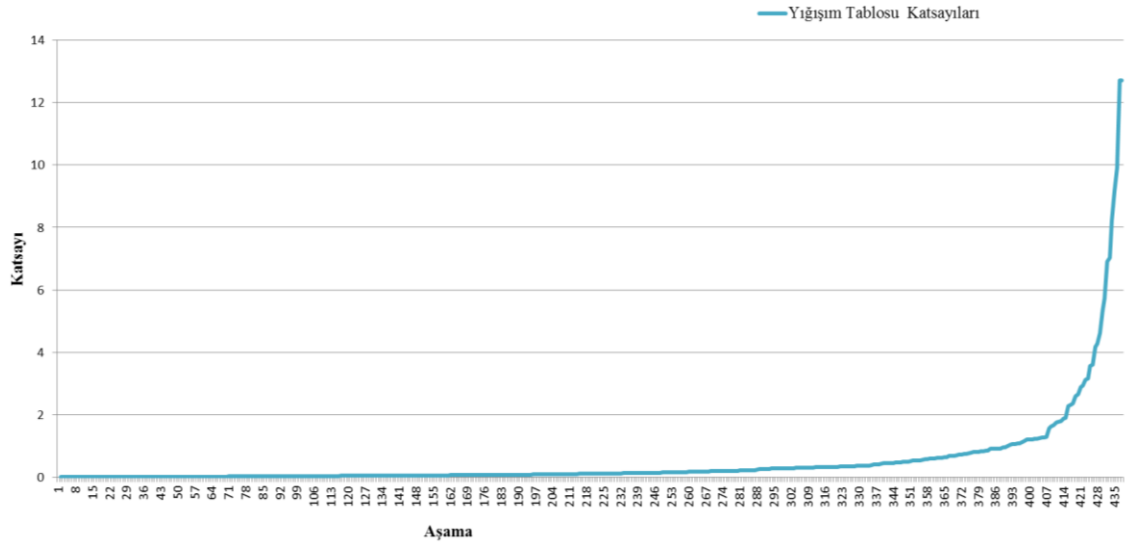
Yığışım tablosu (*agglomeration schedule*) ve yığışım tablosundaki aşama ve katsayılar göz önüne alınarak oluşturulan Şekil 9 incelendiğinde, katsayının 435. aşamada büyük bir sıçrama yaptığı görülmüştür (Maksimum Fark: -459.582). Bu yüksek puan geçişi veri setinde sosyal değer yönelimiyle ilgili iki grup olabileceği hakkında bilgi sunmuştur. Ayrıca, ağaç diyagram (*dendogram*) incelenmiş ve sözü edilen aşamadan sonraki puan farkları oldukça düşük düzeyde kaldığı için kümelemenin durdurulmasına karar verilmiştir.

---

¹⁹ Hiyerarşik Kümeleme Analizi, ilgilenilen yapıyı homojen gruplar halinde yeniden düzenlemeye yararayan, veriyi benzerliklerine göre sınıflandıran çok değişkenli bir istatistiksel analiz yöntemidir. Birbirine oldukça benzeyen bireyler aynı kümede sınıflandırılır. Kümeleme Analizinin uygulamalarına ilişkin bilgi için bkz. Milligan ve Cooper, 1985; Yim ve Ramdeen, 2015.

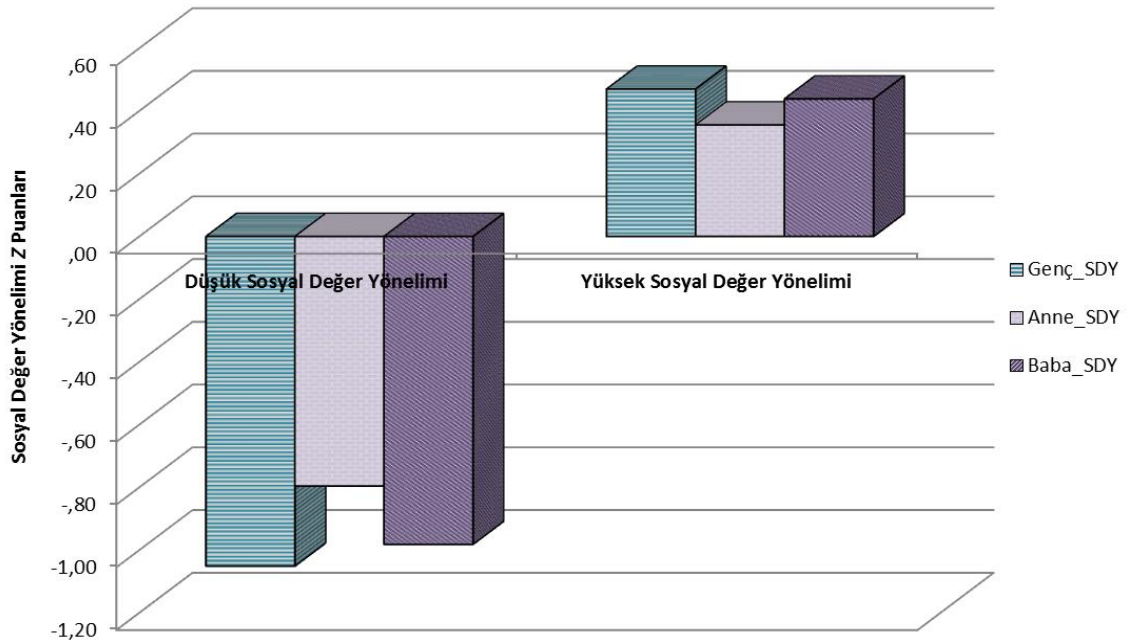
²⁰ Karesel Oklid Uzaklığı (*Squared Euclidean distance*), gözlemlerin birbirlerine olan yakınlığının yani benzerliğinin bir ölçümdür. $(x,y) = \sum_i (x_i - y_i)^2$ formülüyle hesaplanır. Ward yönteminde, bir kümenin ortasında yer alan gözlemin, aynı kümenin içindeki diğer gözlemlerden ortalama uzaklığını esas alınır ve toplam sapma karelerinden yararlanır.

Şekil 9. Aşamaya göre katsayılara ait yamaç-plato grafiği.

İkinci aşamada, her bir katılımcının sosyal değer yönelimi puanının ve ele alınan her bir kümenin merkezine uzaklığı hesaplanarak ilgili küme merkezine yakın puanları olan katılımcıların o kümeye atandığı *k-ortalamalar yöntemi* uygulanmıştır. Yığışım tablosu ve ağaç diyagramdan elde edilen sonuçlar göz önüne alınarak kümeleme iki küme ile sınırlandırılmıştır (bkz. Şekil 10). Sonuçlar, kümelerin oluşturulmasında başta gençler olmak üzere ($F(1,435) = 425.66, p < .001$), anne ($F(1,435) = 172.20, p < .001$) ve babanın ($F(1,435) = 330.27, p < .001$) sosyal değer yönelimi puanlarının anlamlı bir katkısı olduğuna işaret etmiştir. Genç, anne ve baba üçlüsünden oluşan katılımcıların 135'inin (%30.9) düşük, 302'sinin (%69.1) ise yüksek sosyal değer yönelimi puanına sahip olduğu görülmüştür (Genç, anne ve babanın sosyal değer yönelimi puanlarına göre oluşturulan kümelere ait betimsel istatistikler için bkz. Tablo 25). İki farklı küme arasında gençlerin cinsiyeti açısından anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir, $\chi^2 = .372, p > .05$. Gelişim dönemi ($t(435) = 1.86, p > .05$) ve nesnel SED'in ($t(401) = -.10, p > .05$) de iki küme için benzer olduğu belirlenmiştir.

Şekil 10. İki kümeli çözümlemede sosyal değer yönelimi z puanları (SDY: Sosyal Değer Yönelimi).

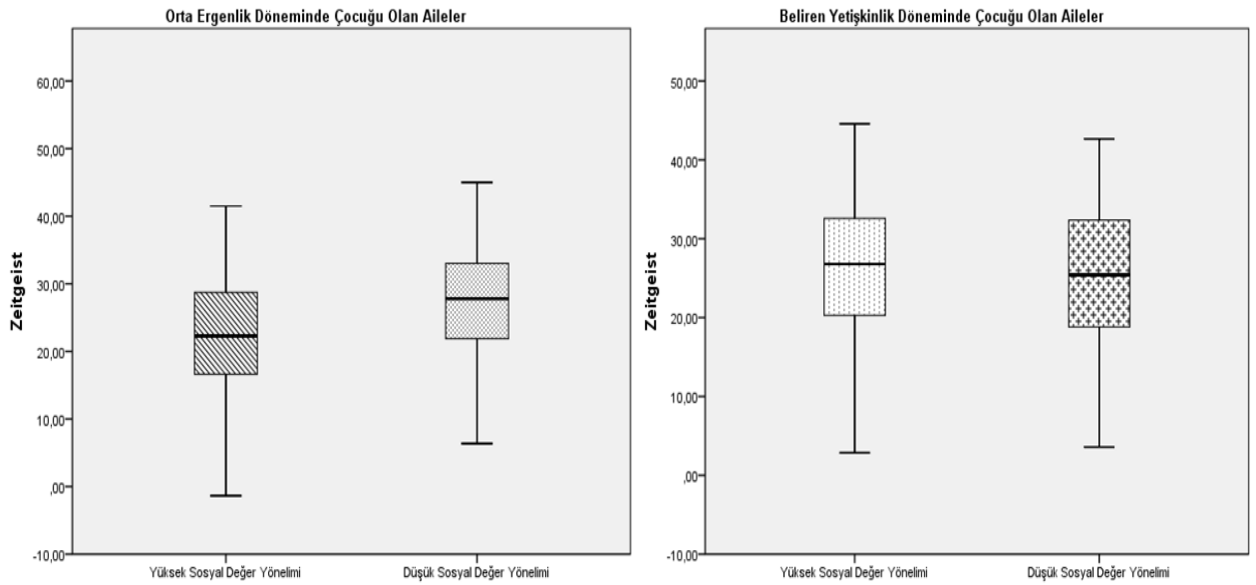
Tablo 25. Genç, Anne ve Babanın Sosyal Değer Yönelimi Puanlarına Göre Oluşturulan Kümelere Ait Betimsel İstatistikler

SDY Grupları	n	Ergen/B.Yetişkin		Anne		Baba	
		Ort.(S)	Min.-Max.	Ort.(S)	Min.-Max.	Ort.(S)	Min.-Max.
Düşük SDY	142	5.82 (11.16)	-16.26- 36.38	15.28 (14.33)	-11.51- 55.12	10.83 (13.53)	-16.26- 44.82
Yüksek SDY	295	29.46 (11.03)	-7.82- 61.39	31.70 (10.93)	-7.82- 61.39	31.98 (10.05)	-7.81- 61.39

Not. SDY: Sosyal Değer Yönelimi.

‘Zamanın ruhu’nun söz konusu iki küme arasında fark gösterip göstermediğinin incelendiği analiz sonuçları, Zeitgeist değişkeninin sosyal değer yönelimleri yüksek (olumlu sosyal) ve düşük (bireyci ve rekabet yönelimli) olan iki küme arasında anlamlı farklılık göstermediğine işaret etmiştir, $t(435) = -1.78, p = .07$. Buna göre, ‘zamanın

ruhu' sosyal değer yönelimleri düşük ya da yüksek olan gruplarda fark göstermemektedir. Bununla birlikte, gelişim dönemi göz önüne alındığında örüntü farklılaşmıştır. Orta ergenlik döneminde çocuğu olan aileler için Zeitgeist puanları ortalamalarının sosyal değer yönelimleri düşük olan grupta (bireyci ve rekabet yönelimli) daha yüksek olduğu görülmüştür, $t(216) = -3.36, p < .001$ (bkz. Şekil 11).

Şekil 11. Yüksek ve düşük sosyal değer yönelimi gruplarında Zeitgeist değişkeni puanlarının şekilsel gösterimi.

3.4.4.3. Anne, baba ve gencin sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerlikte ana baba uygulamalarının rolü

Araştırmada, ana baba ve çocuk arasındaki aktarımla ilgili olarak, ana baba uygulamalarının aktarım sürecinde oynadığı roller de ele alınmıştır. Anne baba ve gençlerin sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerliğin, ana babadan algılanan özerklik desteği yüksek olduğunda daha fazla olacağı varsayılmıştı (**H9**). Bu amaç doğrultusunda, farklı ebeveynlik uygulamaları için ayrı ayrı olmak üzere 'Çok Yönlü Kovaryans Analizi (MANCOVA)' testi uygulanmıştır. Dummy olarak yeniden kodlanan cinsiyet değişkeni her iki analizde de kontrol edilmiştir. Ergen ve beliren

yetişkinlerin ana babadan algıladıkları özerklik desteğine ve koşullu saygıya ait puanların ortalamalarının 1 standart sapma üzerindeki gençler ilgili ebeveynlik uygulamasını yüksek düzeyde algılayan, 1 standart sapma altındaki gençler ise düşük düzeyde algılayan grup olarak değerlendirilmiş ve gençlerin % 47.7'sinin düşük, % 52.3'ünün yüksek özerklik desteği ve % 50.8'inin düşük, % 49.2'sinin yüksek koşullu saygı algıladığı, iki düzeyli iki bağımsız değişken elde edilmiştir.²¹ Gençler ve anne-babaların sosyal değer yönelimlerine ilişkin fark puanları ise bağımlı değişken olarak alınmıştır. Ana babadan algılanan özerklik desteği ve koşullu saygının iki farklı düzeyine göre fark puanlarının ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 26'da sunulmuştur. Analiz sonucunda, sosyal değer yönelimi fark puanları açısından özerklik desteğini düşük ve yüksek algılayan iki grup arasındaki farkın anlamlı olmadığı belirlenmiştir, *Wilks' λ* = .99, *F* (2, 79) = .08, *p* > .05. Cinsiyet kontrol değişkeninin etkisi de anlamlı değildir.

Tablo 26. Ebeveynden Algılanan Özerklik Desteği ve Koşullu Saygıya İlişkin İki Farklı Gruba Ait Fark Puanlarının Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Genç-Anne Fark Puanları		Genç-Baba Fark Puanları	
	Ergenlik	Beliren Yetişkinlik	Ergenlik	Beliren Yetişkinlik
	<i>Ort. (S)</i>	<i>Ort. (S)</i>	<i>Ort. (S)</i>	<i>Ort. (S)</i>
<i>Özerklik Desteği</i>				
Düşük Algılayan Gençler	14.39 (12.64)	16.62 (15.15)	15.26 (11.63)	14.74 (12.83)
Yüksek Algılayan Gençler	14.59 (13.78)	8.93 (12.37)	16.28 (14.31)	5.58 (6.81)
<i>Koşullu Saygı</i>				
Düşük Algılayan Gençler	12.14 (11.08)	13.55 (13.25)	12.35 (11.72)	12.49 (11.84)
Yüksek Algılayan Gençler	13.85 (11.53)	7.44 (7.06)	15.33 (11.54)	13.12 (11.64)

Beliren yetişkinlerin algıladığı özerklik desteği için analiz sonucu, sosyal değer yönelimi fark puanları açısından özerklik desteğini düşük ve yüksek algılayan iki grup arasındaki farkın anlamlı olduğuna işaret etmiştir, *Pillai's Trace* = .82, *F* (2, 66) = 7.05,

²¹ Anne ve babadan algılanan özerklik desteği ortalamaları arasındaki ilişki .72 ve algılanan koşullu saygı arasındaki ilişki ise .91 olarak bulunmuştur. Bu nedenle anne ve babadan algılanan ebeveynlik uygulamaları değişkenlerine ait ortalama puanlardan bileşik puanlar elde edilmiş ve değişkenlerin “ana babadan algılanan özerklik desteği” ve “ana babanın koşullu saygı uygulamaları” olarak ele alınmasına karar verilmiştir.

$p > .05$. kısmi $\eta^2 = .18$. Farkın kaynağının belirlenmesi amacıyla yapılan incelemede, hem anne-beliren yetişkin arasındaki hem de baba-beliren yetişkin arasındaki fark puanlarının özerklik desteğini yüksek algılayan grupta daha düşük olduğu görülmüştür, $F_{B.Yetişkin-Anne} (1) = 5.27, p < .025$, kısmi $\eta^2 = .07$; $F_{B.Yetişkin-Baba} (1) = 10.63, p < .025$, kısmi $\eta^2 = .14$. Diğer bir ifadeyle, özerklik desteğini yüksek algılayan beliren yetişkinlerde ebeveynler ile beliren yetişkin arasındaki benzerlik daha yüksektir.

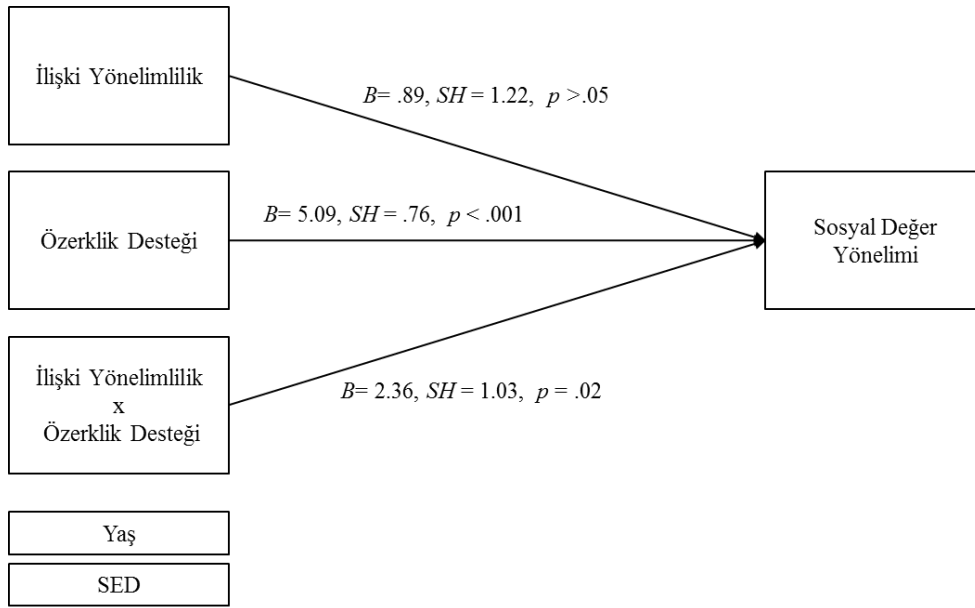
Ergenlerin ana babadan algıladıkları koşullu saygı için, sosyal değer yönelimi fark puanları açısından koşullu saygı sunmayı düşük ve yüksek algılayan iki grup arasındaki farkın anlamlı olmadığı belirlenmiştir, Wilks' $\lambda = .98, F(2, 72) = .79, p > .05$. Beliren yetişkinlerin ana babadan algıladıkları koşullu saygı sunma için de benzer bir sonuç elde edilmiştir (Wilks' $\lambda = .95, F(2, 44) = 1.22, p > .05$).

3.4.5. Ana Baba Uygulamaları ve Gençlerin Sosyal Değer Yönelimleri Arasındaki İlişkide Benlik Kurgularının Rolü

Araştırmada önerilen kuramsal model çerçevesinde, benlik kurguları ve ana baba uygulamaları arasındaki etkileşimin gençlerin sosyal değer yönelimleri üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. İlişkililik ve kendileşme benlik kurgusunun ana baba uygulamaları ve gencin sosyal değer yönelimi arasındaki ilişkide düzenleyici bir rol oynayacağı hipotezi sınanmıştır (**H10**). Daha önceki bölümlerde ele alınan betimsel analizlerden yola çıkılarak benlik kurgularından ilişkililik yönelimi ve ana babanın bildirdiği özerklik desteği ve koşullu saygı uygulamaları arasındaki etkileşim ele alınmıştır. Analizler, en küçük kareler yöntemi ile SPSS için PROCESS Macro²² kullanılarak yürütülmüştür (Model 1; Hayes, 2012). Çoklu bağlantılılık sorununu önlemek amacıyla değişkenler merkezleştirilmiştir (Cohen, Cohen, West ve Aiken, 2013). Yaş ve SED kontrol değişkenleri olarak alınmıştır. Process analizi sonuçları Şekil 12'den izlenebilir.

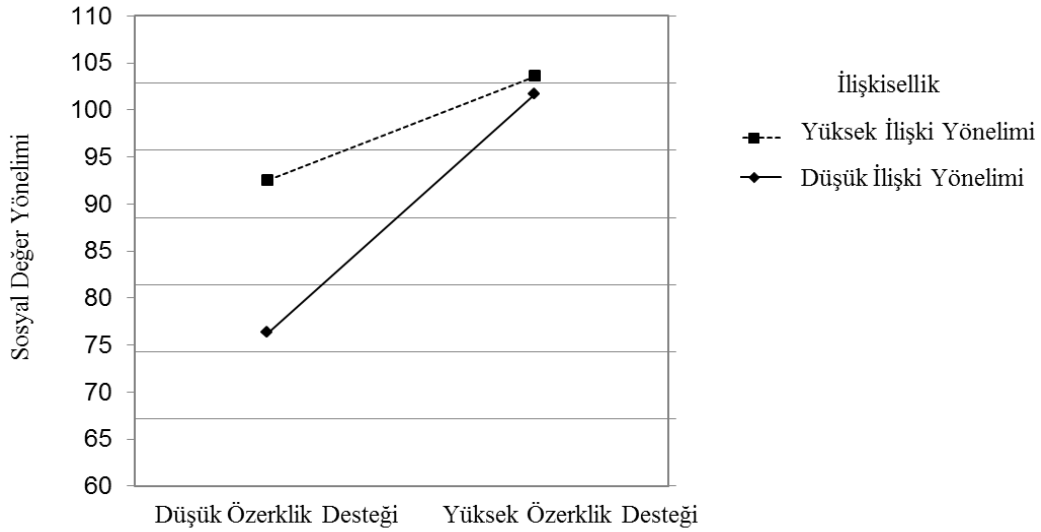
---

²² Process Macroda, etkileşim etkilerinin elde edilmesinde hem basit eğimler (simple slopes) hem de Johnson–Neyman tekniklerinden yararlanılabilmektedir. Bu araştırmada, basit eğimler tekniğinden yararlanılmıştır. Bu teknik, düzenleyici değişken için ortalama bir z değeri hesaplanmasını ve bu değer $1S$ üzerinde ve altında kalan ortalamaların durumsal değerler olarak kullanılmasını içermektedir.

Şekil 12. Düzenleyici rol analizine ilişkin sonuçlar.

Analiz sonuçları, modelin katkısının anlamlı olduğuna işaret etmiştir, $F(5, 397) = 13.01, R^2 = .14, p < .001$. Modelin, gençlerin sosyal değer yönelimlerdeki varyansın %14'ünü açıkladığı belirlenmiştir. Yaş ve SED kontrol edildiğinde, gençlerin ilişki yönelimliliği ve ana babanın özerklik desteği arasındaki etkileşimin gençlerin sosyal değer yönelimleri ile ilişkisinin anlamlı olduğu görülmüştür ($F(1,397) = 5.25, p < .05$). Buna göre, ana babanın özerklik desteğinin artması, gençlerin ilişkililik yönelimleri yüksek olduğunda sosyal değer yönelimlerinin daha olumlu olmasını yordamaktadır (bkz. Şekil 13). Diğer bir ifadeyle, ana babaları özerklik desteğini yüksek bildirdiklerinde ilişkiselliği yüksek olan gençler daha fazla olumlu sosyal tercih yapmaktadır.

Şekil 13. Gençlerin sosyal değer yönelimlerinin yordanmasında ilişki yönelimlilik ve ana babanın özerklik desteği arasındaki etkileşim.

3.4.6. Ana Baba Uygulamaları ve Gençlerin Sosyal Değer Yönelimleri Arasındaki İlişkide Kendini Düzenlemenin Rolü

Hatırlanacağı gibi, araştırmada önerilen kuramsal modelde içselleştirmenin, ebeveynin özerklik desteği ve olumlu sosyal yönelim arasındaki ilişkide aracı bir rol oynayacağı beklenmekteydi (**H11**). Gençlerin kendini düzenleme becerilerinin ana babanın özerklik desteği ve koşullu saygı sunması ve sosyal değer yönelimleri arasındaki ilişkide oynadığı rollerin değerlendirildiği bu bölümde, ilk olarak ele alınan değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiş ve özet olarak Tablo 27’de sunulmuştur. Bu ilişkiler temel alınarak, (1) özerklik desteğinin, olumlu sosyal ve işini en iyi şekilde yapma alanlarındaki *içsel kendini düzenleme* üzerinden ve (2) koşullu saygı sunmanın ise rekabet ve işini en iyi şekilde yapma alanlarında *içsel ve diğeri odaklı* kendini düzenleme üzerinden gençlerin sosyal değer yönelimleri üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Tablo 27. Gençlerin Sosyal Değer Yönelimi Puanlarının Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizleri Özet Tablosu

	SDY	Kendini Düzenleme											
		Olumlu Sosyal				Rekabet				İşini En İyi Yapma			
		İçsel	KO	DO	Dışsal	İçsel	KO	DO	Dışsal	İçsel	KO	DO	Dışsal
Sosyal Değer Yönelimi		*	-	*	*	*	-	*	-	*	-	*	*
Özerklik Desteği [†]	*	*	-	-	-	-	-	-	-	*	-	-	-
Koşullu Saygı [†]	*	-	-	-	-	*	-	*	-	*	-	*	-

Not. [†]: Anne ve Baba bildirimine dayanan ölçümler. SDY: Sosyal Değer Yönelimi. KO: Kendi Odaklı Düzenleme, DO: Diğeri Odaklı Düzenleme.

Aracı etkiler, PROCESS makro kullanılarak değerlendirilmiştir (Model 4; Hayes, 2012). Ana babanın bildirdiği özerklik desteği ve koşullu saygı sunma uygulamaları bağımsız değişkenler (X_1 , X_2) (kontrol değişkenleri yaş ve dummy olarak kodlanan cinsiyetle birlikte), sosyal davranışın farklı alanlarında kendini düzenleme aracı değişkenler ($M_{1/1}$, $M_{1/2}$, $M_{1/3}$, $M_{2/1}$ ve $M_{2/2}$) ve gençlerin sosyal değer yönelimleri ise bağımlı değişkenler (Y) olarak alınmıştır.

Olumlu sosyal alanda içsel kendini düzenlemenin aracı rolüne ilişkin değerlendirmede, ana babanın *özerklik desteği* sağlamanın gençlerin olumlu sosyal alanda daha fazla içsel düzenleme bildirmeleriyle ilişki olduğu görülmüştür ($a_1 = .16$, $p < .001$; $R^2 = .05$, $F(3, 433) = 8.45$, $p < .001$). Olumlu sosyal alanda daha fazla içsel düzenleme, özerklik desteği kontrol edildiğinde gençlerin daha fazla olumlu sosyal tercih yapmalarıyla ilişkilidir ($R^2 = .17$, $F(4, 432) = 22.11$, $p < .001$). Özetle, ana babanın özerklik desteği sağlması hem doğrudan hem de içsel düzenleme üzerinden kısmen gençlerin daha olumlu sosyal tercih yapmalarıyla ilişkili görünmektedir. Özerklik desteği, gençlerin olumlu sosyal alandaki konularda (işbirliği, yardım ve paylaşma) daha içsel bir motivasyonla hareket etmeleri ve sosyal ikilem durumlarında daha fazla olumlu sosyal tercih yapmalarıyla ilişkilidir.

İşini en iyi şekilde yapma alanı için, içsel düzenlemenin artması ana babanın *özerklik desteği* sağlamasıyla ilişkiliyken ($a_1 = .19, p < .001; R^2 = .23, F(3, 433) = 8.16, p < .001$; bkz. Şekil 14a), daha fazla içsel düzenlemenin, özerklik desteği kontrol edildiğinde gençlerin daha fazla olumlu sosyal tercihler yapmasıyla ilişkili olmadığı ($b_1 = .72, SH = .64, p > .05$) belirlenmiştir. *İşini en iyi şekilde yapma alanı*nda, içsel düzenlemenin aracı rolü anlamlı değildir. Sosyal değer yöneliminin ana baba uygulamalarıyla ilişkisinde kendini düzenleme değişkenlerinin aracı rollerine ilişkin etkiler Tablo 28’de sunulmuştur.

*Rekabet alanı*nda içsel kendini düzenlemenin aracı rolüne ilişkin değerlendirmede, ana babanın *koşullu saygı* sunmasının gençlerin rekabet alanında daha fazla içsel düzenleme bildirmeleriyle ilişki olduğu görülmüştür ($a_1 = .28, p < .001; R^2 = .04, F(3, 433) = 6.01, p < .001$). Rekabet alanında daha fazla içsel düzenleme ise koşullu saygı kontrol edildiğinde gençlerin daha az olumlu sosyal tercih yapmasıyla ilişkili bulunmuştur ($R^2 = .09, F(4, 432) = 10.43, p < .001$; bkz. Şekil 14b). Rekabet alanında *diğeri odaklı kendini düzenleme*nin aracı rolünün değerlendirildiği analiz sonuçları, koşullu saygı sunmanın rekabet alanında daha fazla diğeri odaklı düzenleme yapma ile ilişki olduğunu göstermiştir ($a_1 = .32, p < .001; R^2 = .06, F(3, 433) = 8.81, p < .001$).

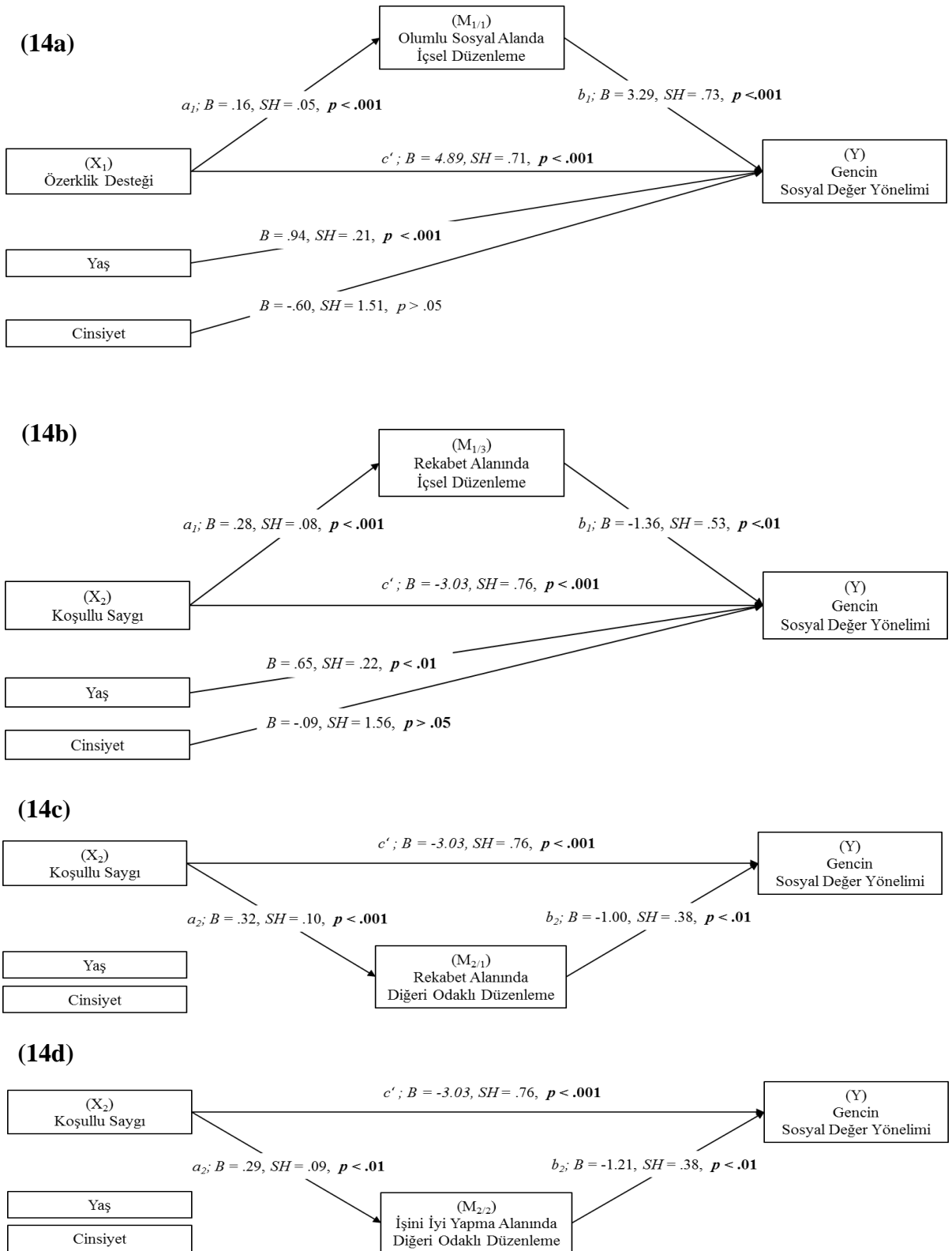
Tablo 28. Gençlerin Sosyal Değer Yönelimlerinin Ana Baba Uygulamalarıyla İlişkisinde Kendini Düzenlemenin Aracı Rollerine Ait Etkiler

		Toplam ve Doğrudan Etkiler			Dolaylı Etki (a.b)		
		<i>Etki</i>	<i>SH</i>	<i>t</i>	Bootstrapped		
		<i>Etki</i>	<i>SH</i>	<i>t</i>	<i>Etki</i>	<i>SH</i>	<i>CI</i>
$X_1 \rightarrow Y$	Toplam Etki (c)	4.89	.71	6.89***			
$X_1 \rightarrow M_{1/1} \rightarrow Y$	Doğrudan Etki (c')	4.38	.70	6.22***	.52*	.20	.19 - 1.04
$X_1 \rightarrow M_{1/2} \rightarrow Y$	Doğrudan Etki	4.76	.72	6.60***	.14	.13	-.07 - .47
$X_2 \rightarrow Y$	Toplam Etki	-3.03	.76	-3.99***			
$X_2 \rightarrow M_{1/3} \rightarrow Y$	Doğrudan Etki	-2.65	.76	-3.47***	-.38*	.17	-.83 - -.13
$X_2 \rightarrow M_{2/1} \rightarrow Y$	Doğrudan Etki	-2.70	.76	-3.54***	-.32*	.16	-.74 - -.10
$X_2 \rightarrow M_{1/2} \rightarrow Y$	Doğrudan Etki	-3.22	.76	-4.24***	.19	.13	.01 - .59
$X_2 \rightarrow M_{2/2} \rightarrow Y$	Doğrudan Etki	-2.68	.76	-3.52***	-.35*	.17	-.79 - -.10

Not. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Koşullu saygı kontrol edildiğinde, rekabet alanında diğeri odaklı düzenlemenin artması ise gençlerin daha az olumlu sosyal tercih yapmasıyla ilişkilidir ($R^2 = .08$, $F(4, 432) = 9.99$, $p < .001$; bkz Şekil 14c). Özetle, ana babanın koşullu saygı sunması hem doğrudan hem de içsel ve diğeri odaklı kendini düzenleme üzerinden kısmen gençlerin daha fazla kendine yanlı sosyal tercihler yapmalarıyla ilişkilidir.

İşini en iyi şekilde yapma alanında içsel ve diğeri odaklı kendini düzenlemenin aracı rolüne ilişkin değerlendirmelerde, *koşullu saygı* sunmanın ilgili alanda kendini daha fazla içsel ($a_1 = .11$, $p < .01$; $R^2 = .03$, $F(3, 433) = 5.09$, $p < .01$) ve diğeri odaklı ($a_2 = .29$, $p < .01$; $R^2 = .05$, $F(3, 433) = 7.83$, $p < .001$) düzenlemeyle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ana babanın koşullu saygı sunması kontrol edildiğinde ise, işini en iyi şekilde yapma alanında daha fazla diğeri odaklı kendini düzenlemenin daha fazla kendine yanlı sosyal tercih yapmayla ilişkili olduğu saptanmıştır ($a_1 = .32$, $p < .001$; $R^2 = .07$, $F(3, 433) = 10.79$, $p < .001$; bkz. Şekil 14d). İşini en iyi şekilde yapma alanında, ana babanın koşullu saygı sunması ve sosyal değer yönelimi arasındaki ilişkide içsel düzenlemenin aracı etkisinin ise anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Şekil 14. Farklı sosyal davranış alanlarında kendini düzenlemenin, ana baba uygulamaları ve gencin sosyal değer yönelimi arasındaki ilişkideki aracı rolüne ilişkin şekilsel gösterimler.

BÖLÜM 4

TARTIŞMA

Sosyal değer yöneliminin sosyal davranışlarımıza ve kişiler arası ilişkilerimize yön verme konusunda katkısı bilinmekle birlikte dünyanın geleceğini şekillendirecek olan gençlerin olumlu sosyal gelişimleri açısından önemi ve olumlu sosyal davranışlarının gelişimine katkısı açısından gelişim psikolojisi alanında kayda değer bir bilgi birikimi mevcut değildir. O nedenle araştırma bulguları, öncelikle bu anlamda değerlendirilmiştir.

Tartışma bölümü, bir önceki bölümde ele alınan araştırma bulgularına paralel olarak iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, araştırma değişkenleri ile ilgili betimsel analizler ve değişkenler arasındaki ilişkilerle ilgili sonuçların tartışılmasını içermektedir. İkinci bölümde ise araştırma kapsamında önerilen model çerçevesinde oluşturulan hipotezlerin sınanmasına yönelik analizlerin sonuçları tartışılmaktadır. Araştırma hipotezlerine ilişkin sonuçların ele alındığı kısımda sosyal değer yöneliminin farklı türden sosyal davranışlarla ilişkilerine ve sosyal değer yöneliminin öncüllerinin belirlenmesine yönelik analizlerin sonuçlarına ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir. Araştırma kapsamında sınanan hipotezlerin desteklenme durumuna ait özet bilgiler Tablo 29'dan izlenebilir.

Tablo 29. Asıl Çalışma Kapsamında Önerilen Hipotezler ve Sonuçları Özet Tablosu

No	Hipotez	Doğrulama
H1	Beliren yetişkinler ve kadınlar, orta ergenlerden ve erkeklerden daha fazla olumlu sosyal yönelimlidirler ve daha fazla olumlu sosyal davranış sergileyeceklerdir.	Kısmi (sosyal davranışlar ve sosyal değer yöneliminde gelişim dönemi için)
H2	Sosyal değer yöneliminin olumlu olması, gencin özgeci davranışı daha fazla; kamusal davranışı ve kazanma amaçlı rekabeti ise daha az tercih etmesiyle ilişkili olacaktır.	Kısmi (kamusal OSD ve kazanma amaçlı rekabet için)
H3	Benlik kurgularından “ilişkililik” sosyal değer yönelimi puanlarındaki artışla (olumlu sosyal yönelimli olmayla) ilişkiliyken “kendileşme” azalmayla (bireyci yönelimle) ilişkilidir.	Kısmi (İlişkililik için)
H4	Üst sosyoekonomik düzeydeki ergen ve beliren yetişkinler sosyal ikilem durumlarında daha bireyci tercihler yapacaklardır.	Kısmi (Öznel statüde ailenin görelî yeri için)
H5	Ana babadan algılanan özerklik desteği ergen/beliren yetişkinlerin özellikle olumlu sosyal yönelimleri; algılanan koşullu saygı ise özellikle rekabetçi yönelimler ile ilişkili olacaktır.	Desteklendi
H6	Gencin kendini içsel düzenlemesi sosyal değer yönelimi puanlarındaki artışla; dışsal ve diğeri odaklı düzenlemesi ise sosyal değer yönelimi puanlarındaki azalmayla ilişkili olacaktır.	Kısmi (içsel ve diğeri odaklı kendini düzenleme için)
H7	Sosyal değer yönelimi açısından, ebeveyn-ergen arasındaki benzerlik, ebeveyn-beliren yetişkin arasındaki benzerlikten daha fazla olacaktır.	Desteklenmedi
H8	“Zamanın ruhu” nun gençlerin sosyal değer yönelimlerinden bireyci ve rekabetçi yönelim üzerindeki rolü olumlu sosyal yönelime göre daha fazla olacaktır.	Desteklenmedi
H9	Anne baba ve gencin sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerlik, ana babadan algılanan özerklik desteği yüksek olduğunda daha fazla olacaktır.	Kısmi (Beliren yetişkinlerde özerklik desteği için)
H10	“İlişkililik” ve “kendileşme” benlik kurgusu ana baba uygulamaları ve gencin sosyal değer yönelimi arasındaki ilişkide düzenleyici bir rol oynayacaktır.	Kısmi (ilişkililik için)
H11	Gencin içsel kendini düzenlemesi, ebeveynin özerklik desteği ve gencin olumlu sosyal değer yönelimi arasındaki ilişkide aracı bir rol oynayacaktır.	Desteklendi

4.1. ARAŞTIRMA DEĞİŞKENLERİ İLE İLGİLİ BETİMSEL ANALİZLERE ve DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİLERE AİT SONUÇLARIN TARTIŞILMASI

Bu bölümde, araştırma değişkenlerine ilişkin betimsel analizlerden elde edilen bulgular tartışılmaktadır. Sosyal değer yönelimi açısından anne-baba arasında gözlenen benzerlik ve gencin bireysel özelliklerine göre gösterdiği farklılıklar Bölüm 4.2’de ayrıntılı olarak ele alınacağı için burada söz edilmemiştir. Bununla birlikte, sosyal değer yönelimiyle ilgili diğer karşılaştırmalı analiz sonuçları bu bölümde ele alınmıştır. Sonrasında, benlik kurguları ve ebeveynlik uygulamalarının genç ve ana baba bildirimlerine göre karşılaştırılmasına ve sözü edilen değişkenlerin her biri için gençlerin ve ebeveynin cinsiyetine, gelişim dönemine göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin sonuçlar değerlendirilmektedir.

4.1.1. Sosyal Değer Yönelimi Değişkenine İlişkin Betimsel Analizlerin Tartışılması

Araştırmada, Van Lange ve arkadaşlarının (1997), kardeşlerin varlığının bireylerin daha olumlu sosyal tercihleriyle ilişkili olabildiğini gösteren araştırmasından yola çıkılarak gencin sosyal değer yöneliminin kardeş sayısı ve doğum sırasına göre farklılaşıp farklılaşmadığı değerlendirilmiştir. Araştırma bulgusu, sosyal değer yöneliminin sahip olunan kardeş sayısına ve doğum sırasına göre farklılaşmadığını göstermiştir. Bu bulgu, kardeşlerin varlığının yaşamın erken dönemlerinden itibaren bir çocuk için karşılıklı bağımlılık durumları yaratan, çocuğu rekabet içeren çok sayıda durumla (örn. sevdiği bir oyuncakla oynarken kardeşinin de aynı oyuncakla oynama girişimi ya da annenin ilgisini paylaşmak istememe) karşı karşıya getiren bir bağlam olduğu; dolayısıyla kendi ve diğerinin ihtiyaçları arasında denge kurmasını kolaylaştıracak deneyimlerin sıklığı düşünüldüğünde, beklenmediktir. Sosyal değer yöneliminde, kardeşlerin varlığının etkilerini açıklayan iki farklı bakış açısı göze çarpmaktadır. Van Lange ve arkadaşlarının (1997) ‘*olumlu sosyal-kardeş hipotezi*’ olarak adlandırdıkları ilk görüşe göre, kardeşler, özellikle büyük ve kadın olduklarında, cinsiyet rollerinin de bir getirisi olarak (örn., bakım verme, yardım, ilgi gösterme) diğer kardeşin olumlu sosyal yönelimlerini destekleyecektir. Kaynakların sınırlı olması durumu, çocukların, ortak hareket etmenin işlevsel değerini öğrenmelerine katkı sağlayacaktır. Öte yandan,

kardeşlerin varlığının, özellikle çok sayıda olduklarında, kardeşler arasındaki güveni ve ortak çıkar doğrultusunda hareket etme isteğini azaltarak çocukların rekabete yönlenmelerine neden olabileceği öne sürülmektedir (Van Lange ve ark., 1997a). Elde edilen sonuçlar bu iki görüşle de uyuşmamaktadır. Bu sonuçların, araştırmada yer alan katılımcıların içinde buldukları gelişim dönemiyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemlerinde kardeş ilişkilerinin miktar ve yoğunluğunun azaldığı vurgulanmaktadır (örn., Buhrmester ve Furman, 1990; Conger ve Little, 2010; Volling, Kennedy ve Jacke, 2010). Buhrmester ve Furman (1990) ergenlerin, daha küçük yaştaki çocuklarla karşılaştırıldığında kardeşleriyle ilişkilerini daha az arkadaşlık, yakınlık ve şefkat içeriyor olarak değerlendirdiklerini bulmuştur. Bu durum, kardeşler arasındaki olumlu ya da olumsuz etkileşimlerdeki azalmanın, kardeşlerin birbiri üzerindeki etkilerinde de bir azalmayı beraberinde getirmesinden kaynaklanabilir (Volling ve ark., 2010).

4.1.2. Benlik Kurguları, Ebeveynlik Uygulamaları ve Kendini Düzenleme Değişkenlerine İlişkin Analizlerin Tartışılması

Bu bölümde, benlik kurgularına (kendileşme ve ilişkililik), ana baba uygulamalarına (anne ve babadan algılanan ile anne ve babanın bildirdiği özerklik desteği ve koşullu saygı) ve kendini düzenlemeye ilişkin analizlerden elde edilen sonuçlar tartışılmaktadır. Bu kapsamda, ilk olarak benlik kurgusu ve ana baba uygulamaları değişkenlerinin genç-anne, genç-baba ve anne-baba arasında gösterdiği farklar ele alınmıştır. Ayrıca, her bir değişken için, gençlerin demografik özelliklerinin (gelişim dönemi ve cinsiyet) sözü edilen değişkenlerde bir fark yaratıp yaratmadığıyla ilgili sonuçlar değerlendirilmiştir. Son olarak, benlik kurguları, ebeveynlik uygulamaları ve gençlerin sosyal davranışları bağlamında değerlendirilen kendini düzenlemeleri (işbirliği, yardımlaşma ve paylaşmayı içeren olumlu sosyal davranış, rekabet ve bir işi en iyi şekilde yapma nedenleri) arasındaki ilişkiler tartışılmıştır.

Araştırmada, hem anne hem de babalarla karşılaştırıldığında, gençlerin kendileşme puanlarının daha yüksek, ilişkililik puanlarının ise özellikle annelerinkine göre daha düşük olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, anne ve babaların kendileşme ve ilişkililik

puanlarının benzer olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, kuşaklar arası farklılıklara ve bununla ilişkili olarak Türkiye’de sosyokültürel yapıdaki değişimlere işaret etmesi bakımından önemli görünmektedir. Yapılan çalışmalar, özellikle 1980 sonrası Türkiye’de bireyciliğin giderek arttığına işaret etmektedir (örn., Çileli, 2000; Göregenli, 1995; Karakitapoğlu-Aygün, 2002). Bu geçiş süreci, gençlerin özerklik yönelimlerinin desteklenmesini ve özellikle kişisel başarı ve rekabetle tanımlanan bireyciliğe yapılan vurgunun artmasını da beraberinde getirmiştir (örn., Karakitapoğlu-Aygün ve İmamoğlu, 2002; Özdikmenli-Demir ve Sayıl, 2009; Yağmurlu, Çıtlak, Dost ve Leyendecker, 2009). Modernleşme süreciyle birlikte, daha iyi bir yaşam için eğitim alma gerekliliği gibi bir dizi sosyal değişim ortaya çıkmış ve bu gibi durumlar özellikle bireylerin gruba bağlılıklarını (özellikle aile temelinde) sürdürürken aynı zamanda çocukların bireysel başarılarını da desteklemeyi gerektirmiştir (örn., Karakitapoğlu-Aygün ve İmamoğlu, 2002; Kağıtçıbaşı, 1996; 2005; Phalet ve Schönpflug, 2001). Bu bağlamda, Butner ve arkadaşları (2009), ergenlerin kendilerini hem anne hem de babalarından daha bağımsız algıladıklarını ve ana baba – ergen arasındaki bu farklılığın, ergenin özerkliğinden ve ana babanın ergenin bağımsızlığını desteklemesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Ergenlikle birlikte ebeveynle geçirilen zaman azalmakta, ebeveyn gencin yaşamına daha az dahil olmakta ve ebeveyn-ergen arasındaki uyumsuzluk artmaktadır (örn., Furman ve Buhrmester, 1992; Larson, Richards, Moneta, Holmbeck ve Duckett, 1996; Smetana ve ark., 2006). Bu durum, ergenlerde bağımsızlığı desteklemektedir (Steinberg, 2001). Öte yandan, yetişkinlerin (anne ve babaların) ilişkililik puanlarının ve aralarındaki benzerliğin yüksek olması, iş ve ev yaşamlarında belirli bir düzen kurmuş olmanın ve kendini gerçekleştirmeye yönelik uğraşlar yerine, çocuklarının ya da kendi anne babalarının bakımlarıyla uğraşıyor olmalarının bir getirisi olabilir. Bu gelişimsel görevler yaş ilerledikçe ilişkiselliğin artmasını beraberinde getiriyor görünmektedir. Bilindiği gibi, Erikson’un (1963) sekiz gelişim evresinden yedincisi olan ‘üretkenlik’, başkalarının, özellikle de bir sonraki kuşağın refahına yönelik ilginin artmasıyla karakterize edilir. Ayrıca, sonuçlar kuşaklar arasındaki farklılıklarla da açıklanabilir. Buna göre, büyük şehirde yaşıyor olsalar da anne ve babalar geleneksel değerlerini görece koruyor olabilirler. Bununla ilişkili olarak, Türkiye’de yapılan çalışmalar, yetişkinlerin, üniversitede

okuyan gençlerle karşılaştırıldığında gelenek-inanç, normatif ana babalık ve iyilikseverlik değerlerine (Karakitapoğlu-Aygün ve İmamoğlu, 2002; Morsümbül, 2014), üniversiteli gençlerin ise yenilikçi değerlere (Akarşlan-Esen ve Cesur, 2015) daha fazla önem verdiklerini göstermiştir.

Benlik kurgularının (kendileşme ve ilişkililik) gençlerin cinsiyeti ve iki farklı gelişim dönemine göre farklılık gösterip göstermediğinin ele alındığı sonuçlar, gelişim döneminin (ergenlik ve beliren yetişkinlik) anlamlı bir fark yaratmadığını, bununla birlikte dünyada ve Türkiye’de yapılan çok sayıda çalışmadan elde edilen sonuçlarla tutarlı bir şekilde (örn., Carlo ve ark., 2001; İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün, 2006; 2007; İmamoğlu ve ark., 2011; Kındap, 2011; Schönplflug ve Yan, 2014), genç kadınların ilişkililik ve kendileşme puanları ortalamasının erkeklere göre daha yüksek olduğunu göstermiştir. Gelişim dönemi etkisinin anlamlı olmaması, toplumda ortaya çıkan sosyokültürel değişimlerin ergen ve beliren yetişkinleri benzer şekilde etkilediğinin, bu iki gelişim dönemindeki bireylerin aynı kuşağın üyeleri olduğunun bir göstergesi olabilir. Kuşaklar arası farklılıkların ele alındığı çalışmalar, kendine özgü özellikleri olan her bir kuşaktaki bireylerin, ortak geçmiş ve sosyal yaşantılarının bir sonucu olarak benzer tutumlara, değerlere ve kişilik özelliklerine sahip olma eğilimi gösterdiklerine işaret etmektedir (örn., Smola ve Sutton, 2002; Pekerti ve Arlı, 2015). Bu çerçevede, ergen ve beliren yetişkinler arasında benlik kurguları açısından farklılık gözlenmemesi beklendiktir. Ek olarak, sonuçların kendini belirleme kuramı bakış açısıyla, özerklik ve ilişkililiğin hem ergen hem de beliren yetişkinler için önemli ihtiyaçlar olduğuna kanıt oluşturduğu öne sürülebilir. Sonuçlar ayrıca, Türkiye’de aile yapısı ve aile içindeki etkileşim örüntülerinde ortaya çıkan değişimlerin, ilişkililiğin yanı sıra eylemlilik (*agency*) ve kişiler arası mesafeyi içeren özerkliğin önemszenmesini ve desteklenmesini beraberinde getirdiği görüşünü desteklemektedir (Kağıtçıbaşı, 2005).

Genç kadınların erkeklerden daha fazla ilişkililik ve kendileşme bildirmesine ilişkin sonuçların ise cinsiyete özgü sosyal roller ve beklentilerle ilgili olabileceği düşünülmektedir. Bu açıdan, kadınsılık bağlanma ile nitelendirildiği ve kadınlar bakım

verme, diğeri yönelimli tutum ve beceriler geliştirmeleri konusunda cesaretlendirildikleri (Eagly ve ark., 2000; Spence, 1993) için ilişkililiğın kadınlarda yüksek olması şaşırtıcı değıldir. İlişkisel benlikle ilgili olarak, Carothers ve Reis (2013), hem kadın hem de erkeklerin bağımlı bir benlik kurgusuna sahip olduklarını, bu bağımlı benlik kurgusunun kadınlarda daha ilişkisel ve diğelerine yakın olmayı içerirken erkeklerde daha kolektif ve büyük gruplar bağlamında ortaya çıktığı vurgulamaktadır. Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını²³ içeren bu bakış açısı, erkeklerde özerklik daha fazla cesaretlendirildiğı (örn., Eagly ve ark., 2000; Yetim, 2003) ve erkeklerin baskınlık ve başarı yönelimleri daha yüksek olduğı (örn., Hawley, 2002) halde neden kendileşmenin kadınlarda yüksek olduğı sorusunu akla getirmektedir.

Bu soru; bir değer ya da tutumun cinsiyete özgü olmasının belirli süreçlere bağı olduğunu öne süren açıklamalarla yanıtlanabilir (Leaper ve Friedman, 2007). Bu süreçler, (a) biyolojik, (b) bilişsel-motivasyonel , (c) sosyal-etkileşimsel ve (d) bu üçünün etkileşimini içeren sosyal-yapısal süreçleri içermektedir. Örneğın, kadınların fiziksel olarak çocuğa bakanlar olmaları biyolojik süreçleri; bireylerin erkeksilik ve kadınsılığın kültürel tanımlamalarını yaşamın erken dönemlerinde öğrenip içselleştirmeleri bilişsel-motivasyonel süreçleri; ailede cinsiyete özgü sosyalleştirme girişimleri ise sosyal etkileşimsel süreçleri betimlemektedir. Sosyal-yapısal süreçler ise toplumdaki ataerkillik derecesini ve iş gücüne katılımı içermektedir. Kadınların artan eğitim olanakları, iş yaşamına katılmaları ve kentleşme, cinsiyet eşitsizliğindeki farkı azaltmıştır. Bu süreç, kadınların ekonomik ve kişisel bağımsızlıklarına ve kendileşmeye daha fazla önem vermelerini beraberinde getirmiştir (İmamoğlu ve İmamoğlu, 2007). Bu görüşü destekler şekilde, Türkiye’de son yıllarda yapılan çalışmalar, eğitim düzeyi yüksek olan ve iş gücüne katılan kadınların ilişkisel oldukları kadar kendileşme eğılimlerinin de yüksek olduğunu göstermiştir (örn., İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün, 2006; İmamoğlu ve ark., 2011).

---

²³ Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, kadınlık ve erkeklik rollerinin toplumsal beklentilere göre ayrıştırılmasını ifade etmektedir. Buna göre, erki temsil eden erkeğe aktif, güçlü ve bağımsız bir rol atfedilirken kadına bağımlı, pasif, ilgi ve bakım veren ve düzenleyici rolü yüklenmiştir (örn., Dökmen, 2010).

Yukarıda sözü edildiği gibi, sosyalleştirme süreci de toplumsal cinsiyetle ilişkili diğer bir konudur. Toplumsal cinsiyet şeması kuramına göre, bireyler cinsiyet rollerini kültürün kadınlık ve erkekliğe ilişkin tanımlamalarına göre kodlar (Bem, 1981). Bu kodlama ve bilgi işleme süreci, hem anne hem de babaların sosyalleştirme girişimlerine yansiyarak cinsiyete özgü uygulamalarla (kız ve erkek çocuklarına farklı şekilde davranma) karşımıza çıkar. Bu şekilde, anne, baba, kız çocukları ve erkek çocukları birbirleriyle farklı şekillerde etkileşim kurar (Nelson ve ark., 2007; Steinberg, 2001). Farklılaşan bu etkileşimler hem gençlerin hem de ana babaların bildirimlerinde gözlenir. Bununla ilişkili olarak araştırma sonuçları, beliren yetişkinlik dönemindeki erkeklerin, kadınlarla karşılaştırıldığında, babalarından annelerine göre daha az özerklik desteği algıladıklarını göstermiştir. Yine, araştırmada, annelerin ergen çocuklarına daha fazla koşullu saygı öne sürdüklerini belirtirlerken babaların aynı dönemdeki çocuklarına daha fazla özerklik desteği sağladıklarını bildirdikleri bulunmuştur. Özellikle baba, bir yandan genci, özerkliğini cesaretlendiren ve kendine güvenli, bağımsız olması yönünde beklentilerle yetiştirirken (Opensahw, Thomas ve Rollins, 1983) diğer yandan, gencin flört etme ve sosyal etkileşimleri ile ilgili davranışlarını belirleyen kuralları düzenlemede önemli bir rol oynar (Raffaelli ve Ontai, 2004). Babanın gencin yaşantısıyla ilgili kararlar alma konusundaki bu rolü, beliren yetişkinlik dönemindeki erkeklerin babalarının uyma beklentisini ya da sınırlandırıcı davranışını daha olumsuz değerlendirmelerine yol açıyor olabilir (örn., Sher-Censor, Parke ve Coltrane, 2011). Bununla ilişkili olarak, kendini özerk algılayan beliren yetişkinler için, ana babanın benliği kontrol eden uygulamalarının beliren yetişkinin içselleştirme sorun davranışlarıyla ilişkili olduğu gösterilmiştir (Kurt, Sayıl ve Kındap Tepe, 2013).

Ebeveynin özerklik desteği, ana babanın gencin kişisel ilgi ve değerlerini gözetmesi ve kendi kararlarını kendisinin vermesini önemsemesini içermektedir (Ryan, Deci ve Grolnick, 1995). Türkiye’de değişen sosyo kültürel yapının ana babaların özerkliğe daha fazla önem veren tutumları benimsemesini beraberinde getirdiği belirtilmektedir (Kağıtçıbaşı, 2014). Bununla birlikte, ergenin özerklik taleplerinin ana baba tarafından nasıl algılandığı ve yorumlandığı da oldukça önemlidir (Kağıtçıbaşı, 2010; Sayıl ve Kındap Tepe, 2016). Bu bağlamda, ana babaya saygı normu, hem gençler hem de ana

babanın algı ve yorumlamalarını etkiler (Aun, Nainee ve Seng, 2016; Sayıl ve Kındap Tepe, 2016). Bilindiği gibi, Türkiye’de saygı beklentisi oldukça yaygın bir normdur (Kağıtçıbaşı, 2014; Nacak, Yağmurlu, Durgel ve van de Vijver, 2011) ve baba, daha fazla güç öne süren, yönerge veren ve çocuklarıyla daha az meşgul olan bir otorite figürü olarak tanımlanır. Bu araştırmanın gencin özellikle babalarından belirgin şekilde daha az özerklik desteği algıladığını gösteren bulguları, algılar arasındaki farklılıkların bireylerin içinde yaşadıkları toplumun değer ve normlarının bir getirisi olarak ortaya çıkabileceğini akla getirmektedir. Ek olarak, babanın annenin uygulamaları üzerinden aile sistemine dahil olabileceği göz önüne alındığında, çocuklarına müdahalede ikincil olan baba, anneden aldığı bilgiyle kontrolünü artırıyor ve bunun sonucu olarak da genç daha az özerklik desteği algılıyor olabilir. Öte yandan, ergenlerin babadan daha fazla özerklik desteği algıladığının gösterildiği araştırmalara da rastlanmaktadır (örn., Kındap, 2011). Bu durum, özellikle ergenlik döneminde artan anne-ergen arasındaki çatışmanın bir sonucu olarak ortaya çıkıyor görünmektedir (örn., Laursen, 1995).

Bununla birlikte, hem ebeveynin bildirdiği hem de gencin algıladığı özerklik desteğinde cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan farklılıklarla ilgili araştırma sonuçlarının oldukça çelişkili olduğu görülmektedir. Ek olarak, beliren yetişkinlikle ilgili çalışmalar oldukça sınırlıdır. Ergenlerle yapılan araştırmaların bazıları, bu araştırmanın bulgularına benzer şekilde (hatırlanacağı gibi, ergenlik ya da beliren yetişkinlikte kadın ve erkeklerin hem anne hem de babalarından benzer düzeyde koşullu saygı algıladıkları bulunmuştu), ergenlik dönemindeki kadın ve erkeklerin ana babalarının özerklik desteğiyle ilişkili deneyimlerinin benzer olduğunu (örn., Smetana, Campione-Barr ve Daddis, 2004), diğerleri ise geleneksel ailelerde kadınların özerkliğinin erkeklerle karşılaştırıldığında daha az desteklendiğini (örn., Bumpus, Crouter ve McHale, 2001) göstermektedir. Öte yandan, Soenens ve arkadaşları ise (2007b), özerklik desteğinin ebeveyn cinsiyetine göre farklılaşmadığını göstermiştir. Beliren yetişkinlerle yapılan çalışmalarda da tutarsızlıklar söz konusudur. Bu bağlamda, örneğin Padilla-Walker ve Nelson’ın (2012) yaptığı çalışmanın sonuçları, bu araştırmanın bulgularıyla tutarlı olarak, kadınların erkeklerle karşılaştırıldığında daha fazla özerklik algıladıklarına işaret etmiştir. Ergenler ve beliren yetişkinlerle yapılan başka bir çalışmada ise, algılanan ve sağlanan özerklik

desteğinin cinsiyetle ilişkili olmadığı; yaşla birlikte algılanan özerklik desteğinin arttığı gösterilmiştir (Inguglia, Ingoglia, Liga, Coco ve Cricchio, 2015).

Ayrıca, araştırma sonuçları, gençlerin anne ve babalarından algıladığı uygulamaların benzer olduğuna işaret etmiştir. Örneğin, ergen ya da beliren yetişkinlerin özellikle babalarından benzer düzeyde koşullu saygı algıladıkları belirlenmiş; annelerinden ve babalarından algıladıkları özerklik desteği ve koşullu saygı arasındaki ilişkilerin .71 - .91 arasında değiştiği gözlenmiştir. Bu, gençlerin ana babalarının ebeveynlik davranışlarını benzer şekilde algıladığına, bir ebeveyninin özelliklerini diğer ebeveynine yükleme eğiliminde olduklarına işaret eden araştırma bulgularıyla tutarlık göstermektedir (örn., Smetana ve Daddis, 2002; Tein, Roosa ve Michaels, 1994). Bir arada ele alındığında, sözü edilen tüm bu bulgular cinsiyete özgü ana baba uygulamalarının genç erkek ve kadınlarda farklı şekillerde ortaya çıktığına ve farklı sonuçlarla ilişkili olabileceğine işaret etmekte ve konunun daha ayrıntılı olarak çalışılmasını gerektirmektedir.

Bu bölüm kapsamında, ayrıca, benlik kurguları, ebeveynlik uygulamaları ve gençlerin sosyal davranış bağlamında kendini düzenlemeleri arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Kendini düzenleme, olumlu sosyal davranış (işbirliği, yardımlaşma ve paylaşma), rekabet ve bir işi en iyi şekilde yapma alanlarında davranışın nedeninin ne ölçüde içsel ya da dışsal olarak görüldüğüyle ilgilidir. Sonuçlar, hem ergen hem de beliren yetişkinlerde algılanan özerklik desteğinin, olumlu sosyal davranışları daha içsel bir motivasyonla yapma ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Tersine, annelerinden koşullu saygı gördüklerini bildiren gençler, olumlu sosyal davranışları onay ya da ödül kazanmak için yapmaktadır. Kendini belirleme kuramında özerklik, bireyin kendi iradesiyle ve sahip olduğu özgün değerler çerçevesinde hareket etmesini içerir ve bireyin işlevselliği, yani iyiliğine hizmet eden davranışları sergilemesi için temeldir (Ryan ve Deci, 2000). Çok sayıda araştırmada özerkliğin bireylerin paylaşma, cömertlik, empati, bağış, gönüllülük ve yardım etme davranışlarıyla ilişkili olduğu gösterilmiştir (örn., Assor, 2011; Kındap, 2011; Richard ve ark., 2002; Weinstein ve Ryan, 2010). Dahası, kuramda ana babaların çocuklarının kendini düzenlemeleri

üzerindeki olası etkileri de ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Buna göre, ana babaların gencin bakış açısını almasını, davranışın nedenlerine ilişkin gerekçe sunmasını ve davranışsal beklentilerin karşılıklı olarak açık bir şekilde tartışılmasını içeren özerklik desteği uygulamaları, bireyin özerklik kazanımında ve dolayısıyla değer, tutum ve davranışları içselleştirmelerinde oldukça kritiktir (Assor ve ark., 2004; Ryan, Deci, Grolnick ve La Guardia, 2006). Özerklik desteği içselleştirmeyi teşvik ederken, koşullu saygı sunma ve kontrol odaklı sosyalleştirme girişimleri içe yansıtılmış düzenlemeye (Assor ve ark., 2004; Kanat-Maymon ve ark., 2012; Roth, 2008); ödül ve ceza odaklı olmaya yol açarak ilgili değer ya da davranışın benliğe asimile edilmesini içeren bütünleştirilmiş düzenlemeyi engellemektedir (Hoffman, 2000). Bu, koşullu saygı uygulamalarının olumlu sosyal davranışlar sergilemeye engel olduğu anlamına gelmese de koşullu saygı sunmaya bağlı olarak ortaya çıkan davranışların özerk bir motivasyonla yapılan davranışlardan niteliksel olarak farklı olacağı anlamına gelebilir. Çünkü genç, paylaşma gibi olumlu sosyal bir davranışı benlik sistemiyle bütünleştirdiği için değil, böyle davranmamak strese neden olduğu ve baskı hissettirdiği için (kontrollü motivasyon) sergileyecektir. Nitekim, Assor (2011), kontrollü motivasyonlarla karşılaştırıldığında, özerk motivasyonların (örn., içsel düzenlemenin) olumlu sosyal davranışlarla ve sosyal-duygusal işlevsellikle daha güçlü pozitif ilişkiler gösterdiğini bulmuştur. Sonuç olarak, gençleri özerk olumlu sosyal motivasyonlar geliştirmelerine katkı sağlayacak şekilde sosyalleştirmek (örn., özerklik sunmak) özerklik, ilişkisellik ve yeterlik alanlarındaki temel ihtiyaç tatmini ve sağlıklı bir işlevsellik için özellikle önemli görünmektedir.

Rekabet ve bir işi en iyi şekilde yapma davranışlarının nedenleri ile ebeveynlerden algılanan özerklik desteği arasındaki ilişkiler, ergenler ve beliren yetişkinler arasında farklılaşmıştır. Buna göre, ergenlikte, anne ve babadan algılanan özerklik desteğinin artması, ergenin rekabet davranışlarına gerekçe olarak daha az dışsal neden belirtmesiyle ilişkilidir. Benzer bir ilişki beliren yetişkinler için elde edilmemiştir. Öte yandan, beliren yetişkinler için algılanan özerklik desteğinin artması bir işi en iyi şekilde yapmanın içsel nedenlerindeki artmayla ilişkilidir. Bu farklılıklar üç temel noktayı ortaya koymaktadır. İlki, yukarıda da söz edildiği gibi, özerklik desteğinin

içselleştirmeye olan katkısıdır. İkincisi, dışsal ve içsel odaklı nedenlerin gelişim dönemine göre farklılık göstermesidir. Bu durum, sosyal etkilerin ergenlerin davranışları üzerinde güçlü bir şekilde sürdüğüne; beliren yetişkinlikte ise ahlaki muhakeme ve olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olan diğer sosyobilişsel süreçlerin gelişmesiyle bu davranışların içselleştirilmiş olduğuna işaret edebilir (örn., Barry ve ark., 2008; Wentzel ve ark., 2007). Üçüncüsü ise sosyal davranışlara atfedilen önemin ergen ve beliren yetişkin arasında farklılaşmasıdır. Örneğin, araştırmada ergenlerin, beliren yetişkinlerle karşılaştırıldığında rekabet alanında daha fazla içsel neden bildirdikleri belirlenmiştir. Ergenler rekabeti, beliren yetişkinlerden daha fazla tercih ediyor görünmektedir. Özellikle ortaokul döneminden itibaren başlayan seçme ve yerleştirme sınavları ve bu sınavlara verilen değerle birlikte ele alındığında, bireyin başarısının diğerinin başarılı olmamasını beraberinde getirdiği bir eğitim sisteminde ergen, kişisel başarı elde etmek için rekabete yöneliyor olabilir. Öte yandan, daha iyi bir iş bulabilmek için üniversitede başarılı olma hedefinin ve yıkıcı rekabetin arkadaşlık ilişkileri üzerindeki bozucu etkisinin (Lansu ve Cillessen, 2011), beliren yetişkini bireysel çabaya, daha fazla çalışmaya ve işini daha iyi yapmaya yöneltmiş olabileceği düşünülmektedir. Bu ilişkilerin daha iyi anlaşılması için özellikle boylamsal çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır.

Benlik kurgularıyla ilgili sonuçlara göre, anne ve babadan daha fazla özerklik desteği algılayan gençlerin benlik kurguları daha ilişkiseldir ve bu sonuç her iki gelişim dönemindeki gençler için doğrudur. Kendini belirleme kuramı bakış açısıyla, diğer bireylerle nitelikli, tatmin edici ve olumlu bağlar kurmayı içeren ilişkililik, tıpkı özerklik gibi bireyin en temel ihtiyaçlarından biridir (Ryan ve Deci, 2000; Deci ve Ryan, 2000). Ana babanın özerklik desteği sunması özellikle ergen ve beliren yetişkinler için iki ihtiyacın tatminini sağlamakta ve bireylerin olumlu psikososyal işlevselliğine katkı sağlamaktadır (örn., Inguglia ve ark., 2015; Ryan ve ark., 2006). Aynı zamanda, Inguglia ve arkadaşları da (2015), ana babalardan özerklik desteği algılayan ergen ve beliren yetişkinlerin yüksek düzeyde özerklik ve ilişkililik bildirdiklerini ve bu ilişkilerin yaşa bağlı olarak değişmediğini saptamıştır. Bu bulgu, araştırma bulgularıyla tutarlık göstermektedir.

Son olarak, benlik kurgularının kendini düzenleme ile ilişkileri değerlendirilmiş ve sonuçlar, hem ilişkililiğin hem de kendileşmenin artmasının davranışın dışsal nedenlerinin azalmasıyla ilişkili olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte sözü edilen ilişkilerin gelişim dönemine bağlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Örneğin, beliren yetişkinlerin ilişki yönelimli olmalarındaki artış sosyal davranışlarda dışsal nedenlerdeki azalmayla ilişkililikten ergenler için benzer bir örüntü elde edilmemiştir. Öte yandan, hem ergenler hem de beliren yetişkinlerde kendileşmenin artmasının özellikle sosyal davranışın dışsal nedenlerinin azalmasıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Ergen ve beliren yetişkinler arasında gözlenen bu gelişimsel farklılıklar, kendileşme ve ilişkililiğe verilen önemdeki farklılıkla ilişkili olabilir (örn., Inguglia ve ark., 2015). Bu bağlamda, ergenlik dönemindeki bireylerle karşılaştırıldığında, beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin örneğin üniversite okumak için evden ayrılmış olmaları, bir yandan özerklik ve kendi-yönelimli olmalarına ilişkin algılarında bir artışı beraberinde getirirken bir yandan yakın ilişkiler kurmak dahil olmak üzere genci diğerleriyle olumlu ilişkiler kurmaya yönlendirmiş görünmektedir. Bununla ilişkili olarak, Inguglia ve arkadaşları (2015), beliren yetişkinlerin özerklik ve kendi-yönelimli olmalarının diğer kişilerle olumlu ilişkiler kurmalarıyla bağlantılı olduğunu bulmuştur. Bu bulgular, kendileşme ve ilişkililiğin ayrı boyutlar olsalar da birbirine zıt değil birbirini tamamlayıcı iki süreç olduğunu öne süren İmamoğlu'nun (1998) "denge modelini" ve Kağıtçıbaşı'nın (2010) "özerk-ilişkisel benlik" kavramını desteklemektedir. Ergenlik dönemindeki birey ise kimlik arayışı ve özerklik kazanma çabası içinde olduğu için kendileşmeye daha fazla önem veriyor olabilir. Ergenlik dönemindeki özerklik duygusunun ebeveyne olan yakınlığın geçici olarak azalması ve çatışmanın artmasıyla ilişkili olduğu gösterilmiştir (örn., Laursen, ve ark., 1998).

4.2. ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİNİN SINANMASINA YÖNELİK ANALİZLERİN SONUÇLARININ TARTIŞILMASI

Bu bölümde, araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezler çerçevesinde ilk olarak, sosyal değer yönelimi ve sosyal davranışların gencin demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının ele alındığı sonuçlar tartışılmaktadır. İkinci olarak, sosyal değer yöneliminin öncüllerinin belirlenmesine yönelik analizlerin sonuçları ele alınmaktadır.

4.2.1. Sosyal Değer Yönelimi ve Sosyal Davranışlara İlişkin Analizlerin Tartışılması

Araştırmanın sosyal değer yönelimi ve sosyal davranışlarla ilgili ilk hipotezi, beliren yetişkinlerin ve kadınların, orta ergenlerden ve erkeklerden daha fazla olumlu sosyal yönelimli olacakları ve daha fazla olumlu sosyal davranış sergileyecekleri şeklindeydi (**H1**). Bu amaçla yapılan analizlerden elde edilen bulgular, ergenlik ve yetişkinlik dönemini kapsayan çalışmalarda olumlu sosyal yönelimin yaşla birlikte belirgin şekilde arttığının gösterildiği araştırma bulgularıyla tutarlık göstermektedir (Li ve ark., 2013; Van Lange ve ark., 1997a). Yetişkinlik dönemi, sosyal rollerdeki değişimi beraberinde getirmektedir. Bireyler yetişkin sorumlulukları kazanmakta, sonraki neslin geleceğine ve iyiliğine yatırım yapmaya başlamaktadır (Güler ve Yetim, 2008; Kanacri ve ark., 2014). Dolayısıyla olumlu sosyal yönelimlerinin gençlere göre daha yüksek olması beklendiktir. Ek olarak, araştırmacılar yaşla birlikte bireylerin sosyal karar verme sürecinde diğerlerinin bakış açısına daha duyarlı hale geldiklerini, empatik muhakemenin arttığını ve bunun bir sonucu olarak diğerinin kazancını göz önüne alan tercihler yaptıklarını belirtmektedir (Fehr ve Gintis, 2007; Kanacri ve ark., 2014; Van den Bos ve ark., 2011).

Araştırma bulguları incelendiğinde, sosyal değer yönelimleri açısından genç kadın ve erkekler arasında anlamlı bir fark gözlenmediği görülmektedir (sosyal beğenirlik kontrol edildiğinde de sonuç aynıdır). Bu bulgular, sosyal değer yönelimi açısından cinsiyet farkı elde edilmeyen ve cinsiyetin sosyal ikilem durumlarında yapılan tercihlerde belirleyici olmadığına işaret eden araştırmalarla tutarlıdır (Orbell ve ark.,

1994; Simpson, 2003; Van Lange, 1999). Öte yandan, kadınların olumlu sosyal, erkeklerin ise daha bireyci ya da rekabet yönelimli ve başarı-güç odaklı olduklarının gösterildiği araştırmaların bulgularıyla çelişmektedir (örn., Andersen ve ark., 2013; Croson ve Gneezy, 2009; Van Lange ve ark., 1997a). Araştırmacılar, farklı araştırmaların sonuçları arasındaki bu tutarsızlıkların olası nedenlerinden birinin, kullanılan yöntemlerin (örn., deneysel prosedür ya da değerlendirmede kullanılan ölçme aracı) farklı olmasına bağlı olduğunu ileri sürmektedir (örn., Balliet ve ark., 2011b; Orbell ve ark., 1994; Simpson, 2003). Olası nedenlerden bir diğeri ise, son dönem araştırmalarda önerildiği gibi, bireylerin cinsiyetten bağımsız olarak çoklu motivasyonlara sahip olmasıdır. Araştırmacılar, bireylerin karar verme aşamalarındaki temel motivasyonlarının basitçe kendi çıkarı peşinde koşma ya da diğerlerinin çıkarlarını umursamama olarak açıklanamayacağını öne sürmektedirler (örn., Murphy ve ark., 2011; Murphy ve Ackermann, 2014). Bu bağlamda, bulgular, sosyal rol kuramının (Eagly ve Wood, 1999) ve evrimsel temelli yaklaşımların (Trivers, 1972) erkeklerin daha rekabetçi, kadınların ise daha olumlu sosyal yönelimli olacağı görüşüne ters düşmekle birlikte, insanın doğasında rekabet eğilimi olduğu kadar işbirliği eğilimi olduğuna ve bu yönelimlerin ne zaman ve hangi koşullarda ortaya çıktığının araştırılmasının önemine işaret etmesi açısından oldukça önemlidir.

Sosyal davranışların gelişim dönemi ve cinsiyete göre gösterdiği farklılıklara ilişkin sonuçlar incelendiğinde, ergenlerin kamusal, beliren yetişkinlerin ise özgeci olumlu sosyal davranışları; genç erkeklerin kamusal, kadınların ise özgeci, uyma ve anonim olumlu sosyal davranışları daha fazla sergiledikleri görülmüştür. Rekabet davranışlarına ilişkin olarak, ergenlerin beliren yetişkinlere ve erkeklerin ise kadınlara göre kazanma amaçlı rekabeti daha fazla sergiledikleri bulunmuştur. Ek olarak, ergenler kişisel gelişim amaçlı rekabeti beliren yetişkinlerden daha fazla tercih etmiştir. Bu bulgular, ergenlerin kendilerine ve diğerine ilişkin düşüncelerinin yaşla birlikte değiştiğini ve olumlu sosyal davranışlarda yaşla birlikte doğrusal bir artış gözlemlendiğini ortaya koyan araştırmalarla paralellik göstermektedir (örn., Kanacri ve ark., 2014; Van den Bos ve ark., 2011). Cinsiyete ilişkin sonuçlar da, kadınların özgeci, duygusal ve diğeri-yönelimli, erkeklerin ise kamusal olumlu sosyal davranışları ve kazanma amaçlı rekabeti daha sık

sergilediğinin gösterildiği Türkiye’de ve diğer ülkelerde yapılan araştırma bulgularıyla tutarlıdır (örn., Aktaş ve Güvenç, 2006; Carlo ve ark., 2007; Eisenberg ve Fabes, 1998; Kındap, 2011; Kumru ve ark., 2004; Padilla-Walker ve ark., 2008; Schneider ve ark., 2006).

Gelişim dönemiyle ilgili olarak, Kanacri ve arkadaşları (2014) ergenlikten beliren yetişkinliğe olumlu sosyal davranışlarda gözlenen gelişimsel değişimleri ele aldıkları boylamsal çalışmalarında, olumlu sosyal davranışların 13 ile 17-18 yaşları arasında başta azaldığını, bununla birlikte 21 yaşına kadar belirgin bir şekilde artış gösterdiğini gözlemiştir. Bununla ilişkili olarak araştırmalar, olumlu sosyal davranışlarda gözlenen bu değişimlerin ahlaki muhakeme, sempati ve bakış açısı almanın gelişimiyle paralel olduğunu göstermiştir (örn., Carlo ve ark., 2007; Carlo, Padilla-Walker ve Nielson, 2015; Eisenberg ve ark., 2005; Kanacri ve ark., 2014). Buna göre, ergenlik döneminde olumlu sosyal ahlaki düzenlemede gözlenen kendine daha fazla odaklanma olumlu sosyal davranışlardaki azalmayı ve kişisel gelişim amaçlı rekabet davranışlarındaki artışı; beliren yetişkinlikte empatik ahlaki muhakemede gözlenen artış ise olumlu sosyal davranışları daha sık sergilemeyi beraberinde getirmektedir (örn. Kanacri ve ark., 2014). Cinsiyetle ilgili olarak araştırmacılar, kendini bildirim dayanan sosyal davranışlarda ortaya çıkan cinsiyet farklılıklarının yardım etme ve diğeriyle ilgilenmenin ‘zayıflık’ ya da ‘kadınsı’, kazanma amaçlı rekabet etmenin ise ‘erkeksi’ olduğu kalıp yargısıyla ilişkili olabileceğini belirtir (örn., Andersen ve ark., 2013; Kanacri ve ark., 2014; Padilla-Walker ve ark., 2008; Schneider ve ark., 2006). Ayrıca, bu farklılıklar erkeklerin kadınlara göre daha büyük gruplarla etkileşim kurmayı tercih etmelerinden kaynaklı olabilir (örn., Ryckman ve ark., 1997). Büyük gruplarda etkileşim bireye anonimlik sağlayarak daha fazla rekabet olanağı sağlamaktadır (örn., Benenson, Maiese, Dolenszky, Dolensky, Sinclair ve Simpson, 2002; Green ve ark., 2003). Bu bulgularla ilgili diğer bir konu, farklı olumlu sosyal davranışlarda gözlenen cinsiyet farklılıkları ile ilgilidir. Yardım davranışının erkeklerde özellikle diğer kişilerin varlığında (örn., kamusal olumlu sosyal davranışlarda) ortaya çıkması, ‘kahramanlığın’ erkeksilik rollerinden biri olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte, üzgün olan birine

yardım etme gibi bir davranış kadınlara atfedilen rollerle ilişkilidir (Hyde, 2014; Padilla-Walker ve ark., 2008).

Araştırmanın sosyal değer yönelimi ve sosyal davranışlarla ilgili ikinci hipotezi, sosyal değer yönelimi puanlarının artmasının gencin özgeci davranışı daha fazla, kamusal davranışı ve kazanma amaçlı rekabeti ise daha az tercih etmesiyle ilişkili olacağı şeklindeydi (**H2**). Sonuçlar, olumlu sosyal değer yönelimine sahip (sosyal değer yönelimi puanlarının artması olumlu sosyal değer yönelimine işaret etmekteydi) ergen ve beliren yetişkinlerin aynı zamanda daha az kamusal olumlu sosyal davranış sergilediklerini göstermiştir. Bu bulgu, araştırma hipotezini desteklemiştir. Ek olarak, hem ergen hem de beliren yetişkinlerin sosyal değer yönelimi puanlarının artmasının anonim ve acil olumlu sosyal davranışlardaki artış; kazanma amaçlı rekabet davranışlarında ise azalmayla ilişkili olduğu görülmüştür. Yalnızca beliren yetişkinlerde, sosyal değer yöneliminin artması özgeci olumlu sosyal davranışların artmasıyla ilişkilidir. Daha önce sözü edildiği gibi, sosyal değer yönelimi alan yazınındaki çalışmalarda olumlu sosyal davranışlar olarak yardım etmeye ayrılan süre (McClintock ve Allison, 1989), otomobilin ortak kullanımı (Van Vugt ve ark., 1996), ekolojik ikilemlerde ortak çıkarı gözetip gözetmeme (Yalçın, 2009) ve yakın ilişkilerde fedakarlık (Van Lange, Agnew, Harinck ve Steemers, 1997b) gibi konulara yer verilmiş; niteliksel olarak birbirinden farklı sosyal davranışlarla ilişki örüntüleri bir arada ele alınmamıştır. Rekabetin, insanları motive etmek ya da kontrol etmek için tasarlanmış dışsal bir olay olduğu ve içsel motivasyonu azalttığı (örn., Deci, Betley, Kahle, Abrams ve Porac, 1981; Vallerand, Gauvin ve Halliwell, 1986) ve aynı zamanda, bu tür davranış sergileyen bireylerin güce verdikleri önem göz önüne alındığında (Liebrand ve ark., 1986; Van Lange ve Kuhlman, 1994) olumlu sosyal yönelimlerin kazanma amaçlı rekabet davranışlarıyla negatif yönde ilişkili olması şaşırtıcı görünmemektedir. Öte yandan, olumlu sosyal yönelimli bireyler diğer bireyleri önemsedikleri (örn., Balliet ve ark., 2009; Bogaert ve ark., 2008; Van Lange ve ark., 2014), özgecilik, bakım verme, sosyallik ve yardım etmeye daha fazla önem verdikleri için (Beggan ve ark., 1988; Liebrand, ve ark., 1986; Sattler ve Kerr, 1991) özgeci, anonim ve acil durumda olumlu sosyal davranışları daha fazla sergiliyor olabilirler.

Araştırmada, beliren yetişkinlerin kişisel gelişim amaçlı rekabet davranışlarının azalmasının sosyal değer yönelimlerinin daha olumlu olmasıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Benzer bir örüntü ergenlerde elde edilmemiştir. Gencin gelişim dönemine göre farklılaşan bu bulgular, iki önemli noktaya işaret ediyor olabilir. İlki, kişisel gelişim amaçlı rekabetin orta ergenlik dönemi sonrasında, geç ergenlik ve beliren yetişkinlik döneminde ortaya çıkıyor olabileceğine işaret etmesidir. Ergenlik döneminin kimlik gelişimi (örn., Erikson, 1968) ve kişilerarası işlevsellik açısından (Selman, 1980) kritik bir dönem olduğu uzun zamandır bilinmektedir. Beliren yetişkinlik ise, bireylerin ergenlik dönemiyle karşılaştırıldığında daha fazla sorumluluğa ve özgürlüğe sahip olduğu, farklı yaşam olanaklarına, farklı dünya görüşlerine ve sosyal rollere (örn., meslek seçimi, eğitim alma, yakın ilişkiler kurma) odaklandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (örn., Arnett, 2000; Kurt, 2016; Nelson ve ark., 2007). Bu deneyimler, beliren yetişkinin kişisel gelişim amacıyla rekabet etmesine ve zamanla kişisel hedeflerinin kristalize olmasına katkı sağlamaktadır (Schneider, Woodburn, del Toro ve Udvari, 2005). Sonuçların işaret ettiği ikinci önemli nokta ise, rekabetin farklı gelişim dönemlerinde farklı şekillerde ortaya çıkabileceğini, iki uçlu bir düzlem üzerinde işbirliğinin diğer yönü olarak ele alınmasının tartışmaya açık olduğunu; kazanma amaçlı ve kişisel gelişim amaçlı rekabet olmak üzere rekabetin bu iki boyutunun²⁴ bireylerin farklı sonuçlarıyla ilişkili olabileceğini akla getirmesidir (örn., Mudrack ve ark., 2012; Newby ve Klein, 2014; Schneider ve ark., 2005). Örneğin, araştırma sonuçları her iki gelişim döneminde de kazanma amaçlı ve kişisel gelişim amaçlı rekabetin ilişkili olduğuna işaret etmektedir ($r_{\text{Ergen}} = .23$; $r_{\text{B. Yetişkin}} = .33$). Bu bulgu, aynı zamanda rekabetin, bireyin ve toplumun gelişimine katkı sağlayacağına olan inancı yansıtıyor olabilir. Bu, ünlü İskoç filozof Adam Smith'in (1723-1790), insan doğası ve toplumsal çıkarlarla ilgili şu varsayımını akla getirir: “her birey, genelde ne kamu yararını gözetir, ne de onu ne kadar gözettiğinin farkındadır. Sadece kendi

---

²⁴ Hatırlanacağı gibi, kişisel gelişim amaçlı rekabet görev yönelimli ya da amaca yönelik bireysel davranışları içermektedir. Sosyal olarak paylaşılan bir standartla ortaya çıkan kazanma amaçlı rekabetin tersine, sosyal karşılaştırmalar içermemekte, bireyin kendini keşfine ve kendini geliştirmesine odaklanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Richard ve ark., 2002; Ryckman ve ark., 1996; 1997).

çıkartıyla ilgilenir ve bu yolda görünmez bir el onu hiç de niyet etmediği bir sonucu gözetmeye yöneltir. Kendi çıkarlarının peşinde koşarak çoğu zaman toplumun çıkarlarını daha iyi kollamış olur”.

Daha önce de söz edildiği gibi, gencin sosyal değer yöneliminin sosyal ve bilişsel öncüllerinin belirlenmesi araştırmada merak edilen diğer bir konuydu. Önerilen kuramsal model çerçevesinde, kültür ve ekoloji, gencin aile çevresi ve sosyal-bilişsel özelliklerinin bağımsız ve birlikte sosyal değer yönelimleri üzerinde oynadığı olası rollerin ele alınması amaçlanmıştı. Bu amaç doğrultusunda, ilerleyen bölümde ilk olarak, (1) benlik kurgularının ve sosyoekonomik düzeyin, (2) ana babalık uygulamalarının ve gencin kendini düzenlemesinin sosyal değer yönelimine bağımsız katkıları değerlendirilmektedir. Ardından, (3) genç ve ana babalarının sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerlik/farklılık örüntüleri ve bu örüntülerde rol oynayabileceği öne sürülen etmenlerle (‘zamanın ruhu’ ve ana babalık uygulamaları) ilgili sonuçlar tartışılmaktadır. Son olarak, (4) benlik kurgularının ana baba uygulamaları ve gençlerin sosyal değer yönelimleri arasındaki düzenleyici etkisine ve (5) ana baba uygulamaları ve sosyal değer yönelimi arasındaki ilişkide gençlerin kendini düzenlemelerinin aracı rolüne ilişkin sonuçlar değerlendirilmektedir.

4.2.2. Benlik Kurguları ve Sosyoekonomik Düzeyin Sosyal Değer Yönelimi Üzerindeki Rolüyle İlgili Sonuçların Tartışılması

Araştırmada, benlik kurgularından ilişkililiğin sosyal değer yönelimi puanlarındaki artışla (olumlu sosyal yönelimli olmayı) ilişkiliyken kendileşmenin azalmayla (bireyci yönelimi) ilişkili olacağı öne sürülmüştü (**H3**). Benlik kurgularının gencin sosyal değer yönelimiyle ilişkileri değerlendirildiğinde, sosyal değer yönelimlerinin kendileşme (bağımsız benlik kurgusu) ile ilişkisinin anlamlı olmadığı bununla birlikte ilişkililik arttıkça sosyal değer yönelimlerinin de daha olumlu olduğu görülmüştür. Bu şekilde, benlik kurgularından ilişkililiğin olumlu sosyal yönelim, kendileşmenin ise bireyci yönelimle ilişkili olacağı varsayımı kısmen desteklenmiştir. Bağımsız bir benlik kurgusuna sahip birey kendisini bireysel beceri ve tutumları (uzun boylu, dışadönük, arkadaş canlısı ve zeki) çerçevesinde tanımlarken karşılıklı bağımlı bir benlik kurgusuna

sahip birey kendisini diğeri ile ilişkileri doğrultusunda (örn., bir abla, iş arkadaşı, eş ve anne) tanımlar. Bir sosyal grubun üyesi olmak, diğeri bireylerle uyumlu ilişkiler sürdürmek ilişkisel benlik kurgusuna sahip bireyler için oldukça önemlidir (Aaker ve Schmitt, 2001; Cross, Hardin ve Gercek-Swing, 2010). Dolayısıyla, ilişkisel benlik kurgusuna sahip bireylerin duygusal, psikolojik ya da fiziksel olarak diğelerini göz önüne alan tercihler yaparak daha olumlu sosyal değer yönelimine sahip olmaları şaşırtıcı olmaz (örn., Arnocky, Stroink ve DeCicco, 2007; Brewer ve Gardner, 1996; Oyserman ve ark., 2002). Bu bağlamda, Utz (2004), üniversite örneklemiyle yaptığı çalışmasında Biraz Ver Oyunu'nda²⁵ ortaya çıkan işbirliği davranışlarının sosyal değer yönelimleri ve benlik kurgularıyla ilişkilerini incelemiştir. İki farklı benlik kurgusu, hazırlama (priming) etkisi kullanılarak aktive edilmiştir. Bağımsız benlik kurgusu (kendileşme) hazırlama koşulunda katılımcılara 'birey', 'kendine yeten' ya da 'bağımsız' sözcükleri; ilişkisel benlik kurgusu hazırlama koşulunda ise 'grup', 'arkadaşlık' ya da 'birlikte' gibi kelimeler sunulmuştur. Araştırma sonuçları, ilişkisel benlik kurgusu aktive edilen öğrencilerin kendi kazancını en üst düzeye çıkarmakla daha az ilgilendiklerini ve diğlerinin kazancını daha fazla göz önünde bulundurduklarını göstermiştir. İlişkisel benlik kurgusu aktive edilen bireyler, olumlu sosyal değer yönelimleri aracılığıyla ikilem oyununda daha fazla işbirliği davranışı sergilemiştir.

Araştırmada kendileşmenin (bağımsız benlik kurgusunun) gencin sosyal değer yönelimleriyle ilişkili olmadığı görülmüştür. Oysa alan yazında bireyci değerleri özendirilen ve çocukları bağımsız bir benlik kurgusuna sahip olmaları yönünde sosyalleştiren bir toplumda yaşayan çocukların, toplulukçu değerlerin ve karşılıklı bağımlı benlik-kurgusunun baskın olduğu bir toplumda yaşayanlara göre daha bireyci ya da rekabetçi değer yönelimine sahip oldukları gösterilmiştir (örn., Carlo ve ark., 2001; Kagan ve Madsen, 1971). Bu bulgu, Singelis'in (1994), ilişkili ve bağımsız benlik kurgularının tek bir boyutun iki uç noktasını değil iki ayrı boyutu temsil ettiği görüşünü desteklemektedir. Araştırmacılar, (1) beceri, duygu ve düşüncelere önem vermenin, (2)

---

²⁵ Biraz Ver Oyunu (*Give Some Game*), kamusal mal ikilemi olarak da adlandırılmaktadır. Bu tür oyunlarda katılımcılardan grubun ortak çıkarına olacak bir şey için katkı sağlayıp sağlamayacaklarına ya da ne kadar katkıda bulunacaklarına karar vermeleri istenmektedir (ayrıntılı bilgi için bkz. Yalçın, 2011).

biricik olma ve kendini ifade etmenin ve (3) bireysel hedefleri gerçekleştirmenin bağımsız benlik kurgusunun öğelerini oluşturduğunu (örn., Markus ve Kitayama, 1991; Singelis, 1994) ve kendini geliştirme (*self-enhancement*)²⁶ motivasyonuna dayandığını (Taylor ve Sherman, 2008) belirtmektedir. Bu öğeler, kişilerarası bağlamdan görece ayrı olarak yapılan bir benliğe işaret ediyor görünmektedir. Dolayısıyla bağımsız benlik kurgusu, bireylerin kazancının birbirine bağlı olduğu bir bağlamda (sosyal ikilem durumlarında) aktif olmuyor olabilir. Ek olarak, gelişme yönelimli bireylerin, başarı (*achievement*), uyarılma (*stimulation*), özyönetim (*self-direction*) gibi değerlere önem verirken güce verdikleri önem daha az olabilir (Ryckman ve ark., 1997). Bu görüşle ilgili olarak, Demirutku ve Sümer (2010) Türkiye’de üniversite örneklemiyle yaptıkları çalışmada, güç ve başarı değerlerinin birbirlerinden ayrıştığını belirtmektedir. Bu, kendine yanlı bireylerin kişisel gelişimlerine odaklanırken kazanma odaklı olmayabilecekleri anlamına geliyor olabilir. Bu bağlamda, ileride yapılacak araştırmalarda değerlerin benlik kurguları ve sosyal değer yönelimleri arasındaki ilişkide oynadığı rollerin ele alınması önemli görünmektedir.

İkinci olarak, sosyal değer yöneliminde kültür içi farklılıklara odaklanan çalışmalar (örn., McKee ve Leader, 1955; Piff ve ark., 2010) sosyal sınıfın bireylerin tercihleri üzerinde etkili olduğunu gösteren kanıtlar sundukları için araştırmada, genç katılımcıların sosyal değer yönelimlerinin sosyoekonomik düzeye göre farklılaşp farklılaşmadığı sorusu ele alınmıştır. Bu kapsamda, sosyal değer yöneliminin öncülleriyle ilgili önerilen kuramsal modelin hipotezlerinden biri, üst sosyoekonomik düzeydeki ergen ve beliren yetişkinlerin sosyal ikilem durumlarında daha bireyci tercihler yapacakları yönündeydi (**H4**). Hatırlanacağı gibi, sosyoekonomik düzey ölçümleri haneye dayalı (nesnel) ve bireye dayalı (öznel) olmak üzere iki şekilde elde

---

²⁶ Değerler ve sosyal değer yönelimleri arasındaki ilişkileri ele alan Gärling (1999), üniversite öğrencilerinin sosyal değer yönelimlerinin yalnızca özaşkınlık boyutlarından (*self-transcendence*) eşitlik, sosyal adalet, uyum ve dayanışmayı içeren evrensellik değerleriyle ilişkili olduğunu saptamıştır. Özaşkınlık boyutlarından bir diğeri olan iyilikseverlik açısından toplum yanlısı ve kendine yanlı bireyler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Araştırmada, güç ve başarı değerlerinin oluşturduğu özgenişletim boyutunun (*self-enhancement*), toplum yanlısı ve kendine yanlı bireyler arasında ayrışmadığı gözlenmiştir.

edilmişti. Öznel statü ölçümleri, ailenin toplumdaki görelî yeri ve gencin topluluktaki görelî yeri olmak üzere iki farklı şekilde değerlendirilmişti.

Sonuçlar, gençlerin sosyal değer yönelimlerinin toplumsal tabakalaşmanın daha nesnel bir ölçümünü ortaya koyan haneye dayalı SED'e göre bir fark göstermezken, ailelerini toplumun geri kalan kesimine göre nerede gördüklerini değerlendirdiği öznel statü ölçümüne göre farklılaştığını göstermiştir. Buna göre, ailelerinin toplumdaki görelî yerine ilişkin değerlendirmelerinin yüksek olması (ailelerini yüksek gelir düzeyinde algılayan) gençlerin olumlu sosyal değer yönelimlerinin azalmasıyla ilişkilidir. Bu bulgu, üst sosyoekonomik düzeydeki ergen ve beliren yetişkinlerin daha bireyci tercihler yapacakları varsayımını desteklemiştir. Bulgular, ailelerini düşük sosyoekonomik düzeyde algılayan ergenlerin, yüksek sosyoekonomik düzeyde algılayanlarla karşılaştırıldığına daha az rekabet etmek istedikleri ve daha fazla eşitlikçi tercihler yaptıklarını gösteren araştırma bulgularıyla tutarlıdır (Piff ve ark., 2010). Bununla birlikte, kendini "daha üst" pozisyonda algılıyor olmanın önemi göz ardı edilmemelidir. Sonuçların sosyoekonomik düzeyin nesnel ve öznel değerlendirmeleri arasında farklılık göstermesi, bu iki yapının (nesnel ve öznel SED) ilişkili olsa da birbirinden farklı olduğuna işaret etmektedir (örn., Senn, Walsh ve Carey, 2014). Araştırma kapsamında, nesnel ve ailenin toplumdaki görelî yerine ilişkin öznel statü ölçümleri arasında .41 düzeyinde pozitif yönde bir korelasyon bulunmuştur.

Öznel statüyle ilgili diğer bir bulgu, gençlerin yer aldıkları topluluklardaki (okul ya da kulüpler) görelî yerlerine ilişkin değerlendirmelerinin sosyal değer yönelimleriyle anlamlı bir ilişkiye sahip olmamasıdır. Bu bulgunun olası nedenlerinden biri ölçümlerde elde edilen varyansla ilgili olabilir. On basamaklı bir merdiven üzerinde gencin okuldaki görelî yerini belirtmesiyle elde edilen öznel sosyal statü ölçümünün beklenen ortalaması 5'tir. Gençlerin bildirdiği öznel sosyal statü ortalaması ise ölçek için beklenen bu ortalamadan daha yüksek hesaplanmıştır ($Ort. = 7.21, S = 1.64$). Bu durum, sosyal statü ölçümündeki varyansı azaltarak sonuçların anlamsız çıkmasına yol açmış olabilir. Olası diğer bir neden, gençlerin kendilerine benzeyen akranlarla bir arada olmayı tercih etmeleri olabilir (örn., Furman ve Buhrmester, 1992). Toplumsal

Karşılaştırma Kuramı'na göre, bireyler, kendilerini keşfedebilmek için kendi düşünce, davranış ve tutumlarıyla benzer olan bireylere yönelirler (Festinger, 2007). Kendi düşünce, davranış ve tutumlarını, kendilerine benzeyen diğer bir kişinin düşünce, davranış ve tutumlarıyla karşılaştırırlar. Son olarak, Goodman ve arkadaşlarının (2001) akranlar arasındaki sosyal statü ölçümünün popülerlikle ilişkili olduğunu gösteren araştırması, akran kabulü ve algılanan popülerliğin sosyal değer yönelimle ilişkili olabileceğini akla getirmektedir. Popülerliğin güç ve baskınlıkla ilişkili olduğu (örn., Vaillancourt ve Hymel, 2006) ve popüler ergenlerin sınırlı kaynaklara erişenler (Hawley, 2002) oldukları gösterilmiştir. İleride yapılacak araştırmalarda akran kabulü ve algılanan popülerliğin ele alınması, önemli sosyalleşme kaynaklarından bir diğeri olan akranların, sosyal değer yönelimleri üzerinde oynadığı rolün ortaya konmasına destek sağlayacaktır.

4.2.3. Ana Baba Uygulamaları ve Gencin Kendini Düzenlemesinin Sosyal Değer Yönelimi Üzerindeki Rolüyle İlgili Sonuçların Tartışılması

Ana babalık uygulamalarının gencin sosyal değer yönelimine katkılarıyla ilgili olarak araştırmada, ana babadan algılanan özerklik desteğinin ergen/beliren yetişkinlerin özellikle olumlu sosyal yönelimleri; koşullu saygının ise özellikle rekabetçi yönelimler ile ilişkili olacağı öne sürülmüştü (**H5**). Sonuçlar, algılanan özerklik desteğinin artmasının gencin sosyal değer yönelimlerinin daha olumlu olmasıyla; algılanan koşullu saygının ise sosyal değer yönelimlerindeki azalmayla ilişkili olduğunu göstererek araştırma hipotezini doğrulamıştır. Kendini belirleme kuramında, dışsal olarak kontrol edilen motivasyonların içselleştirilmesinin ana babaların özerklik desteği sunup sunmamalarına bağlı olduğu belirtilmektedir (Deci ve Ryan, 1985; Ryan ve Deci, 2000). Araştırmalar, özerk motivasyonun, gönüllülük (Penner, 2002) ve yardım etme (örn., Roth, 2008; Weinstein ve Ryan, 2010) gibi olumlu sosyal davranışlarla ve empatiyle (örn., Ryan ve Connell, 1989) ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu görüşü destekler biçimde, Roth (2008) özerkliği destekleyici ebeveynliğin içselleştirmeyi ve diğer bireyin ihtiyacı ve tercihlerini göz önüne alarak yardım etmeyi yordadığını saptamıştır. Öte yandan koşullu saygı sunma uygulamaları, gençlerin benlik saygılarını baltalamakta, kendini düzenleme becerilerinin gelişimine engel olmakta ve bireyi

araçsal davranmaya yönlendirmektedir (örn., Assor ve ark., 2004; Assor ve Tal, 2012; Kanat-Maymon ve ark., 2012; Roth, 2008). Kazanç ya da kayıplara odaklanan araçsal motivasyonlar ise, beklendiği şekilde, rekabetçi bir dünya görüşünü destekleyecektir (Assor ve ark., 2014). Ergen ya da beliren yetişkinin belirli şekillerde davranması konusunda baskı yapmayı içeren koşullu saygı uygulamaları, ana babanın gence güvenmediğine ve yetişkin yönlendirmesi olmaksızın gencin bireysel seçimleri doğrultusunda beklenen şekilde davranacağına inanmadığına işaret eder (Assor ve ark., 2014; Roest ve ark., 2012). Bu tarz bir uygulamanın, gencin özerklik duygusunu sarsarak yaşam hedeflerini diğer bireylerin fikirlerine odaklanarak belirlemesine ve ekonomik başarı, fiziksel görünüş, popülerlik gibi dışsal odaklı hedeflere yönelmesine ve kendi kazancını ön planda tutacağı tercihler yapmasına yol açması beklendiktir.

Kendini düzenlemenin sosyal değer yönelimi ve sosyal davranışa katkılarıyla ilgili olarak ise, içsel düzenlemenin, sosyal değer yönelimlerindeki artışla (yani, diğerinin ihtiyaçlarını göz önüne almayı içeren olumlu sosyal değer yönelimleriyle) ilişkili olması beklenmekteydi (**H6**). Araştırma sonuçları, hipotezi destekler şekilde, içsel kendini düzenlemenin gencin sosyal değer yönelimindeki artmayı yordarken kendini düzenlemenin içe yansıtılmış-diğeri odaklı boyutu için tersi bir örüntünün söz konusu olduğuna işaret etmiştir. Diğer bir ifadeyle, bir davranış içsel olarak ortaya çıktığında gencin sosyal değer yönelimi daha olumluyken yalnızca onay ve saygı kazanmak için ortaya çıktığında daha az olumludur. Genç kendini etkin bir şekilde düzenlediğinde diğerinin ihtiyaçlarına da odaklanabilmekte ve diğerinin kazancını göz önüne alan tercihler yapmaktadır (Gestsdottir ve Lerner, 2008). Bu şekilde, içsel olarak yapılan bir yardım, kendisine maliyeti olsa da bireyin diğer bir kişiye yardım etmenin kendisinin kim olduğunun (temel değer ve benliğinin) temel bir parçası olduğunu düşündüğü ya da bu şekilde hissettiği için ortaya çıkmaktadır (Assor, 2011; Assor ve ark., 2004; 2014; Roth, 2008). İçsel kendini düzenlemenin, paylaşma, cömertlik, empati, bağış, gönüllülük ve yardım etme davranışlarıyla ilişkili olduğunun gösterildiği çok sayıda araştırma bulunmaktadır (örn., Assor, 2011; Kındap, 2011; Richard ve ark., 2002; Weinstein ve Ryan, 2010).

4.2.4. Genç, Anne ve Babanın Sosyal Değer Yönelimleri Arasındaki Benzerlik ve Benzerlikte ‘Zamanın Ruhu’nun Rolüne İlişkin Sonuçların Tartışılması

Sosyal değer yöneliminin yapısı, diğer yapılarla ilişkileri ve davranışlar üzerindeki etkilerine ilişkin çok sayıda araştırma olmasına rağmen gelişimsel temellerine ilişkin araştırmaların oldukça sınırlı olduğundan daha önce söz edilmişti. Bu kapsamda, araştırmada sosyal değer yöneliminin gelişiminde rol oynayan etmenleri saptamak amaçlanmıştı. Bu amaçla önerilen kuramsal model doğrultusunda bir önceki bölümde benlik kurguları ve sosyoekonomik durumun ve gencin kendini düzenlemesinin sosyal değer yöneliminin gelişimine sağladığı katkılar ele alınmıştı.

Bu bölümde ise ana baba ve genç arasındaki benzerliğin genetik aktarımdan sosyal ya da kültürel aktarıma uzanan farklı süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığına işaret eden bulgular temelinde (örn., Fehr ve Fischbacher, 2003; Knafo ve Plomin, 2006; Grusec ve Goodnow, 1994; Knafo, 2003), ilk olarak, ana baba ve çocuklarının sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerliğin kaynaklarının belirlenmesine yönelik analizlerden elde edilen sonuçlar irdelenmektedir. Ayrıca, ana baba-çocuk arasındaki sosyal/kültürel aktarımın, paylaşılan kültürel ya da normatif etkilerin aynı sosyal ve kültürel çevreyi paylaşan bireylerde benzer tepkilere yol açacağı varsayımına dayanan ‘zamanın ruhu’ olgusunun ve anne babalık uygulamalarının sosyal değer yönelimlerinde gözlenen benzerlikteki rollerine değinilmektedir.

4.2.4.1. Anne, baba ve gencin sosyal değer yönelimi arasındaki benzerlik/ farklılık örüntüleriyle ilgili sonuçların tartışılması

Hatırlanacağı gibi, araştırmada gençlerin, anne ve babalarının sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerlikler hem değişken merkezli (Pearson korelasyonu ve Zeitgeist değişkeni oluşturulması) hem de çift merkezli yaklaşımlarla (profil korelasyonu (q) ve mutlak fark puanları (d)) değerlendirilmiştir. Bu şekilde ilişkiler ayrıntılı olarak incelenebilmiş ve ölçme stratejilerinden kaynaklanan farklılıkları görme olanağı sağlanmıştır. Sosyal değer yöneliminin ailedeki ikililerin tümünde aynı olduğu varsayımına dayanan Pearson korelasyonu yaklaşımının sonuçları, anne, baba ve genç arasında orta düzeyde bir benzerlik olduğuna işaret etmiştir (anımsanacağı gibi,

korelasyonlar .28 ile .50 arasında değişmektedir. Mutlak fark puanlarının (*d*) ergen-baba arasında en yüksek, ergenin anne ve babası arasında en düşük olduğu görülmüştür. Ortalama *q* korelasyonları, ergen-baba arasındaki benzerliğin ergenin anne-babası arasındaki benzerlikten daha az olduğunu göstermiştir.

Genel olarak, sonuçlar aile üyeleri çiftleri arasında sosyal değer yönelimi açısından ılımlı düzeyde bir uyuma olduğuna işaret etmiştir. Bununla birlikte, ilişkiler gencin içinde bulunduğu gelişim dönemine ve ebeveynin cinsiyetine göre farklılaşmaktadır. Bu bağlamda, örneğin, ergen-baba arasındaki benzerlik ergenin anne ve babası arasındaki benzerlikten daha azken beliren yetişkinle babası arasındaki benzerlik, beliren yetişkinin anne ve babası arasındaki benzerlikten daha fazladır. Sonuçlar, anne ve babaların sahip olduğu sosyal değer yöneliminin, çocuklarının sosyal değer yöneliminin gelişiminde etkili olan olası kaynaklardan biri olduğunu göstermektedir. Ebeveyn-genç arasındaki benzerliğin belli bir düzeyde hem anne-genç hem de baba-genç arasında gözlenmesi, gencin sosyal değer yöneliminin gelişiminde her iki ebeveynin “ortak katılımcılar” olarak rol alıyor olabileceğini akla getirmekte (Schachter ve Ventura, 2008) ve sosyal öğrenme mekanizmalarının bir oranda benzerliği açıklayabileceğine kanıt oluşturmaktadır. Psikososyal gelişim kuramında Erikson (1963), ergenin kimliğinin çevresiyle kurduğu etkileşimler aracılığıyla geliştiğini belirtmektedir. Çocuğun, ana babasının sosyal ikilem durumlarında yaptığı tercihlere tanık olmasının ve bu tür durumlarla karşılaştığında gördüğü davranışı modellemesinin sosyal değer yönelimlerinin benzer olmasına yol açmış olabileceği düşünülmektedir (örn., Bandura, 1977). Doğrudan sosyal değer yönelimi için olmasa da, anne ve babanın tutum ve değerlerini bir sonraki nesle aktardıklarına işaret eden çok sayıda araştırma bulunmaktadır (örn., ideolojik ve politik tutumlar - Meeusen ve Dhont, 2015; kişisel değerler - Akyıl, 2012; Barni, Alfieri, Marta ve Rosnati, 2013; Boehnke ve ark., 2007). Benzerliğin olası bir diğer nedeni, giriş bölümünde ele alınan ahlaka karşı güç hipoteziyle paralel olarak, işbirliği gibi davranışları daha sık sergilemeyle ilişkili olan olumlu sosyal değer yöneliminin adalet ve hakçılık gibi konuları içeren ahlaki alanla ilişkilendirilmiş olması olabilir. Bu bağlamda araştırmacılar, ahlaki alanla ilgili konularda ebeveyn etkisinin çocuk tarafından kabul edilmesinin daha olası olduğuna

dikkat çekmektedirler (örn., Smetana ve Asquith, 1994; Knafo ve Schwartz, 2009; Sayıl ve Kındap Tepe, 2016).

Ebeveyn-genç arasındaki benzerliğin belli bir düzeyde gözlenmiş olmasının işaret ettiği bir diğer önemli nokta ise ana baba-genç arasında benzerlik olduğu kadar farklılık da olduğudur. Anne, baba ve genç arasındaki benzerlikle ilgili hipotezlerden biri bununla ilgilidir. Bu hipotezde, ebeveyn-ergen arasındaki benzerliğin, ebeveyn-beliren yetişkin arasındaki benzerlikten daha fazla olacağı öne sürülmektedir (**H7**). Hipotez, aileyle bir arada yaşamaya devam eden ergen için sosyalleştirme etkisinin artacağı (örn., Roest ve ark., 2010) ve özerklik kazanımıyla birlikte azalacağı (örn., Degner ve Dalege, 2013; Perez-Brena ve ark., 2015; Schönflug, 2001) görüşlerine dayanarak oluşturulmuştur. Bununla birlikte sonuçlar, tersi bir örüntüye işaret etmiş; benzerliğin ergenlerde ve ergen-baba arasında daha düşük, beliren yetişkinlikte ve beliren yetişkin-baba arasında daha fazla olduğunu göstermiştir. Etki örüntüsünde yaşa bağlı olarak ortaya çıkan bu farklılıkların olası nedenleri, ergenlik döneminin kimlik arayışı ve özerklik açısından kritik bir dönem olmasıyla ve ebeveyn-ergen arasındaki çatışmanın artmasıyla ilişkili olabilir. Öte yandan, ergen, özerklik mücadelesi vermekte olduğundan ana babasıyla benzer tepkiler vermesi gerekirken kendini farklılaştırmak istediği için tersi yönde bildirimde bulunmuş da olabilir.

Daha önce de sözü edildiği gibi, kendini belirleme kuramına göre özerklik, bireyin kendi iradesiyle hareket etmesini ve davranışlarının sorumluluğunu üstlenmesini içermektedir. Birey, kendi özgün ilgi ya da içselleştirilmiş değerleri ile hareket ettiğinde özerk kabul edilmektedir (Deci ve Ryan, 1985; 2000). İçselleştirme sürecinin gelişimi ise çocukluktan ergenliğe ve beliren yetişkinliğe farklı örüntüler izlemektedir. Öncesinde sadece ödül kazanmak, cezadan kaçınmak ya da onaylanmak²⁷ için ana babasının taleplerine uyan, beklendik bir davranışı sergileyen ya da ana babasının değerlerini kabul eden ergen, zaman içinde bir davranış, değer ya da tutumu dışsal

---

²⁷ Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına göre, cezadan kaçınmak ve ödül kazanmak gelenek-öncesi döneme, onay almak ise geleneksel dönemin 'iyi çocuk olma eğilimi' (genel olarak 10-15 yaşına denk gelmektedir) evresine denk gelmektedir.

herhangi bir talebe bağılı olmaksızın içsel olarak kabul edecektir. Araştırma bulguları, ergenlerin özerkliğin bu düzeyine henüz ulaşamadıklarına işaret ediyor görünmektedir. Hem dünyada (Fousiani, Van Petegem, Soenens, Vansteenkiste ve Chen, 2013) hem de Türkiye’de (Esen Çoban, 2013; Musaağaoğlu ve Güre, 2005) yapılan araştırma sonuçları da bu görüşü desteklemektedir. Örneğin, Musaağaoğlu ve Güre (2005), ilk, orta ve son ergenlik dönemindeki ergenlerde özerkliği ele aldıkları araştırmalarında, duygusal özerkliğin ergenlik süresince arttığını belirtir.

Ek olarak, ergenin ana babasından bağımsız ve ayrışık bir kimlik oluşturma ihtiyacının ya da farklı olma isteğinin ergen-ana babası arasındaki benzerliğin daha az olmasına yol açabileceği belirtilmektedir (Ausubel, 2002; Schönplflug ve Yan, 2014). Dahası, özerklik arayışı ve davranış beklentilerine uymama, ergen-ebeveyn arasındaki çatışmayı beraberinde getirerek ergen-ebeveyn arasındaki benzerliğin azalmasıyla sonuçlanabilir. Araştırmacılar (Laursen, 1995; Laursen, Coy ve Collins, 1998), yoğunluğu ilk ergenlikten geç ergenliğe azalmakla birlikte, ergenin özellikle annesi ile özerklik, sorumluluklar ve evle ilgili günlük konularda, babasıyla ise okul başarısı ve itaatsizlik gibi konularda çatışma yaşadığını belirtmektedir. Öte yandan, beliren yetişkinlik ailedeki etkileşimlerde ve karşılıklılıkta değişimi beraberinde getirmekte ve ilişkiler daha az hiyerarşik (Aquilino, 1997; 2006; Nelson ve ark., 2007), daha yakın olmakta, çatışma azalmaktadır (Shulman ve Ben-Artzi, 2003). Beliren yetişkinliğe geçiş yetişkin rollerinin (örn., kariyer seçimi ve yakın ilişkiler kurma gibi) kazanımını da beraberinde getirmektedir. Bu rol ve deneyimler yetişkinlerin rolleri ve deneyimleriyle benzerlik göstermektedir. Bu benzerliğin artması ana baba-beliren yetişkin arasındaki ilişkiyi güçlendirmekte ve benzerliği beraberinde getirmektedir (Aquilino, 1997). Bu bağlamda, Nelson ve arkadaşları (2007) 18-25 yaş arasındaki beliren yetişkinlerle yaptıkları çalışmalarında, gençlerin ve ebeveynlerinin beliren yetişkinliğin farklı bir dönem olduğu ve farklı şekilde davranılması konusunda görüş birliği içinde olduklarını göstermiştir. Bu kabul, davranışsal kontrolün devam etmesinin yanı sıra kendi kararlarını almak ve uygulamak için beliren yetişkine ergenlik dönemindekine oranla daha fazla bağımsızlık sağlanmasını da beraberinde getirecektir (Arnett, 2000; Kapıcı ve Küçükler, 2006; Nelson ve ark., 2007). İlişkinin bu yönü çatışmanın azalmasına ve

olumlu ebeveyn – çocuk ilişkisine katkı sağlayarak beliren yetişkin ve ana babası arasındaki benzerliğin daha fazla olmasına yol açmış olabilir. Bununla ilişkili olarak, Barry ve arkadaşları (2008), anne ile ilişkilerin niteliğinin 18-25 yaş arasındaki beliren yetişkinlerin olumlu sosyal davranışları üzerindeki etkisini ele almıştır. Anne ile ilişkinin niteliği, arkadaşlık, yakınlık, araçsal yardım ve duygusal destek içerip içermediğine göre olumlu ve olumsuz nitelik boyutlarında değerlendirilmiştir. Araştırmalarının sonuçları anne-beliren yetişkin arasındaki olumlu ilişkinin, olumlu sosyal davranışların artmasıyla ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu bulgu, yukarıda öne sürülen görüşü desteklemektedir.

Araştırma sonuçları, ayrıca, genç ve babaları arasındaki benzerliğin genç ve anneleri arasındaki benzerlikten daha fazla olduğuna işaret etmiştir. Benzerlik örüntüsünde ebeveyn cinsiyetine bağlı olarak ortaya çıkan bu farklılıklar da ebeveynle yaşanan çatışmayla ilişkili olabilir. Çok sayıda araştırmada kişilik özellikleri, değer, tutum ve davranışların aktarıcıları olarak annelerin, babalardan daha az etkili olduğu gösterilmiştir (örn., Yau ve Smetana, 2003; Schönpflug ve Yan, 2014). Sözü edilen araştırmalarda ebeveyn etkisinde gözlenen farklılıklar, anne ile çatışmanın artması ve babayla geçirilen zaman az olsa da babaların otorite figürü olarak ergen üzerinde daha belirgin bir rol oynuyor olmasıyla açıklanmıştır. Parke ve Buriel ise (2006), katılımları niceliksel olarak anneninkine oranla daha az olsa da babaların çocuklarının gelişimi üzerindeki etkilerinin daha fazla olmasını, ilişkilerinin niteliğiyle ilişkilendirmiştir. Bu bakış açısına göre, babanın mesafeli olarak algılanması onun ilgisiz ya da ilişkisini koparmış olduğu anlamına gelmemekte, tersine babanın alternatif bir ayrışma modeli olabileceğine işaret etmektedir (Shulman ve Ben-Artzi, 2003). Bu bağlamda, Shulman ve Ben-Artzi (2003), ayrışma ve bireyleşme çabasında olan 18-20 yaşları arasındaki gençler için babanın mesafeliliğinin ‘ayrışmaya olanak sağlayan’ olarak algılandığını belirtir. Araştırmacılara göre, babanın mesafeli olması, gencin bireyleşmesine saygı duyulduğunu düşünmesini sağlar. Anne, yakınlık ihtiyacını karşılarken baba yakınlık ve ayrışma arasında bir denge unsuru olarak rol oynar (Shulman ve Ben-Artzi, 2003). Dolayısıyla, baba ve genç arasındaki benzerliğin anne ve genç arasındaki benzerlikten daha fazla olması beklendiktir.

Anne-baba arasındaki benzerliğin ebeveyn-çocuk arasındaki benzerlikten daha fazla olması ise, birbirini eş olarak seçen bireylerin kişilik özelliklerinin benzer olduğunu gösteren araştırma bulguları göz önüne alındığında şaşırtıcı değildir (örn., Alfieri ve ark., 2014; Caspi, Herbener ve Ozer, 1992; McCrae ve ark., 2008). Araştırmacılar, genetik olarak ilişkili olmasalar da birbirlerini seçtikleri için ve birlikte oluşturdukları ortak yaşam, paylaşılan çevresel deneyimler aracılığıyla eşlerin benzer özelliklere sahip olduklarını; bununla birlikte, gelişimsel görevi kimlik gelişimi olan bir ergenin kimliğini aile üyeleri dışındaki bireylerle paylaştığı çevresel deneyimleri tercih ederek de arayabileceğini belirtir (Caspi ve ark., 1992; McCrae ve ark., 2008). Ayrıca, benzerlik ilişkinin niteliğiyle de ilişkili olabilir. Eşler arasındaki ilişkiyle karşılaştırıldığında özellikle ergen-ebeveyn arasındaki ilişki daha hiyerarşiktir. İlişkinin bu özelliği ebeveyn-ergen arasındaki benzerliğin daha az olmasına yol açmış olabilir (Aquilino, 1997; Roest, Dubas, Gerris ve Engels, 2009b).

4.2.4.2. Anne, baba ve gencin sosyal değer yönelimi arasındaki benzerlikte ‘zamanın ruhu’ nun rolüyle ilgili sonuçların tartışılması

Yukarıda sözü edilen sonuçlar, aile üyeleri çiftleri arasında sosyal değer yönelimi açısından uyuşmaya işaret etmekle birlikte, bu benzerliğin yalnızca ana babanın sosyal değer yönelimlerinin etkisinin bir sonucu olarak ortaya çıktığından söz edilemeyeceğine kanıt oluşturmaktadır. Bununla ilişkili olarak araştırmada, ‘zamanın ruhu’ olgusunun gencin sosyal değer yönelimleri üzerindeki rolleri değerlendirilmiştir. Türkiye’de gözlenen sosyal değişimler – özelde tutum, değer ve benlik kurguları açısından giderek daha bireyci olduğunu gösteren araştırma bulguları (örn., Göregenli, 1995, Karakitapoğlu-Aygün, 2002)- göz önüne alınarak ‘zamanın ruhu’ nun sosyal değer yönelimlerinden bireyci ve rekabetçi yönelim üzerindeki rolünün olumlu sosyal yönelime göre daha fazla olacağı varsayılmıştır (**H8**). Çift-merkezli yaklaşımlardan elde edilen sonuçlar, beliren yetişkinlerin anne ve babaları dışında, sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerliğin ele alınan tüm gruplar için aileye özgü olduğuna işaret etmiştir. Diğer bir ifadeyle, gençlerin olumlu sosyal yönelimlerinin artması, hem anne hem de babanın olumlu sosyal yönelimlerinin artmasıyla ilişkiliyken ‘zamanın ruhu’yla ilişkili

değildir. Bu sonuçlar, sosyal değer yöneliminin ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemlerindeki gelişimi açısından ana babanın önemli bir etki kaynağı olduğunu göstermesi ve yönelimlerin aile içindeki paylaşımının ‘zamanın ruhu’ndan daha fazla olduğuna işaret etmesi açısından oldukça önemlidir. Bu bulgu, ana babanın kişilik özelliklerini (örn., Duriez ve ark., 2008; Soenens ve ark., 2005), değer ve tutumlarını (örn., Barni ve ark., 2013; Boehnke ve ark., 2007) çocuklarına aktardıklarının gösterildiği araştırmalarla tutarlıdır. Öte yandan, ‘zamanın ruhu’ olgusunun beliren yetişkinlerin anne ve babalarının sosyal değer yönelimi üzerindeki etkisinin anlamlı olması, anne ve baba arasındaki benzerliğin, yalnızca birbirlerini seçtikleri için ve birlikte oluşturdukları ortak yaşam dolayısıyla benzer özelliklere sahip olmalarından kaynaklanmadığını (örn., Caspi ve ark., 1992; McCrae ve ark., 2008), paylaşılan çevrenin bir sonucu olarak da ortaya çıktığını göstermektedir. Ayrıca, geniş sosyal bağlamların yetişkinlerin sosyal değer yönelimleri üzerindeki rolüne işaret etmesi açısından önemlidir.

Ana baba ve genç arasındaki benzerliğin ‘zamanın ruhu’ndan bağımsız olarak ortaya çıkıyor olması, bir yandan sosyal değer yönelimleri açısından ana babaların gencin sosyal değer yönelimlerinin gelişimi sürecinde aktif ve etkili birer katılımcı olduklarını ve gençlerin toplumda yaygın olan tercihlerle karşılaştırıldığında ana baba etkisi altında daha fazla kaldıklarını göstermektedir. Öte yandan, yaşanan hızlı ekonomik, teknolojik ve sosyokültürel değişimlerin, Türkiye için özellikle kültürel olarak bir süreksizliği de beraberinde getirmiş olabileceğini akla getirmektedir. Kültürel süreklilik, kültürel değer, inanç, beklenti ve uygulamaların ev, okul, iş ortamı ve en nihayetinde toplumda ne derece benzer olduğuyla ilgilidir. Örneğin, uygun davranışın, adalet ve eşitliğin ne olduğu, adaletin ne işe yaradığına dair inançlar, aile ortamında bu değerlere verilen önem, sorumluluk duygusu, toplumsal cinsiyet rolleri ya da benlik kurguları gibi. Hatırlanacağı gibi, araştırmacılar Türkiye’de iç gruba itaat azalırken duygusal bağlılığın devam ettiğini (Kağıtçıbaşı, 2010) ve toplulukçuluk özelliklerinin yanı sıra bağımsızlık ve özgünlüğün ön planda olduğu yatay bireycilik özelliklerine de rastlandığını (Wasti ve Eser Erdil, 2007) belirtmektedir. Araştırmanın, annelerin sosyal değer yönelimlerinin ortak bir sosyal bağlamdan etkilenirken gençler ve babaları için böyle bir etkinin söz

konusu olmadığını gösteren bulgularının, Türkiye’de gözlenen toplumsal değişime kanıt olabileceği düşünülmektedir. Benzer şekilde, orta ergenlik döneminde çocuğu olan ailelerde, Zeitgeist’in etkisi sosyal değer yönelimleri düşük olan grupta (daha bireyci ve rekabetçi) yüksektir. Bu bulgu da yukarıdaki görüşle tutarlık göstermektedir.

Araştırmacılar, modernleşme ve mesleki yaşama uyum sağlamak için babaların kendini belirleme ve başarıya önem verdiklerini (Schöflug ve Yan, 2014), annelerin sosyal olarak paylaşılan değerleri daha fazla önemsediklerini (Ranieri ve Barni, 2012) belirtmektedir. ‘Zamanın ruhu’olgusunun etkisinin aile üyeleri arasında farklı şekilde ortaya çıkması değerlerdeki bu farklılaşmadan kaynaklanıyor olabilir. Öte yandan, aileler, duygusal bağlılığa, bireysel amaç ve davranışların grup norm ve beklentilerine uygun olması ve işbirliğiyle betimlenen toplulukçuluğa (Kağıtçıbaşı, 2010; Oyserman ve ark., 2002) verdikleri önemin bir getirisi olarak (hatırlanacağı gibi araştırmada sosyal değer yönelimleri, benlik kurgularının ilişkililik alt boyutuyla pozitif yönde ilişkili bulunmuştur) kendi ve diğer bir kişi için eşit kazanç sağlayacak ve grup sürekliliği için işlevsel olan olumlu sosyal tercihlere de önem veriyor olabilir. İşbirliği, paylaşma gibi somut davranışlarla aile içindeki günlük etkileşimlerde sık sık ele alınması olumlu sosyal yönelimlerin içselleştirmesine ve dolayısıyla ebeveyn ve genç arasındaki benzerliğe katkı sağlıyor olabilir. Roest ve arkadaşları (2009b), bağlılığın yüksek algılanmasının, aileden etkilenme olasılığını arttıracakını belirtmektedir.

Yine de, araştırmacıların süreksizliğin olduğu bir kültürde işlevsel olmayacağını düşündükleri için ebeveynlerin geleneksel olan standart ve değerlerini çocuklarına aktarma motivasyonlarının daha az olacağını öne sürdükleri de belirtilmelidir (örn., Schönplug, 2001).²⁸ Örneğin, ‘zamanın ruhu’ açısından özellikle bireycilik içeren konulara vurgu yapıldığı için ailelerin de bu konulara önem verecekleri ve aktarımın bu

---

²⁸ Öte yandan, bazı araştırmacılar, belirli bir toplumda daha az kabul gören değer, tutum ve davranışlar açısından ebeveyn çocuk arasındaki benzerliğin daha fazla olacağını öne sürmektedir (örn., Albert, Trommsdorff ve Wisnubrata, 2009; Boehnke ve ark., 2007). Boehnke ve arkadaşlarına (2007) göre, daha az kabul gören bir değer söz konusu olduğunda ana baba çocukla daha fazla etkileşim kuracak, çocuğun çoğunluk tarafından onaylanmayan ya da benimsenmeyen bir değeri içselleştirilmesini sağlamak için daha fazla çaba harcayacaktır. Dolayısıyla aktarım da daha yoğun olacaktır.

konularda daha belirgin olacağı öne sürülmektedir (Roest ve ark., 2009b). Gençlerin sosyokültürel yapıdaki bu değişimleri nasıl karşıladıklarının, bu yapı içindeki deneyimlerinin sosyal değer yönelimlerini nasıl şekillendireceğinin ve önceki nesille benzer biçimde olumlu sosyal yönelimli olsalar da bu yönelimlerin gençlerin davranışlarına ne şekilde yansıdığına anlaşılabilmesi için ‘zamanın ruhu’ olgusunun uzun süreli etkilerinin ele alındığı araştırmalara gereksinim olduğu açıktır. ‘Zamanın ruhu’ gençlerin sosyal değer yönelimleri üzerindeki etkisinin anlamlı olmamasıyla ilişkili diğer bir konu, sonuçların farklı mekanizmaların olası etkilerine (örn., kardeşle ilişkiler, medya ya da ergenlikte akranlar, beliren yetişkinlikte yakın ilişkiler ya da farklı aile tipleri (tek ebeveynli ya da geniş aile) işaret etmesidir. Ayrıca, ‘zamanın ruhu’nun (Zeitgeist) etkisinin ele alınılan konuya ya da aktarılanın içeriğine bağlı olarak farklılaşabileceğini akla getirmesidir.

Aktarım sürecinde gözlenen benzerliklerle ilgili diğer bir konu, ana baba ve genç arasındaki olumlu etkileşimlerin aktarımı kolaylaştırmasıyla ilgilidir. Bununla ilişkili olarak bir sonraki bölümde ana babanın özerklik sağlaması ve koşullu saygı sunmasının sosyal değer yönelimlerindeki benzerlikte oynadığı rollerle ilgili sonuçlar tartışılmaktadır.

4.2.4.3. Anne, baba ve gencin sosyal değer yönelimlerindeki benzerlikte ana baba uygulamalarının rolüne ilişkin sonuçların tartışılması

Bu bölüm kapsamında, ana baba ve gençlerin sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerliğin sosyal alanlarda algılanan özerklik desteği ve koşullu saygıya²⁹ göre farklılık gösterip göstermediği ele alınmıştır. Araştırmada, anne baba ve gençlerin sosyal değer yönelimleri arasındaki benzerliğin ana babadan algılanan özerklik desteği yüksek olduğunda daha fazla olacağı beklenmekteydi (**H9**). Analiz sonuçları, öne sürülen hipotezin kısmen doğrulandığına işaret etmiştir. Ana baba uygulamalarının

---

²⁹ Hatırlanacağı gibi, ‘Özerkliği Destekleyici Ebeveynlik’ ve ‘Koşullu Saygıya İlişkin Algılar’ (bkz. Bölüm 2.2) kullanılarak değerlendirilen özerklik desteğine ve koşullu saygı sunmaya ilişkin algılar, anne ve babaların çocuklarının diğerlerine karşı yardımsever ve saygılı olmasına verdikleri duygusal tepkiler çerçevesinde ele alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sosyal davranış alanına özgüdürler.

benzerlik üzerindeki etkilerinin gencin içinde bulunduğu gelişim dönemine göre farklılaştığı görülmüştür. Buna göre, **ergenlerin** ana babalarından düşük ya da yüksek düzeyde özerklik desteği algılaması sosyal değer yönelimlerinin benzer olmasında bir farklılık yaratmazken özerklik desteğini yüksek algılayan **beliren yetişkinlerde** anne-ergen ve baba-ergen arasındaki benzerlik daha yüksektir. Bulgular, sosyalleşme sürecinin en önemli kaynaklarından biri olan ana babaların kendi sosyal değer yönelimlerinin yanı sıra uygulamalarının da sosyal değer yöneliminin aktarımında rol oynayabileceğine kanıt oluşturmuştur. Ayrıca, sonuçlar, özerklik sunma, yakınlık ve destek sağlama gibi olumlu ana baba uygulamalarının içselleştirme sürecinde ve dolayısıyla da anne baba ve ergen arasındaki benzerlikte oldukça önemli bir rol oynadığının gösterildiği araştırmalarla da tutarlıdır (örn., Bayar, 2016; Deci ve Ryan, 1985; Grusec ve ark., 2000; Kindap, 2011; Roest ve ark., 2012; Ryan ve Deci, 2000; Schofield ve ark., 2012). Ana baba ve ergen arasındaki olumlu etkileşimlere katkı sağlayan özerklik desteği, gencin anne ve babası için neyin önemli olduğunu açık bir şekilde anlayabilmesine ve onlar için önemli olan bu değer, tutum ya da özelliği kabul etmesine katkı sağlıyor görünmektedir (örn., Alfieri ve ark., 2014; Knafo ve Schwartz, 2009; Meeusen ve Dhont, 2015).

Bununla birlikte, ergenler için aynı örüntünün elde edilmemiş olması ve benzer şekilde, her iki gelişim dönemindeki katılımcılar için algılanan koşullu saygının benzerlik üzerindeki rolünün anlamlı olmaması, özerklikte gözlenen gelişimsel değişimlere ve koşullu saygının kültürel anlamına işaret etmesi açısından önemli olabilir. Çocuklarının sosyal ve bilişsel alanda olgunlaşmaları hem anne babaların hem de çocukların özerklik ve ilişkililik gibi konularda davranışlarını yeniden düzenlemelerini gerektirmektedir. Ergenlik süresince (özellikle ilk ve orta ergenlikte), ayrışma-bireyleşme ve farklı olma çabasının artması, artan çatışmalara bağlı olarak, geçici olmakla birlikte ergenin anne ve babasından uzaklaşmasına ve hatta onları değersizleştirmesine yol açıyor ve dolayısıyla ergen-ebeveyn arasındaki benzerliğe katkı sağlamıyor görünmektedir. Daha önce de değinildiği gibi, ergenin ana babasından bağımsız ve ayrışık bir kimlik oluşturma ihtiyacının ergen-ana babası arasındaki benzerliğin daha az olmasına yol açabileceği belirtilmektedir (Ausubel, 2002; Inguglia ve ark., 2015; Schönplflug ve Yan, 2014).

Koşullu saygı sunmanın genç-anne ve baba arasındaki benzerlikte anlamlı bir katkısı olmaması, koşullu saygı uygulamalarının gençlerin ve hatta anne ve babaların olumlu sosyal değer yönelimleriyle negatif yönde ilişkili olduğunun gösterildiği bulgularla çelişmekle birlikte, anne ve babanın koşullu sevgi sunma gibi davranışlarının gençler tarafından nasıl algılandığının ve algılar arasındaki farklılıkların sözü edilen uygulamanın etkisinde rol oynuyor olabileceğini akla getirmektedir. Hatırlanacağı gibi, bu araştırmada ana babanın özerklik desteği ve saygı sunması ebeveynlerin çocuklarının diğerlerine karşı yardımsever ve saygılı olmasına verdikleri duygusal tepkilerin değerlendirilmesini içermektedir. Sosyal alan kuramına göre, adalet, hakçalık ve insanları zarardan koruma gibi konular ahlaki alanla ilgilidir (Smetana ve Asquith, 1994; Sorkhabi ve Middaugh, 2013). Ebeveynlerin, çocuklarında görmek istedikleri ahlaki ya da etik davranışlar için (örn., paylaşma ve yardımlaşma) koşullu saygı gibi uygulamaları sıkça kullandıkları gösterilmiştir (bkz., Sayıl ve Kındap Tepe, 2016). Çok sayıda araştırmada, sosyalleştirme alanlarına göre ana babanın kullandığı stratejilerin de değişebildiğine kanıt sunulmuştur (örn., Sayıl ve Kındap Tepe, 2016; Smetana, 2005). Sayıl ve Kındap Tepe (2016) yürüttükleri araştırma projesinde, paylaşma ve yardımlaşmayı içeren ahlaki alanlarla ilgili konularda annelerin %44.17'sinin rasyonel talepkâr, %23.03'ünün ise zorlayıcı talepkâr kontrol tekniğini kullandıklarını belirttiklerini bulmuştur. Rasyonel talepkâr kontrol stratejileri, kuralın neden konulduğu ve ergenin kurala uyup uymadığının izlenmesi gibi davranışları içerirken zorlayıcı stratejiler herhangi bir neden ya da açıklama olmaksızın ergenin kurala uymasının beklenmesini içermiştir.

Öte yandan, dünyada yapılan çok sayıda araştırmada bu tür uygulamaların çocuk ve ergenlerin benlik saygılarını baltaladığı, kendini düzenlemeye engel olduğu ve kazanç ya da kayba odaklı olan araçsal davranışların kalıcılığına yol açtığı gösterilmiştir (Assor ve ark., 2004; 2014; Assor ve Tal, 2012; Kanat-Maymon ve ark., 2012; Roth, 2008). Örneğin, Kasser ve arkadaşları (1995), geç ergenlik dönemindeki ergenlerin maddi ve olumlu sosyal değerlerini ele aldıkları çalışmalarında, maddiyat yönelimli ergenlerin annelerinin yakınlık, demokrasi ve kontrolü (kural koyma) içeren fiziksel ve duygusal

doyum sağlama endeksinde düşük puan alan ve kendini yönlendirme yerine itaat etmeye önem veren anneler olduklarını belirlemiştir. Benzer şekilde, Assor ve arkadaşları (2014), akademik konularda koşullu saygı sunma gibi kontrol ve duyarsızlık içeren başarı-yönelimli bir uygulamanın kullanımının rekabetçi bir dünya görüşünü desteklediğini bulmuştur. Türkiye’de yapılan araştırmalarda ise ergenin kendini ifade etmesinin sınırlandırılmasının ve davranışlarına müdahale edilmesinin yaygın olarak gözlemlendiğine vurgu yapılmaktadır. Ana babanın psikolojik kontrolünün (özellikle baba) beklendik ve hedef yönelimli olarak değerlendirildiği; gençler tarafından bazı durumlarda normatif algılanabileceği ve her zaman gençlerin olumsuz sonuçlarıyla ilişkili olmayabileceği belirtilmektedir (örn., Güngör ve Bornstein, 2010; Kağıtçıbaşı, 2012; Kındap ve ark., 2008; Sümer, Gündoğru-Aktürk ve Helvacı, 2010, Yaban, Sayıl ve Kındap Tepe, 2014). Bu bağlamda, Kındap ve arkadaşlarının (2008), yedi – onuncu sınıfta okuyan ergenlerde psikolojik kontrolün benlik değeriyle ilişkisinin negatif yönde olsa da istatistiksel açıdan anlamlı olmadığını gösteren bulguları, psikolojik kontrolün koşullu saygı sunma ile ilişkili olduğu göz önüne alındığında, bu araştırmanın sonuçlarıyla tutarlık göstermektedir. Ek olarak, sonuçlar, koşullu saygı uygulamalarına ilişkin algılardaki farklılıkların genç-ana baba arasındaki benzerlikte bir rolü olabileceğini akla getirmektedir. Bu bağlamda, Yaban ve arkadaşlarının (2014) ergenlerle yaptıkları araştırmanın sonuçları, güçlü hiyerarşik ilişkilerin ve yüksek derecede ilişkisel yakınlığın olduğu aile sistemlerinde ortaya çıkan görüş farklılıklarının, ergenlerin psikososyal uyumu üzerinde olumsuz etkileri olduğunu göstermiştir. Algılar arasındaki farklılıkların aile üyeleri arasındaki uyumun ve ana babaya itaatin vurgulandığı toplumlarda özellikle daha az kabul edilebilir olduğu göz önüne alındığında (Juang, Syed ve Takagi, 2007; Yaban ve ark., 2014), genç ve ana babalarının koşullu saygıya ilişkin algıları arasındaki farklılıkların genç ve ebeveyni arasındaki benzerliğin azalmasıyla ilişkili olabileceği öne sürülebilir. Ayrıca, koşullu saygı uygulamaları, olumlu ve olumsuz olmak üzere iki farklı boyutta ele alınabilmektedir (Assor ve ark., 2004; Roth ve ark., 2009). Olumlu koşullu saygı sunma (*conditional positive regard*), çocuğun istendik davranışı sergilemesi durumunda normalde olandan daha fazla şefkat ve yakınlığı; olumsuz koşullu saygı sunma ise (*conditional negative regard*), çocuk istendik davranışı yerine getirmediğinde daha az

ilgi ve şefkat göstermeyi içermektedir. Olumlu koşullu saygı sunmanın içselleştirmeye görece katkı sağlarken olumsuz koşullu saygı sunmanın motivasyonsuzluğa yol açtığı gösterilmiştir (Roth ve ark., 2009). İleride yapılacak araştırmalarda, farklı ana baba uygulamalarının (örn., koşullu saygı) farklı boyutlarının (örn., olumlu ya da olumsuz) anne baba ve genç tarafından nasıl algılandığının ve algılar arasında gözlenen farklılıkların genç-ebeveyn arasındaki benzerlikte oynadığı roller daha ayrıntılı olarak incelenebilir.

4.2.5. Benlik Kurgularının Ana Baba Uygulamaları ve Gençlerin Sosyal Değer Yönelimleri Arasındaki İlişkide Düzenleyici Rolü

Araştırmada, ana baba uygulamaları ve benlik kurguları arasındaki etkileşimin gençlerin sosyal değer yönelimleri üzerindeki etkisi de değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, ilişkililik ve kendileşme benlik kurgusunun ana baba uygulamaları ve gencin sosyal değer yönelimi arasındaki ilişkide düzenleyici bir rol oynayacağı öne sürülmüştür (H10). Sonuçlar, ana babaları özerklik desteğini yüksek bildirdiklerinde ilişkiselliği yüksek olan gençlerin daha fazla olumlu sosyal tercih yaptıklarını göstermiştir. Bu bulgular, farklı benlik kurgularına sahip gençler için ana babanın özerklik desteği ve gencin sosyal değer yönelimi arasındaki ilişkinin farklılaşabileceğine işaret etmektedir. Örneğin, ilişki benliğe sahip birey kendini başkalarıyla ilişkileri doğrultusunda tanımlar; ifade eder ve gerçekleştirir (örn., Aaker ve Schmitt, 2001; Cross, Gore ve Morris, 2003). Bu, aynı zamanda, ilişkiselliği yüksek olan bir gencin anne ve babasının verdiği tavsiyeleri onaylama, yerine getirme ve bu tavsiyelere saygı duyma konusunda daha olumlu olmasını beraberinde getirmektedir. Bununla ilişkili olarak, King ve Ganotice (2015) beliren yetişkinlerle yaptıkları çalışmalarında, ilişkiselliği yüksek olan gençlerin aile içindeki yükümlülükleri, benlikleriyle daha fazla bütünleştirdiklerini ve bunun genç açısından olumlu gelişimsel sonuçlarla ilişkili olduğunu göstermiştir. Hatırlanacağı gibi, özerklik desteği ana babanın tavsiyelerde bulunmasını, genci aile içinde oluşturulan kurallara dahil etmesini ve gencin fikirlerini ifade etmesine imkan sunmasını içermektedir. Bu tür bir uygulama, kendisini diğer bireylerle ilişkileri çerçevesinde tanımlayan ilişki benliğine sahip bir gencin, bir davranış ya da tutumu dışsal olarak zorlandığı için değil içsel bir motivasyonla gerçekleştirmesine ve sosyal ikilem

durumlarında diğ erinin kazancını göz önüne aldığı tercihler yapmasına katkı sağlıyor görünmektedir. Ayrıca, alan yazında, ilişkisel bir benlik kurgusuna sahip olan bireylerin sosyal ikilem durumunda işbirliği tercihi yaptıkları ve hem kendi kazancını hem de diğ erinin kazancını göz önüne aldıkları gösterilmiştir (örn., Arnocky ve ark., 2007; Cornelissen ve ark., 2011; Utz, 2004).

Ek olarak, ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemleri açısından kritik kabul edilen özerkliğ in, gerek çatışmalara yol açarak gerekse ana babanın davranışlarını yeniden düzenlemesini gerektirerek genç ve anne babası arasındaki ilişkiyi etkilediğ i bilinmektedir. Ana baba, gencin temel ihtiyaçlarından biri olarak kabul edilen özerkliğ i karşıladığında (örn. Ryan ve Deci, 2000; Deci ve Ryan, 2000), yani özerklik desteğ i sunduğ unda, gencin olumlu ve destekleyici ilişkiler kurma becerisini de desteklemektedir (Inguglia ve ark., 2015; Soenens ve Vansteenkiste, 2005; Soenens ve ark., 2007b). Özerklik ve ilişkisellik arasındaki bu ilişki, özerkliğ in diğ erlerinden ayrışmayı gerektiren bir süreç olmadığı ve özerk olan bir bireyin aynı zamanda ilişkisel olabileceğ i görüşüyle de tutarlık göstermektedir (Deci ve Ryan 2000; İmamoğ lu, 2003; Kağ itçibaşı, 2010; Ryan ve Deci, 2000; Vansteenkiste, Zhou, Lens ve Soenens, 2005).

4.2.6. Ana Baba Uygulamaları ve Sosyal Değ er Yönelimi Arasındaki İlişkide Gençlerin Kendini Düzenlemelerinin Aracı Rolü

Son olarak, araştırmada önerilen kuramsal model çerçevesinde, ana babanın özerklik desteğ inin kendini düzenleme üzerinden gencin sosyal ikilem durumlarında yaptığı tercihler üzerindeki rolleri değ erlendirilmiştir. Gencin kendini düzenlemesiyle ilgili olarak araştırmada, içsel kendini düzenlemenin ebeveynin özerklik desteğ i ve gencin olumlu sosyal değ er yönelimi arasındaki ilişkide aracı bir rol oynayacağı ileri sürülmüştür (**H11**).

Aracı rollerin değ erlendirildiğ i sonuçlar, farklı türden kendini düzenlemenin (örn., içsel ya da içe yansıtılmış- diğ eri odaklı) anılan ilişkiler üzerindeki rollerinin, ele alınan ana baba uygulamalarına (özerklik sunma ya da koşullu saygı) ve kendini düzenlemenin ortaya çıktığı sosyal davranış alanlarına (örn., olumlu sosyal ya da rekabet) bağı lı olarak

farklılaştığına işaret etmiştir. Buna göre, özerklik desteği, gençlerin *olumlu sosyal alandaki* konularda daha içsel bir motivasyonla hareket etmeleri ve sırasıyla, sosyal ikilem durumlarında daha fazla olumlu sosyal tercihler yapmalarıyla ilişkilidir. Bu bulgu, kendini düzenlemenin aracı rolüyle ilgili araştırma hipotezini desteklemektedir. *Rekabet alanı* için ana babanın koşullu saygı sunmasının hem doğrudan hem de içsel ve diğeri odaklı kendini düzenleme üzerinden kısmen gençlerin daha fazla kendine yanlı sosyal tercihler yapmalarıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar, özerk olumlu sosyal motivasyonların, kontrollü motivasyonlarla karşılaştırıldığında daha fazla paylaşma, cömertlik, empati, bağış, gönüllülük ve yardım etme davranışı sergilemeyle ilişkili olduğuna işaret eden araştırma bulgularıyla tutarlıdır (örn., Assor, 2011; Kındap, 2011; Richard ve ark., 2002; Weinstein ve Ryan, 2010). Örneğin, Roth (2008) ebeveynlerin özerklik desteğinin üniversite öğrencilerinin olumlu sosyal yönelimleri üzerindeki etkilerini ele aldığı çalışmasında, özerklik desteğinin diğeri yönelimli olmayı yordadığını ve içselleştirmenin bu ilişkide aracı bir rolü olduğunu göstermiştir.

Araştırmada, *işini en iyi şekilde yapma alanıyla* ilgili olarak ise, ana babanın koşullu saygı sunmasının diğeri odaklı kendini düzenleme aracılığıyla daha fazla kendine yanlı sosyal tercih yapmayla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, içsel düzenlemenin aracı rolünün anlamlı olmadığı görülmüştür. Araştırmada, *işini en iyi şekilde yapmak*, amaca ve kişisel başarı ya da gelişime yönelik bir motivasyon olarak ele alınmıştır (Richard ve ark., 2002). Bireyin, diğer bireylerden bağımsız olarak kendiyile ilgili değerlendirmeler yapmasını içermektedir (Ryckman ve ark., 1996). Bu özelliği, basitçe, *işini en iyi şekilde yapma* motivasyonu ile hareket eden bireylerin sosyal ikilem durumlarında diğer bireyin kazancına olan etkisine bakmaksızın kendi kazancını arttıracak bireyci tercihler yapacağı beklentisini ortaya çıkarmıştır. Öte yandan, kendini belirleme kuramı bakış açısıyla, *işini en iyi yapmada* içsel motivasyonu yüksek olan bir bireyin yeterli inancı ve kendini belirlemesi de yüksek olacaktır (Deci ve Ryan, 1985). Araştırmalarda, yeterli inancı yüksek olan bir bireyin, bireysel katkısının ortak çıkar sağlamada gerçekten bir fark yarattığını düşündüğünde işbirliği de yapabildiği gösterilmiştir (Balliet, 2007; De Cremer ve Van Vugt, 1998). Finkelstien (2009), üniversite öğrencilerinin ve bir işte çalışan yetişkinlerin içsel ve dışsal

motivasyonları ve gönüllülükleri arasındaki ilişkileri ele aldığı çalışmasında, yapılan işle ilgili içsel motivasyonların gönüllülükle (yardımseverlik ve empati boyutlarını içermektedir) olumlu yönde ilişkili olduğunu saptamıştır. Yapılan işle ilgili motivasyonlar, örneğin, ‘Merak, yaptığım işlerin arkasındaki itici güçtür.’ ve ‘Ne iş yaptığımdansa işin sonucunda ne kazandığıma bakarım.’ gibi maddelerle değerlendirilmiştir. Öte yandan, işle ilgili dışsal motivasyonun sözü edilen değişkenlerle ilişkisinin anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Araştırmamızın sonuçları, bu görüş ve bulguları desteklememekle birlikte, bir gencin onay, övgü ya da kabul kazanmak amacıyla, dışsal bir motivasyonla işini en iyi şekilde yapmasının bireyci tercihleriyle ilişkili olduğunu göstererek ilk açıklamayı desteklemiştir. Ryan ve Deci’ye göre (2000), dışsal hedefler de bir davranışı gerçekleştirmeyi sağlar. Örneğin, iyi bir iş bulabilmek için sıkı çalışması gerektiğini düşünen bir beliren yetişkin, dış etmenlerce motive edilir. Bununla birlikte, çalışmaya değer vermeye devam eder.

Birlikte ele alındığında sonuçlar, özerklik desteğinin içselleştirmeyi teşvik ederken koşullu saygı sunma ve kontrol odaklı sosyalleştirme girişimlerinin (örn., dışsal hedeflere vurgu yapmak) içe yansıtılmış düzenlemeye (Assor ve ark., 2004; Kanat-Maymon ve ark., 2012; Roth, 2008) ve ödül ve ceza odaklı olmaya yol açacağı ve değer ya da davranışın benliğe asimile edilmesini (yani, bütünleştirilmiş düzenlemeyi) engelleyeceği görüşünü desteklemektedir (Hoffman, 2000). Ana babaların gencin bakış açısını almasını, istedik sosyal davranışlara içsel olarak değer verdiğini göstermesini, davranış beklentilerini gerekçelendirmesini, eleştiriye açık olmasını ve gencin aktif katılımını sağlamasını içeren özerklik desteği, gençlerin özerk olumlu sosyal motivasyonlarının gelişimine katkı sağlamakla kalmamakta, yanı sıra gençlerin olumlu sosyal değer yönelimli bireyler olmalarını da beraberinde getirmektedir. Araştırmalar, kontrollü motivasyonlarla (örn., içe yansıtılmış ya da dışsal) karşılaştırıldığında, özerk olumlu sosyal motivasyonların (örn., özdeşimle düzenleme) olumlu sosyal davranışlar ve sosyal-duygusal işlevsellik ile pozitif yönde ilişkili olduğuna işaret etmektedir (Assor, 2011; Roth, 2008; Roth ve ark., 2009). Özetle, sonuçlar kendisinin yanı sıra diğer bireylerin ilgi ve ihtiyaçlarını göz önüne alan çocuklar yetiştirme hedefine

ulaşabilmek için yetişkinler olarak özerk olumlu sosyal motivasyonları destekleyen davranışlarda bulunmamız gerektiğini göstermektedir.

Öte yandan, bulgular, bazı durumlarda istendik davranışın ortaya çıkmasını sağlayabilse ya da gençler tarafından ana baba uygulamalarının olağan bir yönü olarak görülüyor olabilese de bu tür uygulamaların gençlerin özelde sosyal değer yönelimleri ve genelde psikososyal işlevsellikleri üzerinde olumsuz etkileri olabileceğine kanıt sunmaktadır. Kabul, saygı ve yakınlığın ana babanın belirli alanlardaki istekleri ya da kuralları karşılandığında beklenildiğinden daha fazla, karşılanmadığında ise daha az gösterilmesi ya da hiç gösterilmemesi anlamına gelen koşullu saygı içsel kendini düzenlemeye engel olmakta ve kazanç ya da kayba odaklı olan ve dışsal motivasyona dayanan araçsal davranışların kalıcılığına yol açmaktadır (Assor ve ark., 2004; 2014; Assor ve Tal, 2012; Kanat-Maymon ve ark., 2012; Roth, 2008). Assor ve arkadaşları (2014), akademik konularda koşullu saygı sunma gibi kontrol ve duyarsızlık içeren başarı-yönelimli bir uygulamanın kullanımının rekabetçi bir dünya görüşünü desteklediğini belirtmektedir. Bu araştırmanın sonuçları ise, ana babanın koşullu saygı sunmasının rekabet ve bir işi en iyi şekilde yapma alanında özellikle diğeri odaklı kendini düzenleme ve sırasıyla gençlerin daha fazla kendine yanlı sosyal tercihler yapmalarıyla ilişkili olduğunu göstererek Assor ve arkadaşlarının (2014) yaptıkları araştırmanın sonuçlarını sosyal davranış alanına genişletmiştir.

4.3. ARAŞTIRMANIN BİLİMSEL BİRİKİM ve UYGULAMAYA KATKISI

Bilindiği kadarıyla bu tez çalışması, çoğunlukla ekonomi ve sosyal psikoloji alanlarında ele alınan sosyal değer yöneliminin gelişimsel bakış açısıyla, ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemindeki sosyal ve bireysel temelleri ve farklı sosyal davranışlarla ilişkilerinin ele alındığı ilk çalışma olma özelliği taşımaktadır. Özelde, (1) benlik kurguları ve sosyoekonomik düzey, (2) ebeveynlerin kendi sosyal değer yönelimleri ve uygulamaları ve (3) gençlerin sosyal-bilişsel özellikleri temelinde, gelişimin farklı evrelerindeki bireylerin sosyal değer yönelimlerinin değişimini çoklu bildirimler yoluyla (hem ergen ve beliren yetişkinlerden hem de anne ve babalardan) inceleyerek sosyal değer yöneliminin çok yönlü olarak anlaşılmasını ve gençlerin sosyal

işlevselliğinde rol oynayan etmenler hakkında ayrıntılı bilgiler edinmeyi sağlamıştır. Araştırmanın, öncül hedefi işbirliği tercihini cesaretlendirmek, işbirliğinin sürdürülmesi yollarını keşfetmek ve rekabetçi tercihlerin azaltılması olan pozitif psikoloji araştırmalarının hedefine ulaşmasına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bireylerin sosyal davranışlarının toplumların refahı ve üretkenliği için gereken davranış örüntülerini içerdiği göz önüne alınarak araştırmada, bu tür davranışların altında yatan mekanizmaların belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, sosyal değer yönelimlerinin farklı türden sosyal davranışlar üzerindeki etkilerini ve sosyal değer yöneliminin gencin demografik özelliklerinin yanı sıra sosyal çevreden bağımsız olmadığını ortaya koyarak sosyal değer yönelimiyle ilgili alan yazın başta olmak üzere bilimsel bilgi birikimine önemli katkılar sunmuştur.

Paylaşılan kültürel ya da normatif etkilerin aynı sosyal ve kültürel çevreyi paylaşan bireyler arasındaki benzerlikte oynadığı rol, araştırmada hem değişken-merkezli hem de çift-merkezli yaklaşımlarla değerlendirilmiştir. Aile üyeleri arasındaki ilişkilerin ele alındığı çalışmalarda çift-merkezli yaklaşımların kullanılmasının, çevresel faktörlerin öneminin belirgin bir şekilde arttığı ergenlik ve sonraki gelişim dönemlerindeki bireylerle yapılan çalışmalar için özellikle yol gösterici olacağı görülmüştür.

Ortaokul döneminden itibaren başlayan sınavlar ve bu sınavlara verilen değer ve kişiler arası rekabetin onaylanması ve cesaretlendirilmesiyle birlikte ele alındığında, bir çocuğun başarısının diğerinin başarılı olamamasını ve daha fazla çalışmayı beraberinde getirdiği açıktır. Sonuçlar, bu tür bir yarışmacı eğitim sisteminin, her ne kadar Türkiye’de çocuklar, işbirliği ve karşılıklı duygusal bağlılık temelinde sosyalleştirilmek isteniyor olsa da kişisel başarı elde etmek için çocuğu işbirliği içeren deneyimler yerine bireysel çabaya ve rekabete yöneltebileceğine işaret etmiştir. Bu bağlamda araştırmının sonuçlarının, gençlerin yıkıcı rekabet davranışlarını azaltmaya ve olumlu sosyal yönelimlerinin ve davranışlarının geliştirilmesine, yani sosyal işlevselliği yüksek bireyler yetiştirmeye yönelik çabalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Günümüzde, giderek rekabete verilen önemin arttığından, paylaşma ve işbirliği gibi kısa ve uzun vadede toplumsal fayda sağladığı gösterilen olumlu sosyal davranışların ise azaldığından söz edilmektedir. Bu araştırmanın, sosyal değer yöneliminin ayrıntılı olarak ele alınması yoluyla, gençlerin işbirliği ve rekabet davranışlarının anlaşılmasına ve bu şekilde üzerinde sıklıkla durulan ve sürekli olarak önemi vurgulanan olumlu sosyal davranışların geliştirilmesi adına yapılan çalışmaların ve müdahalelerin daha yetkin olmasına destek sağlayabileceği düşünülmektedir. Araştırma sonuçlarının, ergen ve beliren yetişkinlikte davranışsal ve duygusal problemlerle ilişkili olduğu bilinen ve kendi yanlı olmayla ilişkili olduğu gösterilen (Yalçın, 2011) risk faktörlerinin (örn., yalıtılmışlık, güçsüzlük ve kendinden uzaklaşmayı içeren yabancılaştırmanın) ortadan kaldırılmasında ya da etkilerinin azaltılmasına yönelik önlemlerin alınmasında yol gösterici olabileceğine inanılmaktadır. Ayrıca, gençlerin içsel kendini düzenleme becerisini kazanımları ve olumlu sosyal davranışlarının arttırılması gibi konularda ana babanın dahil edileceği programlarda izlenecek yollar hakkında da (örn., anne ve babanın algı ve davranışlarını değiştirmeye odaklanan müdahale programları geliştirmenin önemi) önemli bilgiler sağladığı düşünülmektedir.

4.4. SINIRLILIKLAR ve ÖNERİLER

Bu araştırma, sosyal değer yöneliminin ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemlerindeki olası belirleyicileri ve sosyal davranışlar üzerindeki sonuçlarıyla ilgili oldukça önemli bilgiler sunmakla birlikte bulgular yorumlanırken ve ileride yapılacak araştırmalarda göz önüne alınması önerilen bazı sınırlılıklara da sahiptir. Bu sınırlılıklardan ilki, araştırmada kullanılan ölçme araçlarının geri dönüş oranlarıyla ilgilidir. Hatırlanacağı gibi, araştırmada üç aile üyesinden, gencin kendisi, anne ve babasından veri toplanmıştır. Kayıp verilerin bazıları anne ya da babanın kaybı, tek ebeveynli aile yapısı ya da özellikle üniversite örnekleminde anne ve babadan ayrı yaşama nedeniyle ortaya çıkmış olsa da geri dönüş oranlarının az olmasının önemli diğer bir nedeni soru formlarının ya tamamen boş ya da hiç dönmemiş olmasından kaynaklanmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul etmeyen katılımcılar hakkında herhangi bir bilgi edinilmemiş olmasının örneklem yanlılığı açısından risk oluşturduğu düşünülmektedir. Bu durum, ayrıca, araştırmaya katılmayı kabul eden ya da etmeyen bu grupların kimleri

temsil ettiği sorusunu ve geri dönüş yapmayan grubun çalışmaya katılan gruptan farklı özelliklere sahip olabileceğini akla getirmektedir.

Sözü edilen farklı özelliklerden biri, bu araştırma kapsamında ele alınan sosyal değer yönelimlerinin kendisi olabilir. Bununla ilişkili olarak, Van Lange ve arkadaşları (2011) olumlu sosyal değer yönelimine sahip bireylerin bilimsel bir araştırmaya katılma isteklerinin diğer iki gruptaki (bireyci ve rekabet yönelimli) bireylere göre daha fazla olduğunu göstermiştir. Bu bulgular, araştırmada neden kadın katılımcıların oranının daha fazla olduğu ve buna rağmen kadın ve erkeklerin sosyal değer yönelimleri arasında anlamlı bir fark gözlenmediği sorularına da açıklık getirmektedir. Van Lange ve arkadaşları (2011) farklı sosyal değer yönelimlerine sahip bireylerin katılım oranlarını arttırabilmek için farklı tür özendiriciler kullanımını önermektedir. Herhangi bir özendiricinin kullanımı bireyci yönelimli bireylerin katılımını sağlamada yeterli olabileceksen rekabet yönelimli bireyler için değeri olan, maddi bir ödülün katılımı arttırmayı sağlayabileceğini belirtmektedirler (Van Lange ve ark., 2011). Buna göre, özendiricilerin kullanımı farklı katılımcı oranını arttıracak ve araştırma sonuçlarının daha geniş bir popülasyonu temsil etmesine katkı sağlayacaktır.

Araştırmada yer alan ergen ve beliren yetişkinlerin ortaöğretime devam eden ya da yükseköğrenimlerini sürdüren bireylerden oluşması, bulguların genellenebilirliği ile ilgili diğer bir sınırlılıktır. Bir şekilde öğrenim yaşantısını sürdüremeyen katılımcılar bu araştırmanın kapsamı dışında kalmıştır. OECD 2016 raporuna göre, 2015 yılı itibariyle 15-29 yaş arasındaki erkeklerin %15'i ve kadınların %43'ü ne iş yaşamına ne de öğrenim yaşantısına katılmamaktadır. Öğrenim hayatına devam etmeyen bireylerin sosyal değer yönelimi de dahil pek çok özelliğiyle ilgili bilinenler ve hatta bu gençlerin aileleri hakkında bildiklerimiz oldukça sınırlıdır. İleride yapılacak araştırmalarda bu grubun da ele alınması hem ele alınan konunun daha doğru bir şekilde ortaya konulmasına hem de araştırma bulgularının genellenebilirliğine katkı sağlayacaktır.

Hatırlanacağı gibi, çalışmada ele alınan yapıların bazıları (örn., sosyal davranış ölçümleri ya da kendini düzenleme) yalnızca gencin kendisinden bilgi alınarak bazıları

ise (örn., özerklik desteği ve koşullu saygı sunma) hem gençlerin hem de anne ve babalarının bildirimlerinden yararlanılarak değerlendirilmiştir. Ana babalık uygulamalarının hem gençlerden hem de anne ve babalardan ayrı ayrı alınmış olması, araştırmanın güçlü yanlarından biridir. Üç farklı kaynaktan bilgi alınması paylaşılan yöntem varyansını azaltarak değişkenler arasındaki ilişkileri daha doğru ve güvenilir şekilde görmeyi sağlamaktadır. Ancak, bu, gencin algıladığı ana baba uygulamalarının önemsiz olduğu anlamına gelmemelidir. Çok sayıda araştırmada, ana baba ve ergenlerin, ebeveyn desteğini, kontrolünü, kabul ve reddini içeren ana babalık davranışlarında sıklıkla uyuşmazlık yaşadıkları (örn., Tein ve ark., 1994; Yaban ve ark., 2014), ergenlerin ana babalarını anne ve babaların kendilerinden daha olumsuz (örn. daha fazla kontrol - örn., Sher-Censor ve ark., 2011 ya da bu araştırmadaki gibi daha az özerklik desteği) değerlendirdikleri ve algılarda gözlenen bu farklılıkların gençlerin psikososyal işlevselliğini olumsuz yönde etkilediği (örn., içselleştirme sorun davranışları- Juang ve ark., 2007; sapkın arkadaşlar – Yaban ve ark., 2014) gösterilmiştir. Bu araştırma kapsamında, algılar arasındaki farklılıklara yer verilmemiştir. İleride yapılacak çalışmalarda ana babanın özerklik desteği ve özellikle koşullu saygı uygulamalarına ilişkin algılar arasındaki farklılıkların (bu araştırmada koşullu saygı sunmanın genç-anne ve baba arasındaki sosyal değer yönelimi benzerliğinde anlamlı bir katkısı olmadığı belirlenmişti).

Özellikle sosyal davranış ölçümlerinin yalnızca gencin kendini bildirimine dayanmış olması da araştırmanın sınırlılıklarından biridir. Araştırmada her ne kadar sosyal beğenirlik düzeyleri kontrol edilmişse de ileride yapılacak çalışmalarda özellikle sosyal davranışlara ilişkin değerlendirmelerde kendini bildirim yanı sıra akran bildirimlerinden de yararlanılmasının ilgili yapılara ilişkin daha nesnel bilgiler edinmek açısından önemli olabileceği düşünülmektedir.

Bilindiği gibi, ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemleri, aile ile ilişkilerin yanı sıra akranlarla ilişkiler açısından da önemli değişimleri beraberinde getirmektedir. Araştırmalar, akranlarla ilişkilerin gençlerin kimlik gelişimi (örn., Kerpelman ve Pittman, 2001) ve olumlu sosyal tercihleri (örn., Barry ve Wentzel, 2006; Güroğlu, van

den Bos ve Crone, 2014; Wentzel, 2014) açısından belirleyici olabildiğine işaret etmektedir. Orta çocukluk ve ergenlik döneminde arkadaşlık ilişkileri görece sınıf ve okul çevresiyle sınırlı olsa da, beliren yetişkinlik döneminde çok daha farklı bağlamları içerir. Bu bağlamların her birinin gençlerin sosyal değer yönelimleri ve sosyal davranışları üzerindeki etkisi farklılaşabilir. Genç ve arkadaşı arasında ortaya çıkan çatışmalar arkadaşlık ilişkilerinin gelişimine katkı sağlarken aynı zamanda gencin çatışma çözme becerisi kazanmasına olanak sunar (Laursen, 1996). Arkadaşla tekrarlı etkileşimlerin ve arkadaşına karşı duyarlılığın, çatışmaları işbirliği ile çözme olasılığını artırdığı belirtilmektedir (Hartup, Laursen, Stewart ve Eastenson, 1988). Ayrıca, akranla etkileşimlerin yıkıcı rekabeti azalttığına gösterildiği araştırmalar da bulunmaktadır (örn., Schneider ve ark., 2006). Buradan yola çıkılarak, arkadaşlık ilişkilerinin işbirliğinin içselleştirilmesine katkı sağlayabileceği öne sürülebilir. Ayrıca, ana babanın özerklik desteğinin yanı sıra arkadaşların ve romantik eşlerden algılanan özerklik desteğinin de beliren yetişkinlerin genel yaşam memnuniyeti, akademik yaşamdan memnuniyet ve olumlu-olumsuz duygulanımı içeren öznel iyilik hali üzerinde anlamlı bir rol oynadığı gösterilmiştir (Ratelle, Simard ve Guay, 2013). Bu nedenle ileride yapılacak araştırmalarda akran bağlamının, özellikle arkadaşlık ilişkilerinin ve yakın ilişkilerin ele alınması sosyal değer yönelimlerinin gelişiminde rol oynayan etmenler açısından daha fazla bilgi edinmemizi sağlayacaktır. Gelecek nesillerin diğer bireyleri göz önüne alan, onların ilgi ve ihtiyaçlarına duyarlı bireyler olmalarını istiyorsak yalnızca ana babaların uygulamalarına güvenemeyiz; akranlar, eğitim sistemi ve medya gibi diğer sosyalleştirme kaynaklarının da gençler üzerinde etkili olabileceğini göz önünde bulundurmalıyız.

Araştırmanın önemli bir diğer sınırlılığı, araştırmada kullanılan desenle ilgilidir. Hatırlanacağı gibi, araştırma sonuçlarının önemli bir kısmı ele alınan değişkenler arasındaki ilişkilerin ergen ve beliren yetişkinler için farklılaştığını göstermiştir. Ancak çalışmanın enlemesine kesitsel doğası, araştırma kapsamında ele alınan ilişkilerde gözlenen birey içi gelişimsel değişimlerle ilgili bilgi edinmeye imkan sunmamıştır. Aynı nedenden ötürü, araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerde neden-sonuç ilişkisinden söz edilememektedir. Dolayısıyla, ele alınan ilişkiler karşı yönden de

yorumlanabilmektedir. Hatırlanacağı gibi, bazı araştırmalar olumlu sosyal yönelimin ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde belirgin bir şekilde arttığını (örn., Van Lange ve ark., 1997a), diğer bazıları ise orta çocukluk döneminde gelişen sosyal karşılaştırmaların çocukların rekabeti daha fazla tercih etmeleriyle ilişkili olabileceğini göstermektedir (Carlo ve ark., 2001; Kagan ve Madsen, 1971; Richard ve ark., 2002). Bununla ilişkili olarak, ileride yapılacak çalışmalarda örneğin, sosyal değer yönelimlerinde ya da sosyal davranışlarda ortaya çıkan doğrusal olmayan gelişimsel eğilimleri (örn., Eisenberg ve ark., 2005) görmek adına en az üç farklı zamanı içeren değerlendirmeler yapmanın, zaman içinde ortaya çıkan değişimlerin doğru ve güvenilir bir şekilde ortaya konulabilmesi açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bu şekilde gerçekleştirilecek bir araştırma, aynı zamanda ‘zamanın ruhu’ ve yetiştirme etkilerini birbirinden ayırmada da daha güvenilir sonuçlar verebilir.

Son olarak, araştırmada, alan yazında sosyal değer yöneliminin gelişiminde rol oynayan etmenlerle ilgili oldukça sınırlı sayıda araştırma olmasının da bir getirisi olarak, sosyal bağlamların görece daha genel etkileri ele alınmıştır. Analizlerin çoğunda, gençlerin bireysel özellikleri (gelişim dönemi ve cinsiyet) ve sosyal yapısal özellikler (SED) kontrol edilmiştir. Bu durum, araştırma kapsamında ele alınan değişkenler için (örn., ana baba uygulamaları ve sonuç davranışlar ve bunlar arasındaki ilişkiler açısından) özellikle gencin cinsiyetine ve sosyal ardalanına göre ortaya çıkan farklılıkların ayrıntılı olarak ele alınmamasına yol açmıştır. Bununla ilişkili olarak, örneğin anne baba ve genç arasındaki benzerliğin (örn., Alfieri ve ark., 2014; Meeusen ve Dhont, 2015 ve ayrıntılı bir meta analizi için bkz. Degner ve Dalege, 2013) ya da ana baba uygulamalarının (Aun ve ark., 2016; Lansford, Laird, Pettit, Bates ve Dodge, 2014) ergenin ve ebeveynin cinsiyetine ve sosyoekonomik yapıya göre değişebileceğini gösteren araştırmalar bulunmaktadır. İleride yapılacak araştırmalarda bu değişkenlerin daha ayrıntılı olarak ele alınması, ilgili yapılar arasındaki ilişkiler hakkında (örneğin, anne-kız çocuk, anne-erkek çocuk arasında farklılaşan örüntüler) daha ayrıntılı bilgiler edinmeyi sağlayacaktır.

4.5. SONUÇ

Hatırlanacağı gibi, bu araştırmanın amacı, ergen ve beliren yetişkinlerde sosyal değer yöneliminin farklı sosyal davranışlarla ilişkilerini ve sosyal değer yöneliminin öncüllerini gelişimsel bir bakış açısıyla ele almaktır. Bu kapsamda, kültür ve ekolojinin (benlik kurguları ve sosyoekonomik düzey), sosyalleştirme aktörlerinin (ebeveynler-özellikleri ve uygulamaları) ve sosyal-bilişsel özelliklerin (kendini düzenleme) bağımsız ve bir arada oynadığı rollere ilişkin kuramsal bir model önerilmiş ve ele alınan yapılar arasındaki ilişkiler bu model çerçevesinde değerlendirilmiştir (bkz. Şekil 5).

Araştırmada elde edilen sonuçlar, olumlu sosyal değer yöneliminin ve olumlu sosyal davranışların yaşla birlikte arttığına işaret etmiştir. Sosyal değer yönelimi ve sosyal davranışlar arasındaki ilişkilerin gelişim dönemine göre farklılaştığı gözlenmiştir. Her iki gelişim dönemindeki bireyler için olumlu sosyal değer yönelimine sahip gençlerin daha az kamusal olumlu sosyal ve kazanma amaçlı rekabet davranışları sergiledikleri gözlenirken özgeci davranışların artmasının ve kişisel gelişim amaçlı rekabetin azalmasının beliren yetişkinlerin olumlu sosyal değer yönelimleriyle ilişkili olduğu görülmüştür. Bulgular, yaşla birlikte bireylerin kendilerine ve diğerine ilişkin düşüncelerinin değiştiğine ve diğerlerinin bakış açısına daha duyarlı hale geldiklerine işaret etmiştir. Sonuçlara göre, rekabet farklı gelişim dönemlerinde farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Genel olarak ele alındığında bulgular, insanın doğasında rekabet eğilimi olduğu kadar işbirliği eğilimi de olduğuna kanıt sunmuştur.

Sosyal değer yöneliminin öncüllerinin ele alındığı sonuçlar, bir sosyal grubun üyesi olmaya ve diğer bireylerle uyumlu ilişkiler sürdürmeye dayalı 'ilişkililik' benlik kurgusunun, gençlerin diğer bireyleri göz önüne alan tercihler yapmaları, yani olumlu sosyal değer yönelimleri ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Sosyoekonomik düzeyin nesnel ölçümünün gençlerin sosyal değer yönelimlerine katkısının anlamlı olmaması ise bireyde, rekabet ve işbirliğinin bir arada olduğu görüşünü bir kez daha desteklemiştir. Ayrıca, algılanan özerklik desteği ve içsel kendini düzenlemenin artmasının, gencin sosyal değer yöneliminin daha olumlu olmasıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Gençler, sosyal alanlardaki davranışlarını ödül ya da cezadan kaçınmak için değil, önem

verdikleri, sevdikleri ve istedikleri için yaptıklarında diğer bireyleri göz önüne alan tercihleri de daha fazla yapmaktadır.

Araştırmada ayrıca, önerilen kuramsal model çerçevesinde düzenleyici ve aracı roller değerlendirilmiş ve sonuçlar, ana babaları yüksek özerklik desteği bildirdiklerinde, ilişkiselliği yüksek olan gençlerin daha fazla olumlu sosyal tercih yaptıklarını ortaya koymuştur. Ek olarak, özerklik desteğinin gencin içsel bir motivasyonla hareket etmesine ve daha fazla olumlu sosyal tercih yapmasına katkı sağladığı görülmüştür. Ana babaların gencin bakış açısını almasını, istedik sosyal davranışlara içsel olarak değer verdiğini göstermesini, davranış beklentilerini gerekçelendirmesini, eleştiriye açık olmasını ve gencin aktif katılımını sağlamasını içeren özerklik desteği, gençlerin özerk olumlu sosyal motivasyonlarının gelişimine katkı sağlamakla kalmamakta, yanı sıra gençlerin olumlu sosyal değer yönelimli bireyler olmalarını da beraberinde getirmektedir. Bir arada ele alındığında sonuçlar, kendisinin yanı sıra diğer bireylerin ilgi ve ihtiyaçlarını göz önüne alan çocuklar yetiştirme hedefine ulaşabilmek için çocuk ya da genç için önemli olan sosyalleştirme aktörlerinin (öğretmen, okul müdürü, spor koçu, ebeveyn vb) özerk olumlu sosyal motivasyonları destekleyen davranışlarda bulunması gerektiğini göstermiştir.

Sosyal değer yönelimlerinin ana baba ve genç arasındaki aktarımının (diğer bir ifadeyle ana baba ve genç arasındaki benzerliğin) değerlendirildiği sonuçlar, sosyal değer yönelimlerinin ana baba ve genç arasında benzer olduğuna işaret etmiştir. Bununla birlikte, benzerliğin beliren yetişkin ve anne babası arasında ergeninkine ve baba-geç arasında anne-geç arasındakine göre daha fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca, özerklik desteğinin ana baba ve genç arasındaki benzerliğe katkı sağladığı ortaya konulmuştur. Buna göre, anne ve babaların sahip olduğu sosyal değer yönelimi, çocuklarının sosyal değer yöneliminin gelişiminde etkili olan olası kaynaklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ek olarak, ana baba ve genç arasındaki olumlu etkileşimlere katkı sağlayan özerklik desteği, gencin anne ve babası için neyin önemli olduğunu açık bir şekilde anlayabilmesine ve onlar için önemli olan değer, tutum ya da özelliği kabul etmesine yani ana baba ve genç arasındaki benzerliğe katkı sağlamaktadır. Ana babaların

gençlerin psikososyal uyumları ve dolayısıyla da sosyal ilişkileri üzerindeki potansiyel etkilerinin ergenlik ve beliren yetişkinlik süresince de devam ettiği görülmektedir.

Bununla birlikte, sonuçlar aile üyeleri çiftleri arasında sosyal değer yönelimi açısından benzerliğe işaret etmekle birlikte, bu benzerliğin yalnızca ana babanın sosyal değer yönelimlerinin etkisinin bir sonucu olarak ortaya çıktığından söz edilemeyeceğine işaret etmiştir. Bununla ilişkili olarak araştırmada, ‘zamanın ruhu’ olgusunun gencin sosyal değer yönelimleri üzerindeki rolleri değerlendirilmiştir. Sonuçlar ‘zamanın ruhu’ olgusunun gençlerin olumlu sosyal değer yönelimlerine katkısının anlamlı olmadığını göstermiştir. Bu sonuçlar, bir yandan sosyal değer yönelimleri açısından ana babaların gencin sosyal değer yönelimlerinin gelişimi sürecinde aktif ve etkili birer katılımcı olduklarını ve gençlerin toplumda yaygın olan tercihlerle karşılaştırıldığında ana baba etkisi altında daha fazla kaldıklarını göstermiştir. Öte yandan, yaşanan hızlı ekonomik, teknolojik ve sosyokültürel değişimlerin, Türkiye için özellikle kültürel olarak bir süreksizliği de beraberinde getirmiş olabileceğini ortaya koymuştur.

Modernleşme sürecinde olan Türkiye nüfusunun 2015 yılı itibariyle %16.4’ü 15-24 yaş arasındaki gençlerden oluşmaktadır (TUİK, 2016). Genç bireylerin kendileri dışındaki bireylerin ihtiyaçlarına duyarlı, sosyal sorumluluk sahibi, yani sosyal işlevselliği yüksek bireyler olması hedeflenmektedir. Bununla birlikte, sözü edilen geçiş süreci, kültürel değerler başta olmak üzere toplum ve toplumu oluşturan yapılarda (örn. ana babayla olan ilişkiler) değişimi beraberinde getiriyor görünmektedir. Bu araştırma, sözü edilen değişimin gençler açısından hangi yönde olacağını kültürden, ekolojiden, ana baba- genç arasındaki ilişkiden bağımsız olmadığına kanıt sunmuştur. Buna göre, her ne kadar sosyal değer yönelimleri bireylerin temel yapısının öğeleri olarak tanımlanmış olsa da sosyal değer yönelimlerimizin yaşam boyu gelişim bakış açısıyla kültürel olarak oluşturulabildiğine ya da kısmen yönlendirilebildiği gösterilmiştir.

Evrin ve ekonomi alanındaki geleneksel kuramlarda işbirliğinin, bireyin kendi ihtiyaçlarını baskılayarak diğer bireyleri göz önüne almasını gerektirdiği için her zaman sorunlu olduğu ve bu nedenle belirli koşullar içinde, örneğin akrabalar arasında

evrimleştirdiği savunulur. Ancak son dönemde yapılan çalışmalarda, insanların özünde yardımsever ve işbirliği yanlısı olabildiklerine ilişkin kanıtlar sunulmuş ve Tomasello ve Vaish'in (2013) de aktardığı gibi, değiş tokuş kurallarının öncelikle birbirlerini tanıyan ve bir arada yaşayan bireyler arasında başlasa da daha sonra yabancılara doğru genişlediği öne sürülmüştür. Buna göre, bireylerin karşılıklı bağımlılığı içeren ortak etkinliklere katılımı, yüksek düzeyde işbirliği içeren bir yaşam şeklini ortaya çıkarmakta ve insan ahlakının temelini oluşturmaktadır (Tomasello ve Vaish, 2013). Öte yandan, karşılıklı bağımlılığı içeren ortak etkinliklere katılım, sosyal motivasyonlarımızdan bağımsız değildir. Bununla ilişkili olarak, Tyler (2011), sosyal motivasyonların çok sayıda ortam ve koşulda işbirliği yapmayı teşvik ettiğini vurgulamaktadır. Sosyal motivasyonlar, kaynaklar sınırlı olduğu ya da herhangi bir gelecekte elde edilecek kazanç ve kayıplar belirsiz olduğu için işbirliğini güdülemenin zor olduğu dönemlerde ya da değişim zamanlarında, bizlere işbirliği yapmak için bir neden sunar.

Doğamız gereği saldırgan olduğumuz kadar kaynakların eşit dağıtılmasını tercih etmeye eğilimli ya da ilkel bir adalet, hakkaniyet algısına sahibizdir (Bloom, 2013). İnsanın doğasında rekabet eğilimi olduğu kadar işbirliği eğilimi de olduğu ön kabulüyle, günümüzde karşı karşıya olduğumuz değişim sürecinde önemli olan, şüphesiz yıkıcı rekabetten ayrı olarak değil ona rağmen işbirliği yapabilen bireyler olabilmektir. Umudumuz, bu araştırmadan elde edilen bilgilerin çatışmaların, savaşların ve eşitsizliğin olmadığı bir dünyaya ulaşma hedefi için kullanılmasıdır.

KAYNAKÇA

- Aaker, J., ve Schmitt, B. (2001). Culture-dependent assimilation and differentiation of the self preferences for consumption symbols in the United States and China. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 561-576. doi: 10.1177/0022022101032005003
- Akarşlan-Esen, M., ve Cesur, S. (2015). Üniversite öğrencilerinin ebeveynlik stillerini algılayışları ve bu algının ebeveyn-çocuk değer benzerliğine etkisi. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 35(2), 1-24.
- Aktaş, V., ve Güvenç, G. (2006). Kız ve erkek ergenlerde saldırgan ve olumlu sosyal davranışlar ile yaş, ilişkisel bağlam ve kişiler-arası duyarlılık arasındaki ilişkiler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 233-264.
- Akyıl, Y. (2012). *Family values transmission in a changing Turkey*. Doctoral dissertation, Antioch University, New England.
- Albert, I., Trommsdorff, G., ve Wisnubrata, L. (2009). Intergenerational transmission of values in different cultural contexts: A study in Germany and Indonesia. A. Gari ve K. Mylonas (Eds.), *Quod erat demonstrandum: From Herodotus' ethnographic journeys to cross-cultural research* içinde (ss. 221-230). Athens, Greece: Pedio Books.
- Aldous, J., ve Hill, R. (1965). Social cohesion, lineage type, and intergenerational transmission. *Social Forces*, 43(4), 471-482. doi: 10.2307/2574453
- Alfieri, S., Barni, D., Rosnati, R., ve Marta, E. (2014). "Do not leave your values at home": A study of value orientations of Italian emerging adults and their parents. *Psyche*, 23(2), 1-12. doi: 10.7764/psyche.23.2.562
- Almås, I., Cappelen, A. W., Salvanes, K. G., Sørensen, E. Ø., ve Tungodden, B. (2015). Willingness to compete: Family matters. *Management Science*, 62(8), 2149 - 2162. doi: 10.1287/mnsc.2015.2244
- Andersen, S., Ertaç, S., Gneezy, U., List, J. A., ve Maximiano, S. (2013). Gender, competitiveness, and socialization at a young age: Evidence from a matrilineal and a patriarchal society. *Review of Economics and Statistics*, 95(4), 1438-1443. doi:10.1162/REST_a_00312

- Aquilino, W. S. (1997). From adolescent to young adult: A prospective study of parent-child relations during the transition to adulthood. *Journal of Marriage and the Family*, 59(3), 670-686. doi: 10.2307/353953
- Aquilino, W. S. (2006). Family relationships and support systems in emerging adulthood. J. J. Arnett ve J. Tanner (Eds.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century* içinde (ss. 193-218). Washington, DC: American Psychological Association.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480. doi: 10.1037/0003-066X.55.5.469
- Arnett, J. J. (2003). Conceptions of the transition to adulthood among emerging adults in American ethnic groups. *New Directions in Child and Adolescent Development*, 100, 63-75. doi: 10.1002/cd.75
- Arnocky, S., Stroink, M., ve DeCicco, T. (2007). Self-construal predicts environmental concern, cooperation, and conservation. *Journal of Environmental Psychology*, 27(4), 255-264. doi: 10.1016/j.jenvp.2007.06.005
- Assor, A. (2011). Autonomous moral motivation: Consequences, socializing antecedents, and the unique role of integrated moral principles. M. Mikulincer ve P. R. Shaver (Eds.), *The social psychology of morality: Exploring the causes of good and evil* içinde (ss. 239-255). Washington, DC: American Psychological Association.
- Assor, A., Kanat-Maymon, Y., ve Roth, G. (2014). Parental conditional regard: Psychological costs and antecedents. N. Weinstein (Ed.), *Human motivation and interpersonal relationships: Theory, research and applications* içinde (ss. 215-237). Netherlands Dordrecht: Springer.
- Assor, A., Roth, G., ve Deci, E. L. (2004). The emotional costs of parents' conditional regard: A self-determination theory analysis. *Journal of Personality*, 72(1), 47-88. doi:10.1111/j.0022-3506.2004.00256.x

- Assor, A., ve Tal, K. (2012). When parents' affection depends on child's achievement: Parental conditional positive regard, self-aggrandizement, shame and coping in adolescents. *Journal of Adolescence*, 35(2), 249-260. doi: 10.1016/j.adolescence.2011.10.004
- Au, W. T., ve Kwong, J. Y. Y. (2004). Measurements and effects of social-value orientation in social dilemmas. R. Suleiman, D. V. Budescu, I. Fischer ve D. M. Messick (Eds.), *Contemporary psychological research on social dilemmas* içinde (ss. 71-98). NY: Cambridge University Press.
- Aun, T. S., Nainee, S., ve Seng, T. C. (2016). *Parental autonomy support and filial behavior: Does this relationship differ between male and female adolescents*. International Conference on Health and Well-Being (ICHWB). May, 27-28th. Universitas Muhammadiyah Surakarta, Indonesia.
- Ausubel, D. P. (2002). *Theory and problems of adolescent development* (3th. ed., s. 280). Lincoln, USA: Writers Club Press.
- Avellar, J. ve Kagan, S. (1976). Development of competitive behaviors in Anglo-American and Mexican-American children. *Psychological Reports*, 39, 191-198. doi: 10.2466/pr0.1976. 39.1.191
- Balliet, D. P. (2007). *A matter of time: Does the impact of social value orientation and self-efficacy on contributions to public goods depend on the temporal framing of the dilemma?* Unpublished doctoral dissertation. USA: Washington State University.
- Balliet, D., Li, N. P., Macfarlan, S. J., ve Van Vugt, M. (2011a). Sex differences in cooperation: a meta-analytic review of social dilemmas. *Psychological Bulletin*, 137(6), 881-909. doi: 10.1037/a0025354
- Balliet, D., Mulder, L. B. ve Van Lange, P. A. M. (2011b). Reward, punishment, and cooperation: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 137(4), 594-615. doi:10.1037/a0023489
- Balliet, D., Parks, C., ve Joireman, J. (2009). Social value orientation and cooperation in social dilemmas: A meta-analysis. *Group Processes & Intergroup Relations*, 12(4), 533-547. doi: 10.1177/1368430209105040
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Oxford, England: Prentice-Hall.

- Bandura, A. (1982). The self and mechanisms of agency. J. Suls (Ed.), *Psychological perspectives on the self* içinde (ss. 3-39). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Bandura, A. (1989). Social cognitive theory. R. Vasta (Ed.), *Annals of child development. Vol. 6. Six theories of child development* içinde (ss. 1-60). Greenwich, CT: JAI Press.
- Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of self-regulation. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 248-287. doi: 10.1016/0749-5978(91)90022-L
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 1-26. doi: 10.1146/annurev.psych.52.1.1
- Barni, D., Alfieri, S., Marta, E., ve Rosnati, R. (2013). Overall and unique similarities between parents' values and adolescent or emerging adult children's values. *Journal of Adolescence*, 36(6), 1135-1141. doi: 10.1016/j.adolescence.2013.09.002
- Barry, C. M., ve Wentzel, K. R. (2006). Friend influence on prosocial behavior: The role of motivational factors and friendship characteristics. *Developmental Psychology*, 42(1), 153-163. doi: 10.1037/0012-1649.42.1.153
- Barry, C. M., Padilla-Walker, L. M., Madsen, S. D., ve Nelson, L. J. (2008). The impact of maternal relationship quality on emerging adults' prosocial tendencies: Indirect effects via regulation of prosocial values. *Journal of Youth and Adolescence*, 37(5), 581-591. doi: 10.1007/s10964-007-9238-7
- Bayar, Y. (2016). *Ergen ve anne bildirimine göre ebeveyn akran yönetiminin öncülleri ve akran ilişkileri açısından sonuçları*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Beggs, J. K., Messick, D. M., ve Allison, S. T. (1988). Social values and egocentric bias: Two tests of the might over morality hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55(4), 606-611. doi: 10.1037/0022-3514.55.4.606
- Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88(4), 354-364. doi: 10.1037/0033-295X.88.4.354

- Benenson, J. F., Maiese, R., Dolenszky, E., Dolensky, N., Sinclair, N., ve Simpson, A. (2002). Group size regulates self–assertive versus self-deprecating responses to interpersonal competition. *Child Development*, 73(6), 1818-1829. doi: 10.1111/1467-8624.00508
- Bloom, P. (2013). *Bebeklerin ahlaki yaşamı: İyiliğin ve kötülüğün kökenleri*. E. Kardelen (Çev.), İstanbul: Verita Bilim.
- Boehnke, K. (2001). Parent-offspring value transmission in a societal context: Suggestions for a utopian research design with empirical underpinnings. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(2), 241-255. doi: 10.1177/0022022101032002010
- Boehnke, K., Hadjar, A., ve Baier, D. (2007). Parent-child value similarity: The role of Zeitgeist. *Journal of Marriage and Family*, 69(3), 778-792. doi:10.1111/j.1741-3737.2007.00405.x
- Bogaert, S., Boone, C., ve Declerck, C. (2008). Social value orientation and cooperation in social dilemmas: A review and conceptual model. *British Journal of Social Psychology*, 47(3), 453-480. doi: 10.1348/014466607X244970
- Bornstein, M. H. ve Cheah, C. S. L. (2006). The place of ‘culture and parenting’ in the ecological contextual perspective on developmental science. Rubin, K. H. ve Chung, O. B. (Eds.), *Parenting beliefs, behaviors, and parent-child relations: A cross-cultural perspective* içinde (ss. 3-33). NY: Taylor & Francis Group.
- Brewer, M. B., ve Gardner, W. (1996). Who is this “We”? Levels of collective identity and self representations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(1), 83-93. doi:10.1037/0022-3514.71.1.83
- Bronfenbrenner, U. (1979). *Basic concepts. The ecology of human development* (ss. 16-42). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22(6), 723-742. doi:10.1037/0012-1649.22.6.723

- Bronfenbrenner, U., ve Morris, P. A. (2006). The bioecological model of human development. W. Damon ve R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology: Vol 1. Theoretical models of human development* içinde (6th ed., ss. 793-828). Hoboken, NJ: Wiley.
- Brown, T. A. (2003). Confirmatory factor analysis of the Penn State Worry Questionnaire: Multiple factors or method effects? *Behaviour Research and Therapy*, 41(12), 1411-1426. doi:10.1016/S0005-7967(03)00059-7.
- Buechel, B., Khadjavi, M., ve Nicklisch, A. (2013). *Parents' ambitions and children's competitiveness*. Working Paper No. 08. University of Hamburg.
- Buhrmester, D., ve Furman, W. (1990). Perceptions of sibling relationships during middle childhood and adolescence. *Child Development*, 61(5), 1387-1398. 10.1111/j.1467-8624.1990.tb02869.x
- Bumpus, M. F., Crouter, A. C., ve McHale, S. M. (2001). Parental autonomy granting in adolescence: Exploring gender differences in context. *Developmental Psychology*, 37, 163-173. doi: 10.1037/0012-1649.37.2.163
- Burt, K. B. ve Masten, A. S. (2010). Development in the transition to adulthood: Vulnerabilities and opportunities. J. Grant ve M. Potenza (Eds.), *Young adult mental health* içinde (ss. 5-18). New York: Oxford University Press.
- Butner, J., Berg, C. A., Osborn, P., Butler, J. M., Godri, C., Fortenberry, K. T., ..., ve Wiebe, D. J. (2009). Parent-adolescent discrepancies in adolescents' competence and the balance of adolescent autonomy and adolescent and parent well-being in the context of Type 1 diabetes. *Developmental Psychology*, 45(3), 835-849. doi: 10.1037/a0015363
- Byrnes, J. P. (2002). The development of decision-making. *Journal of Adolescent Health*, 31(6), 208-215. doi:10.1016/S1054-139X(02)00503-7
- Carlo, G. (2006). Care-based and altruistically based morality. M. Killen, ve J. Smetana (Eds.), *Handbook of moral development* içinde (ss. 551-580). NJ: Lawrence Erlbaum.
- Carlo, G., Crockett, L. J., Randall, B. A., ve Roesch, S. C. (2007). A latent growth curve analysis of prosocial behavior among rural adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 17, 301-324. doi: 10.1111/j.1532-7795.2007.00524.x

- Carlo, G., Crockett, L. J., Wolff, J. M., ve Beal, S. J. (2012). The role of emotional reactivity, self-regulation, and puberty in adolescents' prosocial behaviors. *Social Development, 21*(4), 667-685. doi:10.1111/j.1467-9507.2012.00660.x
- Carlo, G., Hausmann, A., Christiansen, S., ve Randall, B. A. (2003). Sociocognitive and behavioral correlates of a measure of prosocial tendencies for adolescents. *Journal of Early Adolescence, 23*(1), 107-134. doi:10.1177/0272431602239132
- Carlo, G., Padilla-Walker, L. M., ve Nielson, M. G. (2015). Longitudinal bidirectional relations between adolescents' sympathy and prosocial behavior. *Developmental Psychology, 51*(12), 1771-1777. doi: 10.1037/dev0000056
- Carlo, G., ve Randall, B. A. (2002). The development of a measure of prosocial behaviors for late adolescents. *Journal of Youth and Adolescence, 31*(1), 31-44. doi:10.1023/A:1014033032440
- Carlo, G., Roesch, S. C., Knight, G. P., ve Koller, S. H. (2001). Between- or within-culture variation?: Culture group as a moderator of the relations between individual differences and resource allocation preferences. *Journal of Applied Developmental Psychology, 22*(6), 559-579. doi:10.1016/S0193-3973(01)00094-6
- Carothers, B. J., ve Reis, H. T. (2013). Men and women are from earth: Examining the latent structure of gender. *Journal of Personality and Social Psychology, 104*(2), 385-407. doi: 10.1037/a0030437
- Caspi, A., Herbener, E. S., ve Ozer, D. J. (1992). Shared experiences and the similarity of personalities: A longitudinal study of married couples. *Journal of Personality and Social Psychology, 62*(2), 281-291. doi: 10.1037/0022-3514.62.2.281
- Charlesworth, W. R. (1996). Co-operation and competition: Contributions to an evolutionary and developmental model. *International Journal of Behavioral Development, 19*, 25-39. doi:10.1080/016502596385910
- Chatard, A., ve Selimbegovic, L. (2008). The intergenerational transmission of social dominance: A three-generation study. *European Journal of Personality, 22*(6), 541-551. doi: 10.1002/per.684

- Chirkov, V. I., ve Ryan, R. M. (2001). Parent and teacher autonomy-support in Russian and US adolescents common effects on well-being and academic motivation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 618-635. doi: 10.1177/0022022101032005006
- Chirkov, V. I., Ryan, R. M., Kim, Y., ve Kaplan, U. (2003). Differentiating autonomy from individualism and independence: A self-determination theory perspective on internalization of cultural orientations and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(1), 97-109. doi: 10.1037/0022-3514.84.1.97
- Chirumbolo, A., Leone, L., ve Desimoni, M. (2016). The interpersonal roots of politics: Social value orientation, socio-political attitudes and prejudice. *Personality and Individual Differences*, 91, 144-153. doi: 10.1016/j.paid.2015.12.001
- Cohen, J., Cohen, P., West, S. G., ve Aiken, L. S. (2013). *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Conger, K. J., ve Little, W. M. (2010). Sibling relationships during the transition to adulthood. *Child Development Perspectives*, 4(2), 87-94. doi: 10.1111/j.1750-8606.2010.00123.x
- Cornelissen, G., Dewitte, S., ve Warlop, L. (2011). Are social value orientations expressed automatically? Decision making in the dictator game. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(8), 1080-1090. doi: 10.1177/0146167211405996
- Croson, R., ve Gneezy, U. (2009). Gender differences in preferences. *Journal of Economic Literature*, 47(2), 448-474. doi: 10.1257/jel.47.2.448
- Cross, S. E., Gore, J. S., ve Morris, M. L. (2003). The relational-interdependent self-construal, self-concept consistency, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(5), 933-944. doi: 10.1037/0022-3514.85.5.933
- Cross, S. E., Hardin, E. E., ve Gercek-Swing, B. (2010). The what, how, why, and where of self-construal. *Personality and Social Psychology Review*, 15(2), 142-179. doi: 10.1177/1088868310373752
- Çileli, M. (2000). Change in value orientations of Turkish youth from 1989 to 1995. *The Journal of Psychology*, 134(3), 297-305. doi: 10.1080/00223980009600869

- De Cremer, D., ve Leonardelli, G. (2003). Cooperation in social dilemmas and the need to belong: The moderating effect of group size. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 7(2), 168-174. doi:10.1037/1089-2699.7.2.168
- De Cremer, D., ve Van Vugt, M. (1998). Collective identity and cooperation in a public goods dilemma: A matter of trust or self-efficacy? *Current Research in Social Psychology*, 3(1), 1-9.
- de Waal, F. (2009). *Empati çağı: Daha anlayışlı bir toplum için doğadan dersler*. K. Yılmaz (Çev.), Ankara: Akılçelen.
- Deci, E. L., Betley, G., Kahle, J., Abrams, L., ve Porac, J. (1981). When trying to win: Competition and intrinsic motivation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 7(1), 79-83. doi:10.1177/014616728171012.
- Deci, E. L., ve Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self determination in human behavior*. NY: Plenum.
- Deci, E. L., ve Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-269. doi: 10.1207/S15327965PLI1104_01
- Deci, E. L., ve Ryan, R. M. (2010). Self-determination. *Corsini Encyclopedia of Psychology*, 1-2. doi: 10.1002/9780470479216.corpsy0834
- Declerck, C. H., ve Bogaert, S. (2008). Social value orientation: Related to empathy and the ability to read the mind in the eyes. *The Journal of Social Psychology*, 148(6), 711-726. doi:10.3200/SOCP.148.6.711-726
- Degner, J., ve Dalege, J. (2013). The apple does not fall far from the tree, or does it? A meta-analysis of parent-child similarity in intergroup attitudes. *Psychological Bulletin*, 139(6), 1270-1304. doi: 10.1037/a0031436
- Demirutku, K., ve Sümer, N. (2010). Temel değerlerin ölçümü: Portre Değerler Anketi'nin Türkçe uyarlaması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 17-25.
- Deutsch, M. (1949). A theory of cooperation and competition. *Human Relations*, 2, 129-152.
- Deutsch, M. (2006). Cooperation and competition. M. Deutsch, P. T. Coleman, ve E. C. Marcus (Eds.), *The handbook of conflict resolution: Theory and practice* içinde (ss. 23-42). San Francisco: Jossey-Bass.

- Dhont, K., Roets, A., ve Van Hiel, A. (2013). The intergenerational transmission of need for closure underlies the transmission of authoritarianism and anti-immigrant prejudice. *Personality and Individual Differences*, 54(6), 779-784. doi: 10.1016/j.paid.2012.12.016
- Domino, G. (1992). Cooperation and competition in Chinese and American children. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 23(4), 456-467. doi: 10.1177/0022022192234003
- Dökmen, Z. Y. (2010). *Toplumsal cinsiyet sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Durak, M., ve Coskun, H. (2010). *Psychometric properties of the Social Desirability Scale-17 (SDS-17)*. Manuscript submitted for publication.
- Durak, M., ve Senol-Durak, E. (2010). Psychometric qualities of the UCLA Loneliness Scale-version 3 as applied in a Turkish culture. *Educational Gerontology*, 36(10), 988-1007. doi:10.1080/03601271003756628.
- Duriez, B., Soenens, B., ve Vansteenkiste, M. (2008). The intergenerational transmission of authoritarianism: The mediating role of parental goal promotion. *Journal of Research in Personality*, 42(3), 622-642. doi: 10.1016/j.jrp.2007.08.007
- Eagly, A. H., ve Wood, W. (1999). The origins of sex differences in human behavior: Evolved dispositions versus social roles. *American Psychologist*, 54(6), 408-423. doi:10.1037/0003-066X.54.6.408.
- Eagly, A. H., Wood, W., ve Diekmann, A. B. (2000). Social role theory of sex differences and similarities: A current appraisal. T. Eckes, ve H. M. Trautner (Eds.), *The developmental social psychology of gender* içinde (ss. 123-174). NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Earley, P. C. (1993). East meets west meets mideast: Further explorations of collectivistic and individualistic work groups. *The Academy of Management Journal*, 36(2), 319-348.

- Ebesutani, C., Regan, J., Smith, A., Reise, S., Higa-Mcmillan, C., ve Chorpita, B.F. (2012). The 10-Item Positive and Negative Affect Schedule for Children, Child and Parent Shortened Versions: Application of Item Response Theory for more efficient assessment. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 34, 191-203. doi: 10.1007/s10862-011-9273-2.
- Eisenberg, N., Cumberland, A., Guthrie, I. K., Murphy, B. C., ve Shepard, S. A. (2005). Age changes in prosocial responding and moral reasoning in adolescence and early adulthood. *Journal of Research on Adolescence*, 15(3), 235-260. doi: 10.1111/j.1532-7795.2005.00095.x
- Eisenberg, N., ve Fabes, R. A. (1998). Prosocial development. N. Eisenberg (Vol. Ed.) ve W. Damon (Series Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development* içinde (5th ed., ss. 701-778). New York: John Wiley.
- Eliram, T., ve Schwarzwald, J. (1987). Social orientation among Israeli youth: A cross-cultural perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 18(1), 31-44. doi: 10.1177/0022002187018001005
- Emmer, E.T., ve Gerwels, M.C. (2006). Classroom management in middle and high school classrooms. C. M. Evertson, ve C. S. Weinstein, (Eds.) *Handbook of classroom management* içinde (ss. 407-437). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society* (2nd Ed.). New York, NY: Norton.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. NY: W.W. Norton & Company.
- Esen Çoban, A. (2013). Türkiye’de ergenlerin duygusal özerkliklerinin bazı demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 357-371.
- Fehr, E., ve Fischbacher, U. (2003). The nature of human altruism. *Nature*, 425(6960), 785-791. doi:10.1038/nature02043
- Fehr, E., ve Gintis, H. (2007). Human motivation and social cooperation: Experimental and analytical foundations. *Annual Review of Sociology*, 33, 43-64. doi:10.1146/annurev.soc.33.040406. 131812

- Festinger, L. (2007). A theory of social comparison process. D. A. Stapel ve H. Blanton (Eds.), *Social Comparison Theories key readings* içinde (ss. 29-44). New York: Psychology Press.
- Fiedler, S., Glöckner, A., Nicklisch, A., ve Dickert, S. (2013). Social value orientation and information search in social dilemmas: An eye-tracking analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 120(2), 272-284. doi: 10.1016/j.obhdp.2012.07.002
- Finkelstien, M. A. (2009). Intrinsic vs. extrinsic motivational orientations and the volunteer process. *Personality and Individual Differences*, 46(5), 653-658. doi:10.1016/j.paid.2009.01.010
- Fousiani, K., Van Petegem, S., Soenens, B., Vansteenkiste, M., ve Chen, B. (2013). Does parental autonomy support relate to adolescent autonomy? An in-depth examination of a seemingly simple question. *Journal of Adolescent Research*, 29(3) 299-330. doi: 10.1177/0743558413502536
- Friedlmeier, M., ve Trommsdorff, G. (2011). Are mother-child similarities in value orientations related to mothers' parenting? A comparative study of American and Romanian mothers and their adolescent children. *European Journal of Developmental Psychology*, 8(6), 661-680. doi:10.1080/17405629.2011.590649
- Friestad, C. (2010). Socio-economic status and health in a marginalized group: The role of subjective social status among prison inmates. *The European Journal of Public Health*, 20(6), 653-658. doi: 10.1093/eurpub/ckp242
- Fuhrman, T., ve Holmbeck, G. N. (1995). A contextual-moderator analysis of emotional autonomy and adjustment in adolescence. *Child Development*, 66(3), 793-811. doi: 10.1111/j.1467-8624.1995.tb00906.x
- Furman, W., ve Buhrmester, D. (1992). Age and sex differences in perceptions of networks of personal relationships. *Child Development*, 63(1), 103-115. doi: 10.1111/j.1467-8624.1992.tb03599.x
- Gärling, T. (1999). Value priorities, social value orientations and cooperation in social dilemmas. *British Journal of Social Psychology*, 38(4), 397-408. doi: 10.1348/014466699164239

- Gestsdottir, S., ve Lerner, R. M. (2008). Positive development in adolescence: The development and role of intentional self-regulation. *Human Development*, 51(3), 202-224. doi:10.1159/000135757
- Glass, J., ve Polisar, D. (1987). A method and metric for assessing similarity among dyads. *Journal of Marriage and the Family*, 49(3), 663-668. doi: 10.2307/352211
- Goodman, E., Adler, N. E., Kawachi, I., Frazier, A. L., Huang, B., ve Colditz, G. A. (2001). Adolescents' perceptions of social status: Development and evaluation of a new indicator. *Pediatrics*, 108(2), e31-e31. doi:10.1542/peds.108.2.e31
- Gottlieb, B. H., Still, E., ve Newby-Clark, I. R. (2007). Types and precipitants of growth and decline in emerging adulthood. *Journal of Adolescent Research*, 22(2), 132-155. doi: 10.1177/0743558406298201
- Göregenli, M. (1995). Kültürümüz açısından bireycilik-toplulukçuluk eğilimleri: Bir başlangıç çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10, 1-14.
- Green, V. A., Cillessen, A. H. N., Berthelsen, D. ve Irving, K., ve Catherwood, D. (2003). The effect of gender context on children's social behavior in a limited resource situation: An observational study. *Social Development*, 12(4), 586-604. doi: 10.1111/1467-9507.00250
- Greenberger, E., O'Neil, R., ve Nagel, S. K. (1994). Linking workplace and homeplace: Relations between the nature of adults' work and their parenting behaviors. *Developmental Psychology*, 30(6), 990-1002. doi: 10.1037/0012-1649.30.6.990
- Gregory, A. M., Light-Häusermann, J. H., Rijdsdijk, F., ve Eley, T. C. (2009). Behavioral genetic analyses of prosocial behavior in adolescents. *Developmental Science*, 12(1), 165-174. doi: 10.1111/j.1467-7687.2008.00739.x
- Grolnick, W. S., Ryan, R. M., ve Deci, E. L. (1991). Inner resources for school achievement: Motivational mediators of children's perceptions of their parents. *Journal of Educational Psychology*, 83(4), 508-517. doi:10.1037/0022-0663.83.4.508
- Grønhøj, A., ve Thøgersen, J. (2009). Like father, like son? Intergenerational transmission of values, attitudes, and behaviours in the environmental domain. *Journal of Environmental Psychology*, 29(4), 414-421. doi:10.1016/j.jenvp.2009.05.002

- Grusec, J. E., ve Davidov, M. (2007). Socialization in the family. J. E. Grusec, ve P. D. Hastings (Eds.), *Handbook of socialization: Theory and research* içinde (ss. 284-308). NY: Guilford.
- Grusec, J. E., Davidov, M., ve Lundell, L. (2002). Prosocial and helping behavior. P. K. Smith ve C. Hart (Eds.), *Blackwell handbook of childhood social development* içinde (ss. 457-490). Oxford: Blackwell.
- Grusec, J. E., ve Goodnow, J. J. (1994). Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: A reconceptualization of current points of view. *Developmental Psychology*, 30(1), 4-19. doi: 10.1037/0012-1649.30.1.4
- Grusec, J. E., Goodnow, J. J., ve Kuczynski, L. (2000). New directions in analyses of parenting contributions to children's acquisition of values. *Child Development*, 71(1), 205-211. 10.1111/1467-8624.00135
- Güler, M., ve Yetim, Ü. (2008). Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı Ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(22), 34-43.
- Güngör, D., ve Bornstein, M. H. (2010). Culture-general and -specific associations of attachment avoidance and anxiety with perceived parental warmth and psychological control among Turk and Belgian adolescents. *Journal of Adolescence*, 33, 593-602. doi:10.1016/j.adolescence.2009.12.005.
- Güroğlu, B., van den Bos, W., ve Crone, E. A. (2014). Sharing and giving across adolescence: an experimental study examining the development of prosocial behavior. *Frontiers in Psychology*, 5, 1-13. doi: 10.3389/fpsyg.2014.00291
- Haan, A. D., Deković, M., van den Akker, A. L., Stoltz, S. E., ve Prinzie, P. (2013). Developmental personality types from childhood to adolescence: Associations with parenting and adjustment. *Child Development*, 84(6), 2015-2030. doi: 10.1111/cdev.12092
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, 162, 1243-1248.
- Hartup, W. W., Laursen, B., Stewart, M. I., ve Eastenson, A. (1988). Conflict and the friendship relations of young children. *Child Development*, 59(6), 1590-1600. doi: 10.2307/1130673

- Hawley, P. H. (2002). Social dominance and prosocial and coercive strategies of resource control in preschoolers. *International Journal of Behavioral Development, 26*(2), 167-176. doi: 10.1080/01650250042000726
- Hay, D. F., ve Cook, K. V. (2007). The transformation of prosocial behavior from infancy to childhood. C. A. Brownell, ve C. B. Kopp (Eds.), *Socioemotional development in the toddler years: Transitions and transformations* içinde (ss. 100-131). NY: Guilford Press.
- Hayes, A. F. (2012). *PROCESS: A versatile computational tool for observed variable mediation, moderation, and conditional process modeling*. Retrieved from <http://www.afhayes.com/public/process2012.pdf>
- Henrich, J., Boyd, R., Bowles, S., Camerer, C., Fehr, E., Gintis, H., ve ark. (2001). In search of Homo economicus: Behavioral experiments in 15 small-scale societies. *American Economic Review, 91*, 73-78. doi:10.1257/aer.91.2.73
- Hibbard, D. R., ve Buhrmester, D. (2010). Competitiveness, gender, and adjustment among adolescents. *Sex Roles, 63*(5-6), 412-424. doi:10.1007/s11199-010-9809-z
- Hilbig, B. E., Glöckner, A., ve Zettler, I. (2014). Personality and prosocial behavior: Linking basic traits and social value orientations. *Journal of Personality and Social Psychology, 107*(3), 529-539. doi: 10.1037/a0036074
- Hoffman, M. L. (2000). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*. NY: Cambridge University Press.
- Hoffman, M. L. (2008). Empathy and prosocial behavior. M. Lewis, J. M. Haviland-Jones ve L. F. Barrett (Eds.), *Handbook of emotions* içinde (3th. ed., ss. 440-455). NY: Guilford Press.
- Houston, J. M., Queen, J. S., Cruz, N., Vlahov, R., ve Gosnell, M. (2015). Personality traits and winning: Competitiveness, hypercompetitiveness, and Machiavellianism. *North American Journal of Psychology, 17*(1), 105-112.
- Hyde, J. S. (2014). Gender similarities and differences. *Annual Review of Psychology, 65*, 373-398. doi: 10.1146/annurev-psych-010213-115057

- Inguglia, C., Ingoglia, S., Liga, F., Coco, A. L., ve Cricchio, M. G. L. (2015).
Autonomy and relatedness in adolescence and emerging adulthood: Relationships
with parental support and psychological distress. *Journal of Adult Development*,
22(1), 1-13. doi: 10.1007/s10804-014-9196-8
- İmamoğlu, E. O. (1998). Individualism and collectivism in a model and scale of
balanced differentiation and integration. *The Journal of Psychology*, 132(1), 95-
105. doi: 10.1080/00223989809599268
- İmamoğlu, E. O. (Eylül, 2002). *Doğu-batı kavşağında benlik: Dengeli ayrışma-
bütünleşme modeli*. 12. Psikoloji Kongresi'nde sunulmuş sözel bildiri. Ankara.
- İmamoğlu, E. O. (2003). Individuation and relatedness: Not opposing, but distinct and
complementary. *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 129, 367-
402.
- İmamoğlu, E. O., Günaydın, G., Selçuk, E. (2011). Özgün benliğin yordayıcıları olarak
kendileşme ve ilişkililik: Cinsiyetin ve kültürel yönelimlerin ötesinde. *Türk
Psikoloji Dergisi*, 26(67), 27-43.
- İmamoğlu, E. O., ve İmamoğlu, S. (2007). Relationships between attachment security
and self-construal orientations. *The Journal of Psychology*, 141(5), 359-558. doi:
10.3200/JRLP.141.5.539-560
- İmamoğlu, E. O., ve Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2006). Actual, ideal and expected
relatedness with parents across and within cultures. *European Journal of Social
Psychology*, 36, 721-745.
- İmamoğlu, E. O., ve Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2007). Relatedness of identities and
emotional closeness with parents across and within cultures. *Asian Journal of
Social Psychology*, 10(3), 145-161. doi: 10.1111/j.1467-839X.2007.00221.x
- Johnson, D. W, ve Johnson, R. (2009). An educational psychology success story: Social
interdependence theory and cooperative learning. *Educational Researcher*, 38(5),
365-379. doi: 10.3102/0013189X09339057
- Juang, L. P., Syed, M., ve Takagi, M. (2007). Intergenerational discrepancies of
parental control among Chinese American families: Links to family conflict and
adolescent depressive symptoms. *Journal of Adolescence*, 30(6), 965-975. doi:
10.1016/j.adolescence.2007.01.004

- Kagan, S., ve Madsen, M. C. (1971). Cooperation and competition of Mexican, Mexican-American, and Anglo-American children of two ages under four instructional sets. *Developmental Psychology*, 5(1), 32-39. doi:10.1037/h0031080
- Kagitçibasi, Ç. (1996). The autonomous-relatedness self: A new synthesis. *European Psychologist*, 1(3),180-186.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2004). *Yeni insan ve insanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kagitçibasi, C. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 403-422. doi: 10.1177/0022022105275959
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). Kültür ve ana babalık: Kuram ve uygulama çıkarsamaları. M. Sayıl ve B. Yağmurlu (Eds.), *Ana babalık: Kuram ve Araştırma* içinde [Parenting: Theory and research]. İstanbul: Koç University.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2014). Kültürleşme ve aile ilişkileri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34), 120-127.
- Kalaycıoğlu, S., Çelik, K., Çelen, Ü., ve Türkyılmaz, S. (2010). Temsili bir örneklemede Sosyo-Ekonomik Statü (SES) Ölçüm Aracı geliştirilmesi: Ankara kent merkezi örneği. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 183-220.
- Kanacri, B. P. L., Pastorelli, C., Eisenberg, N., Zuffianò, A., Castellani, V., ve Caprara, G. V. (2014). Trajectories of prosocial behavior from adolescence to early adulthood: associations with personality change. *Journal of Adolescence*, 37(5), 701-713. doi: 10.1016/j.adolescence.2014.03.013
- Kanat-Maymon, Y., Roth, G., Assor, A., ve Reizer, A. (2012). Conditional regard in close relationships. P. R. Shaver ve M. Mikulincer (Ed), *Meaning, mortality, and choice: The social psychology of existential concerns* içinde (ss. 235-251). Washington, DC: American Psychological Association.
- Kapıcı, E. G. ve Küçükler, S. (2006). Ana Babaya Bağlanma Ölçeği: Türk üniversite öğrencilerinde psikometrik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(4), 286-295.

- Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2002). *Self-construals, perceived parenting styles and wellbeing in different cultural and socio-economic contexts*. Unpublished doctoral dissertation. Middle East Technical University, Ankara, Turkey.
- Karakitapoğlu-Aygün, Z. K., ve İmamoğlu, E. O. (2002). Value domains of Turkish adults and university students. *The Journal of Social Psychology, 142*(3), 333-351. doi: 10.1080/00224540209603903
- Kasser, T., Ryan, R. M., Zax, M., ve Sameroff, A. J. (1995). The relations of maternal and social environments to late adolescents' materialistic and prosocial values. *Developmental Psychology, 31*(6), 907-914. doi: 10.1037/0012-1649.31.6.907
- Kelley, H. H., ve Stahelski, A. J. (1970). Social interaction basis of cooperators' and competitors' beliefs about others. *Journal of Personality and Social Psychology, 16*(1), 66-91. doi:10.1037/h0029849
- Kenny, D.A., Kashy, D.A., ve Cook, W.L. (2006). *Dyadic data analysis*. New York, NY: Guilford Press.
- Kerpelman, J. L., ve Pittman, J. F. (2001). The instability of possible selves: Identity processes within late adolescents' close peer relationships. *Journal of Adolescence, 24*, 491-512. doi: 10.1006/jado.2001.0385
- Kındap, Y. (2011). *Kendini belirleme kuramı temelinde ergenlikte destekleyici ebeveynlik, akademik ve sosyal uyum ve kendini belirleme düzeyi arasındaki ilişkilerin boylamsal olarak incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Kındap, Y., Sayıl, M., ve Kumru, A. (2008). Anneden algılanan kontrolün niteliği ile ergenin psikososyal uyumu ve arkadaşlıkları arasındaki ilişkiler: Benlik değerinin aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi, 23*(61), 92-107.
- King, R. B., ve Ganotice, F. A. (2015). Does family obligation matter for students' motivation, engagement, and well-being?: It depends on your self-construal. *Personality and Individual Differences, 86*, 243-248. doi: 10.1016/j.paid.2015.06.027
- Knafo, A. (2003). Contexts, relationship quality, and family value socialization: The case of parentschool ideological fit in Israel. *Personal Relationships, 10*(3), 371-388. doi:10.1111/1475-6811.00055.

- Knafo, A., ve Plomin, R. (2006). Prosocial behavior from early to middle childhood: genetic and environmental influences on stability and change. *Developmental Psychology*, 42(5), 771-786. doi: 10.1037/0012-1649.42.5.771
- Knafo, A., ve Schwartz, S. H. (2001). Value socialization in families of Israeli-born and Soviet-born adolescents in Israel. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(2), 213-228. doi: 10.1177/0022022101032002008
- Knafo, A., Steinberg, T., ve Goldner, I. (2011). Children's low affective perspective-taking ability is associated with low self-initiated pro-sociality. *Emotion*, 11(1), 194-198. doi: 10.1037/a0021240
- Knafo-Noam, A., Uzefovsky, F., Israel, S., Davidov, M., ve Zahn-Waxler, C. (2015). The prosocial personality and its facets: genetic and environmental architecture of mother-reported behavior of 7-year-old twins. *Frontiers in Psychology*, 6(112), 1-9. doi: 10.3389/fpsyg.2015.00112
- Knafo, A., ve Schwartz, S. H. (2009). Accounting for parent-child value congruence: theoretical considerations and empirical evidence. U. Schnoflug (Ed.), *Cultural transmission: Psychological, developmental, social, and methodological aspects* içinde (ss. 240-268). New York: Cambridge University Press.
- Knight, G. P., Cota, M. K., ve Bernal, M. E. (1993). The socialization of cooperative, competitive, and individualistic preferences among Mexican American children: The mediating role of ethnic identity. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 15(3), 291-309. doi: 10.1177/07399863930153001
- Knight, G. P., ve Dubro, A. F. (1984). Cooperative, competitive, and individualistic social values: An individualized regression and clustering approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(1), 98-105. doi: 10.1037/0022-3514.46.1.98
- Knight, G. P., ve Kagan, S. (1981). Apparent sex differences in cooperation/competition: A function of individualism. *Developmental Psychology*, 17(6), 783-790. doi: 10.1037/0012-1649.17.6.783

- Kuhlman, D. M., ve Wimberley, D. L. (1976). Expectations of choice behavior held by cooperators, competitors, and individualists across four classes of experimental games. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34(1), 69-81. doi: 10.1037/0022-3514.34.1.69
- Kumru, A., Carlo, G., ve Edwards, C. P. (2004). Olumlu sosyal davranışların ilişkisel, kültürel, bilişsel ve duyuşsal bazı değişkenlerle ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 19(54), 109-125.
- Kupersmidt, J. B. ve Dodge, K. A. (Eds.) (2004). *Children's peer relations: From development to intervention*. Washington, DC: APA.
- Kurt, D. (2016). *Gelişimsel düzenleme modelleri çerçevesinde beliren yetişkinlerde gelişimsel hedefler ve iyilik halinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Kurt, D., Sayıl, M., ve Kındap Tepe, Y. (2013). Ana babanın psikolojik kontrolü ile gencin yalnızlığı arasındaki ilişkide kişilerarası güven inancı ve bağlanmanın rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 28(71), 105-116.
- Kurzban, R., ve Houser, D. (2001). Individual differences in cooperation in a circular public goods game. *European Journal of Personality*, 15(S1), 37-52. doi: 10.1002/per.420
- Lahaye, W., Pourtois, J., ve Desmet, H. (2011). *Kuşaktan kuşağa aktarım: Çocuklarımız çocuklarını nasıl eğitiyor?* C. Özatalay (Çev.), İstanbul: İletişim.
- Laible, D. J., Carlo, G., ve Roesch, S. (2004). Pathways to self-esteem: The role of parent and peer attachment, empathy, and social behaviors. *Journal of Adolescence*, 27(6), 703-716. doi:10.1016/j.adolescence.2004.05.005
- Lansford, J. E., Laird, R. D., Pettit, G. S., Bates, J. E., ve Dodge, K. A. (2014). Mothers' and fathers' autonomy-relevant parenting: Longitudinal links with adolescents' externalizing and internalizing behavior. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(11), 1877-1889. doi: 10.1007/s10964-013-0079-2
- Lansu, T. A., ve Cillessen, A. H. (2011). Peer status in emerging adulthood: Associations of popularity and preference with social roles and behavior. *Journal of Adolescent Research*, 27(1), 132-150. doi: 10.1177/0743558411402341

- Larson, R. W., Richards, M. H., Moneta, G., Holmbeck, G., ve Duckett, E. (1996). Changes in adolescents' daily interactions with their families from ages 10 to 18: Disengagement and transformation. *Developmental Psychology*, 32(4), 744-754.
- Laursen, B. (1995). Conflict and social interaction in adolescent relationships. *Journal of Research on Adolescence*, 5(1), 55-70. doi: 10.1207/s15327795jra0501_3
- Laursen B. (1996). Closeness and conflict in adolescent peer relationships: Interdependence with friends and romantic partners. W. M. Bukowski, A. F. Newcomb, ve W. W. Hartup (Eds.), *The company they keep: Friendship in childhood and adolescence* içinde (ss. 186-210). NY: Cambridge University Press.
- Laursen, B., Coy, K. C., ve Collins, W. A. (1998). Reconsidering changes in parent-child conflict across adolescence: A metaanalysis. *Child Development*, 69(3), 817-832. doi:10.1111/j.1467-8624.1998.tb06245.x.
- Leaper, C., ve Friedman, C. K. (2007). The socialization of gender. J. E. Grusec ve P. D. Hastings (Eds.), *Handbook of socialization: Theory and research* içinde (ss. 561-587). NY: Guilford.
- Leipold, K., Vetter, N. C., Dittrich, M., Lehmann-Waffenschmidt, M., ve Kliegel, M. (2013). Individual and developmental differences in the relationship between preferences and theory of mind. *Journal of Neuroscience, Psychology, and Economics*, 6(4), 236-251. doi:10. 1037 /npe0000008
- Li, J., Zhu, L., Gummerum, M., ve Sun, Y. (2013). The development of social value orientation across different contexts. *International Journal of Psychology*, 48(4), 469-480. doi:10.1080/00207594.2012.673725
- Liebrand, W. B. G., Jansen, R. W. T. L., Rijken, V. M., ve Suhre, C. J. M. (1986). Might over morality: Social values and the perception of other players in experimental games. *Journal of Experimental Social Psychology*, 22(3), 203-215. doi:10.1016/0022-1031(86)90024-7
- Liebrand, W.B.G., ve McClintock, C.G. (1988). The ring of social values: A computerized procedure for assessing individual differences in information processing and social value orientation. *European Journal of Personality*, 2(3), 217-230. doi: 10.1002/per.2410020304

- Luyckx, K., Schwartz, S. J., Rassart, J., ve Klimstra, T. A. (2016). Intergenerational associations linking identity styles and processes in adolescents and their parents. *European Journal of Developmental Psychology, 13*(1), 67-83. doi: 10.1080/17405629.2015.1066668
- Madsen, M. C. (1967). Cooperative and competitive motivation of children in three Mexican sub-cultures. *Psychological Reports, 20*(3), 1307-1320. doi: 10.2466/pr0.1967.20.3c.1307
- Madsen, M. C. (1971). Developmental and cross-cultural differences in the cooperative and competitive behavior of young children. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 2*(4), 365-371. Doi: 10.1177/002202217100200406
- Markus, H., ve Kitayama, S. (1991). Culture and self: Implications for cognition, emotion and motivation. *Psychological Review, 98*(2), 224-253. doi: 10.1037/0033-295X.98.2.224
- Marsh, H. W. (1996). Positive and negative global self-esteem: A substantively meaningful distinction or artifactors? *Journal of Personality and Social Psychology, 70*, 810-819. doi:10.1037/0022-3514.70.4.810.
- Matsumoto, D. (2000). *Culture and psychology people around the world* (2th Ed.). Belmont: Wadsworth Thomson Learning.
- Mayer, B., Trommsdorff, G., Kagitcibasi, C., ve Mishra, R. C. (2012). Family models of independence/interdependence and their intergenerational similarity in Germany, Turkey, and India. *Family Science, 3*(1), 64-74. doi: 10.1080/19424620.2011.671503
- McClintock, C. G., ve Allison, S.T. (1989). Social value orientation and helping behavior. *Journal of Applied Social Psychology, 19*(4), 353-362. doi:10.1111/j.1559-1816.1989.tb00060.x
- McClintock, C. G., ve Liebrand, W. B. G. (1988). Role of interdependence structure, individual value orientation, and another's strategy in social decision making: A transformational analysis. *Journal of Personality and Social Psychology, 55*(3), 396-409. doi:10.1037/0022-3514.55.3.396

- McCrae, R. R., Martin, T. A., Hrebickova, M., Urbánek, T., Boomsma, D. I., Willemsen, G., ve Costa, P. T. (2008). Personality trait similarity between spouses in four cultures. *Journal of Personality*, 76(5), 1137-1164. doi: 10.1111/j.1467-6494.2008.00517.x
- McKee, J. P., ve Leader, F. B. (1955). The relationship of socio-economic status and aggression to the competitive behavior of preschool children. *Child Development*, 21(2), 135-142. doi:10.2307/1126295
- Meeusen, C., ve Dhont, K. (2015). Parent-child similarity in common and specific components of prejudice: The role of ideological attitudes and political discussion. *European Journal of Personality*, 29(6), 585-598. doi: 10.1002/per.2011
- Messick, D. M. ve Brewer, M. B. (1983). Solving social dilemmas : A review. L. Wheeler ve P. Shaver (Eds), *Review of personality and social psychology*, vol. 4 içinde (ss. 11-44). Beverly Hills, CA: Sage.
- Messick, D. M., ve McClintock, C. G. (1968). Motivational basis of choice in experimental games. *Journal of Experimental Social Psychology*, 4(1), 1-25. doi:10.1016/0022-1031(68)90046-2.
- Milligan, G. W., ve Cooper, M. C. (1985). An examination of procedures for determining the number of clusters in a data set. *Psychometrika*, 50(2), 159-179. doi: 10.1007/BF02294245
- Morgan, W. R., Alwin, D. F., ve Griffin, L. J. (1979). Social origins, parental values, and the transmission of inequality. *American Journal of Sociology*, 85(1), 156-166.
- Morsümbül, Ş. (2014). Kültürel değerlerin üç kuşak arasındaki değişimi üzerine bir inceleme: Ankara örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 21, 137-160.
- Mudrack, P. E., Bloodgood, J. M., ve Turnley, W. H. (2012). Some ethical implications of individual competitiveness. *Journal of Business Ethics*, 108(3), 347-359. doi: 10.1007/s10551-011-1094-4

- Murphy, R. O., ve Ackermann, K. A. (2013). *Explaining behavior in public goods games: How preferences and beliefs affect contribution levels*. Manuscript under review. 25.12.2014 tarihinde file:///C:/Users/Admin/Desktop/SSRN-id2244895.pdf adresinden edinilmiştir.
- Murphy, R. O., ve Ackermann, K. A. (2014). Social value orientation theoretical and measurement issues in the study of social preferences. *Personality and Social Psychology Review*, 18(1), 13-41. doi:10.1177/1088868313501745
- Murphy, R. O., Ackermann, K. A., ve Handgraaf, M. J. (2011). Measuring social value orientation. *Judgment & Decision Making*, 6(8), 771-781. doi: 10.2139/ssrn.1804189
- Musaağaoğlu, C. ve Güre, A. (2005). Ergenlerde davranışsal özerklik ile algılanan ana-baba tutumları arasındaki ilişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55), 79-98.
- Nacak, M., Yağmurlu, B., Durgel, E., ve van de Vijver, F. (2011). Metropol ve Anadolu'da ebeveynlik: Biliş ve davranışlarda şehrin ve eğitim düzeyinin rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 85-100.
- Nelson, L. J., Padilla-Walker, L. M., Carroll, J. S., Madsen, S. D., Barry, C. M., ve Badger, S. (2007). "If you want me to treat you like an adult, start acting like one!" Comparing the criteria that emerging adults and their parents have for adulthood. *Journal of Family Psychology*, 21(4), 665-674. doi: 10.1037/0893-3200.21.4.665
- Newby, J. L., ve Klein, R. G. (2014). Competitiveness reconceptualized: Psychometric development of the competitiveness orientation measure as a unified measure of trait competitiveness. *The Psychological Record*, 64(4), 879-895. doi: 10.1007/s40732-014-0083-2
- Neyer, F. J., ve Lehnart, J. (2007). Relationships matter in personality development: Evidence from an 8-year longitudinal study across young adulthood. *Journal of Personality*, 75(3), 535-568. doi:10.1111/j.1467-6494.2007.00448.x
- Niemiec, C. P., Lynch, M. F., Vansteenkiste, M., Bernstein, J., Deci, E. L., ve Ryan, R. M. (2006). The antecedents and consequences of autonomous self-regulation for college: A self-determination theory perspective on socialization. *Journal of Adolescence*, 29(5), 761-775. doi: 10.1016/j.adolescence.2005.11.009

- OECD (2016). 'Turkey', in *education at a glance 2016: OECD indicators*. OECD Publishing, Paris. doi: 10.1787/eag-2016-84-en
- Opensahw, D.K., Thomas, D.L., ve Rollins, B.C. (1983). Socialization and the adolescent self-esteem: Symbolic interaction and social learning explanations. *Adolescence*, 18(70), 317-329.
- Orbell, J., Dawes, R., ve Schwartz-Shea, P. (1994). Trust, social categories, and individuals: The case of gender. *Motivation and Emotion*, 18(2), 109-128. doi: 10.1007/BF02249396
- Oyserman, D., Coon, H. M., ve Kimmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychological Bulletin*, 128(1), 3-72. doi:10.1037/0033-2909.128.1.3
- Özdikmenli-Demir, G. ve Sayıl, M. (2009). Individualism-collectivism and conceptualizations of interpersonal relationships among Turkish children and their mothers. *Journal of Social & Personal Relationships*, 26(4), 371-387. doi: 10.1177/0265407509350557
- Padilla-Walker, L. M., Barry, C. M., Carroll, J. S., Madsen, S. D., ve Nelson, L. J. (2008). Looking on the bright side: The role of identity status and gender on positive orientations during emerging adulthood. *Journal of Adolescence*, 31(4), 451-467. doi: 10.1016/j.adolescence.2007.09.001
- Padilla-Walker, L. M., ve Christensen, K. J. (2011). Empathy and self-regulation as mediators between parenting and adolescents' prosocial behavior toward strangers, friends, and family. *Journal of Research on Adolescence*, 21(3), 545-551. doi: 10.1111/j.1532-7795.2010.00695.x
- Padilla-Walker, L. M., ve Nelson, L. J. (2012). Black hawk down?: Establishing helicopter parenting as a distinct construct from other forms of parental control during emerging adulthood. *Journal of Adolescence*, 35(5), 1177-1190. doi: 10.1016/j.adolescence.2012.03.007
- Parke, R. D., ve Buriel, R. (2006). Socialization in the family: Ethnic and ecological perspectives. W. Damon, R. M. Lerner, ve N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development* içinde (ss. 429-504). New York: Wiley.

- Parks, C. D., Joireman, J., ve Van Lange, P. A. (2013). Cooperation, trust, and antagonism how public goods are promoted. *Psychological Science in the Public Interest*, 14(3), 119-165. doi: doi: 10.1177/1529100612474436
- Pekerti, A. A., ve Arli, D. (2015). Do cultural and generational cohorts matter to ideologies and consumer ethics? A comparative study of Australians, Indonesians, and Indonesian migrants in Australia. *Journal of Business Ethics*, 1-18. doi: 10.1007/s10551-015-2777-z
- Penner, L. A. (2002). Dispositional and organizational influences on sustained volunteerism: An interactionist perspective. *Journal of Social Issues*, 58(3), 447-467. doi:10.1111/1540-4560.00270.
- Perez-Brena, N. J., Updegraff, K. A., ve Umaña-Taylor, A. J. (2015). Transmission of cultural values among Mexican-origin parents and their adolescent and emerging adult offspring. *Family Process*, 54(2), 232-246. doi: 10.1111/famp.12114
- Phalet, K., ve Schönplflug, U. (2001). Intergenerational transmission in Turkish immigrant families: Parental collectivism, achievement values and gender differences. *Journal of Comparative Family Studies*, 32(4), 489-504.
- Piff, P. K., Kraus, M. W., Côté, S., Cheng, B. H., ve Keltner, D. (2010). Having less, giving more: The influence of social class on prosocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 99(5), 771-784. doi:10.1037/a0020092
- Pinquart, M., ve Silbereisen, R. K. (2004). Transmission of values from adolescents to their parents: The role of value content and authoritative parenting. *Adolescence*, 39(153), 83-100.
- Raffaelli, M., ve Ontai, L.L. (2004). Gender socialization in Latino/a families: Results from two retrospective studies. *Sex Roles*, 50(5), 287-299. doi: 10.1023/B:SERS.0000018886.58945.06
- Ranieri, S., ve Barni, D. (2012). Family and other social contexts in the intergenerational transmission of values. *Family Science*, 3, 1-3. doi: 10.1080/19424620.2012.714591

- Ratelle, C. F., Simard, K., ve Guay, F. (2013). University students' subjective well-being: The role of autonomy support from parents, friends, and the romantic partner. *Journal of Happiness Studies*, 14(3), 893-910. doi: 10.1007/s10902-012-9360-4
- Rice, K. G., Cole, D. A., ve Lapsley, D. K. (1990). Separation-individuation, family cohesion, and adjustment to college: Measurement validation and test of a theoretical model. *Journal of Counseling Psychology*, 37(2), 195-202. doi: 10.1037/0022-0167.37.2.195
- Richard, J. F., Fonzi, A., Tani F., Tassi F., Tomada G., ve Schneider B. H. (2002). Cooperation and competition. P.K. Smith ve H. H. Craig (Eds.), *Blackwell handbook of childhood social development* içinde (ss. 515-532). Oxford, UK: Blackwell Publishers Ltd.
- Roche, K. M., Caughy, M. O., Schuster, M. A., Bogart, L. M., Dittus, P. J., ve Franzini, L. (2014). Cultural orientations, parental beliefs and practices, and Latino adolescents' autonomy and independence. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(8), 1389-1403. doi: 10.1007/s10964-013-9977-6
- Roest, A., Dubas, J. S., ve Gerris, J. R. (2009a). Value transmissions between fathers, mothers, and adolescent and emerging adult children: The role of the family climate. *Journal of Family Psychology*, 23(2), 146-155. doi: 10.1037/a0015075
- Roest, A. M., Dubas, J. S., ve Gerris, J. R. (2010). Value transmissions between parents and children: Gender and developmental phase as transmission belts. *Journal of Adolescence*, 33(1), 21-31. doi: 10.1016/j.adolescence.2009.05.017
- Roest, A. M. C., Dubas, J. S., ve Gerris, J. R. M. (2012). Children's value orientations as they traverse adolescence and emerging adulthood: Alternative routes of parental transmission. *Family Science*, 3(1), 22-33. doi: 10.1080/19424620.2012.716207
- Roest, A., Dubas, J. S., Gerris, J. R., ve Engels, R. C. (2009b). Value similarities among fathers, mothers, and adolescents and the role of a cultural stereotype: Different measurement strategies reconsidered. *Journal of Research on Adolescence*, 19(4), 812-833. doi: 10.1111/j.1532-7795.2009.00621.x

- Roth, G. (2008). Perceived parental conditional regard and autonomy support as predictors of young adults' self-versus other-oriented prosocial tendencies. *Journal of Personality*, 76(3), 513-534. doi:10.1111/j.1467-6494.2008.00494.x
- Roth, G., Assor, A., Niemiec, C. P., Ryan, R. M., ve Deci, E. L. (2009). The emotional and academic consequences of parental conditional regard: Comparing conditional positive regard, conditional negative regard, and autonomy support as parenting practices. *Developmental Psychology*, 45(4), 1119-1142. doi: 10.1037/a00152721119
- Rubin, K. H., Chen, X., Coplan, R., Buskirk, A. A. ve Wojslawowics, J. C. (2005). Peer relationships in childhood. M. H. Bornstein ve M. H. Lamb (Eds.), *Developmental Science: An advanced textbook* içinde (ss. 513-555). New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Association.
- Rumble, A. C. (2011). Interdependence in social interaction. D. Chadee (Ed.), *Theories in social psychology* içinde (ss. 191-139) . UK: Wiley-Blcakwell.
- Rusbult, C. E., ve Van Lange, P. A. M. (2003). Interdependence, interaction, and relationships. *Annual Review of Psychology*, 54, 351-375. doi:10.1146/annurev.psych.54.101601.145059
- Rushton, J. P., Fulker, D. W., Neale, M. C., Nias, D. K. B., ve Eysenck, H. J. (1986). Altruism and aggression: The heritability of individual differences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(6), 1192-1198. doi: 10.1037/0022-3514.50.6.1192
- Ryan, R. M., ve Connell, J. P. (1989). Perceived locus of causality and internalization: Examining reasons for acting in two domains. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(5), 749-761. doi:10.1037/0022-3514.57.5.749
- Ryan, R. M., Connell, J. P., ve Grolnick, W. S. (1992). When achievement is not intrinsically motivated: A theory of internalization and self-regulation in school. A. K. Boggiano ve T. S. Pittman (Eds.), *Achievement and motivation: A social-developmental perspective* içinde (ss. 167-188). New York, NY: Cambridge University Press.

- Ryan, R. M., ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of motivation, social development and wellbeing. *American Psychologist*, 55(1), 68-78. doi:10.1037/0003-066X.55.1.68
- Ryan, R. M., Deci, E. L., ve Grolnick, W. S. (1995). Autonomy, relatedness, and the self: Their relation to development and psychopathology. D. Cicchetti ve D. J. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology: Theory and methods* içinde (ss. 618-655). New York: Wiley.
- Ryan, R. M., Deci, E. L., Grolnick, W. S., ve La Guardia, J. G. (2006). The significance of autonomy and autonomy support in psychological development and psychopathology. D. Cicchetti ve D. J. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology, Vol. 1: Theory and method* içinde (2nd ed., ss. 795-849). Hoboken, NJ: Wiley.
- Ryan, R. M., Sheldon, K. M., Kasser, T., ve Deci, E. L. (1996). All goals are not created equal: An organismic perspective on the nature of goals and their regulation. P. M. Gollwitzer ve J. A. Bargh (Eds.), *The psychology of action: Linking cognition and motivation to behavior* içinde (ss. 1-25). New York: The Guilford Press.
- Ryckman, R. M., Hammer, M., Kaczor, L. M., ve Gold, J. A. (1990). Construction of a Hypercompetitive Attitude Scale. *Journal of Personality Assessment*, 55(3-4), 630-639. doi:10.1080/00223891.1990.9674097
- Ryckman, R. M., Hammer, M., Kaczor, L. M., ve Gold, J. A. (1996). Construction of a Personal Development Competitive Attitude Scale. *Journal of Personality Assessment*, 66(2), 374-385. doi:10.1207/s15327752jpa6602_15
- Ryckman, R. M., Libby, C. R., van den Borne, B., Gold, J. A., ve Lindner, M. A. (1997). Values of hypercompetitive and personal development competitive individuals. *Journal of Personality Assessment*, 69(2), 271-283. doi:10.1207/s15327752jpa6902_2
- Sagiv, L., Sverdlik, N., ve Schwarz, N. (2011). To compete or to cooperate? Values' impact on perception and action in social dilemma games. *European Journal of Social Psychology*, 41(1), 64-77. doi: 10.1002/ejsp.729

- Sattler, D. N., ve Kerr, N. L. (1991). Might versus morality explored: Motivational and cognitive bases for social motives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(5), 756-765. doi. 10.1037/0022-3514.60.5.756
- Sayıl, M. ve Kındap Tepe, Y. (2016). *Ana baba ergen ilişkilerinde kontrol, özerklik ve çatışmanın sosyal alan kuramı ve sosyal değişim bağlamında incelenmesi: Ebeveyn ve ergen açısından sonuçlar*. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu tarafından desteklenmiş proje. (Proje No: SOBAG 113K208).
- Schachter, E. P., ve Ventura, J. J. (2008). Identity agents: Parents as active and reflective participants in their children's identity formation. *Journal of Research on Adolescence*, 18(3), 449-476. doi:10.1111/j.1532-7795.2008.00567.x
- Schneider, B. H., Soteras del Toro, M., Woodburn, S., Fülöp, M., Cervino, C., Bernstein, S., ve Sandor, M. (2006). Cross-cultural differences in competition amongst children and adolescents. X. Chen, D. French, ve B. Schneider (Eds.), *Peer relationships in cultural context* içinde (ss. 310-338). NY: Cambridge University Press.
- Schneider, B. H., Woodburn, S. S., del Toro, P. S., ve Udvari, S. J. (2005). Cultural and gender differences in the implications of competition for early adolescent friendship. *Merrill-Palmer Quarterly*, 51(2), 163-191. doi: 10.1353/mpq.2005.0013
- Schofield, T. J., Conger, R. D., Donnellan, M. B., Jochem, R., Widaman, K. F., ve Conger, K. J. (2012). Parent personality and positive parenting as predictors of positive adolescent personality development over time. *Merrill-Palmer Quarterly*, 58(2), 255-283. doi: 10.1353/mpq.2012.0008
- Schönpflug, U. (2001). Intergenerational transmission of values the role of transmission belts. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(2), 174-185. doi: 10.1177/002202210103200 2005
- Schönpflug, U., ve Bilz, L. (2009). The transmission process: Mechanisms and contexts. U. Schönpflug (Ed.), *Cultural transmission: Psychological, developmental, social, and methodological aspects*. New York, NY: Cambridge University.

- Schönplflug, U., ve Yan, S. (2014). Deviation from Zeitgeist and motivation in the intergenerational transmission of individualistic and collectivistic values in East Germany and Shanghai, China. *The Journal of Genetic Psychology, 175*(1), 58-75. doi: 10.1080/00221325.2013.808983
- Schwartz, S. H. (2004). Mapping and interpreting cultural differences around the world. H. Vinken, J. Soeters, ve P Ester (Eds.), *Comparing cultures, dimensions of culture in a comparative perspective* içinde (ss.43-73). Leiden, The Netherlands: Brill.
- Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture, 2*(1), 1-20. doi:10.9707/2307-0919.1116.
- Selman, R. L. (1980). *The growth of interpersonal understanding*. NY: Academic Press.
- Senn, T. E., Walsh, J. L., ve Carey, M. P. (2014). The mediating roles of perceived stress and health behaviors in the relation between objective, subjective, and neighborhood socioeconomic status and perceived health. *Annals of Behavioral Medicine, 48*(2), 215-224. doi: 10.1007/s12160-014-9591-1
- Sher-Censor, E., Parke, R. D., ve Coltrane, S. (2011). Perceptions of Mexican American adolescents and parents regarding parental autonomy promoting: Divergent views and adolescents adjustment. *The Journal of Early Adolescence, 31*, 671-693, doi:10.1177/0272431610373099.
- Shulman, S., ve Ben-Artzi, E. (2003). Age-related differences in the transition from adolescence to adulthood and links with family relationships. *Journal of Adult Development, 10*(4), 217-226. doi: 10.1023/A:1026006025155
- Shwalb, B. J., ve Shwalb, D. W. (1995). Cooperative learning in cultural contexts: An integrative review. *International Journal of Educational Research, 23*(3), 293-300. doi:10.1016/0883-0355(95)93615-3
- Simpson, B. (2003). Sex, fear, and greed: A social dilemma analysis of gender and cooperation. *Social Forces, 82*(1), 35-52. doi: 10.1353/sof.2003.0081
- Singelis, T. M. (1994). The measurement of independent and interdependent self-construals. *Personality and Social Psychology Bulletin, 20*(5), 580-591. doi: 10.1177/0146167294205014

- Singelis, T. M., Triandis, H. C., Bhawuk, D. P. S., ve Gelfand, M. J. (1995). Horizontal and vertical dimensions of individualism and collectivism: A theoretical and measurement refinement. *Cross-Cultural Research*, 29(3), 240-275.
doi:10.1177/1069397195029 00302
- Smeesters, D., Warlop, L., ve Van Avermaet, E. (2004). *Exploring the role of social value orientation: Temporal stability, reciprocal cooperation, and forgiveness*. Unpublished working paper. <https://www.researchgate.net/publication/46429807> adresinden erişilmiştir.
- Smeesters, D., Warlop, L., Van Avermaet, E., Corneille, O., ve Yzerbyt, V. (2003). Do not prime hawks with doves: The interplay of construct activation and consistency of social value orientation on cooperative behaviour. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(5), 972-987. doi: 10.1037/0022-3514.84.5.972
- Smetana, J. G. ve Asquith, P. (1994). Adolescents' and parents' conceptions of parental authority and adolescent autonomy. *Child Development*, 65(4), 1147-1162. doi: 10.1111/j.1467-8624.1994.tb00809.x
- Smetana, J. G., Campione-Barr, N., ve Daddis, C. (2004). Longitudinal development of family decision making: Defining healthy behavioral autonomy for middle-class African American adolescents. *Child Development*, 75, 1418-1434. doi: 10.1111/j.1467-8624.2004.00749.x
- Smetana, J. G., Campione-Barr, N., ve Metzger, A. (2006). Adolescent development in interpersonal and societal contexts. *Annual Review of Psychology*, 57(1), 255-284. doi: 10.1146/annurev.psych.57.102904.190124
- Smetana, J. G., ve Daddis, C. (2002). Domain-specific antecedents of psychological control and parental monitoring: The role of parenting beliefs and practices. *Child Development*, 73(2), 563-580. doi: 10.1111/1467-8624.00424
- Smola, K., ve Sutton, C. D. (2002). Generational differences: Revisiting generational work values for the new millennium. *Journal of Organizational Behavior*, 23(4), 363-382. doi: 10.1002/job.147

- Soenens, B., Duriez, B., Vansteenkiste, M., ve Goossens, L. (2007a). The intergenerational transmission of empathy-related responding in adolescence: The role of maternal support. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *33*(3), 299-311. doi: 10.1177/0146167206296300
- Soenens, B., Elliot, A. J., Goossens, L., Vansteenkiste, M., Luyten, P., ve Duriez, B. (2005). The intergenerational transmission of perfectionism: Parents' psychological control as an intervening variable. *Journal of Family Psychology*, *19*(3), 358-366. doi: 10.1037/0893-3200.19.3.358
- Soenens, B., ve Vansteenkiste, M. (2005). Antecedents and outcomes of self determination in 3 life domains: The role of parents' and teachers' autonomy support. *Journal of Youth and Adolescence*, *34*(6), 589-604. doi: 10.1007/s10964-005-8948-y
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Lens, W., Luyckx, K., Goossens, L., Beyers, W., ve ark. (2007b). Conceptualizing parental autonomy support: Adolescent perceptions of promotion of independence versus promotion of volitional functioning. *Developmental Psychology*, *43*(3), 633-646. doi: 10.1037/0012-1649.43.3.633
- Sorkhabi, N., ve Middaugh, E. (2013). How variations in parents' use of confrontive and coercive control relate to variations in parent-adolescent conflict, adolescent disclosure, and parental knowledge: Adolescents' perspective. *Journal of Child and Family Studies*, *23*(7), 1227-1241. doi: 10.1007/s10826-013-9783-5
- Spence, J. T. (1993). Gender-related traits and gender ideology: Evidence for a multifactorial theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, *64*(4), 624-635. doi: 10.1037/0022-3514.64.4.624
- Steinberg, L. (2001). We know some things: Parent-adolescent relationships in retrospect and prospect. *Journal of Research on Adolescence*, *11*(1), 1-19. doi: 10.1111/1532-7795.00001
- Steinberg, L. (2002). *Adolescence*. New York: McGraw Hill.
- Stouten, J., De Cremer, D., ve Van Dijk, E. (2005). All is well that ends well, at least for proselves: Emotional reactions to equality violation as a function of social value orientation. *European Journal of Social Psychology*, *35*(6), 767-783. doi: 10.1002/ejsp.276

- Stöber, J. (2001). The Social Desirability Scale-17 (SDS-17): Convergent validity, discriminate validity, and relationship with age. *European Journal of Psychological Assessment, 17*, 222-232. <http://dx.doi.org/10.1027//1015-5759.17.3.222>.
- Sümer, N., Gündoğru-Aktürk, E., ve Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye’de yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikoloji Yazıları, 13*(25), 42-59.
- Sütterlin, B., Brunner, T. A., ve Siegrist, M. (2013). Impact of social value orientation on energy conservation in different behavioral domains. *Journal of Applied Social Psychology, 43*(8), 1725-1735. doi: 10.1111/jasp.12128
- Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Tassi, F., ve Schneider, B. H. (1997). Task-oriented versus other referenced competition: Differential implications for children’s peer relations. *Journal of Applied Social Psychology, 27*(17), 1557-1580. doi:10.1111/j.1559-1816.1997.tb01613.x
- Taylor, S. E., ve Sherman, D. K. (2008). Self-enhancement and self affirmation: The effects of positive self-thoughts on motivation and behavior. J. Shah ve W. Gardner (Eds.), *Handbook of motivation science* içinde (ss. 57-70). New York, NY: Guilford Publications.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A. ve Sears, D. O. (2007). *Sosyal psikoloji*. A. Dönmez (Çev.), Ankara: İmge.
- Tein, J. Y., Roosa, M. W., ve Michaels, M. (1994). Agreement between parent and child reports on parental behaviors. *Journal of Marriage and Family, 56*(2), 341-355. doi:10.2307/353104
- Thibaut, J. W., ve Kelley, H. H. (1959). *The social psychology of groups*. New York: Wiley.
- Toda, M., Shinotsuka, H., McClintock, C. G., ve Stech, F. J. (1978). Development of competitive behavior as a function of culture, age and social comparison. *Journal of Personality and Social Psychology, 36*(8), 825-839. doi:10.1037/0022-3514.36.8.82

- Tomasello, M., ve Vaish, A. (2013). Origins of human cooperation and morality. *Annual Review of Psychology*, 64, 231-255. doi: 10.1146/annurev-psych-113011-143812
- Triandis, H. C. (1997). Cross-cultural perspectives on personality. R. Hogan, ve J. A. Johnson (Eds.), *Handbook of personality psychology* içinde (ss. 439-464). San Diego, CA: Academic Press.
- Triandis, H. C., ve Gelfand, M. J. (1998). Converging measurement of horizontal and vertical individualism and collectivism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(1), 118-128. doi:10.1037/0022-3514.74.1.118
- Trivers, R. (1972). Parental investment and sexual selection. B. Campbell (Ed.), *Sexual selection and the descent of man* içinde (ss. 136-179). Chicago: Aldine Publishing.
- TUİK. (2016, Mayıs). *İstatistiklerle gençlik: 2015*. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21517> sayfasından 01.11.2016 tarihinde erişilmiştir.
- Tyler, T. R. (2011). *Why people cooperate: The role of social motivations*. NJ, USA: Princeton University Press.
- Utz, S. (2004). Self-construal and cooperation: Is the interdependent self more cooperative than the independent self? *Self and Identity*, 3(3), 177-190. doi: 10.1080/1357650044400000
- Vaillancourt, T., ve Hymel, S. (2006). Aggression and social status: The moderating roles of sex and peer-valued characteristics. *Aggressive Behavior*, 32(4), 396-408. 10.1002/ab.20138
- Vallerand, R. J., Gauvin, L. I., ve Halliwell, W. R. (1986). Negative effects of competition on children's intrinsic motivation. *Journal of Social Psychology*, 126(5), 649-657. doi:10.1080/00224545.1986.9713638
- Van Avermaet, E. (1996). Cooperation and competition. A. S. R. Manstead, ve M. Hewstone (Eds.), *The Blackwell encyclopedia of social psychology* içinde (ss. 136-141). Cambridge, MA: Blackwell.

- Van den Bos, W., Van Dijk, E., Westenberg, M., Rombouts, S. A. R. B., ve Crone, E. A. (2009). What motivates repayment? Neural correlates of reciprocity in the trust game. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 4(3), 294-304. doi:10.1093/scan/nsp009
- Van den Bos, W., Van Dijk, E., Westenberg, M., Rombouts, S. A. R. B., ve Crone, E. A. (2011). Changing brains, changing perspectives the neurocognitive development of reciprocity. *Psychological Science*, 22(1), 60-70. doi: 10.1177/0956797610391102
- Van Dijk, E., De Cremer, D., ve Handgraaf, M. J. (2004). Social value orientations and the strategic use of fairness in ultimatum bargaining. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40(6), 697-707. doi: 10.1016/j.jesp.2004.03.002
- Van Ijzendoorn, M. H. (1992). Intergenerational transmission of parenting: A review of studies in nonclinical populations. *Developmental Review*, 12(1), 76-99. doi: 10.1016/0273-2297(92)90004-L
- Van Lange, P. A. M. (1999). The pursuit of joint outcomes and equality in outcomes: An integrative model of social value orientation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(2), 337-349. doi: 10.1037/0022-3514.77.2.337
- Van Lange, P. A., Agnew, C. R., Harinck, F., ve Steemers, G. E. (1997b). From game theory to real life: How social value orientation affects willingness to sacrifice in ongoing close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(6), 1330-1344. doi: 10.1037/0022-3514.73.6.1330
- Van Lange, P. A., Balliet, D. P., Parks, C. D., ve Van Vugt, M. (2014). *Social dilemmas: Understanding human cooperation*. New York, NY: Oxford University Press.
- Van Lange, P. A. M., ve Joireman, J. A. (2008). How we can promote behavior that serves all of us in the future. *Social Issues and Policy Review*, 2(1), 127-157. doi:10.1111/j.1751-2409.2008.00013.x

- Van Lange, P. A., Joireman, J., Parks, C. D., ve Van Dijk, E. (2013). The psychology of social dilemmas: A review. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 120(2), 125-141. doi: 10.1016/j.obhdp.2012.11.003
- Van Lange, P. A. M., ve Kuhlman, D. M. (1994). Social value orientations and impressions of partner's honesty and intelligence: A test of the might versus morality effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(1), 126-141. doi:10.1037/0022-3514.67.1.126
- Van Lange, P. A. M., Otten, W., De Bruin, E. M. N., ve Joireman, J. A. (1997a). Development of prosocial, individualistic, and preliminary evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(4), 733-746. doi:10.1037/0022-3514.73.4.733
- Van Lange, P. A. M., ve Rusbult, C. E. (2011). Interdependence theory. P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, ve E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* içinde (ss. 251-272). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Van Lange, P. A., Schippers, M., ve Balliet, D. (2011). Who volunteers in psychology experiments? An empirical review of prosocial motivation in volunteering. *Personality and Individual Differences*, 51(3), 279-284. doi: 10.1016/j.paid.2010.05.038
- Van Lange, P. A. M., ve Semin-Goossens, A. (1998). The boundaries of reciprocal cooperation. *European Journal of Social Psychology*, 28(5), 847-854. doi: 10.1002/(SICI)1099-0992(199809/10)28:5<847::AID-EJSP886>3.0.CO;2-L
- Van Vugt, M., Van Lange, P. A., ve Meertens, R. M. (1996). Commuting by car or public transportation? A social dilemma analysis of travel mode judgements. *European Journal of Social Psychology*, 26(3), 373-395. doi: 10.1002/(SICI)1099-0992(199605)26:3<373::AID-EJSP760>3.0.CO;2-1
- Vansteenkiste, M., Zhou, M. M., Lens, W., ve Soenens, B. (2005). Experiences of autonomy and control among Chinese learners: Vitalizing or immobilizing? *Journal of Educational Psychology*, 97(3), 468-483. doi: 10.1037/0022-0663.97.3.468

- Verba, S., Burns, N., ve Schlozman, K. L. (2003). Unequal at the starting line: Creating participatory inequalities across generations and among groups. *The American Sociologist*, 34(1-2), 45-69. doi: 10.1007/s12108-003-1005-y
- Volling, B. L., Kennedy, D. E., ve Jackey, L. M. H. (2010). The development of sibling jealousy. S. L. Hart ve M. Legerstee (Eds.), *Handbook of jealousy: Theory, research, and multidisciplinary approaches* içinde (ss. 387-417). UK: Wiley & Sons.
- Wagner, A. R. (2011, November). Outcome matrix based phrase selection. *AAAI Fall Symposium: Building Representations of Common Ground with Intelligent Agents*.
- Warneken, F., ve Tomasello, M. (2006). Altruistic helping in human infants and young chimpanzees. *Science*, 311(5765), 1301-1303. doi:10.1126/science.1121448
- Wasti, S. A., ve Eser Erdil, S. (Mayıs, 2007). *Bireycilik ve toplulukçuluk değerlerinin ölçülmesi: Benlik Kurgusu (Self Construal Scale; SCS) ve INDCOL ölçeklerinin Türkçe geçerlemesi*. 15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Sakarya.
- Weber, J. M., Kopelman, S., ve Messick, D. M. (2004). A conceptual review of decision making in social dilemmas: Applying a logic of appropriateness. *Personality and Social Psychology Review*, 8(3), 281-307. doi: 10.1207/s15327957pspr0803_4
- Weinstein, N., ve Ryan, R. M. (2010). When helping helps: Autonomous motivation for prosocial behavior and its influence on well-being for the helper and recipient. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(2), 222-244. doi:10.1037/a0016984.
- Wentzel, K. R. (2014). Prosocial behavior and peer relations in adolescence. L. M. Padilla-Walker ve G. Carlo (Eds.), *Prosocial development* içinde (ss. 178-200). New York, NY: Oxford University Press.
- Wentzel, K. R., Filisetti, L., ve Looney, L. (2007). Adolescent prosocial behavior: The role of self-processes and contextual cues. *Child Development*, 78(3), 895-910. doi:10.1111/j.1467-8624.2007.01039.x

- West, S. G., Finch, J. F., ve Curran, P.J. (1995). Structural equation models with nonnormal variables. Problems and remedies. R.H. Hoyle (Ed.). *Structural equation modeling: Concepts, issues and applications* içinde (ss. 56-75). Newbury Park, CA: Sage.
- Wray-Lake, L., ve Syvertsen, A. K. (2011). The developmental roots of social responsibility in childhood and adolescence. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2011(134), 11-25. doi: 10.1002/cd.308
- Yaban, E. H., Sayıl, M., ve Kindap Tepe, Y. (2014). Are discrepancies in perceptions of psychological control related to maladjustment? A study of adolescents and their parents in Turkey. *International Journal of Behavioral Development*, 38(6), 550-562. doi: 10.1177/0165025414537880
- Yağmurlu, B., Çıtlak, B., Dost, A., ve Leyendecker, B. (2009). Türk annelerin çocuk sosyalleştirme hedefleri: Eğitime bağlı kültür-içi değişimin incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 1-15.
- Yalçın, Ö. (2009). *Ekolojik ikilemlere ilişkin tutum, toplumsal sorumluluk ve yabancılaşmanın toplumsal değer yönelimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Yalçın, Ö. (2011). Kaybettiren bencillik: Toplumsal ikilemler konusunda bir derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(27), 18-34.
- Yamagishi, T., Cook, K. S., ve Watabe, M. (1998). Uncertainty, trust, and commitment formation in the United States and Japan. *American Journal of Sociology*, 104(1), 165-194. doi: 10.1086/210005
- Yau, J., ve Smetana, J. (2003). Adolescent-parent conflict in Hong Kong and Shenzhen: A comparison of youth in two cultural contexts. *International Journal of Behavioral Development*, 27(3), 201-211. doi: 10.1080/01650250244000209
- Yetim, Ü. (2003). The impacts of individualism/collectivism, self-esteem, and feeling of mastery on life satisfaction among the Turkish university students and academicians. *Social Indicators Research*, 61, 297-317. doi:10.1023/A:1021911504113

- Yim, O., ve Ramdeen, K. T. (2015). Hierarchical cluster analysis: Comparison of three linkage measures and application to psychological data. *Quantitative Methods for Psychology*, *11*(1), 8-24. doi: 10.20982/tqmp.11.1.p008
- Zarrett, N., ve Eccles, J. (2006). The passage to adulthood: Challenges of late adolescence. *New Directions for Youth Development*, *111*, 13-28. doi: 10.1002/yd.179

EKLER

EK 1. ÖN ÇALIŞMAYA İLİŞKİN AYRINTILAR

Ek 1.1. Ön Çalışmanın Örnekleme

Araştırmanın ön çalışma verileri 2015 öğretim yılı bahar dönemi boyunca ve 2015-2016 öğretim yılı güz dönemi başında toplanmıştır. Ön çalışmada farklı gelişim evrelerinden üç grup yer almıştır. Ankara şehir merkezinde İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı devlet ortaokullarında (8. ve 9. sınıflar) okuyan ergenler ($n = 120$), araştırmanın ilk grubunu oluşturmuştur. İkinci grup, üniversitede okuyan beliren yetişkinlerden oluşmaktadır ($n = 120$). Üçüncü grupta ise, ilk ve ikinci grupta yer alan ergen ve beliren yetişkinlerin yaşlarında çocukları olan 380 yetişkin yer almıştır. Kayıp değerlerin ve tek ve çok değişkenli aşırı değerlerin belirlenmesi ve analiz dışında bırakılmasından sonra (bkz. Ek 1.5) katılımcı sayısı ergen ve beliren yetişkinlerde 211 (% 55.9'u kadın, 44.1'i erkek), yetişkinlerde 357 (% 52.1'i kadın, 47.9'u erkek)'ye düşmüş ve tüm analizler düzeltme yapılan bu veri seti üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde ön çalışmada, üç farklı grupta toplamda 568 katılımcı yer almıştır.

Katılımcıların, 108'ini ($n_{8. Sınıf} = 46$, $n_{9. Sınıf} = 62$) (% 51.2) orta ergenlik dönemindeki ergenler, 103'ünü (% 48.8) ise beliren yetişkinler oluşturmuştur. Ergenlerin yaş ortalaması 14.66 ($S = .59$), beliren yetişkinlerin yaş ortalaması ise 20.71 ($S = 1.18$)'dir. Ailelerini gelir, eğitim ve mesleki açıdan toplumun geri kalan kesimine göre nerede gördükleri sorularak elde edilen öznel statü ölçümü ortalamasına göre, gençlerin büyük bir kısmı ailelerini orta sınıf olarak değerlendirmektedir ($Ort. Ergen = 6.48$, $S = 1.66$; $Ort. B. Yetişkin = 6.02$, $S = 1.64$). Sunulan on basamaklı bir görsel merdiven üzerinde kendilerini akranlar arası statüleri açısından nerede gördüklerinin sorulduğu öznel statü ölçümü ortalamaları, ergenlerde 7.57 ($S = 1.62$) ve beliren yetişkinlerde ise 7.41 ($S = 1.51$)'dir.

Yetişkin katılımcıların 186'sını (% 52.1) anneler, 171'ini (% 47.9) ise babalar oluşturmaktadır. Annelerin yaşları ortalaması 41.89 ($S = 5.28$), babaların yaşları ortalaması ise 45.50 ($S = 4.89$)'dur. Kendilerine sunulan on basamaklı bir görsel

merdiven üzerinde kendilerini gelir, eğitim ve mesleki açıdan toplumun geri kalan kesimine göre nerede gördükleri sorularak elde edilen öznel statü ölçümü ortalaması 5.93 ($S = 1.78$)'dir. Buna göre, yetişkin katılımcılar kendilerini orta sınıf olarak değerlendirmektedir ($Ort._{Kadın} = 5.86, S = 1.78; Ort._{Erkek} = 6.0, S = 1.78$).

Ortaokul ve üniversite örnekleminin bildirimine göre, anne ve babaların öğrenim düzeyi 9 dereceli (1 = okuma yazma bilmiyor - 9 = bilmiyorum) bir ölçek üzerinden değerlendirilmiş ve annelerin çoğunluğunun ilkokul (% 27.3), lise (% 24.9) ve ortaokul (% 19.1) ya da üniversite (% 16.3); babaların çoğunluğunun ise lise (% 30.9), üniversite (% 26.6) ve ortaokul (% 15.5) mezunu olduğu görülmüştür. Gençlerin büyük bir kısmının iki (% 46.0) ya da üç (% 30.8) çocuklu ailelerde yaşadıkları ve çoğunlukla ilk (% 45.5) ya da ikinci (% 35.1) çocuklar oldukları görülmüştür. Katılımcıların % 75.8'i en uzun süreyle metropolde yaşadıklarını bildirmiştir. Ön çalışma katılımcılarının demografik özellikleri Tablo 30'da sunulmuştur.

Yetişkin grupta yer alan annelerin bildirimine göre ailelerin yarısından fazlası dört kişiden (% 53.8) ve çoğunlukla evli ve birlikte yaşayan ebeveyn çiftlerinden (% 91.9) oluşmaktadır. Ailelerin % 52.2'sinde yalnızca babalar, % 30.6'sında ise hem anne hem de babalar çalışmaktadır. Ailelerin % 3.8'inde yalnızca anneler ya da baba ve kardeşler, % 3.2'sinde anne, baba ve kardeşler, % 4.3'ünde ise ailede yaşayan diğer bireyler (büyükanne/baba/dayı vb.) çalışmaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (% 80.3) en uzun süreyle metropolde yaşamıştır. Kadınların eğitim düzeyine göre dağılımına bakıldığında, % 32.5'inin lise, % 26.6'sının ilkokul ve % 22.5'inin üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Erkeklerin % 30.3'ü üniversite, % 29.7 lise ya da % 15.2 ilkokul mezunudur. Yetişkin kadınların % 58.1'i ücretsiz aile işçisiyken % 26.2'si kamuda görev yaptığını belirtmiştir. Yetişkin erkek katılımcıların % 38.8'i kamuda, % 27.6'sı kendi işinde ve % 20.0'si özel sektörde çalışmaktadır.

Tablo 30. Ön Çalışma Katılımcılarının Demografik Özellikleri

Demografik Değişkenler	Ergen ve Beliren Yetişkinler		Yetişkinler (Anne ve Babalar)	
	<i>n</i> (%)		<i>n</i> (%) ³⁰	
	Anne	Baba	Anne	Baba
<i>Öğrenim Düzeyi</i>				
Okuma-yazma bilmiyor	2 (1.0)	-	1 (.6)	-
Okuma-yazma biliyor	8 (3.8)	3 (1.4)	6 (3.6)	6 (3.6)
İlkokul mezunu	57 (27.3)	22 (10.6)	45 (26.6)	25 (15.2)
Ortaokul mezunu	40 (19.1)	32 (15.5)	18 (10.7)	15 (9.1)
Lise mezunu	52 (24.9)	64 (30.9)	55 (32.5)	49 (29.7)
Yüksekokul mezunu	7 (3.3)	10 (4.8)	2 (1.2)	10 (6.1)
Üniversite mezunu	34 (16.3)	55 (26.6)	38 (22.5)	50 (30.3)
Yüksek lisans ve üzeri	8 (3.8)	15 (7.2)	3 (1.8)	8 (4.8)
Bilmiyorum	1 (0.5)	6 (2.9)	1 (.6)	2 (1.2)
<i>Toplam</i>	<i>209</i>	<i>207</i>	<i>169</i>	<i>165</i>
<i>Kardeş sayısı</i>			<i>Çocuk sayısı</i>	
Tek Çocuk	19 (9.0)		Tek çocuk	22 (11.9)
İki kardeş	97 (46.0)		İki çocuk	102 (55.1)
Üç kardeş	65 (30.8)		Üç çocuk	42 (22.7)
Dört kardeş ve üstü	30 (14.2)		Dört ve üstü	19 (10.2)
<i>Doğum sırası</i>			<i>İlişki Durumu</i>	
İlk çocuk	96 (45.5)		Birlikte	171 (91.9)
İkinci çocuk	74 (35.1)		Ayrı yaşama	3 (1.6)
Üçüncü çocuk	27 (12.8)		Boşanmış	10 (5.4)
Dördüncü veya sonrası	14 (6.6)		Diğer	2 (1.1)
		<i>Ort. (S)</i>		<i>Ort. (S)</i>
Yaş	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
	17.78 (3.07)	17.41 (3.29)	41.89 (5.28)	45.50 (4.89)

Ek 1.2. Ön Çalışmanın Veri Toplama Araçları

Ön çalışmada yer alan ölçeklerin her birine ait ortalama, standart sapma, en düşük ve en yüksek değerler Tablo 31’de sunulmuştur.

³⁰ Anne bildirim. *n*_{Anne} = 186.

Tablo 31. Ön Çalışma Ölçeklerinin Betimsel İstatistikleri

Ölçekler	Ort.	S	Min.	Max.
Sosyal Değer Yönelimi Kaydırmalı Ölçümü				
Ergen/B.Yetişkin_SDY	23.83	13.76	-16.26	51.07
Yetişkin_SDY	26.74	15.02	-16.26	61.39
Koşullu Saygıya İlişkin Algılar Ölçeği				
Ergen/B.Yetişkin_Anneye İlişkin Algı	4.26	1.29	1	7
Ergen/ B.Yetişkin_Babaya İlişkin Algı	4.18	1.26	1	7
Yetişkin_Bildirimi	4.31	1.17	1	7
Özerkliği Destekleyici Ebeveynlik Ölçeği				
Ergen/ B.Yetişkin_Anneye İlişkin Algı	5.29	1.43	1	7
Ergen/ B.Yetişkin_Babaya İlişkin Algı	5.02	1.54	1	7
Yetişkin_Bildirimi	6.23	.86	3	7
Sosyal Kendini Düzenleme Ölçekleri (G)				
Dışsal Alt Boyutu	2.81	1.49	1	7
İçe Yansıtılmış-Diğeri Odaklı Alt Boyutu	3.73	1.35	1	7
İçe Yansıtılmış-Kendi Odaklı Alt Boyutu	4.41	1.31	1	7
İçsel Alt Boyutu	5.10	.91	2.40	7
Kazanma Amaçlı Rekabet Tutum Ölçeği (G)	2.76	.51	1.46	4.46
Kişisel Gelişim Amaçlı Rekabet Tutum Ölçeği (G)	3.38	.70	1	4.87

Not. G: Ergen ve Beliren Yetişkin Örneklem; SDY: Sosyal Değer Yönelimi.

1.2.1. Sosyal Değer Yönelimi Kaydırmalı Ölçümü.

Sosyal Değer Yönelimi Kaydırmalı Ölçümü'nün test-tekrar test güvenilirliğiyle ilgili olarak anne ve babalar için iki farklı ölçüm arasındaki Sınıf İçi Korelasyon Katsayısı (ICC), .97 olarak hesaplanmıştır ($F(57) = 35.89$, $CI = .95-.98$, $p < .05$). Gençler için yapılan değerlendirmelerde de benzer sonuçlar elde edilmiştir ($r = .95$, $ICC = .97$, $F(28) = 33.45$, $CI = .93 - .98$, $p < .05$). Buna göre, farklı zamanlarda elde edilen puanlar pozitif yönde ve yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler göstermektedir. Test-tekrar test güvenilirliği bağımlı gruplarda t-testi ile değerlendirildiğinde de puanların zamansal olarak değişim göstermediği belirlenmiştir ($p > .05$). Test tekrar test sonuçlarına ilişkin ayrıntılar Tablo 32'de sunulmuştur.

Sosyal değer yöneliminin, yardım etme ve işbirliği gibi olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olduğunu gösteren araştırmalar temelinde (örn., McClintock ve Allison, 1989, Van Lange ve ark., 2007) ölçeğin yordama geçerliği genç örneklemde Olumlu Sosyal Eğilimler Ölçeği kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu amaçla söz konusu ölçümler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayıları ile sınanmıştır.

Tablo 32. Test - Tekrar Test Puanlarının Tanımlayıcı İstatistikleri ve Sınıf İçi Korelasyonlara Ait Katsayılar

	Test	Tekrar- test	Test	Tekrar -test	Test-Tekrar Test Güvenirliği	
	Ort. (S)		Medyan (Ranj)		r	ICC
<i>Sosyal Değer Yönelimi</i>						
Yetişkin Örneklem	24.00 (15.20)	22.73 (15.88)	27.65 (-11.82-45.00)	26.73 (-14.81-47.68)	.95*	.97
Genç Örneklem	18.19 (14.92)	16.51 (14.99)	16.58 (-7.82-43.17)	18.69 (-7.82-39.59)	.94*	.97
<i>Koşullu Saygı</i>						
Yetişkin Örneklem	4.44 (.74)	4.51 (.82)	4.60 (2.0-5.80)	4.60 (1.8- 7.0)	.86*	.92
Genç Örneklem Anne	3.85 (.94)	3.95 (.89)	4.00 (2.2-6.2)	4.00 (2.2-6.0)	.87*	.93
Genç Örneklem Baba	3.92 (.92)	4.03 (.99)	4.00 (2.0-6.2)	4.00 (2.6-6.0)	.85*	.91
<i>Özerkliği Destekleme</i>						
Yetişkin Örneklem	5.80 (1.05)	5.77 (1.03)	6.00 (2.0-7.0)	6.00 (2-7.0)	.95*	.97
Genç Örneklem Anne	5.16 (1.53)	5.27 (1.46)	5.60 (1.0-7.0)	5.80 (1-7.0)	.93*	.96
Genç Örneklem Baba	4.80 (1.52)	4.83 (1.39)	5.00 (1.0-6.6)	5.00 (1.0-7.0)	.94*	.97
<i>Rekabet</i>						
<i>Kazanma Amaçlı</i>	2.94 (.46)	3.00 (.54)	3.00 (1.92-3.73)	3.00 (1.85-4.0)	.88*	.93
<i>Kişisel Gelişim Amaçlı</i>	3.44 (.64)	3.41 (.68)	3.47 (2.20-4.60)	3.47 (2.27-4.73)	.91*	.95

Not. * $p < .001$.

Sonuçlar, sosyal değer yönelimi ölçümü ile olumlu sosyal davranışlara ilişkin toplam puan ortalamaları arasında .26 düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğuna işaret etmiştir. Diğerlerinin duygusal ipuçlarına tepki olarak ortaya çıkan *duygusal*, diğer insanların bilgisi olmadan yapılan *anonim*, acil durumlarda ortaya çıkan *acil* ve öncelikli olarak diğerine yardım niyeti taşıyan, kendine açıkça bir maliyeti olan davranışları içeren *özgeci* olumlu sosyal davranışlar alt boyutlarıyla sosyal değer yönelimi (puanların artması olumlu sosyal yönelimliliğe işaret etmektedir) arasında .16 ila .27 arasında değişen oranlarda pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir (bkz. Tablo 2.6). Diğer bir kişinin varlığında yapılan kamusal olumlu sosyal davranışla olumlu sosyal yönelimlilik arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($r = -.23$). Çok sayıda araştırmada, olumlu sosyal yönelimin yardım etme davranışı (McClintock ve Allison, 1989), sosyal ikilem oyunlarında işbirliği tercihi (McClintock ve Liebrand, 1988; Van den Bos, Van Dijk, Westenberg, Rombouts ve Crone, 2009), empati ve bakış açısı alma (Declerck ve Bogaert, 2008; Leipold, Vetter, Dittrich, Lehmann-Waffenschmidt ve Kliegel, 2013) ile ilişkili olduğu gösterilmiştir.

Örneğin, McClintock ve Allison (1989) üniversite örneklemiyle yaptıkları çalışmada, olumlu sosyal yönelimli bireylerin diğerlerine yardım etmek için daha fazla zaman ayırdıklarını belirlemişlerdir. Ön çalışma bulgularının, alan yazındaki bu sonuçlarla örtüşmesi, ölçeğin geçerliğine bir kanıt olarak düşünülmüştür.

1.2.2. Koşullu Saygıya İlişkin Algılar.

Ebeveynlerin çocuklarının diğerlerine karşı yardımsever ve saygılı olmasına verdikleri duygusal tepkilerin gençler tarafından nasıl algılandığını değerlendirmek amacıyla oluşturulan ve tek boyuttan oluşan Koşullu Saygıya İlişkin Algılar Ölçeği'nin geçerliğine ilişkin bilgi yapı geçerliği sınanarak incelenmiştir. Faktör yapısı ergen ve anne formlarında temel bileşenler analiziyle incelenmiştir. Veri yapısının faktör analizi için uygun olup olmadığının belirlenmesi amacıyla Kaiser Meyer Olkin (KMO) örneklem yeterliği indeksi hesaplanmış ve Bartlett testi sonuçlarına bakılmıştır. Kaiser-Meyer Olkin değerleri genç örnekleme anneye ve babadan algılanan koşullu saygı için .64 (Bartlett Sphericity test $\chi^2_{Anne} = 318.52$, $\chi^2_{Baba} = 288.27$, $p < .05$) ve yetişkin örnekleme .63 olarak hesaplanmıştır (Bartlett Sphericity test (BTS) $\chi^2 = 286.35$, $p < .05$). KMO değerinin .60'dan yüksek olması örneklemelerin büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğuna ve Bartlett değerlerinin anlamlılığı da verilerin çok değişkenli normal dağılımda olduğuna işaret etmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007).

Analiz sonucunda özdeğeri birden büyük olan ve varyansın, anneden algılanan koşullu saygı için % 75'ini, babadan algılanan koşullu saygı için % 74'ünü ve anne babaların kendi bildirimine göre % 66'sını açıklayan iki faktörlü yapılar elde edilmiştir. Orijinal ölçeğin tek boyutlu bir yapıda oluşundan, yamaç-plato grafiğinin tek faktörlü bir yapı ortaya koymasından ve iki faktör altında toplanan maddelerin anlamlı bir bütün oluşturmasından dolayı ölçekler tek boyuta zorlanmıştır. Analizler sonucunda genç örnekleme anneden algılanan koşullu saygı için varyansın % 45.65'ini, babadan algılanan koşullu saygı için varyansın % 45.28'ini ve yetişkin örnekleme varyansın % 40.39'unu açıklayan ve .45 ile .82 arasında değişen faktör yüklerine sahip tek faktörlü yapılar elde edilmiştir (bkz. Tablo 33). Maddelerin faktör içindeki dağılımına bakıldığında tüm maddelerin .30 ve daha büyük değerlerde yükler aldıkları görülmüştür.

Tablo 33. Koşullu Saygıya İlişkin Algılar Ölçeği'nin Faktör Örüntüleri ve Madde Toplam Test Korelasyonu Katsayıları

Maddeler	Faktör Yüğü			Madde-Toplam Test Korelasyonu Katsayıları		
	Anne (G)	Baba (G)	Anne-Baba	A (G)	B (G)	A-B
	2. Diğerlerine yardım edersem ya da onlara karşı düşünceli davranırsam annemin/babamın beni her zamankinden daha fazla seveceğini ve beğeneceğini hissederim.	.81	.81	.82	.61	.60
4. İhtiyacı olan bir arkadaşına yardım edersem, annemin/babamın beni daha fazla takdir edeceğini düşünürüm.	.73	.74	.64	.50	.50	.34
3. Annem/Babam, diğerlerine yardım etmeyi ya da onlara karşı düşünceli davranmayı bırakırsam bana her zamankinden daha az yakınlık ve şefkat gösterir.	.65	.63	.48	.44	.41	.30
5. Diğerlerine yardım etmeyi ya da onlara karşı düşünceli davranmayı bırakırsam annemin/babamın benimle daha az ilgileneceğini düşünürüm.	.64	.61	.45	.44	.43	.30
1. İhtiyacı olan bir arkadaşına yardım eder ya da ona karşı düşünceli davranırsam, annem/babam çok memnun olur ve bana karşı daha cana yakın davranır.	.51	.56	.71	.30	.33	.40
Özdeğer	2.28	2.26	2.02			
Açıklanan Varyans (%)	45.65	45.28	40.39			
Alfa Katsayısı	.70	.70	.62			

Not. G: Ergen ve Beliren Yetişkin Örneklem. A: Anneden algılanan, B: Babadan algılanan, AB: Anne-Baba bildirim.

Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliğine ilişkin değerlendirmeler, genç örneklemde hem anneden hem de babadan algılanan koşullu saygı için iki farklı zamanda yapılan ölçümler arasında yüksek düzeyde ilişkiler olduğuna işaret etmiştir ($r_{\text{Anne}} = .87$, $ICC = .93$, $F(28) = 14.71$, $CI = .85 - .97$, $p < .05$; $r_{\text{Baba}} = .85$, $ICC = .91$, $F(28) = 11.82$, $CI = .82 - .96$, $p < .05$). Anne ve babaların bildirimleri için iki farklı zamanda yapılan ölçümler arasında .86 düzeyinde bir ilişki olduğu belirlenmiştir, $ICC = .92$, $F(57) = 12.61$, $CI = .87 - .95$, $p < .05$ (bkz. Tablo 32). Test-tekrar test güvenilirliği bağımlı gruplarda t-testi ile değerlendirildiğinde de hem genç örneklemde anne ve baba için hem

de yetişkin örnekleminde puanların zamansal olarak değişim göstermediği belirlenmiştir ($p > .05$).

Genç örneklemin anne ve babadan algıladıkları koşullu saygı ve kendini düzenleme arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Koşullu saygı uygulamaları ve özellikle kendini düzenlemenin dışsal ve içe yansıtılmış alt boyutları arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir ($r_{\text{Anne - Dışsal}} = .32$; $r_{\text{Baba - Dışsal}} = .28$; $r_{\text{Anne - İYDO}} = .41$; $r_{\text{Baba - İYDO}} = .37$; $p < .001$; $r_{\text{Anne - İYKO}} = .26$; $r_{\text{Baba - İYKO}} = .24$; $p < .01$). Üniversite örneklemiyle yapılan araştırmaların sonuçları, anne ve babanın koşullu sevgi göstermesinin olumlu sosyal davranışlara ilişkin içe-yansıtılmış kendini düzenleme ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir (Assor ve ark., 2004; Roth, 2008). Türkiye’de yapılan bir araştırmanın sonuçları, dışsal kendini düzenlemenin sevgiyi geri çekmeyi içeren psikolojik kontrolle pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir (Kındap, 2011). Bu çalışmada da benzer örüntüler elde edilmiş olmasının ölçeğin geçerliğine bir kanıt olabileceği düşünülmüştür.

1.2.3. Özerkliği Destekleyici Ebeveynlik.

Ebeveynlerin, çocuklarının kendi ve diğeri yönelimli yardım davranışlarıyla ilgili özerklik desteğini değerlendirmek amacıyla kullanılan ve yine tek boyuttan oluşan Özerkliği Destekleyici Ebeveynlik Ölçeği’nin faktör yapısı temel bileşenler analiziyle değerlendirilmiştir. Kaiser-Meyer Olkin değerleri genç örnekleminde hem anne hem de babadan algılanan özerklik desteği için .78 olarak belirlenmiştir, $\chi^2_{\text{Anne}} = 505.72$, $\chi^2_{\text{Baba}} = 545.95$, $p < .05$. Bu değer, yetişkin örnekleminde .78 olarak hesaplanmıştır ($\chi^2 = 546.24$, $p < .05$).

Analiz sonuçları varyansın genç örnekleminde anneler için % 62.64, babalar için ise % 63.94 ve yetişkin örnekleminde ise % 55.24’ünü açıklayan tek faktörlü yapıya işaret etmiştir. Orijinal ölçeğin tek boyutlu bir yapıda oluşu göz önüne alınarak ölçekler olduğu gibi kabul edilmiştir. Ölçek maddelerinin faktör yükleri, elde edilen yapıların özdeğerleri, açıkladıkları varyanslar ve madde toplam test korelasyonu katsayıları iki

farklı örneklem (gençler ve bu gençlerin yaşında çocuğu olan yetişkinler) için Tablo 34'te sunulmuştur.

Tablo 34. Özerkliği Destekleyici Ebeveynlik Ölçeği'nin Faktör Örüntüleri ve Madde Toplam Test Korelasyonu Katsayıları

Maddeler	Faktör Yüğü			Madde-Toplam Test Korelasyonu Katsayıları		
	Anne (G)	Baba (G)	Anne-Baba	A (G)	B (G)	A-B
4. Annem/Babam, ihtiyacı olan bir arkadaşaya yardım etmekte zorlandığımı hissettiğinde ona yardımcı olmamın yollarını düşünmemde bana destek olur.	.87	.88	.82	.75	.77	.65
5. İhtiyacı olan bir arkadaşaya yardım etmede zorlandığımda annem/babam, nasıl yardımcı olabileceğimin yollarını göstermeye çalışır.	.84	.86	.82	.70	.75	.65
1. Annem/Babam, diğerlerine yardım etmeyi neden önemli bulduğunu bana açıklar.	.78	.72	.64	.64	.58	.46
2. Annem/Babam, ihtiyacı olan bir arkadaşaya yeterince yardımcı olmadığımı düşündüğünde nedenini anlamaya çalışır.	.75	.78	.68	.62	.66	.52
3. İhtiyaç duyan bir arkadaşaya yardım etmediğimde duyduğum sıkıntıyı annemin/babamın anladığını hissederim.	.70	.73	.73	.57	.59	.58
Özdeğer	3.13	3.20	2.76			
Açıklanan Varyans (%)	62.64	63.94	55.24			
Alfa Katsayısı	.85	.86	.78			

Not. G: Ergen ve Beliren Yetişkin Örneklem, A: Anneden algılanan, B: Babadan algılanan, AB: Anne-Baba bildirim.

Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliğine ilişkin analizler, genç örneklemde hem anneden hem de babadan algılanan özerklik desteği için iki farklı zamanda yapılan ölçümler arasında yüksek düzeyde ilişkiler olduğuna işaret etmiştir ($r_{\text{Anne}} = .93$, $ICC = .96$, $F(28) = 26.34$, $CI = .85 - .96$; $r_{\text{Baba}} = .94$, $ICC = .97$, $F(28) = 34.41$, $CI = .89 - .97$, $p < .05$). Benzer şekilde, anne ve babaların bildirimine dayanan özerklik desteği puanları arasında da yüksek düzeyde pozitif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir, $r = .95$, $ICC = .97$, $F(57) = 37.44$, $CI = .95 - .98$, $p < .05$ (bkz. Tablo 32).

Özerklik desteği ve içsel kendini düzenleme arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir ($r_{\text{Anne-İçsel}} = .28$; $r_{\text{Baba-İçsel}} = .28$; $p < .001$). Bu sonuçlar, ana babanın özerklik desteğinin dışsal olan motivasyonların içselleştirilmesinde oldukça önemli olduğuna işaret eden bulgularla tutarlık göstermektedir (Deci ve Ryan, 1985; Ryan ve Deci, 2000). Bu durumun, aynı zamanda, bu araştırma kapsamında kullanılan özerklik desteği ölçeklerinin geçerliğine de bir kanıt oluşturabileceği düşünülmüştür.

1.2.4. Sosyal Kendini Düzenlemeye İlişkin Ölçümler.

Ön çalışma kapsamında, gençlerin bildirimine dayanan ve üç farklı sosyal davranışa ilişkin kendini düzenlemenin ele alındığı ‘Sosyal Kendini Düzenleme Ölçekleri’ nin yapı geçerlikleri ve güvenirlikleri değerlendirilmiştir. Genç örnekleme yer alan katılımcılara olumlu sosyal davranışlarının nedenleri için arkadaşlarıyla neden işbirliği yaptıkları (A), arkadaşlarına neden yardım ettikleri (B), kendilerine ait olan bir şeyi ihtiyacı olduğunda arkadaşlarına neden verdikleri (C) sorulmuştur. Ayrıca, neden arkadaşlarıyla rekabet ettikleri (D) ve bir işi neden en iyi şekilde yaptıkları (E) soruları yöneltilmiştir. Beş farklı davranışın her biri için ölçeklerin faktör yapıları temel bileşenler analiziyle değerlendirilmiştir. Örneklemin analiz için uygunluğu KMO değeri hesaplanarak sınanmıştır. Ölçeklerin KMO değerlerinin .81 ve .86 arasında değiştiği ve verilerin faktör analizi için uygun olduğu görülmüştür.

Temel bileşenler analizi sonucunda ilk (A) ve son (E) ölçekler için özdeğeri 1’den büyük olan beş, diğer ölçekler için ise dört faktörlü yapılar elde edilmiştir. Bu faktörlerin özdeğerleri işbirliği için 5.46, 2.99, 1.34, 1.21 ve 1.12; yardım etme için 4.83, 4.54, 1.49 ve 1.10; ihtiyacı olan birine kendine ait olanı verme için 5.01, 4.38, 1.48, 1.03; rekabet etme için 6.69, 2.31, 1.37 ve 1.06 ve bir işi en iyi şekilde yapma için 5.39, 3.62, 1.51, 1.25 ve 1.03’tür. Her bir ölçek için yamaç-plato grafikleri incelenmiş ve dört faktörlü çözümlemenin uygun olacağı görülmüştür. Sonuçta, orijinal ölçeğin yapısı da göz önüne alınarak ölçekler dört faktöre zorlanmıştır. Dört faktörlü yapıların

beş farklı ölçekteki varyansın sırasıyla % 64.70'ini (A), % 70.34'ünü (B), % 70'ini (C), % 67.27'sini (D) ve % 69.25'ini (E) açıkladığı görülmüştür.

Varimax rotasyonu kullanılarak yapılan temel bileşenler analizi sonuçları, orijinal ölçekte içsel alt boyutunda yer alan 6. maddenin, beş farklı ölçekte de (örn. işbirliği yapma ölçeğinde, “İşbirliği yapmayan biri olmak istemediğim için”) içe yansıtılmış kendi-odaklı alt boyutunda yük aldığını göstermiştir. Rekabet ölçeğindeki 2. madde (“İnsanların iyi hissetmesini sağladığı için”) içe yansıtılmış - diğeri odaklı alt boyutunda ve görece daha düşük bir yük ile içe yansıtılmış - kendi odaklı alt boyutunda yük almıştır. Aynı ölçekteki ve orijinal ölçekte içe yansıtılmış - diğeri odaklı alt boyutunda yer alan 10. maddenin ise (“Bir işi arkadaşlarından daha iyi yapan biri olabildiğimi görmek istediğim için”) içsel alt boyutunda yük aldığı görülmüştür. Aynı madde (10. madde; “Yaptığı işi en iyi şekilde yapan biri olabildiğimi görmek istediğim için”) bir işi en iyi şekilde yapma ölçeğinde ise içe yansıtılmış- kendi odaklı maddesinde yük almıştır. Bunların dışında, “işbirliği” ölçeğinde 5., 7.,10., 12. ve 13.; “yardım” ölçeğinde 7., 8., 11., 12. ve 13.; “paylaşma” ölçeğinde 4., 10., 11., 12., 13. ve 16.; “rekabet” ölçeğinde 1., 7., 9., 11., 12., 13. ve 14. ve “işini en iyi şekilde yapma” ölçeğinde ise 1., 3., 4., 5., 8. ve 13. maddelerin .30'un üzerinde ve değişen yüklerde diğeri boyutlarda da yük aldığı gözlenmiştir (bkz. Tablo 35).

Ölçeklerin faktör yapıları 2., 6. ve 10. maddeler çıkarılarak tekrar değerlendirilmiştir. 2., 6. ve 10. maddeler çıkarılarak değerlendirilen dört faktörlü çözüm, faktörler arasında ilişki olduğu düşünüldüğünden ve yorumlanabilir faktörleri ortaya çıkarmak amacıyla eğik (oblique) döndürme (promax rotasyonu) kullanılarak döndürülmüştür. Dört faktörlü çözümün, “işbirliği” ölçeğinde toplam varyansın % 69'unu, “yardım” ölçeğinde toplam varyansın % 74.62'sini, “paylaşma” ölçeğinde toplam varyansın % 73.91'ini, “rekabet” ölçeğinde toplam varyansın % 72.54'ünü ve “en iyi şekilde yapma” ölçeğinde toplam varyansın % 73.60'ını açıkladığı saptanmıştır. Ölçeğin kullanılmasına karar verilen son halindeki her bir maddenin faktör yükleri Ek 5'te sunulmuştur.

Kendini düzenleme ölçeklerinin, alt boyutları arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayıları hesaplanarak değerlendirilmiştir (bkz. Tablo 36). Beş farklı sosyal davranışa ilişkin kendini düzenleme boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir ($r_{İçsel} = .50$ işbirliği/yardım, $.51$ işbirliği/paylaşma, $.21$ işbirliği/rekabet, $.42$ işbirliği/en iyi yapma, $.71$ yardım/paylaşma, $.23$ yardım/rekabet, $.54$ yardım/en iyi yapma, $.15$ paylaşma/rekabet, $.57$ paylaşma/en iyi yapma, $.41$ rekabet/en iyi yapma; $r_{Kendi Odaklı} = .48$ işbirliği/yardım, $.50$ işbirliği/paylaşma, $.35$ işbirliği/rekabet, $.43$ işbirliği/en iyi yapma, $.73$ yardım/paylaşma, $.47$ yardım/rekabet, $.48$ yardım/en iyi yapma, $.50$ paylaşma/rekabet ve paylaşma/en iyi yapma, $.57$ rekabet/en iyi yapma; $r_{Diğeri Odaklı} = .77$ işbirliği/yardım, $.67$ işbirliği/paylaşma, $.46$ işbirliği/rekabet, $.52$ işbirliği/en iyi yapma, $.82$ yardım/paylaşma, $.46$ yardım/rekabet, $.60$ yardım/en iyi yapma, $.49$ paylaşma/rekabet, $.58$ paylaşma/en iyi yapma, $.74$ rekabet/en iyi yapma; $r_{Dışsal} = .73$ işbirliği/yardım, $.67$ işbirliği/paylaşma, $.49$ işbirliği/rekabet, $.57$ işbirliği/en iyi yapma, $.82$ yardım/paylaşma, $.63$ yardım/rekabet, $.74$ yardım/en iyi yapma, $.70$ paylaşma/rekabet, $.76$ paylaşma/en iyi yapma, $.81$ rekabet/en iyi yapma; $p < .05$). Ayrıca, Olumlu Sosyal Eğilimler Ölçeği toplam puanı ve içsel düzenleme alt boyutu arasında $.44$ ve içe yansıtılmış - kendi odaklı düzenleme alt boyutu arasında $.33$ düzeyinde anlamlı ilişkiler olduğu, bununla birlikte olumlu sosyal davranışlar ve diğeri odaklı düzenleme ve dışsal düzenleme arasındaki ilişkilerin anlamlı olmadığı ($p > .05$) belirlenmiştir.

Ölçeklerdeki faktörler ve tüm ölçek için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları “içselleştirilmiş düzenleme” alt boyutu (4’er madde) için $.69 - .83$ arasında değişmektedir ($\alpha_{A, B, C, D, E} = .69, .83, .79, .81, .73$; sırasıyla). “İçe yansıtılmış-kendi odaklı düzenleme” alt boyutu (3’er madde) için ise $.78$ ve $.80$ arasındadır; $\alpha_{A, B, C, D, E} = .79, .79, .78, .83, .80$; sırasıyla. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları “içe yansıtılmış-diğeri odaklı düzenleme” boyutu (3’er madde) için sırasıyla $.81, .88, .87, .87$ ve $.89$ ve “dışsal düzenleme” boyutu (4’er madde) için ise sırasıyla $.87, .90, .90, .85$ ve $.89$ olarak hesaplanmıştır.

Tablo 35. Genç Örnekleme Sosyal Kendini Düzenleme Ölçekleri'nin Faktör Örüntüleri

Maddeler	Faktör Yüğü																			
	İşbirliğı				Yardım				Paylaşma				Rekabet				En İyi Şekilde Yapma			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
<i>İçsel</i>																				
1.İyi hissetmemi sağladığı için	-.14	.64	.10	-.04	-.04	.79	.07	.13	.10	.75	.15	-.12	.51	.35	-.06	.14	-.28	.35	.61	.07
2.İnsanların iyi hissetmesini sağladığı için	.06	.85	.16	.03	-.11	.84	.07	.18	-.13	.84	.16	-.02	-.13	.47	.09	.52	.19	.09	.81	.09
3.İnsanları mutlu etmek istediğim için	.11	.83	.10	.10	-.11	.81	.11	.24	-.11	.80	.13	.07	.77	.14	.05	.08	.32	.04	.79	.05
4.__'nın önemli olduğunu düşündüğüm için	-.04	.66	.15	.18	-.13	.76	.10	.17	-.17	.69	.21	.30	.70	.21	.15	.14	-.19	.38	.63	-.00
5.__ yapmak istediğim için	-.12	.45	.32	.18	-.09	.75	-.09	.16	-.09	.77	.17	.10	.84	.16	.03	.15	-.19	.46	.61	-.01
6.__ yapmayan biri olmak istemediğim için	.08	.15	.58	.34	.11	.22	-.23	.65	-.13	.31	.70	.20	.38	.66	.09	.10	-.05	.73	.26	.03
<i>İçe-yansıtılmış Kendi Odaklı</i>																				
7.Eğer yapmazsam kendimi kötü hissedeceğim için	.16	.32	.77	.03	.09	.36	.03	.73	.05	.28	.80	.06	.36	.78	.13	.08	-.02	.81	.23	.08
8.Eğer yapmazsam kendimden utanacağım için	.23	.10	.76	.08	.14	.14	.35	.73	.27	.04	.74	.12	.14	.75	.23	.27	.33	.65	.01	.21
9.__ yapmamak canımı sıkacağı için	.13	.12	.79	.11	-.11	.18	.12	.82	.09	.19	.82	-.01	.44	.65	.20	.00	.10	.84	.09	.11
<i>İçe-yansıtılmış Diğeri Odaklı</i>																				
10.__ insan olabildiğimi görmek istediğim için	-.07	.21	.46	.49	-.00	.14	.75	.28	.06	.14	.35	.66	.64	.29	.07	.26	.13	.66	.18	.20
11.Öğrencilerin beni __ olarak düşünmelerini istediğim için	.22	.08	.29	.79	.40	.08	.75	.03	.45	.05	.00	.74	.43	.08	.16	.72	.22	.17	.08	.87
12.Sınıftaki öğrencilerin beni sevmesini istediğim için	.36	.13	.06	.79	.49	.04	.72	-.09	.59	.00	.04	.63	.43	.12	.15	.76	.20	.14	.06	.89
13.Öğretmenin beni __ olarak düşünmesini istediğim için	.37	.07	.07	.79	.48	.00	.69	-.05	.64	.07	.01	.55	.42	.11	.21	.67	.37	.17	.03	.79
<i>Dışsal</i>																				
14.__ yapmadığım için bana kızmasınlar diye	.78	-.09	.15	.28	.80	-.23	.23	.07	.86	-.10	.09	.15	-.09	.15	.50	.65	.81	.06	-.01	.29
15.Kurallar böyle gerektirdiği için	.85	.02	.07	.16	.87	-.14	.23	.02	.90	-.10	.09	.14	.11	.14	.88	.08	.84	.12	.00	.19
16.__ yapmam beklendiği için	.75	.05	.14	.29	.83	-.05	.15	.10	.74	-.14	.07	.30	.21	.07	.86	.18	.79	.01	.08	.21
17.Eğer yapmazsam başım derde gireceği, sorun yaşayacağım için	.85	-.12	.15	.06	.85	-.10	.14	.02	.88	-.11	.06	-.04	-.08	.24	.76	.29	.85	.06	-.02	.13
Özdeğer	5.5	2.9	1.3	1.2	4.8	4.5	1.5	1.1	5.0	4.4	1.5	1.0	6.7	2.3	1.4	1.1	5.4	3.6	1.5	1.2
Açıklanan Varyans (%)	32.1	17.6	7.89	7.09	28.4	26.7	8.8	6.5	29.5	26	8.7	6.0	39.3	13.6	8.1	6.2	32	21	8.9	7.3
Alfa Katsayısı	.75	.79	.81	.87	.82	.79	.84	.89	.83	.78	.81	.90	.78	.83	.85	.85	.80	.80	.81	.89
Toplam Ölçek Alfa		.86				.83				.84				.90				.86		

Not. n = 211.

Tablo 36. Sosyal Kendini Düzenleme Ölçekleri'nin Alt Boyutları Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3	B4	C1	C2	C3	C4	D1	D2	D3	D4	E1	E2	E3
<i>A. İşbirliği</i>																			
A1.İçsel	-																		
A2.Kendi Odaklı	.39	-																	
A3.Diğeri Odaklı	.22	.36	-																
A4.Dışsal	-.01	.32	.54	-															
<i>B. Yardım</i>																			
B1.İçsel	.50	.17	.01	-.10	-														
B2.Kendi Odaklı	.30	.48	.13	.12	.46	-													
B3.Diğeri Odaklı	.17	.31	.77	.55	.03	.15	-												
B4.Dışsal	.06	.34	.47	.73	-.22	.11	.61	-											
<i>C. Paylaşma</i>																			
C1.İçsel	.51	.18	.04	-.12	.71	.40	.09	-.17	-										
C2.Kendi Odaklı	.32	.50	.14	.19	.31	.73	.20	.21	.37	-									
C3.Diğeri Odaklı	.11	.30	.67	.51	-.07	.12	.82	.56	.05	.22	-								
C4.Dışsal	.10	.31	.52	.67	-.17	.07	.58	.82	-.15	.20	.66	-							
<i>D. Rekabet</i>																			
D1.İçsel	.21	.14	.18	.16	.23	.18	.14	.08	.15	.25	.16	.09	-						
D2.Kendi Odaklı	.17	.35	.23	.26	.13	.47	.21	.27	.08	.50	.17	.25	.53	-					
D3.Diğeri Odaklı	.17	.21	.46	.33	.03	.10	.46	.34	.02	.21	.49	.41	.53	.46	-				
D4.Dışsal	.18	.29	.39	.49	-.09	.18	.38	.63	-.06	.23	.42	.70	.22	.40	.48	-			
<i>E. En İyi Yapma</i>																			
E1.İçsel	.42	.15	-.02	-.11	.54	.37	.00	-.14	.57	.33	.04	-.10	.41	.30	.18	.08	-		
E2.Kendi Odaklı	.28	.43	.08	.15	.23	.48	.11	.10	.24	.50	.10	.10	.32	.57	.30	.27	.43	-	
E3.Diğeri Odaklı	.20	.27	.52	.40	.02	.16	.60	.42	-.03	.16	.58	.45	.35	.38	.74	.43	.14	.36	-
E4.Dışsal	.11	.28	.42	.57	-.15	.09	.48	.74	-.12	.16	.48	.76	.12	.34	.43	.81	.01	.22	.50

1.2.5. Kazanma Amaçlı Rekabetçi Tutum Ölçeği.

Ölçeğin faktör yapısı temel bileşenler analiziyle incelenmiş ve Kaiser-Meyer Olkin değeri .74 olarak bulunmuştur; $BTS \chi^2 = 1394.11$, $p < .05$. Temel bileşenler analizi sonucunda özdeğeri 1'den büyük olan ve varyansın % 60.85'ini açıklayan sekiz faktör elde edilmiştir. Bununla birlikte yamaç-plato grafiği üç faktörlü çözümlemenin uygun olduğuna işaret etmiştir. Üç faktörlü çözüme ilişkin sonuçlar, ilk faktörün varyansın % 17.48'ini (özdeğer = 4.54), ikincisinin % 12.65'ini (özdeğer = 3.29) ve üçüncüsünün % 7.61'ini (özdeğer = 1.98) açıkladığını göstermiştir. Ancak ayrışan bu faktörlerin ikisinin tamamen ters maddelerden oluştuğu ve her iki faktörde de yüklendikleri gözlenmiştir.

Brown (2003), olumlu ve olumsuz ifadelerin bir arada yer aldığı çok sayıda araştırmada benzer bir örüntünün gözlemlendiğine, faktör analizi sonuçlarının olumlu maddelerin bir faktöre ve olumsuz faktörlerin ise diğer bir faktöre yüklendiği faktörlere işaret ettiğine

dikkat çekmektedir. Kazanma Amaçlı Rekabetçi Tutum Ölçeği'nin iki faktörlü yapısına ait ayrıntılar Ek 4 Tablo 43'ten izlenebilir. Bu konuyla ilgili olarak, ölçeklerde az sayıda ters maddenin yer almasının olası cevap yanlılığını değerlendirmek için kullanılabilmesi ancak ters maddelerin puanlamada kullanılmaması önerilmektedir (Marsh, 1996). Bu doğrultuda, araştırmada ölçeğin ters kodlanmış maddelerinin diğer maddelerle korelasyonlarına bakılmış ve korelasyonların .00 - .49 arasında değişse de genel olarak düşük oldukları görülmüştür. Ters kodlanmış maddelerin ölçümleri karmaşıktırıldığına ilişkin yaygın görüşten (örn., Brown, 2003; Marsh, 1996) yola çıkan araştırmacılar ters çevrilmiş sözcükler içeren maddelerle karşılaştırıldığında, ters çevrilmemiş sözcükler içeren maddelerin çok daha üstün psikometrik özelliklere (güvenirlilik ve IRT parametreleri açısından) sahip olduğunu bulmuşlardır (Ebesutani, Regan, Smith, Reise, Higa-Mcmillan ve Chorpita, 2012). Bu görüşler ve bulgular doğrultusunda ölçekteki ters kodlu maddelerin çıkarılmasına karar verilmiştir.

Ölçekteki ters maddeler çıkarıldıktan sonra³¹ yürütülen temel bileşenler analizi sonucunda KMO değeri .82 olarak bulunmuştur; BTS $\chi^2 = 690.23$, $p < .05$. Temel bileşenler analizi sonucunda özdeğeri 1'den büyük olan ve varyansın % 51.99'unu açıklayan üç faktör elde edilmiştir. Diğer iki faktörün ilk faktörde daha yüksek düzeyde yük alan maddelerden oluştuğu görülmüştür. Ayrıca, yamaç-plato grafiği incelendiğinde ve orijinal ölçeğin tek faktörlü bir yapı ortaya koymasından dolayı ölçek tek faktöre zorlanmıştır. Tek faktörlü çözümlemenin özdeğerinin 4.15 olduğu ve varyansın % 31.93'ünü açıkladığı görülmüştür. Kullanılmasına karar verilen ölçek maddelerinin faktör yükleri ve elde edilen yapıya ilişkin diğer faktör analizi parametreleri Tablo 37'de sunulmuştur.

---

³¹ Aynı analizler ölçekteki düz maddeler çıkarılarak da tekrarlanmıştır ($KMO = .79$; BTS $\chi^2 = 422.61$, $p < .05$). Ters maddelerden oluşan ölçeğe ilişkin analizlerde özdeğeri 1'den büyük olan ve varyansın % 52.75'ini açıklayan dört faktör elde edilmiştir. Ancak diğer faktörlerde yük alan maddelerin ilk faktörde de yük aldıkları görülmüştür. Yamaç-plato grafiği incelenmiş ve maddelerin anlamlı bir bütün oluşturmadıkları da göz önüne alınarak ölçek tek faktöre zorlanmıştır. Tek faktörlü çözümlemenin özdeğeri 3.47 olarak hesaplanmıştır. Varyansın % 26.71'ini açıkladığı görülmüştür. Faktör yükleri .59 ve .33 arasında değişmektedir. Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .77'dir.

Tablo 37. Kazanma Amaçlı Rekabet (Hiper-Rekabet) Tutum Ölçeği'nin Faktör Örüntüleri ve Madde Toplam Test Korelasyonu Katsayıları

Maddeler	Faktör Yüğü	Madde-Toplam Test Korelasyonu Katsayıları
4. Onlar benimle etmeseler bile diğerleriyle rekabet ederim.	.68	.57
8. Arkadaş ortamındaki bir oyun ya da etkinlik sırasında ciddi bir yarışma ya da çatışma içindeymiş gibi hissederim.	.68	.55
23. Rekabet, diğerlerine üstün olmamı sağlar.	.67	.57
9. Bu bir rekabet dünyasıdır. Sen diğerlerinden üstün olmazsan kuşkusuz onlar sana üstün gelecektir.	.66	.56
2. Yarışma gerektirmeyen bir durumda bile, kendimi, bir şekilde yarış içinde bulurum.	.61	.50
14. Başkasıyla birlikte olan birinin benden hoşlanmasını sağlamak için mücadele etmeyi severim.	.58	.45
21. Yarışmada başarısız olmak ya da kaybetmek değersiz olduğumu hissettirir.	.55	.44
7. Rakiplerim başarılarından dolayı ödüllendirildiğinde, onları kıskanırım.	.55	.44
11. Yarışmada üstünlük sağlamak için rakibimi rahatsız edebilecek her yolu denerim.	.55	.46
12. Atletizm yarışlarında kaybettiğimde gerçekten moralim bozulur.	.54	.45
17. Bir tartışmayı kaybetmeye dayanmam.	.45	.37
22. Rekabet sırasında rekabetten çekilen kişiler zayıftır.	.35	.27
1. Yarışmada/rekabette kazanmak kendimi daha güçlü hissetmemi sağlar.	.31	.23
Özdeğer	4.15	
Açıklanan Varyans (%)	31.93	
Alfa Katsayısı	.81	

Ölçeğin eş yarı korelasyonunun .68; Serman Brown değerinin .81 ve Guttman Split-Half değerinin ise .80 olduğu görülmüştür. Ölçeğin kararlılık düzeyine ilişkin değerlendirmeler, iki farklı zamanda yapılan ölçümler arasında yüksek düzeyde ilişki olduğuna işaret etmiştir; $r = .95$, $ICC = .96$, $F(28) = 30.22$, $CI = .92 - .98$, $p < .05$ (Yirmi altı maddelik ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği için bkz. Tablo 32). Test-tekrar test güvenilirliği bağımlı gruplarda t-testi ile değerlendirilmiş ve puanların zamansal olarak değişim göstermediği belirlenmiştir ($p > .05$).

Kazanmak için rekabet etme ve ön çalışma kapsamında kullanılan diğer ölçekler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayıları hesaplanarak değerlendirilmiştir. Sonuçlar, kazanmak için rekabet ve kişisel gelişim için rekabet arasında .30 düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Newby ve Klein (2014), üniversite öğrencileriyle yürüttükleri araştırmada, baskınlık kurmak için rekabet etme ve kişisel gelişim için rekabet arasındaki ilişkiyi .29 olarak hesaplamıştır. Kazanmak için rekabet etme ve olumlu sosyal davranışlar ve nedenleri arasındaki ilişkiler değerlendirildiğinde, söz konusu değişkenin kamusal ($r = .48, p < .001$) ve duygusal ($r = .25, p < .001$) olumlu sosyal davranışlarla ve kendini düzenlemenin diğeri odaklı ($r = .56$) ve dışsal ($r = .41$) alt boyutlarıyla ilişkisinin pozitif yönde, özgeci olumlu sosyal davranışlarla ilişkisinin ise ($r = -.57$) ise negatif yönde ve anlamlı olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar, rekabetin insanları motive etmek ya da kontrol etmek için tasarlanmış dışsal bir olay olduğuna ilişkin görüşlerle tutarlık göstermektedir (örn., Deci ve ark., 1981; Vallerand, ve ark., 1986). Bulguların, alan yazındaki bu görüşlerle örtüşmesi, ölçeğin geçerliğine bir kanıt olarak düşünülmüştür.

1.2.6. Kişisel Gelişim Amaçlı Rekabetçi Tutum Ölçeği.

Araştırmanın genç örnekleminin kişisel gelişim amaçlı rekabet davranışlarının değerlendirildiği ölçeğin yapı geçerliğini sınamak amacıyla 15 maddeden oluşan ölçeğe temel bileşenler analizi uygulanmış ve KMO değeri .85 olarak bulunmuştur; BTS $\chi^2 = 1011.76, p < .05$. Analiz sonucunda özdeğeri birden büyük olan ve varyansın % 61.61'ini açıklayan dört faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Yamaç-plato grafiğinin ise iki faktörlü bir yapıya işaret ettiği görülmüştür. İki faktörlü sonuçlar, ikinci faktörün ters maddelerden oluştuğunu göstermiştir. Faktörleri oluşturan maddelerin anlamlı bir bütün oluşturmadığı ve ölçeğin orijinalinin tek boyuttan oluştuğu göz önünde bulundurularak ölçek tek faktörlü yapıya zorlanmıştır. Varyansın % 32.59'unu açıklayan ve .38 ile .76 arasında değişen faktör yüklerine sahip tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Ancak 11. madde ("Rekabet mücadelesi ya da yarışma olmadan sahip olduğum bazı potansiyelleri ya da becerileri asla keşfedemeyebilirim.") yük almamış ve analizler 11. madde dışarıda bırakılarak tekrarlanmıştır. KMO değerinin .86 olarak hesaplandığı tek boyutlu bu

yapının varyansın % 34.92'sini açıkladığı görülmüştür. Ölçek maddelerinin faktör yükleri, özdeğeri ve açıkladığı varyans değeri Tablo 38'de sunulmuştur.

Kişisel gelişim için rekabet etme ve ön çalışma kapsamında kullanılan diğer ölçekler arasındaki ilişkiler incelendiğinde, söz konusu değişkenin duygusal ($r = .28$), anonim ($r = .24$), acil durum ($r = .23$) ve uyma ($r = .17$) olumlu sosyal davranışlarıyla pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Kamusal ve özgeci olumlu sosyal davranışlarla ilişkisi ise anlamlı değildir. İçsel ve kendi odaklı kendini düzenleme ile ilişkileri pozitif yönde ve anlamlıyken ($r = .32, .26, p < .001$; sırasıyla) diğeri odaklı ve dışsal düzenleme ile ilişkilerinin anlamlı olmadığı ($p > .05$) görülmektedir. Ryckman ve arkadaşları (1997), rekabeti kişisel gelişim için kullanan bireylerin, diğer bireylerin duygularını ve iyiliğini önemsediklerini ve işbirliği yaptıklarını belirtmektedir. Bulgular, bu görüşle örtüşmektedir ve bu paralellik ölçeğin geçerliğine bir kanıt oluşturabilir.

Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliğine ilişkin değerlendirmeler, iki farklı zamanda yapılan ölçümler arasında yüksek düzeyde ilişki olduğuna işaret etmiştir; $r = .93$, $ICC = .96$, $F(28) = 26.38$, $CI = .92 - .98$, $p < .05$. Ölçeğin eş yarı korelasyonu .54; Spearman Brown ve Guttman Split-Half değerleri ise .70 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 38. Kişisel Gelişim Amaçlı Rekabet Tutum Ölçeği'nin Faktör Örüntüleri ve Madde Toplam Test Korelasyonu Katsayıları

Maddeler	Faktör Yüğü	Madde-Toplam Test Korelasyonu Katsayıları
9. Sahip olduğum potansiyeli ve beceriyi yarışma sırasında ortaya koymamı sağladığı için rekabeti eğlenceli bulurum.	.76	.66
7. Kendimle ilgili çok şey öğrettiği için rekabeti severim.	.75	.67
1. Becerilerimi keşfetme şansı sunduğu için rekabeti severim.	.74	.64
8. Yapabileceğimin en iyisini yapmama yardımcı olduğu için rekabete önem veririm.	.73	.63
13. Yarışmayı severim çünkü sahip olduğum potansiyeli, bu aktiviteleri yalnız başıma yaptığım duruma göre, daha fazla geliştirebilirim.	.66	.56
5. Diğerlerinden daha iyi olduğumu hissettirdiği için değil, yapabileceğimin en iyisini yapmama katkı sağladığı için rekabetten hoşlanırım.	.57	.45
*10. Rekabet, becerilerimi daha fazla geliştirmeme yardımcı olmaz.	.54	.47
12. Beni ve rakiplerimi yakınlaştırdığı için rekabeti severim.	.53	.42
15. Rekabet ederek başkalarının iyiliğine de katkıda bulunduğumu hissederim.	.52	.41
*6. Rekabet, kendim ve diğerleri hakkında bir şeyler öğrenmemi sağlayan iyi bir araç değildir.	.51	.44
14. Beni, diğerlerinden daha iyisini yapmaya değil de yapabileceğimin en iyisini yapmaya motive ettiği için rekabetten hoşlanırım.	.50	.39
3. Rekabet, diğerleriyle arkadaşlık kurmamı sağlayabilir.	.48	.41
*2. Rekabet, kendimin ve başkalarının durumunu anlamamı sağlamaz.	.41	.37
*4. Rekabet, beni yapabileceğimin en iyisini yapmaya motive eden bir yol değildir.	.38	.33
Özdeğer	4.89	
Açıklanan Varyans (%)	34.92	
Cronbach Alfa	.84	

Not: *Ters maddeler (4 madde).

1.2.7. Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği.

Ön çalışma kapsamında ölçeğin cronbach alfa katsayıları iki farklı dönemde (ergenlik ve beliren yetişkinlik) sırasıyla, kamusal alt ölçeği için .81/.83, duygusal alt ölçeği için .50/.65, özgeci alt ölçeği için .67/.60, uyma alt ölçeği için .58/.51, anonim alt ölçeği için .70/.85 ve acil durumlardaki olumlu sosyal davranış alt ölçeği için .53/.63 olarak

bulunmuştu. Ölçeğin bazı alt boyutlarının güvenirlik katsayılarının kabul edilebilir olmakla birlikte görece düşük olduğu görülmektedir. Tablo 39’da görülebileceği gibi, örneklemdaki gençler genel olarak uyma, acil, anonim, duygusal ve özgeci alt boyutlarını yüksek düzeyde bildirmiştir. Bu durumun ölçeklerdeki varyansı azaltarak güvenirliği düşürmesi beklendiktir.

Tablo 39. Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği’nin Betimsel İstatistikleri

Olumlu Sosyal Eğilimler Ölçeği	<i>Ort.</i>	<i>S</i>	<i>Min.</i>	<i>Max.</i>
Kamusal Alt Boyutu	2.23	1.09	1	5
Duygusal Alt Boyutu	3.73	.74	1.75	5
Özgeci Alt Boyutu	3.15	.92	1	5
Uyma Alt Boyutu	3.90	.85	1	5
Anonim Alt Boyutu	3.87	.85	1.60	5
Acil Durum Alt Boyutu	3.84	.82	1.33	5
Toplam Ölçek	3.40	.39	2.30	4.30

Not. Veriler ön çalışmadan elde edilmiştir.

Ek 1.3. Ön Çalışmanın İşlemi

Ön çalışma kapsamında, ölçeklerin uyarlanması aşamasında, öncelikle ölçekleri geliştirmiş olan araştırmacılarla iletişime geçilmiş ve kullanım izinleri alınmıştır. Türkiye örnekleminde ilk kez kullanılacak araçların çevirisi yapılmış, çevrilen maddeler kontrol edilmiştir. Sonrasında psikoloji alanında uzman olan ve İngilizce bilen kişilerin görüşleri ve önerileri alınmıştır. Maddeleri bilmeyen, iyi düzeyde İngilizce bilen psikoloji alanında doktorasını tamamlamış bir araştırmacıyla iletişim kurularak maddelerin geri çevirileri yapılmış ve geri çeviriler kontrol edilerek maddelere son şekilleri verilmiştir. Ardından, ölçekler belirlenen her bir yaş grubundan 5’er ergen ve beliren yetişkine ve anne-babalarına uygulanmış, anlaşılmayan yerleri belirtmeleri istenmiş ve ölçeklere son halleri verilmiştir.

Ön çalışmada gerçekleştirilen uygulamalar için de Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulu ve İl Millî Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır. Uygulamalardan önce katılımcılara araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgi verilmiş, yönergeler

açıklanmış ve kimliklerin gizli tutulacağı ve gönüllülüğün esas alındığı belirtilmiştir. Katılımcıların hem kendileri hem de anne ve babalarından onam alınmıştır. İmzalı onam formunu gönderen ebeveynlerin ergen çocukları araştırmaya dahil edilmiştir. Ön çalışma için toplamda 25 ebeveyn hem çocuğunun hem de kendisinin araştırmaya katılmasını kabul etmediğini bildirmiştir. Ön çalışmada dört ortaokul, dört lise ve beş üniversite yer almıştır.

Uygulamalar, ergenler için bakanlığın olur verdiği ve okul idarelerinin uygun gördüğü okullarda yine okul idarelerinin uygun gördüğü saatler ve yerlerde toplu olarak gerçekleştirilmiştir. Üniversite örnekleme için uygulamalar üniversite dekanlıklarının olur verdiği bölümlerde, uygun görülen saatlerde ya toplu olarak ya da ölçek formlarının dağıtılması ve daha sonra toplanması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Toplu uygulamalar tek oturumda gerçekleştirilmiş ve yaklaşık olarak 40-50 dakika sürmüştür. Ebeveyn formlarının kapalı zarflarda en geç bir hafta içinde sınıf başkanları aracılığıyla toplanması ve idarenin uygun gördüğü şekilde ya rehberlik birimlerine ya da müdür yardımcılara teslim edilmesi sağlanmıştır. Ölçeklerin sırasından kaynaklanabilecek sistematik etkileri ortadan kaldırmak amacıyla formlar I ve II kitapçıkları halinde hazırlanmış ve dağıtılmıştır. Ön çalışma kapsamında, ölçeklerin test-tekrar test uygulamaları ilk uygulamalar üzerinden en az iki hafta geçtikten sonra, onay veren okullarda ve gönüllü olmayı kabul eden 17'si orta ergen ve 12'si beliren yetişkin olmak üzere 29 genç (12 erkek, 17 kadın) ve 58 anne babayla (24 erkek, 34 kadın) yapılmıştır.

Ek 1.4. Ön Çalışmada Kullanılan Analiz Yöntemleri

Araştırmanın ön çalışmayı içeren ilk kısmı, Türkiye örnekleminde ilk kez kullanılan araçların psikometrik özelliklerinin sınanmasını içermiştir. Araştırmanın ön çalışması kapsamında kullanılan ölçeklerin geçerliğine ilişkin bilgiler ölçeklerin yapı geçerliği sınanarak ve yordama geçerlikleri değerlendirilerek elde edilmiştir. Yapı geçerliği, faktör analizi ile değerlendirilmiştir (ölçeklere ait faktör analizi sonuçları için bkz. Ek 1.2). Ölçeklerden elde edilen puanların Türkiye örnekleminde daha önce kullanılan ölçeklerle ilişkileri değerlendirilmiş ve yordama geçerliklerine ilişkin bilgi edinilmiştir.

Güvenirlilik bilgileri için Cronbach alfa iç tutarlık katsayılarından, test-tekrar test güvenirliliğinden ve eş yarı korelasyonlarından yararlanılmıştır.

Ek 1.5. Ön Çalışma Verilerinin Uygunluğunun Sınanması

Verilerin uygunluğu için ilk olarak verilerin sıklığına bakılmıştır. İkinci olarak, kayıp değer olup olmadığı değerlendirilmiştir. Yürütülen Kayıp Değer Analizinde, ön çalışma kapsamında ele alınan değişkenlerdeki (sosyal değer yönelimi, anne ve baba için koşullu saygıya ilişkin algı, özerkliği destekleyici ebeveynlik, kendini düzenleme, kişisel gelişim ve kazanma amaçlı rekabet) kayıp değerlerin % 5 sınırını aşmadığı ve Little's MCAR test sonuçlarının anlamsız olduğu görülmüştür. Beş genç katılımcının puanlarının kayıslılık ve sivrilik değerlerinin ve genç katılımcıların yedisinin ve yetişkin katılımcıların sekizinin z puanlarının belirlenen kabul edilebilir sınırların dışında olduğu belirlenmiş ve bu katılımcılar analiz dışında bırakılmıştır. Yine, ergen grupta çok değişkenli aşırı değere sahip olduğu belirlenen üç katılımcı, yetişkin örnekleminde ise dört katılımcı analiz dışında bırakılmıştır. Araştırma değişkenlerinden hiçbirinin korelasyonlarının .90'nın üzerinde olmadığı görülmüştür.

Ek 1.6. Ön Çalışmaya İlişkin Sonuç

Özetle, Türkiye örnekleminde ilk kez kullanılan ölçeklerin geçerliğini değerlendirmek için yürütülen faktör analizi sonuçları, geçerliği daha önce sınanmış ve kanıtlanmış ölçeklerle ilişkileri, güvenirliliklerini değerlendirmek için hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları ve farklı zamanlarda elde edilen puanlar arasındaki ilişkiler asıl araştırmada incelenen yapıları değerlendirmek amacıyla kullanılması planlanan bu araçların geçerli ve güvenilir olduğuna işaret etmiştir (bkz. Tablo 4 ve Tablo 32).

EK 2. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİNE İLİŞKİN AYRINTILAR

Tablo 40. Asıl Çalışma Katılımcılarının Demografik Özelliklerinin SED ve Gelişim Dönemine Göre Dağılımı

	ALT SED		ORTA SED		ÜST SED	
	Ergen (n = 49)	B. Yetişkin (n = 27)	Ergen (n = 81)	B. Yetişkin (n = 104)	Ergen (n = 62)	B. Yetişkin (n = 82)
	Ort.(S)	Ort.(S)	Ort.(S)	Ort.(S)	Ort.(S)	Ort.(S)
<i>Öznel Statü</i>						
E/G- Toplum	5.19 (1.73)	4.65 (1.20)	6.51 (1.74)	5.60 (1.33)	7.00 (1.35)	6.80 (1.45)
E/G- Topluluk	6.96 (1.99)	7.35 (1.57)	7.40 (1.91)	7.17 (1.50)	7.34 (1.48)	7.26 (1.51)
Anne-Toplum	5.06 (2.25)	4.38 (1.36)	5.87 (1.45)	5.33 (1.47)	6.64 (1.38)	6.51 (1.47)
Anne-Topluluk	5.96 (2.32)	5.58 (2.18)	6.72 (1.84)	6.25 (1.99)	6.74 (1.64)	6.99 (1.64)
Baba-Toplum	4.85 (1.86)	4.96 (1.80)	6.25 (1.61)	5.63 (1.42)	6.30 (1.53)	6.59 (1.55)
Baba-Topluluk	5.89 (2.18)	5.62 (1.81)	7.01 (1.78)	6.38 (1.82)	6.90 (1.69)	6.93 (1.60)
	<i>n (%)</i>	<i>n (%)</i>	<i>n (%)</i>	<i>n (%)</i>	<i>n (%)</i>	<i>n (%)</i>
<i>Kardeş Sayısı</i>						
Tek çocuk	4 (8.2)	-	6 (7.4)	3 (2.9)	8 (12.9)	10 (12.2)
İki kardeş	24 (49.0)	5(18.5)	37 (45.7)	44 (42.3)	41 (66.1)	43 (52.4)
Üç kardeş	12(24.5)	12 (44.4)	29 (35.8)	40 (38.5)	11 (17.7)	21 (25.6)
Dört/daha fazla	9 (18.4)	10 (37.0)	9 (11.1)	17 (16.3)	2 (3.2)	8 (9.8)
<i>Doğum Sırası</i>						
İlk çocuk	30 (61.2)	11 (40.7)	34 (42.0)	49 (47.1)	34 (54.8)	49 (59.8)
İkinci çocuk	9 (18.4)	4 (14.8)	29 (35.8)	35 (33.7)	21 (33.9)	26 (31.7)
Üçüncü çocuk	6 (12.2)	7 (25.9)	12 (14.8)	13 (12.5)	6 (9.7)	5 (6.1)
Dördüncü/sonrası	4 (8.2)	5 (18.5)	6 (7.4)	7 (6.7)	1 (1.6)	2 (2.4)
<i>Yaşanılan Yer*</i>						
Metropol	38 (77.6)	7 (25.9)	68 (84.0)	57 (54.8)	57 (91.9)	52 (63.4)
İl	3 (6.1)	9 (33.3)	8 (9.9)	23 (22.1)	3 (4.8)	23 (28.0)
İlçe	5 (10.2)	6 (22.2)	2 (2.5)	18 (17.3)	2 (3.2)	7 (8.5)
Kasaba	-	1 (3.7)	1 (1.2)	5 (4.8)	-	-
Köy	3 (6.1)	4 (14.8)	1 (1.2)	1 (1.0)	-	-
Yurtdışı	-	-	1 (1.2)	-	-	-

Not. *En uzun süre yaşanılan yer. E/G: Ergen ve Beliren Yetişkin Örneklem.

Tablo 40 Devam.

	ALT SED				ORTA SED				ÜST SED			
	Ergen		B. Yetişkin		Ergen		B. Yetişkin		Ergen		B. Yetişkin	
	Anne n (%)	Baba n (%)	Anne n (%)	Baba n (%)	Anne n (%)	Baba n (%)	Anne n (%)	Baba n (%)	Anne n (%)	Baba n (%)	Anne n (%)	Baba n (%)
<i>Öğrenim Durumu</i>												
Okuma-yazma yok	1 (2.1)	-	3 (12.0)	2 (8.0)	-	-	-	-	-	-	-	-
Okuma-yazma bilen	4 (8.3)	3 (6.5)	5 (20.0)	3 (12.0)	1 (1.3)	-	4 (4.8)	-	-	-	3 (4.5)	-
İlkokul mezunu	31 (64.6)	20 (43.5)	14 (56.0)	8 (32.0)	25 (31.6)	10 (12.7)	42 (50.0)	9 (10.8)	3 (5.0)	-	2 (3.0)	-
Ortaokul mezunu	7 (14.6)	11 (23.9)	1 (4.0)	7 (28.0)	15 (19.0)	9 (11.4)	12 (14.3)	12 (14.5)	2 (3.3)	-	6 (9.0)	-
Lise mezunu	5 (10.4)	11 (23.9)	2 (8.0)	3 (12.0)	32 (40.5)	35 (44.3)	19 (22.6)	24 (28.9)	21 (35.0)	15 (24.6)	20 (29.9)	17 (25.4)
MYO mezunu	-	-	-	2 (8.0)	2 (2.5)	2 (2.5)	1 (1.2)	6 (7.2)	1 (1.7)	7 (11.5)	3 (4.5)	5 (7.5)
Üniversite mezunu	-	1 (2.2)	-	-	4 (5.1)	19 (24.1)	6 (7.1)	28 (33.7)	31 (51.7)	32 (52.5)	33 (49.3)	36 (53.7)
YL/Dr mezunu	-	-	-	-	-	4 (5.1)	-	2 (2.4)	2 (3.3)	7 (11.5)	-	9 (13.4)
Bilmiyorum	-	-	-	-	-	-	-	2 (2.4)	-	-	-	-
<i>Çalışma durumu</i>												
Memur	-	1 (2.4)	-	-	1 (1.3)	27 (33.3)	2 (2.0)	36 (36.4)	33 (62.3)	42 (67.7)	44 (60.3)	49 (62.0)
İşveren	-	1 (2.4)	-	-	-	5 (6.2)	-	8 (8.1)	1 (1.9)	5 (8.1)	1 (1.4)	7 (8.9)
İşçi/düzenli ücretli	1 (2.2)	21 (50.0)	1 (4.0)	8 (30.8)	9 (11.8)	30 (37.0)	6 (6.1)	21 (21.2)	4 (7.5)	6 (9.7)	1 (1.4)	8 (10.1)
Kendi hesabına	-	7 (16.7)	-	8 (30.8)	1 (1.3)	10 (12.3)	4 (4.0)	16 (16.2)	2 (3.8)	6 (9.7)	-	8 (10.1)
Ücretsiz aile işçisi	41 (91.1)	-	23 (92.0)	-	61 (80.3)	-	77 (77.8)	1 (1.0)	13 (24.5)	3 (4.8)	22 (30.1)	-
Diğer (örn., emekli)	3 (6.7)	12 (28.6)	1 (4.0)	10 (38.5)	-	9 (11.1)	4 (5.3)	17 (17.2)	10 (10.1)	-	5 (6.8)	7 (8.9)
<i>Yaşanılan Yer</i>												
Metropol	32 (65.3)	34 (69.4)	8 (29.6)	8 (29.6)	68 (84.0)	67 (83.8)	55 (52.9)	49 (48.0)	51 (82.3)	52 (83.9)	52 (63.4)	44 (55.7)
İl	6 (12.2)	7 (14.3)	5 (18.5)	5 (18.5)	7 (8.6)	7 (8.8)	23 (22.1)	26 (25.5)	7 (11.3)	7 (11.3)	23 (28.0)	26 (32.9)
İlçe	3 (6.1)	3 (6.1)	6 (22.2)	6 (22.2)	4 (4.9)	5 (6.3)	19 (18.3)	19 (18.6)	4 (6.5)	3 (6.1)	7 (8.5)	6 (22.2)
Kasaba	1 (2.0)	1 (2.0)	2 (7.4)	1 (3.7)	-	-	5 (4.8)	4 (3.9)	-	-	-	-
Köy	7 (14.3)	4 (8.2)	6 (22.2)	6 (22.2)	1 (1.2)	-	2 (1.9)	3 (2.9)	-	-	-	-
Yurtdışı	-	-	-	1 (3.7)	1 (1.2)	1 (1.3)	-	1 (1.0)	-	-	-	1 (1.3)
<i>İlişki Durumu</i>												
Evli, birlikte	47 (95.9)	-	26 (96.3)	-	77 (95.1)	-	101 (97.1)	-	60 (96.8)	-	80 (97.6)	-
Evli, ayrı yaşıyor	-	-	-	-	2 (2.5)	-	-	-	-	-	-	-
Boşanmış	1 (2.0)	-	-	-	1 (1.2)	-	1 (1.0)	-	2 (3.2)	-	-	-
Diğer (örn., üvey)	1 (2.0)	-	1 (3.7)	-	1 (1.2)	-	2 (1.9)	-	-	-	2 (2.4)	-

**EK 3. ARAŞTIRMA DEĞİŞKENLERİNİN GENÇ ve ANNE BABA İÇİN
ORTALAMA ve STANDART SAPMA DEĞERLERİ**

Tablo 41. Genç Formlarında Yer Alan Ölçeklerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	<i>Ort.</i>	<i>S</i>	<i>Min.</i>	<i>Max.</i>	<i>Ranj</i>
Sosyal Değer Yönelimi	22.16	15.54	-16.26	61.39	-16.26-61.39
Benlik Kurgusu	3.74	.44	2.07	4.97	1-5
<i>Kendileşme</i>	3.61	.55	2.23	5	1-5
<i>İlişkililik</i>	4.94	.61	1.75	4.94	1-5
Ebeveynlik					
<i>Özerklik Desteği</i>					
Anneden Algılanan	5.68	1.12	1	7	1-7
Babadan Algılanan	5.30	1.21	1.21	7	1-7
<i>Koşullu Saygı</i>					
Anneden Algılanan	3.80	1.08	1	7	1-7
Babadan Algılanan	3.68	1.06	1	7	1-7
Kendini Düzenleme					
<i>Olumlu Sosyal Alan</i>					
İçsel	5.65	.97	1	7	1-7
İçe yansıtılmış- kendi odaklı	4.32	1.38	1	7	1-7
İçe yansıtılmış- diğeri odaklı	2.93	1.58	1	7	1-7
Dışsal	2.38	1.33	1	7	1-7
<i>Rekabet Alanı</i>					
İçsel	4.49	1.59	1	7	1-7
İçe yansıtılmış- kendi odaklı	4.08	1.79	1	7	1-7
İçe yansıtılmış- diğeri odaklı	3.62	1.97	1	7	1-7
Dışsal	2.52	1.53	1	7	1-7
<i>İşini En İyi Şekilde Yapma Alanı</i>					
İçsel	5.79	1.13	1	7	1-7
İçe yansıtılmış- kendi odaklı	4.69	1.61	1	7	1-7
İçe yansıtılmış- diğeri odaklı	3.66	1.94	1	7	1-7
Dışsal	2.47	1.61	1	7	1-7
Olumlu Sosyal Davranış	3.44	.36	2.35	4.22	1-5
Kamusal	1.92	.95	1	5	1-5
Özgeci	3.32	.88	1	5	1-5
Acil	4.06	.77	1	5	1-5
Anonim	4.00	.82	1.40	5	1-5
Uyma	3.93	.86	1	5	1-5
Duygusal	4.02	.76	1.67	5	1-5
Rekabet Davranışları					
Kazanma Amaçlı	2.79	.73	1	4.85	1-5
Kişisel Gelişim Amaçlı	3.47	.77	1	5	1-5

Tablo 42. Anne ve Baba Formlarında Yer Alan Ölçeklerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	<i>Ort.</i>	<i>S</i>	<i>Min.</i>	<i>Max.</i>	<i>Ranj</i>
Sosyal Değer Yönelimi					
Anne	26.63	14.26	-11.51	61.39	-16.26-61.39
Baba	25.44	14.89	-16.26	61.39	
Ebeveynlik					
<i>Özerklik Desteği</i>					
Anne Bildirimi	5.75	1.27	1	7	1-7
Baba Bildirimi	5.68	1.15	1	7	
<i>Koşullu Saygı</i>					
Anne Bildirimi	3.83	1.32	1	7	1-7
Baba Bildirimi	4.40	1.11	1	7	

EK 4. KAZANMA AMAÇLI REKABETÇİ TUTUM ÖLÇEĞİ'NİN İKİ FAKTÖRLÜ YAPISI

Tablo 43. Kazanma Amaçlı Rekabetçi Tutum Ölçeği'nin İki Faktörlü Yapısı

Maddeler	Faktör Yükleri		h^2
	Olumlu	Olumsuz	
8. Arkadaş ortamındaki bir oyun ya da etkinlik sırasında ciddi bir yarışma ya da çatışma içindeymiş gibi hissederim.	.71		.51
4. Onlar benimle etmeseler bile diğerleriyle rekabet ederim.	.66		.43
23. Rekabet, diğerlerine üstün olmamı sağlar.	.64		.42
9. Bu bir rekabet dünyasıdır. Sen diğerlerinden üstün olmazsan kuşkusuz onlar sana üstün gelecektir.	.61		.39
14. Başkasıyla birlikte olan birinin benden hoşlanmasını sağlamak için mücadele etmeyi severim.	.60		.36
2. Yarışma gerektirmeyen bir durumda bile, kendimi, bir şekilde yarış içinde bulurum.	.58		.35
7. Rakiplerim başarılarından dolayı ödüllendirildiğinde, onları kıskanırım.	.58		.36
12. Atletizm yarışlarında kaybettiğimde gerçekten moralim bozulur.	.56		.31
11. Yarışmada üstünlük sağlamak için rakibimi rahatsız edebilecek her yolu denerim.	.55		.30
21. Yarışmada başarısız olmak ya da kaybetmek değersiz olduğumu hissettirir.	.54		.31
17. Bir tartışmayı kaybetmeye dayanmam.	.43		.19
*5. Atletizmde (örn., koşu, yürüyüş, atlama, atma ile ilgili spor dalları) başarılı olmak diğerlerinden daha üstün olduğumu hissettirmez.		.62	.40
*18. Sınavlarda, diğer öğrencilerden daha yüksek notlar aldığım için onlardan daha üstün olduğumu düşünmem.		.57	.34
*15. İnsanlarla ilişkilerimi rekabet içeren ifadelerle (örn., "Ben ondan daha başarılıyım." "Ondan daha iyisini yaparım.") değerlendirmem.		.57	.33
*6. Yarışmada kazanmak daha değerli olduğumu hissettirmez.		.55	.31
*19. Beni diğerlerinin önünde eleştiren ve onların gözünde kötü görünmeme neden olan bir kişiye bunu ödetme gereği hissetmem.		.55	.36
*26. Bir yarışmada kazansam da kaybetsem de performansımdan memnun olmak benim için zor değildir.		.56	.34
*25. Rekabet sırasında rakibine saygılı davranarak da rekabetin kazanılabileceğine ya da başarılı olunabileceğine inanırım.		.54	.32
*3. Başkalarıyla yarış içindeyken onları düşmanlarım olarak görmem.		.52	.28
*16. Bisiklet sürerken, paten kayarken ya da benzer durumlarda başkalarının beni geçmesinden rahatsız olmam.		.50	.31
*10. Bir şeyi başkasının da en az benim kadar ya da benden daha iyi yapabileceğini kabul etmek benim için sorun değildir.		.48	.25
*13. Diğerlerinden övgü almak, rekabet içeren durumlara girmemin önemli bir nedeni değildir.		.47	.23
*24. Aile üyeleriyle tartışırken kazanmaya çalışmam.		.36	.16
1. Yarışmada kazanmak kendimi daha güçlü hissetmemi sağlar.			
*20. Yarışmada kaybetmek beni çok az etkiler.			
22. Rekabet sırasında rekabetten çekilen kişiler zayıftır.			
Özdeğer	4.43	3.13	
Açıklanan Varyans (%)	19.25	13.60	32.85 (T)
Cronbach Alfa	.82	.76	.79 (T)

Not: *Ters maddeler (12 madde). T: Toplam Ölçek. 1., 20. (ters madde) ve 22. maddeler yük almadığı ($\leq .30$) için çıkarılmıştır. $KMO = .77$; $BTS \chi^2 = 1172.05$, $p < .05$.

EK 5. SOSYAL KENDİNİ DÜZENLEME ÖLÇEKLERİ

Tablo 44. Sosyal Kendini Düzenleme Ölçekleri'nin Madde Atıldıktan Sonra Elde Edilen Faktör Örüntüleri

Maddeler	Faktör Yüğü																			
	A				B				C				D				E			
	İşbirliğı				Yardım				Paylaşma				Rekabet				En İyi Şekilde Yapma			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
<i>İçsel</i>																				
1. madde				.32				.83				.84				.68				.80
3. madde				.83				.76				.80				.84			.41	.52
4. madde				.92				.78				.69				.68				.88
5. madde				.68				.86				.89				.68				.84
<i>İçe Yansıtılmış-Kendi Odaklı</i>																				
7. madde				.82				.69				.42				.83				.86
8. madde				.89				.84				.84				.88				.83
9. madde				.75				.93				.34				.85				.78
<i>İçe Yansıtılmış-Diğeri Odaklı</i>																				
11. madde				.90				.86				.91				.87				.93
12. madde				.89				.90				.79				.90				.95
13. madde				.83				.85				.70				.78				.79
<i>Dışsal</i>																				
14. madde				.71				.68				.72				-.33				.36
15. madde				.86				.87				.76				.93				.89
16. madde				.72				.89				.57				.36				.92
17. madde				.93				.91				.99				.81				.88
Özdeğer	4.79	2.52	1.30	1.05	4.64	3.59	1.28	1.01	4.82	3.27	1.35	1.02	5.72	2.16	1.28	1.00	4.71	3.13	1.32	1.14
Açıklanan Varyans (%)	34.2	18.0	9.3	7.5	33.2	25.6	9.2	6.6	34.4	23.4	9.6	6.5	40.8	15.5	9.2	7.1	33.6	22.3	9.5	8.2
Alfa Katsayısı	.87	.86	.79	.69	.90	.83	.88	.79	.90	.87	.79	.78	.81	.87	.85	.83	.89	.73	.89	.80
Toplam Ölçek Alfa				.84				.81				.82				.89				.84

Not. Koyu renkle belirtilen maddeler, ilgili maddenin hangi faktörde kabul edildiğini; açık ve italikle belirtilen maddeler ise maddelerin yük aldıkları diğeri faktör/faktörleri betimlemektedir.

EK 6. BENLİK KURGULARI, EBEVEYNLİK UYGULAMALARI ve KENDİNİ DÜZENLEME ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Benlik kurguları, ebeveynlik uygulamaları ve gençlerin sosyal davranış bağlamında kendini düzenlemeleri (işbirliği, yardımlaşma ve paylaşmayı içeren olumlu sosyal davranış, rekabet ve bir işi en iyi şekilde yapma nedenleri/motivasyonları) arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayıları hesaplanarak değerlendirilmiştir (bkz. Tablo 45).

İlişki yönelimliliğin hem ergen hem de beliren yetişkinler için anne ve babadan algılanan özerklik desteğiyle pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür (Ergenlik, $r_{Anne} = .17$, $r_{Baba} = .24$; B. Yetişkinlik, $r_{Anne} = .27$, $r_{Baba} = .30$). Beliren yetişkinlerin ilişki yönelimli olması dışsal nedenlerle sosyal davranışlarda bulunmayla negatif yönde ilişkilidir; $r_{Olumlu\ Sosyal} = -.32$, $r_{Rekabet} = -.15$, $r_{İşini\ iyi\ Yapma} = -.27$. Ergenlikte, ilişki yönelimlilik dışsal nedenlerle rekabet etme ($r = -.22$) ve işini en iyi şekilde yapmayla ($r = -.25$) negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Genel olarak, araştırma kapsamında ele alınan sosyal davranışların nedenleri için, hem ergenler hem de beliren yetişkinlerde kendileşmenin, diğeri odaklı ve dışsal nedenlerle negatif yönde ilişkili olduğu görülmektedir. Gençlerin algıladıkları ebeveynlik uygulamaları açısından anne ve baba arasında .71 ila .91 arasında değişen yüksek korelasyonlar bulunmuştur³².

---

³² İlişkilerin yüksek olması nedeniyle anne ve babadan algılanan ebeveynliklerle ilgili analizler, değişkenlerin ana babadan algılanan özerklik desteği ve ana babanın koşullu saygı uygulamaları olarak ele alınmıştır.

Tablo 45. Gencin Benlik Kurgularının ve Algıladığı Ebeveynlik Uygulamalarının Farklı Kendi Düzenleme Nedenleri (Motivasyonları) ile İlişkileri

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Benlik Kurgusu																		
1 Kendileşme	-	.19 [†]	.10	.08	-.06	-.06	.06	-.05	-.21 [†]	-.30 [†]	-.07	-.04	-.08	-.20 [†]	.12	.06	-.04	-.24 [†]
2 İlişkिलilik	.02	-	.27 [†]	.30 [†]	-.10	-.09	.38 [†]	.00	-.33 [†]	-.33 [†]	.10	-.07	-.15*	-.24 [†]	.24 [†]	-.01	-.26 [†]	-.27 [†]
Ebeveynlik																		
<i>Özerklik Desteği</i>																		
3 Anneden Algılanan	.14*	.17 [†]	-	.71 [†]	-.05	-.04	.30 [†]	.15*	-.21 [†]	-.21 [†]	-.06	-.02	-.09	-.13	.24 [†]	.07	-.14*	-.19 [†]
4 Babadan Algılanan	.08	.24 [†]	.72 [†]	-	.04	.05	.35 [†]	.17*	-.17*	-.16*	.02	-.00	-.03	-.10	.24 [†]	.13	-.06	-.12
<i>Koşullu Saygı</i>																		
5 Anneden Algılanan	-.26 [†]	-.02	-.01	.06	-	.81 [†]	-.01	.13	.26 [†]	.18 [†]	.07	.03	.08	-.00	-.09	-.01	.14*	.04
6 Babadan Algılanan	-.28 [†]	-.03	-.02	.07	.91 [†]	-	-.01	.11	.22 [†]	.17*	.07	.05	.08	.02	-.03	.00	.09	.09
Kendini Düzenleme																		
<i>Olumlu Sosyal</i>																		
7 İçsel	-.09	.09	.14*	.10	.08	.06	-	.52 [†]	-.01	-.06	.12	-.01	.01	.02	.61 [†]	.29 [†]	-.06	-.04
8 İçe yansıtılmış- kendi odaklı	-.12	-.05	.08	.09	.18 [†]	.20 [†]	.51 [†]	-	.27 [†]	.27 [†]	.11	.33 [†]	.14*	.27 [†]	.37 [†]	.49 [†]	.16*	.25 [†]
9 İçe yansıtılmış- diğeri odaklı	-.32 [†]	-.10	-.16*	-.08	.32 [†]	.33 [†]	.21 [†]	.40 [†]	-	.75 [†]	.18 [†]	.32 [†]	.46 [†]	.48 [†]	-.07	.12	.59 [†]	.58 [†]
10 Dışsal	-.22 [†]	-.12	-.20 [†]	-.14*	.19 [†]	.21 [†]	-.02	.27 [†]	.53 [†]	-	.10	.26 [†]	.30 [†]	.62 [†]	-.17 [†]	.12	.41 [†]	.72 [†]
<i>Rekabet</i>																		
11 İçsel	-.09	-.04	.01	.04	.08	.11	.23 [†]	.27 [†]	.33 [†]	.14*	-	.62 [†]	.49 [†]	.16*	.33 [†]	.41 [†]	.36 [†]	.15*
12 İçe yansıtılmış- kendi odaklı	-.05	-.14*	-.06	-.05	.11	.14*	.20 [†]	.45 [†]	.34 [†]	.22 [†]	.46 [†]	-	.46 [†]	.38 [†]	.21 [†]	.54 [†]	.42 [†]	.34 [†]
13 İçe yansıtılmış- diğeri odaklı	-.20 [†]	-.11	-.08	.01	.20 [†]	.21 [†]	.22 [†]	.28 [†]	.65 [†]	.38 [†]	.50 [†]	.43 [†]	-	.41 [†]	.14*	.31 [†]	.74 [†]	.36 [†]
14 Dışsal	-.16*	-.22 [†]	-.23 [†]	-.22 [†]	.14*	.13	-.06	.15*	.39 [†]	.57 [†]	.08	.24 [†]	.40 [†]	-	.06	.26 [†]	.43 [†]	.78 [†]
<i>İşini en iyi şekilde yapma</i>																		
15 İçsel	.05	.08	.14*	.07	-.04	-.04	.57 [†]	.35 [†]	.04	-.13	.36 [†]	.23 [†]	.17*	-.08	-	.45 [†]	.10	-.01
16 İçe yansıtılmış- kendi odaklı	-.07	-.02	.02	.03	.21 [†]	.19 [†]	.31 [†]	.62 [†]	.32 [†]	.18 [†]	.38 [†]	.56 [†]	.37 [†]	.24 [†]	.40 [†]	-	.34 [†]	.23 [†]
17 İçe yansıtılmış- diğeri odaklı	-.21 [†]	-.03	-.06	-.03	.20 [†]	.20 [†]	.21 [†]	.27 [†]	.69 [†]	.26 [†]	.42 [†]	.32 [†]	.72 [†]	.33 [†]	.23 [†]	.39 [†]	-	.50 [†]
18 Dışsal	-.22 [†]	-.25 [†]	.19 [†]	.20 [†]	.15*	.16*	-.04	.22 [†]	.42 [†]	.66 [†]	.10	.18 [†]	.34 [†]	.78 [†]	-.11	.24 [†]	.37	-

Not. * $p < .05$, [†] $p < .01$. Alt koyu kısım orta ergenlik dönemindeki ($n = 218$), üst kısım ise beliren yetişkinlik ($n = 219$) dönemindeki katılımcılara aittir.

EK 7. ETİK KURUL İZİNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Genel Sekreterlik

Sayı : 76000869/ 433-4256

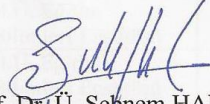
29 Aralık 2014

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

İlgi: 15.12.2014 tarih ve 6092 sayılı yazınız.

Enstitünüz Psikoloji Anabilim Dalı Gelişim Psikolojisi Bilim Dalı doktora programı öğrencilerinden **Ebru Helin YABAN**'ın, **Prof. Dr. Melike SAYIL** danışmanlığında yürüttüğü "**Sosyal Değer Yöneliminin Ergenlik ve Beliren Yetişkinlik Dönemlerinde Gelişimsel Temelleri: Sosyal Bilişsel Model Önerisi**" başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **23.12.2014** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Ü. Şepnem HARPUR
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek: Tutanak

EK 8. ARAŞTIRMA İZİNİ

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 14588481/605.99/971624

28/01/2015

Konu: Araştırma izni

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİNE
(Genel Sekreterlik)

İlgi: a) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 2012/13 nolu Genelgesi.
b) 09/01/2015 tarihli ve 40 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi Ebru Helin YABAN' ın "Sosyal değer yöneliminin ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemlerinde gelişimsel temelleri: Sosyal bilişsel model önerisi" başlıklı tezi kapsamında çalışma yapma talebi Müdürlüğümüzce uygun görülmüş ve araştırmanın yapılacağı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bilgi verilmiştir.

Anket formunun (29 sayfa) araştırmacı tarafından uygulama yapılacak sayıda çoğaltılması ve çalışmanın bitiminde iki örneğinin (cd ortamında) Müdürlüğümüz Strateji Geliştirme (1) Şubesine gönderilmesini arz ederim.

Müberra OĞUZ
Müdür a.
Şube Müdürü

Güvenli Elektronik İmza

Aslı ile Aynıdır.

28.01.2015

Yaşar SUBAŞI
Şef

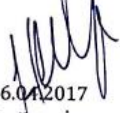
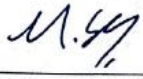
MEB	Atatürk Blv. 06648 Kızılay/ANKARA
Elektronik AĞ:	www.meb.gov.tr
e-posta:	adsoyad@meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için: Ad SOYAD Ünvan
Tel: (0 312) XXX XX XX
Faks: (0 312) XXX XX XX

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <http://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 5ee3-e58f-3b1a-ba77-ccae kodu ile teyit edilebilir.

Hasan Bey.

EK 9. ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
Tarih: 26/04/2017	
<p>Tez Başlığı / Konusu: Ergenler ve Beliren Yetişkinlerde Sosyal Değer Yöneliminin Gelişimsel, Sosyal-Bilişsel ve Bağlamsal Bir Model Çerçevesinde İncelenmesi</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 178 sayfalık kısmına ilişkin, 26/04/2017 tarihinde şahsım ve tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2' dir.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar hariç/dâhil 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>	
 26.04.2017 Tarih ve İmza	
<p>Adı Soyadı: E. Helin Yaban</p> <p>Öğrenci No: N10145544</p> <p>Anabilim Dalı: Psikoloji</p> <p>Programı: Gelişim Psikolojisi</p> <p>Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>	
DANIŞMAN ONAYI UYGUNDUR. 26.04.2017 Prof. Dr. Melike SAYIL	

dr tezi son hali

ORJİNALLIK RAPORU

%2	%1	%2	%0
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	acikarsiv.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
2	www.sosyolojidernegi.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
3	Ozgen Yalcin. "Components of Social Value Orientation: A Scale Development Study", Nesne Psikoloji Dergisi, 2016 Yayın	<%1
4	Submitted to Afyon Kocatepe University Öğrenci Ödevi	<%1
5	www.turkpsikolojidergisi.com İnternet Kaynağı	<%1
6	egitimvebilim.ted.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
7	acikerisim.selcuk.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
8	etd.lib.metu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
9	www.researchgate.net İnternet Kaynağı	<%1

EK 10. SOSYAL DEĞER YÖNELİMİYLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Ayrışık Oyun (*Decomposed Game*): Sosyal değer yönelimini değerlendirmek amacıyla araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir oyun türüdür. Farklı yöntemler içeren çok sayıda çeşitlemesi olmakla birlikte (diktatör oyunu, ultimatom oyunu, üç baskın toplumsal değer yönelimi ölçeği vb.) ayrışık oyunlarda genel olarak, katılımcılardan kendilerine sunulan, kendileri ve diğer bir kişi için farklı olasılıklardaki kazanç örüntüleri arasında bir tercih yapmaları istenmektedir.

Bireyci Yönelim (*Individualists*): Bireyin, kendisi ve diğerlerinin belirli kazanç örüntülerine ilişkin durağan tercihlerini yansıtan sosyal değer yönelimlerinden biridir. Diğerinin kazancını ya hiç göz önünde bulundurmayarak ya da onun kazancını çok az önemseyerek kendi kazancını en üst düzeyde tutma eğilimi olarak tanımlanır.

Daire Ölçümü (*Ring Measure*): Ayrışık oyunların en sık kullanılanlarından biridir. Katılımcılardan kendileri ve bir diğer kişi arasında bir miktar parayı bölüştürmeleri için bir dizi seçenek arasından tercih yapmaları istenmektedir. Bireyler yapmış oldukları tercihlere göre, önceden oluşturulan bir kazanç düzleminde belirli bir yere yerleştirilir. Bu, bireyde hangi sosyal değer yöneliminin baskın olduğunu verir.

Dönüştürme Süreçleri (*Transition Process*): Karşılıklı Bağımlılık Kuramı'nda, bireyler arası etkileşimlerdeki olası seçenekleri ve sonuçları betimleyen araçlardan biridir. Bir birey, sunulan matrisin yanı sıra sosyal normları, bireysel motivasyonları ya da grup büyüklüğü ve yaptırım/sosyal dışlanma gibi durumsal özellikleri içeren çok sayıda alternatif ölçüte bağlı olarak tercih yapar. Dönüştürme süreci, nesnel olan sunulan matris ve öznel olan fiili matris arasında aracı bir rol oynar.

Eşitlik İlkesi (*Equality Principle*): Karşılıklı bağımlılık durumlarında yapılan tercihlerde, bireyin kendi ve diğerinin ihtiyaç ya da katkısına bakmaksızın herkesin benzer kazanç elde etmesini tercih etmesidir. Bu ilke, evrensellik temel değeri ve olumlu sosyal değer yönelimiyle ilişkilidir.

Kamusal Mal İkilemleri (*Public Good Game*): Gruptaki üyelerin her birinin kendileri için önemi olan ve arzuladıkları bir kazancı elde etmek amacıyla kişisel birikimlerinden bağışta bulunmalarını gerektiren ikilemlerdir. Örneğin, tedavisi olmayan bir hastalığın

tedavisi için yapılacak çalışmalara bağış yaparak katkıda bulunmak ya da bir televizyon kanalını yayında tutabilmek için bağış yapmak gibi.

Karşılıklı Bağımlılık (*Interdependence*): Bireyin, kendi iyiliği, ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda yaptığı tercihlerin kısa dönemde kendisine kazanç sağladığı ancak uzun vadede diğer insanların ya da grubun zararına olacak her türlü durumdur. Bireyin yaptığı herhangi bir tercihin, diğer bireylerin yaşamlarını da etkilemesini içerir.

Kazanç Matrisi (*Outcome Matrix*): Karşılıklı Bağımlılık Kuramı'nda, bireyler arası etkileşimlerdeki olası seçenekleri ve sonuçları betimleyen araçlardan bir diğeridir. Sunulan kazanç matrisi ve fiili kazanç matrisi olmak üzere iki farklı matristen oluşur. Sunulan kazanç matrisi, bireyin kendi çıkarı doğrultusundaki olası tercihlerini (durumun gerçek yapısı, kısa süreli hedefler), fiili matris ise daha kapsamlı değerlendirmeleri (duygusal tepkiler, bireysel eğilimler, uzun süreli hedefler, bilişsel değerlendirmeler, sosyal roller ve normlar vb.) içerir. Sunulan kazanç matrisi nesnel kazancı, fiili matris ise davranışla yakından ilişkili olan öznel kazancı betimlemektedir.

Kendine Yanlı (*Pro-self*): Sosyal değer yöneliminin ele alındığı çalışmalarda, olumlu sosyal yönelimli bireylerin, bireyci ve özellikle de rekabet yönelimli bireylerden sayıca çok daha fazla oldukları görülmektedir. Bu nedenle, olumlu sosyal, bireyci ve rekabetçi yönelimleri içeren üç temel tipolojinin sıklıkla birleştirildiği görülmektedir. Bu ikili sınıflandırmada bireyci ve rekabetçi yönelimlere sahip bireyler “kendine yanlı” grubu oluşturmaktadır.

Olumlu Sosyal Davranış (*Prosocial Behavior*): En genel tanımıyla, diğerine yararı olan gönüllü ve kasıtlı davranışlardır. Yardım etme, paylaşma, rahatlatma ve işbirliği gibi davranışları içerir. Olumlu sosyal davranışların, niteliksel olarak birbirinden farklı oldukları görüşüne paralel olarak araştırmacılar, özgeci, kamusal, acil, duygusal anonim ve uyma olumlu sosyal davranışları olarak altı tür olumlu sosyal davranış tanımlamışlardır.

Olumlu Sosyal Yönelim (*Prosocials*): Bireyin, kendisi ve diğerlerinin belirli kazanç örüntülerine ilişkin durağan tercihlerini yansıtan ve sıklıkla üç kategoride ele alınan sosyal değer yönelimlerinden biridir. Olumlu sosyal değer yönelimli birey, hem kendi kazancını hem de diğerinin kazancını en üst (örn., işbirliği), kendi ve diğeri arasındaki

kazanç farkını en alt düzeyde tutma eğilimindedir (örn., eşitlik). “Birlikte iyi yapmaya” önem verirler.

Rekabet (*Competition*): En genel tanımıyla çıkar, makam ya da ödül elde etmek için aynı amacı güden diğer bir kişi ya da kişilerle yarışmak, çekişmektir. Bireyin herhangi bir aktivitedeki görelî performansından sağlanan bir ödülün ya da sınırlı bir kaynağın eşit olmayan şekilde dağılımını içermektedir. Sıklıkla, iki farklı şekilde ele alınmaktadır: kazanma amaçlı rekabet/hiper-rekabet ve kişisel gelişim amaçlı rekabet.

Rekabetçi Yönelim (*Competitors*): Bireyin, kendisi ve diğerlerinin belirli kazanç örüntülerine ilişkin durağan tercihlerini yansıtan ve sıklıkla üç kategoride ele alınan sosyal değer yönelimlerinden bir diğeridir. Rekabetçi yönelime sahip bir birey, diğerinin kazancına göre kendi kazancını en üst düzeye çıkarmayı amaçlar.

Sosyal Değer Yönelimi (*Social Value Orientation*): Yönelim, bireyin, belirli bir kişi ya da konu ile ilgili temel tutum, inanç, davranış ya da duyguları bütünü olarak tanımlanır. Sosyal değer yönelimi ise bireyin, karşılıklı bağımlı olduğu diğer bireylere ilişkin yaklaşımları, yargıları ve tepkilerindeki bireysel farklılıklardır. Bireylerin, önemli kaynakların kendisi ve diğer kişi ya da kişiler arasında dağıtımını ile ilgili durağan tercihlerini yansıtmaktadır.

Sosyal İkilem (*Social Dilemma*): Bir bireyin, yaptığı tercihle kısa vadede büyük kazanç sağladığı ancak aynı tercihiyle uzun vadede grubun ya da diğer bireylerin zararına yol açan herhangi bir durumdur. Bireyin, kendi kazancı, çıkarı ya da faydasının grubun ya da etkileşimde olduğu diğer bireylerin kazancı, çıkarı ya da faydasıyla çelişmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Gruptaki herkes kendi çıkarı doğrultusunda hareket ettiğinde gerçekte tüm grup kaybetmektedir.

Temel Değerler (*Basic Values*): Davranışların düzenlenmesinde ve benliğe ilişkin değerlendirmelerde kullanılan standart ya da ölçütlerdir. Önem sırasına göre hiyerarşik olarak yapılandırılmış, hangi davranışların ya da hedeflerin bireysel ya da toplumsal olarak istenir olduğunu ifade eden ve görece istikrarlı inançlardır. Bu inançlar, bireyin tercihleri, tutumları ve davranışlarında rehber görevi görür.

Toplum Yanlısı (*Pro-social*): Sosyal değer yöneliminde ikili sınıflandırmanın kullanıldığı araştırmalarda ele alınan gruplardan biridir. Toplum yanlıları, üçlü tipolojide olumlu sosyal değer yönelimli bireylerin oluşturduğu grubu ve dörütlü sınıflandırmanın kullanıldığı araştırmalarda ise olumlu sosyal ve özgeci yönelimli bireylerin oluşturdukları grubu betimlemektedir.

Tutuklunun Çıkması (*Prisoner's Dilemma Game*): İki bireyin karşılıklı olarak hem kendi hem de diğerinin kazancına ilişkin tercihlerde bulunduğu iki kişili toplumsal ikilem oyunlarından biridir. Bireylerin, oyunda yaptıkları tercihlere göre dört farklı kazanç paylaşımı söz konusudur. Bunlar, diğer kişi işbirliğini seçerken bireyin kendisinin işbirliğinde bulunmaması; her iki oyuncunun da işbirliğini tercih etmesi; karşılıklı etkileşim içindeki bireylerin her birinin işbirliği yapmaması ya da her iki bireyin de rekabet etmeyi tercih etmesi koşullarıdır.

ÖZGEÇMİŞ

E. HELİN YABAN

İletişim Bilgileri

E-Posta Adresi: ebruhelin.yaban@hacettepe.edu.tr

Adres : Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü
06800 Beytepe Yerleşkesi

Öğrenim Bilgileri

Doktora 2010-2017	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ/GELİŞİM PSİKOLOJİSİ <i>Tez adı: Ergenler ve beliren yetişkinlerde sosyal değer yöneliminin gelişimsel, sosyal-bilişsel ve bağlamsal bir model çerçevesinde incelenmesi. Tez Danışmanı: Prof. Dr. Melike Sayıl</i>
Yüksek Lisans 2008-2010	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ/GELİŞİM PSİKOLOJİSİ <i>Tez adı: Ergenlerin arkadaşlık niteliği, ebeveynlerden ve okul ortamında öğretmenlerden algılanan destek ile akran zorbalığı/zorbalığa maruz kalma arasındaki ilişkiler. (2010) Tez Danışmanı: Prof. Dr. Melike Sayıl</i>
Lisans 2002-2006	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ/ÇOCUK GELİŞİMİ BÖLÜMÜ/ÇOCUK GELİŞİMİ PR.

İş Deneyimi

ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ 2015-	Hacettepe Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Psikoloji Bölümü/Gelişim Psikolojisi Anabilim Dalı -
ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ 2007-2015	Hacettepe Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi/Çocuk Gelişimi Bölümü/Özel Gereksinimli Çocukların Gelişimi Anabilim Dalı
GELİŞİM DESTEK ÜNİTESİ I OKUL ÖNCESİ DÖNEM SORUMLUSU 2007-2013	Hacettepe Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi/Çocuk Gelişimi Bölümü/Özel Gereksinimli Çocukların Gelişimi Anabilim Dalı

Bilimsel Kuruluşlara Üyelikler

1. International Society for the Study of Behavioural Development, Üye, 2014

Ödüller

1. İhsan Doğramacı Üstün Başarı Ödülü, HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ, 2006
2. Öğrenci Başarı Ödülü, HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ, 2006

Eserler

A. Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

1. Yaban, E. H., Sayıl, F. M., & Kındap Tepe, Y. (2014). Are discrepancies in perceptions of psychological control related to maladjustment? A study of adolescents and their parents in Turkey. *International Journal of Behavioral Development*, 38(6), 550-562. doi: 10.1177/0165025414537880
2. Yükselen, A. ve Yaban, E. H. (2013). Kaynaştırma programına devam eden hafif düzeyde zihin engelli çocukların sosyal yeterlilikleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 457-471.

3. Yaban, E. H., Sayıl, F. M. ve Kındap Tepe, Y. (2013). Erkek ergenlerde anne babadan algılanan destek ile akran zorbalığı arasındaki ilişkide arkadaşlık niteliğinin rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 28(71), 20-32.
4. Arı, M. M. ve Yaban, E. H. (2012). 9-11 yaşındaki çocukların sosyal problem çözme becerilerinde cinsiyet ve yaş farklılıkları. *Eğitim ve Bilim*, 37(164), 188-203.

B. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (proceedings) basılan bildiriler

1. Yaban, E. H. & Arı, M. M. (2011). *The exploration of relations among self concept, perceived social support and social problem solving skills in middle childhood*. 12th European Congress of Psychology, Poster presentation. İstanbul.
2. Yaban, E. H. & Sayıl, F. M. (2011). *The relationship between adolescent's perception of maternal support and peer bullying/victimization: Mediator role of perceived paternal support*. 12th European Congress of Psychology, Poster presentation. İstanbul.

C. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar veya kitaplardaki bölümler:

C1. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar:

1. Sayıl, F. M., Kındap Tepe, Y., Bayar, Y., Kurt, D., Tığrak, A. ve Yaban, E. H. (2012). *Ergenlik döneminde ebeveynlik ve ergenin psikososyal uyumu*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

C2. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplardaki bölümler:

1. Yaban, E. H. ve Yükselen, A. (2013). Özel eğitime gereksinimi olan çocukların okula hazırlanması. T. Erdoğan (Ed.), *İlkokula (ilköğretime) hazırlık ve ilkokul (ilköğretim) programları* içinde (ss. 153-189). Ankara: Eğiten.
2. Şahin, S., Yaban, E. H. ve Acar, E. (2011). Bireyselleştirilmiş eğitim programları (BEP), Bireyselleştirilmiş öğretim programları (BÖP). N. Baykoç-Dönmez (Ed.), *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim* içinde (ss. 71-86). Ankara: Eğiten.
3. Çetin, Z. ve Yaban, E. H. (2011). Özel eğitime gereksinimi olan çocuklar için görsel sanatlar eğitimi. N. Baykoç-Dönmez (Ed.), *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim* içinde (ss. 407-424). Ankara: Eğiten.

D. Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

1. Arı, M. ve Yaban, E. H. (2016). Okulöncesi dönemdeki çocukların sosyal davranışları: Mizaç ve duygu düzenlemenin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 125-141.
2. Mağden, D. ve Yaban, E. H. (2016). Çevre yoksunluğuna bağlı engellenen 8-12 yaşındaki çocuklar için sosyal problem çözme öğretimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 25-40.
3. Yaban, E. H. ve Yükselen A. (2007). Korunmaya muhtaç yedi-on bir yaş grubundaki çocukların sosyal problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(1), 49-67.

E. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında basılan bildiriler:

1. Bayar, Y., Yaban, E. H., Sayıl, F. M. ve Kındap Tepe, Y. (2012). *Öğretmenlerden algılanan destek ve ergenlerin akran zorbalığı: Benlik değerinin aracı rolü*. 7. Çocuk Kültürü Kongresi, Sözel bildiri. Ankara Üniversitesi, Ankara
2. Yaban, E. H., Kumru, A., Kındap Tepe, Y. ve Sayıl, F. M. (2012). Anne ve babanın ebeveynlik uygulamaları ile ergenin olumlu sosyal ve saldırgan davranışları arasındaki ilişkiler: Duygusal benlik imgesinin aracı rolü. A. Kumru (Oturum Başkanı), *İleri ergenlik döneminde olumlu sosyal ve saldırgan davranışlar: Ebeveyn, akran ve bireysel özellikler bağlamında doğrudan ve dolaylı etkilerin incelenmesi* içinde. 17. Ulusal Psikoloji Kongresi'nde gerçekleştirilmiş panel. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
3. Arı, M., Yükselen, A., Çetin, Z., Şahin, S. ve Yaban, E. H. (2009). *Hacettepe Arı Gelişimsel Destek Programı*. Uluslararası Katılımlı II. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi, Sözel Bildiri. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

F. Çeviri kitap ve kitap bölümü:

1. Kauffman, J. M. ve Landrum, T. J. (2014). Nereden başladık ve nereye gidiyoruz: Geçmiş, günümüz ve gelecek (Çev. E. H. Yaban). *Duygusal ve davranışsal bozuklukları olan çocukların ve gençlerin özellikleri içinde* (Çev. Editörü: S. Kaner). Ankara: Nobel.
2. Kauffman, J. M. ve Landrum, T. J. (2014). Duygusal ve davranışsal bozuklukları olan çocukların ve gençlerle ilgili olgular: Olgu 1-5 (Çev. E. H. Yaban). *Duygusal ve davranışsal bozuklukları olan çocukların ve gençlerin özellikleri içinde* (Çev. Editörü: S. Kaner). Ankara: Nobel.
3. Harre, R. (2006). Kişilikçiler (Çev. E. H. Yaban). H. Harlak (Çev. Editörü:), *Psikolojide temel düşünürler içinde*. Bursa: Sentez.

